

॥ नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स ॥

खुद्दकनिकाये

जातक-अट्ठकथा

(छट्ठो भागो)

२२. महानिपातो

[५३८] १. मूगपक्खजातकवण्णना

मा पण्डिच्चयं विभावयाति इदं सत्था जेतवने विहरन्तो महाभिनिक्खमनं आरब्ध कथेसि । एकदिवसज्झि भिक्खू धम्मसभायं सन्निसिन्ना भगवतो नेक्खम्मपारमिं वण्णयन्ता निसीदिसु । सत्था आगन्त्वा “काय नुत्थ, भिक्खवे, एतरहि कथाय सन्निसिन्ना”ति पुच्छित्वा “इमाय नामा”ति वुत्ते “भिक्खवे, इदानी मम पूरितपारमिस्स रज्जं छट्ठेत्वा महाभिनिक्खमनं नाम अनच्छरियं । अहज्झि पुब्बे अपरिपक्के जाणे पारमियो पूरेन्तोपि रज्जं छट्ठेत्वा निक्खन्तोयेवा”ति वत्वा तेहि याचितो अतीतं आहरि ।

अतीते कासिरट्ठे बाराणसियं कासिराजा नाम धम्मेन रज्जं कारेसि । तस्स सोळससहस्सा इत्थियो अहेसुं । तासु एकापि पुत्तं वा धीतरं वा न लभि । नागरा “अम्हाकं रज्जो वंसानुरक्खको एकोपि पुत्तो नत्थी”ति राजङ्गणे सन्निपतित्वा कुसजातके (जा० २.२०.१ आदयो) आगतनयेनेव राजानं एवमाहंसु “देव, पुत्तं पत्थेथा”ति । राजा तेसं वचनं सुत्वा सोळससहस्सा इत्थियो “तुम्हे पुत्तं पत्थेथा”ति आणापेसि । ता चन्दादीनं देवतानं आयाचनउपट्ठानादीनि कत्वा पत्थेन्तियोपि पुत्तं वा धीतरं वा न लभिसु । अगमहेसी पनस्स महाराजधीता चन्दादेवी नाम सीलसम्पन्ना अहोसि । राजा “भद्रे, त्वम्पि पुत्तं पत्थेही”ति आह । सा पुण्णमदिवसे उपोसथं समादियित्वा चूळसयने निपन्नाव अत्तनो सीलं आवज्जेत्वा “सचाहं अखण्डसीला इमिना मे सच्चेन पुत्तो उप्पज्जतू”ति सच्चकिरियं अकासि ।

तस्सा सीलतेजेन सक्कस्स भवनं उण्हाकारं दस्सेसि । सक्को आवज्जेन्तो तं कारणं जत्वा “चन्दादेवी पुत्तं पत्थेति, हन्दाहं पुत्तं दस्सामी”ति तस्सानुच्छविकं पुत्तं उपधारेन्तो बोधिसत्तं पस्सि । बोधिसत्तोपि तदावीसतिवस्सानि बाराणसियं रज्जं कारेत्वा ततो चुतो उस्सदनिरये निब्बत्तित्वा असीतिवस्ससहस्सानि तत्थ पच्चित्वा ततो चवित्वा तावतिसभवने निब्बत्ति । तत्थापि यावतायुकं ठत्वा ततो चवित्वा उपरिदेवलोकं गन्तुकामो अहोसि । सक्को तस्स सन्तिकं गन्त्वा “मारिस, तयि मनुस्सलोके उप्पन्ने पारमियो च ते पूरिस्सन्ति, महाजनस्स वुड्ढि च भविस्सति, अयं कासिरज्जो चन्दादेवी नाम अगमहेसी पुत्तं पत्थेति, तस्सा कुच्छियं उप्पज्जाही”ति वत्वा अज्जेसज्च चवनधम्मानं पञ्चसतानं देवपुत्तानं पटिज्जं गहेत्वा सकट्टानमेव अगमासि । सो “साधू”ति सम्पटिच्छित्वा पञ्चहि देवपुत्तसतेहि सद्धिं देवलोकतो चवित्वा सयं चन्दादेविया कुच्छिम्हि पटिसन्धिं गण्हि । इतरे पन देवपुत्ता अमच्चभरियानं कुच्छीसु पटिसन्धिं गण्हंसु ।

तदा चन्दादेविया कुच्छि वजिरपुण्णा विय अहोसि । सा गब्भस्स पतिट्ठितभावं जत्वा रज्जो आरोचेसि । तं सुत्वा राजा गब्भस्स परिहारं दापेसि । सा परिपुण्णगब्भा दसमासच्चयेन धज्जपुज्जलक्खणसम्पन्नं पुत्तं विजायि । तं दिवसमेव

अमच्चगेहेसु पञ्च कुमारसतानि जायिंसु । तस्मिं खणे राजा अमच्चगणपरिवृतो महातले निसिन्नो अहोसि । अथस्स “पुत्तो, ते देव, जातो”ति आरोचयिंसु । तेसं वचनं सुत्वा रज्जो पुत्तपेमं उप्पज्जित्वा छविद्यादीनि छिन्दित्वा अट्टिमिज्जं आहच्च अट्ठासि, अब्भन्तरे पीति उप्पज्जि, हृदयं सीतलं जातं । सो अमच्चे पुच्छि “तुट्ठा नु खो तुम्हे, मम पुत्तो जातो”ति? “किं कथेथ, देव, मयं पुब्बे अनाथा, इदानीं पन सनाथा जाता, सामिको नो लब्धो”ति आहंसु । राजा महासेनगुत्तं पक्कोसापेत्वा आणापेसि “मम पुत्तस्स परिवारो लब्धं वट्ठति, गच्छ त्वं अमच्चगेहेसु अज्ज जाता दारका कित्तका नामाति ओलोकेही”ति । सो “साधू”ति सम्पटिच्छित्वा अमच्चगेहानि गन्त्वा ओलोकेन्तो पञ्च कुमारसतानि दिस्वा पुनागन्त्वा रज्जो आरोचेसि ।

राजा पञ्चन्नं दारकसतानं कुमारपसाधनानि पेसेत्वा पुन पञ्च धातिसतानि च दापेसि । महासत्तस्स पन अतिदीघादिदोसवज्जिता अलम्बत्थनियो मधुरथज्जायो चतुसट्ठि धातियो अदासि । अतिदीघाय हि इत्थिया पस्से निसीदित्वा थज्जं पिवतो दारकस्स गीवा दीघा होति, अतिरस्साय पस्से निसीदित्वा थज्जं पिवन्तो दारको निष्पीळितखन्धट्टिको होति, अतिकिसाय पस्से निसीदित्वा थज्जं पिवतो दारकस्स ऊरू रुज्जन्ति, अतिथूलाय पस्से निसीदित्वा थज्जं पिवन्तो दारको पक्खपादो होति, अतिकाळिकाय खीरं अतिसीतलं होति, अतिओदाताय खीरं अतिउण्हं होति, लम्बत्थनिया पस्से निसीदित्वा थज्जं पिवन्तो दारको निष्पीळितनासिको होति । कासानज्च पन इत्थीनं खीरं अतिअम्बिलं होति, सासानज्च पन इत्थीनं खीरं अतिकटुकादिभेदं होति, तस्मा ते सब्बेपि दोसे विवज्जेत्वा अलम्बत्थनियो मधुरथज्जायो चतुसट्ठि धातियो दत्त्वा महन्तं सक्कारं कत्वा चन्दादेवियापि वरं अदासि । सापि गहितकं कत्वा ठपेसि ।

राजा कुमारस्स नामगहणदिवसे लक्खणपाठके ब्राह्मणे पक्कोसापेत्वा तेसं महन्तं सक्कारं कत्वा कुमारस्स अन्तरायाभावं पुच्छि । ते तस्स लक्खणसम्पत्तिं दिस्वा “महाराज, धज्जपुज्जलक्खणसम्पन्नो अयं कुमारो, तिड्डुतो एकदीपो, द्विसहस्सपरिवारानं चतुन्नम्पि महादीपानं रज्जं कारेतुं समत्थो होति, नास्स कोचि अन्तरायो पज्जायती”ति वदिंसु । राजा तेसं वचनं सुत्वा तुस्सित्वा कुमारस्स नामं करोन्तो यस्मा कुमारस्स जातदिवसे सकलकासिरट्ठे देवो वस्सि, यस्मा च रज्जो चेव अमच्चानज्च हृदयं सीतलं जातं, यस्मा च तेमयमानो जातो, तस्मा “तेमियकुमारो”तिस्स नामं अकासि । अथ नं धातियो एकमासिकं अलङ्कुरित्वा रज्जो सन्तिकं आनयिंसु । राजा पियपुत्तं आलिङ्गित्वा सीसे चुम्बित्वा अङ्गे निसीदापेत्वा रमयमानो निसीदि ।

तस्मिं खणे चत्तारो चोरा आनीता । राजा ते दिस्वा “तेसु एकस्स चोरस्स सकण्टकाहि कसाहि पहारसहस्सं करोथ, एकस्स सङ्कलिकाय बन्धित्वा बन्धनागारपवेसनं करोथ, एकस्स सरीरे सत्तिपहारं करोथ, एकस्स सूलारोपनं करोथा”ति आणापेसि । अथ महासत्तो पितु वचनं सुत्वा भीततसितो हुत्वा “अहो मम पिता रज्जं निस्साय अतिभारियं निरयगामिकम्मं अकासी”ति चिन्तेसि । पुनदिवसे पन तं सेतच्छत्तस्स हेट्ठा अलङ्कृतसिरिसयने निपज्जापेसुं । सो थोकं निह्वायित्वा पबुद्धो अक्खीनि उम्मीलेत्वा सेतच्छत्तं ओलोकेन्तो महन्तं सिरिविभवं पस्सि । अथस्स पकतियापि भीततसितस्स अतिरेकतरं भयं उप्पज्जि । सो “कुतो नु खो अहं इमं चोरगेहं आगतोम्ही”ति उपधारेन्तो जातिस्सरजाणेन देवलोकतो आगतभावं जत्वा ततो परं ओलोकेन्तो उस्सदनिरये पक्कभावं पस्सि, ततो परं ओलोकेन्तो तस्मिंयेव नगरे राजभावं अज्जासि ।

अथस्स “अहं वीसतिवस्सानि बाराणसियं रज्जं कारेत्वा असीतिवस्ससहस्सानि उस्सदनिरये पच्चिं, इदानीं पुनपि इमस्मिंयेव चोरगेहे निब्बत्तोम्हि, पिता मे हिथ्यो चतूसु चोरेसु आनीतेसु तथारूपं फरुसं निरयसंवत्तनिकं कथं कथेसि, सचाहं रज्जं कारेस्सामि, पुनपि निरये निब्बत्तित्वा महादुक्खं अनुभविस्सामी”ति आवज्जेन्तस्स महन्तं भयं उप्पज्जि ।

बोधिसत्तस्स कञ्चनवण्णं सरीरं हत्थेन परिमदितं पदुमं विय मिलातं दुब्बण्णं अहोसि । सो “कथं नु खो इमम्हा चोरगेहा मुच्चेय्य”न्ति चिन्तेन्तो निपज्जि । अथ नं एकस्मिं अत्तभावे मातुभूतपुब्बा छत्ते अधिवत्था देवधीता अस्सासेत्वा “तात तेमियकुमार, मा भायि, मा सोचि, मा चिन्तयि । सचे इतो मुच्चितुकामोसि, त्वं अपीठसप्पीपि पीठसप्पी विय होहि, अबधिरोपि बधिरो विय होहि, अमूगोपि मूगो विय होहि, इमानि तीणि अङ्गानि अधिद्वाय अत्तनो पण्डितभावं मा पकासेही”ति वत्वा पठमं गाथमाह —

१. “मा पण्डिच्चयं विभावय, बालमतो भव सब्बपाणिनं ।
सब्बो तं जनो ओचिनायतु, एवं तव अत्थो भविस्सती”ति ॥

तत्थ पण्डिच्चयन्ति पण्डिच्चं, अयमेव वा पाठो । बालमतोति बालो इति सम्मतो । सब्बो जनोति सकलो अन्तोजनो चेव बहिजनो च । ओचिनायतूति “नीहरथेतं काळकण्णि”न्ति अवमज्जतु, अवजानातूति अत्थो ।

सो तस्सा वचनेन अस्सासं पटिलभित्वा —

२. “करोमि ते तं वचनं, यं मं भणसि देवते ।
अत्थकामासि मे अम्म, हितकामासि देवते”ति ॥ —

इमं गाथं वत्वा तानि तीणि अङ्गानि अधिद्वाय । सा च देवधीता अन्तरधायि । राजा पुत्तस्स अनुक्कण्ठनत्थाय तानि पञ्च कुमारसतानि तस्स सन्तिकेयेव ठपेसि । ते दारका थज्जत्थाय रोदन्ति परिदेवन्ति । महासत्तो पन निरयभयतज्जितो “रज्जतो मे सुस्सित्वा मतमेव सेय्यो”ति न रोदति न परिदेवति । अथस्स धातियो तं पवत्तिं जत्वा चन्दादेविया आरोचयिंसु । सापि रज्जो आरोचेसि । राजा नेमित्तके ब्राह्मणे पक्कोसापेत्वा पुच्छि । अथ ब्राह्मणा आहंसु “देव, कुमारस्स पकतिवेलं अतिक्कमित्वा थज्जं दातुं वट्टति, एवं सो रोदमानो थनं दळ्ळं गहेत्वा सयमेव पिविस्सती”ति । ततो पट्टाय धातियो कुमारस्स पकतिवेलं अतिक्कमित्वा थज्जं देन्ति । ददमाना च कदाचि एकवारं अतिक्कमित्वा देन्ति, कदाचि सकलदिवसं खीरं न देन्ति ।

वीमंसनकण्डं

सो निरयभयतज्जितो सुस्सन्तोपि थज्जत्थाय न रोदति, न परिदेवति । अथ नं अरोदन्तम्पि दिस्वा “पुत्तो मे छातो”ति माता वा थज्जं पायेति, कदाचि धातियो वा पायेन्ति । सेसदारका थज्जं अलद्धवेलायमेव रोदन्ति परिदेवन्ति । महासत्तो पन निरयभयतज्जितो न रोदति, न परिदेवति, न निद्वायति, न हत्थपादे समिज्जति, न सद्दं करोति । अथस्स धातियो “पीठसप्पीनं हत्थपादा नाम न एवरूपा होन्ति, मूगानं हनुकपरियोसानं नाम न एवरूपं होति, बधिरानं कण्णसोतानि नाम न एवरूपानि होन्ति, भवितब्बमेत्थ कारणेन, वीमंसिस्साम न”न्ति चिन्तेत्वा “खीरेन ताव नं वीमंसिस्सामा”ति सकलदिवसं खीरं न देन्ति । सो सुस्सन्तोपि खीरत्थाय सद्दं न करोति । अथस्स माता “पुत्तो मे छातो”ति सयमेव थज्जं पायेति । एवं अन्तरन्तरा खीरं अदत्वा एकसंवच्छरं वीमंसन्तापिस्स अन्तरं न पस्सिंसु ।

ततो अमच्चादयो रज्जो आरोचेसुं “एकवस्सिकदारका नाम पूवखज्जकं पियायन्ति, तेन नं वीमंसिस्सामा”ति पञ्च कुमारसतानि तस्स सन्तिकेयेव निसीदापेत्वा नानापूवखज्जकानि उपनामेत्वा बोधिसत्तस्स अविदूरे ठपेत्वा “यथारुचि

तानि पूवखज्जकानि गणहथा”ति पटिच्छन्नद्वाने तिद्वन्ति । सेसदारका कलहं करोन्ता अज्जमज्जं पहरन्ता तं तं गहेत्वा खादन्ति । महासत्तो पन अत्तानं ओवदित्वा “तात तेमियकुमार, निरयभयं इच्छन्तो पूवखज्जकं इच्छाही”ति निरयभयतज्जितो पूवखज्जकं न ओलोकेसि । एवं पूवखज्जकेनपि एकसंवच्छरं अन्तरन्तरा वीमंसन्तापिस्स नेव अन्तरं पस्सिंसु ।

ततो “द्विवस्सिकदारका नाम फलाफलं पियायन्ति, तेन नं वीमंसिस्सामा”ति नानाफलानि उपनामेत्वा बोधिसत्तस्स अविदूरे ठपेत्वा वीमंसिंसु । सेसदारका कलहं कत्वा युज्जन्ता तं तं गहेत्वा खादन्ति । सो निरयभयतज्जितो तम्पि न ओलोकेसि । एवं फलाफलेनपि एकसंवच्छरं अन्तरन्तरा वीमंसन्तापिस्स नेव अन्तरं पस्सिंसु ।

ततो “तिवस्सिकदारका नाम कीळनभण्डकं पियायन्ति, तेन नं वीमंसिस्सामा”ति नानासुवण्णमयानि हत्थिअस्सरूपकादीनि कारापेत्वा बोधिसत्तस्स अविदूरे ठपेसुं । सेसदारका अज्जमज्जं विलुम्पन्ता गण्हिंसु । महासत्तो पन न किञ्चि ओलोकेसि । एवं कीळनभण्डकेनपि एकसंवच्छरं अन्तरन्तरा वीमंसन्तापिस्स नेव अन्तरं पस्सिंसु ।

ततो “चतुवस्सिकदारका नाम भोजनं पियायन्ति, तेन नं वीमंसिस्सामा”ति नानाभोजनानि उपनामेसुं । सेसदारका तं पिण्डं पिण्डं कत्वा भुज्जन्ति । महासत्तो पन अत्तानं ओवदित्वा “तात तेमियकुमार, अलद्धभोजनानं ते अत्तभावानं गणना नाम नत्थी”ति निरयभयतज्जितो तम्पि न ओलोकेसि । अथस्स माता सयमेव हृदयेन भिज्जमानेन विय असहन्तेन सहत्थेन भोजनं भोजेसि । एवं भोजनेनपि एकसंवच्छरं अन्तरन्तरा वीमंसन्तापिस्स नेव अन्तरं पस्सिंसु ।

ततो “पञ्चवस्सिकदारका नाम अग्गिनो भायन्ति, तेन नं वीमंसिस्सामा”ति राजङ्गणे अनेकद्वारयुत्तं महन्तं गेहं कारेत्वा तालपण्णेहि छादेत्वा तं सेसदारकेहि परिवुत्तं तस्स मज्झे निसीदापेत्वा अग्गिं देन्ति । सेसदारका अग्गिं दिस्वा विरवन्ता पलायिंसु । महासत्तो पन चिन्तेसि “निरयअगिसन्तापनतो इदमेव अगिसन्तापनं सतगुणेन सहस्सगुणेन सतसहस्सगुणेन वरतर”न्ति निरोधसमापन्नो महाथेरो विय निच्चलोव अहोसि । अथ नं अग्गिम्हि आगच्छन्ते गहेत्वा अपनेन्ति । एवं अग्गिनापि एकसंवच्छरं अन्तरन्तरा वीमंसन्तापिस्स नेव अन्तरं पस्सिंसु ।

ततो “छवस्सिकदारका नाम मत्तहत्थिनो भायन्ति, तेन नं वीमंसिस्सामा”ति एकं हत्थिं सुसिक्खितं सिक्खापेत्वा बोधिसत्तं सेसदारकेहि परिवुत्तं राजङ्गणे निसीदापेत्वा तं हत्थिं मुञ्चन्ति । सो कोज्जनादं नदन्तो सोण्डाय भूमियं पोथेन्तो भयं दस्सेन्तो आगच्छति । सेसदारका तं दिस्वा मरणभयभीता दिसाविदिसासु पलायिंसु । महासत्तो पन मत्तहत्थिं आगच्छन्तं दिस्वा चिन्तेसि “चण्डनिरये पच्चनतो चण्डहत्थिनो हत्थे मरणमेव सेय्यो”ति निरयभयतज्जितो तत्थेव निसीदि । सुसिक्खितो हत्थी महासत्तं पुप्फकलापं विय उक्खिपित्वा अपरापरं कत्वा अकिलमेत्वाव गच्छति । एवं हत्थिनापि एकसंवच्छरं अन्तरन्तरा वीमंसन्तापिस्स नेव अन्तरं पस्सिंसु ।

ततो “सत्तवस्सिकदारका नाम सप्पस्स भायन्ति, तेन नं वीमंसिस्सामा”ति बोधिसत्तं सेसदारकेहि सद्धिं राजङ्गणे निसीदापेत्वा उद्धटदाठे कतमुखबन्धे सप्पे विस्सज्जेसुं । सेसदारका ते दिस्वा विरवन्ता पलायिंसु । महासत्तो पन निरयभयं आवज्जेत्वा “चण्डसप्पस्स मुखे विनासमेव वरतर”न्ति निरोधसमापन्नो महाथेरो विय निच्चलोव अहोसि । अथस्स सप्पो सकलसरीरं वेठेत्वा मत्थके फणं कत्वा अच्छि । तदापि सो निच्चलोव अहोसि । एवं सप्पेनपि एकसंवच्छरं अन्तरन्तरा वीमंसन्तापिस्स नेव अन्तरं पस्सिंसु ।

ततो “अट्टवस्सिकदारका नाम नटसमज्जं पियायन्ति, तेन नं वीमंसिस्सामा”ति तं पञ्चदारकसतेहि सद्धिं राजङ्गणे निसीदापेत्वा नटसमज्जं कारापेसुं । सेसदारका तं नटसमज्जं दिस्वा “साधु साधू”ति वदन्ता महाहसितं हसन्ति । महासत्तो पन “निरये निब्बत्तकाले तव खणमत्तम्पि हासो वा सोमनस्सं वा नत्थी”ति निरयभयं आवज्जेत्वा निच्चलोव अहोसि, तं न ओलोकेसि । एवं नटसमज्जेनपि एकसंवच्छरं अन्तरन्तरा वीमंसन्तापिस्स नेव अन्तरं पस्सिंसु ।

ततो “नववस्सिकदारका नाम असिनो भायन्ति, तेन नं वीमंसिस्सामा”ति तं पञ्चदारकसतेहि सद्धिं राजङ्गणे निसीदापेत्वा दारकानं कीळनकाले एको पुरिसो फलिकवण्णं असिं गहेत्वा परिब्भमन्तो नदन्तो वगन्तो तासेन्तो लङ्घन्तो अप्फोटेन्तो महासद्धं करोन्तो “कासिरज्जो किर काळकण्णी एको पुत्तो अत्थि, सो कुहिं, सीसमस्स छिन्दिस्सामी”ति अभिधावति । तं पुरिसं दिस्वा सेसदारका भीततसिता हुत्वा विरवन्ता दिसाविदिसासु पलायिंसु । महासत्तो पन निरयभयं आवज्जेत्वा अजानन्तो विय निसीदि । अथ नं सो पुरिसो असिना सीसे परामसित्वा “सीसं ते छिन्दिस्सामी”ति तासेन्तोपि तासेतुं असक्कोन्तो अपगमि । एवं खग्गेनपि एकसंवच्छरं अन्तरन्तरा वीमंसन्तापिस्स नेव अन्तरं पस्सिंसु ।

ततो दसवस्सिककाले पनस्स बधिरभाववीमंसनत्थं सिरिसयने निसीदापेत्वा साणिया परिक्खिपापेत्वा चतूसु पस्सेसु छिद्धानि कत्वा तस्स अदस्सेत्वा हेट्टासयने सङ्खधमके निसीदापेत्वा एकप्पहारेनेव सङ्खे धमापेन्ति, एकनिन्नादं अहोसि । अमच्चा चतूसु पस्सेसु ठत्वा साणिया छिद्देहि ओलोकेन्तापि महासत्तस्स एकदिवसम्पि सतिसम्मोसं वा हत्थपादविकारं वा फन्दनमत्तं वा न पस्सिंसु । एवं एकसंवच्छरं सङ्खसद्देनपि अन्तरन्तरा वीमंसन्तापिस्स नेव अन्तरं पस्सिंसु ।

ततो परम्पि एकादसवस्सिककाले एकसंवच्छरं तथेव भेरिसद्देन वीमंसन्तापिस्स नेव अन्तरं पस्सिंसु ।

ततो द्वादसवस्सिककाले “दीपेन नं वीमंसिस्सामा”ति “रत्तिभागे अन्धकारे हत्थं वा पादं वा फन्दापेति नु खो, नो”ति घटेसु दीपे जालेत्वा सेसदीपे निब्बापेत्वा थोकं अन्धकारे सयापेत्वा घटेहि दीपे उक्खिपित्वा एकप्पहारेनेव आलोकं कत्वा इरियापथं उपधारेन्ति । एवं दीपेनपि एकसंवच्छरं अन्तरन्तरा वीमंसन्तापिस्स किञ्चि फन्दनमत्तम्पि न पस्सिंसु ।

ततो तेरसवस्सिककाले “फाणितेन नं वीमंसिस्सामा”ति सकलसरीरं फाणितेन मक्खेत्वा बहुमक्खिके ठाने निपज्जापेसुं । मक्खिका उट्टहन्ति, ता तस्स सकलसरीरं परिवारेत्वा सूचीहि विज्झमाना विय खादन्ति । सो निरोधसमापन्नो महाथेरो विय निच्चलोव अहोसि । एवं फाणितेनपि एकसंवच्छरं अन्तरन्तरा वीमंसन्तापिस्स किञ्चि फन्दनमत्तम्पि न पस्सिंसु ।

अथस्स चुद्दसवस्सिककाले “इद्धानि पनेस महल्लको जातो सुचिकामो असुचिजिगुच्छको, असुचिना नं वीमंसिस्सामा”ति ततो पट्टाय नं नेव न्हापेन्ति न च आचमापेन्ति । सो उच्चारपस्सावं कत्वा तत्थेव पलिपन्नो सयति । दुग्गन्धभावेन पनस्स अन्तरुधीनं निक्खमनकालो विय अहोसि, असुचिगन्धेन मक्खिका खादन्ति । सो निच्चलोव अहोसि । अथ नं परिवारेत्वा ठिता धातियो आहंसु “तात तेमियकुमार, त्वं महल्लको जातो, को तं सब्बदा पटिजग्गिस्सति, किं न लज्जसि, कस्मा निपन्नोसि, उट्टाय ते सरीरं पटिजग्गाही”ति अक्कोसन्ति परिभासन्ति । सो तथारूपे पटिकूले गूथरासिम्हि निमुग्गोपि दुग्गन्धभावेन योजनसतमत्थके ठितानम्पि हृदयुप्पतनसमत्थस्स गूथनिरयस्स दुग्गन्धभावं आवज्जेत्वा निच्चलोव अहोसि । एवं असुचिनापि एकसंवच्छरं अन्तरन्तरा वीमंसन्तापिस्स नेव अन्तरं पस्सिंसु ।

ततो पन्नरसवस्सिककाले “अङ्गारेन नं वीमंसिस्सामा”ति अथस्स हेट्टामज्जके अग्गिकपल्लानि ठपयिंसु “अप्पेव

नाम उण्हेन पीळितो दुक्खवेदनं असहन्तो विप्फन्दनाकारं दस्सेय्या”ति । अथस्स सरीरे फोटानि उड्डहन्ति । महासत्तो “अवीचिनिरयसन्तापो योजनसतमत्थके फरति, तम्हा दुक्खतो इदं दुक्खं सतगुणेन सहस्सगुणेन सतसहस्सगुणेन वरतर”न्ति अधिवासेत्वा निच्चलोव अहोसि । अथस्स मातापितरो भिज्जमानहदया विय मनुस्से पटिक्कमापेत्वा तं ततो अगिसन्तापनतो अपनेत्वा “तात तेमियकुमार, मयं तव अपीठसप्पिआदिभावं जानाम । न हि एतेसं एवरूपानि हत्थपादकण्णसोतानि होन्ति, त्वं अम्हेहि पत्थेत्वा लद्धपुत्तको, मा नो नासेहि, सकलजम्बुदीपे वसन्तानं राजूनं सन्तिके गरहतो नो मोचेही”ति याचिसु । एवं सो तेहि याचितोपि असुणन्तो विय हुत्वा निच्चलोव निपज्जि । अथस्स मातापितरो रोदमाना परिदेवमाना पटिक्कमन्ति । एकदा माता एकिका उपसङ्कमित्वा याचति, एकदा पिता एककोव उपसङ्कमित्वा याचति । एवं एकसंवच्छरं अन्तरन्तरा वीमंसन्तापिस्स नेव अन्तरं पस्सिंसु ।

अथस्स सोळसवस्सिककाले अमच्चब्राह्मणादयो चिन्तयिंसु “पीठसप्पी वा होतु, मूगो वा बधिरो वा होतु, वये परिणते रजनीये अरज्जन्ता नाम नत्थि, दुस्सनीये अदुस्सन्ता नाम नत्थि, समये सम्पत्ते पुप्फविकसनं विय हि धम्मता एसा, नाटकानम्पिस्स पच्चुपट्टापेत्वा ताहि नं वीमंसिस्सामा”ति । ततो उत्तमरूपधरा देवकज्जायो विय विलाससम्पन्ना नाटकित्थियो पक्कोसापेत्वा “या कुमारं हसापेतुं वा किलेसेहि बन्धितुं वा सक्कोति, सा तस्स अगमहेसी भविस्सती”ति वत्वा कुमारं गन्धोदकेन न्हापेत्वा देवपुत्तं विय अलङ्कुरित्वा देवविमानसदिसे सिरिगब्भे सुपज्जत्ते सिरिसयने आरोपेत्वा गन्धदामपुप्फदामधूमवासचुण्णादीहि अन्तोगब्भं एकगन्धसमोदकं कत्वा पटिक्कमिंसु । अथ नं ता इत्थियो परिवारेत्वा नच्चगीतेहि चेव मधुरवचनादीहि च नानप्पकारेहि अभिरमापेतुं वायमिंसु । सो बुद्धिसम्पन्नताय ता इत्थियो अनोलोकेत्वा “इमा इत्थियो मम सरीरसम्फस्सं मा विन्दन्तू”ति अधिद्वहित्वा अस्सासपस्सासे सन्निरुम्भि, अथस्स सरीरं थद्धं अहोसि । ता तस्स सरीरसम्फस्सं अविन्दन्तियो हुत्वा “थद्धसरीरो एस, नायं मनुस्सो, यक्खो भविस्सती”ति भीततसिता हुत्वा अत्तानं सन्धारेतुं असक्कोन्तियो पलायिंसु । एवं नाटकेनपि एकसंवच्छरं अन्तरन्तरा वीमंसन्तापिस्स नेव अन्तरं पस्सिंसु ।

एवं सोळस संवच्छरानि सोळसहि महावीमंसाहि चेव अनेकाहि खुद्दकवीमंसाहि च वीमंसमानापि तस्स चित्तं परिगग्हितुं नासक्खिंसु ।

वीमंसनकण्डं निड्डितं ।

रज्जयाचनकण्डं

ततो राजा विष्पटिसारी हुत्वा लक्खणपाठके ब्राह्मणे पक्कोसापेत्वा “तुम्हे कुमारस्स जातकाले “धज्जपुज्जलक्खणसम्पन्नो अयं कुमारो, नास्स कोचि अन्तरायो पज्जायती”ति मे कथयित्थ, इदानीं पन सो पीठसप्पी मूगबधिरो जातो, कथा वो न समेती”ति आह । ब्राह्मणा वदिंसु “महाराज, आचरियेहि अदिद्वकं नाम नत्थि, अपिच खो पन, देव, ‘राजकुलेहि पत्थेत्वा लद्धपुत्तको काळकण्णी’ति वुत्ते ‘तुम्हाकं दोमनस्सं सिया’ति न कथयिम्हा”ति । अथ ने राजा एवमाह “इदानीं पन किं कातुं वट्ठीती”ति? “महाराज, इमस्मिं कुमारे इमस्मिं गेहे वसन्ते तयो अन्तराया पज्जायिस्सन्ति — जीवितस्स वा अन्तरायो, सेतच्छत्तस्स वा अन्तरायो, अगमहेसिया वा अन्तरायो”ति । “तस्मा, देव, पपज्जं अकत्वा अवमङ्गलरथे अवमङ्गलअस्से योजेत्वा तत्थ नं निपज्जापेत्वा पच्छिमद्वारेन नीहरित्वा आमकसुसाने चतुब्भित्तिकं आवाटं खणित्वा निखणितुं वट्ठीती”ति । राजा अन्तरायभयेन भीतो तेसं वचनं “साधू”ति सम्पटिच्छि ।

तदा चन्दादेवी तं पवत्तिं सुत्वा तुरिततुरिताव एकिका राजानं उपसङ्कमित्वा वन्दित्वा “देव, तुम्हेहि मय्हं वरो दिन्नो,

मया च गहितको कत्वा ठपितो, इदानीं तं मे देथा”ति याचि । “गणहाहि, देवी”ति । “देव, पुत्तस्स मे रज्जं देथा”ति । “न सक्का, देवी”ति । “किंकारणा, देवा”ति । “पुत्तो, ते देवि, काळकण्णी”ति । “तेन हि, देव, यावज्जीवं अददन्तापि सत्त वस्सानि देथा”ति । “न सक्का, देवी”ति । “तेन हि, देव, छ वस्सानि देथा”ति । “न सक्का, देवी”ति । “तेन हि, देव, पञ्च वस्सानि देथा”ति । “न सक्का, देवी”ति । “तेन हि, देव, चत्तारि वस्सानि देथा”ति । “न सक्का, देवी”ति । “तेन हि, देव, तीणि वस्सानि देथा”ति । “न सक्का, देवी”ति । “तेन हि, देव, द्वे वस्सानि देथा”ति । “न सक्का, देवी”ति । “तेन हि, देव, एकवस्सं रज्जं देथा”ति । “न सक्का, देवी”ति । “तेन हि, देव, सत्त मासानि रज्जं देथा”ति । “न सक्का, देवी”ति । “तेन हि, देव, छ मासानि रज्जं देथा”ति । “न सक्का, देवी”ति । “तेन हि, देव, पञ्च मासानि रज्जं देथा”ति । “न सक्का, देवी”ति । “तेन हि, देव, चत्तारि मासानि रज्जं देथा”ति । “न सक्का, देवी”ति । “तेन हि, देव, तीणि मासानि रज्जं देथा”ति । “न सक्का, देवी”ति । “तेन हि, देव, द्वे मासानि रज्जं देथा”ति । “न सक्का, देवी”ति । “तेन हि, देव, एकमासं रज्जं देथा”ति । “न सक्का, देवी”ति । “तेन हि, देव, अड्ढमासं रज्जं देथा”ति । “न सक्का, देवी”ति । “तेन हि, देव, सत्त दिवसानि रज्जं देथा”ति । राजा “साधु, देवि, गणहाही”ति आह । सा तस्मिं खणे पुत्तं अलङ्कारापेत्वा “तेमियकुमारस्स इदं रज्जं”न्ति नगरे भेरिं चरापेत्वा सकलनगरं अलङ्कारापेत्वा पुत्तं हत्थिक्खन्धं आरोपेत्वा सेतच्छत्तं तस्स मत्थके कारापेत्वा नगरं पदक्खिणं कत्वा पुन आगन्त्वा अन्तोन्नगरं पवेसेत्वा तं सिरिसयने निपज्जापेत्वा पियपुत्तं सब्बरत्तिं याचि “तात तेमियकुमार, तं निस्साय सोळस वस्सानि निदं अलभित्वा रोदमानाय मे अक्खीनि उपक्कानि, सोकेन मे हृदयं भिज्जमानं विय अहोसि, अहं तव अपीठसप्पिआदिभावं जानामि, मा मं अनाथं करी”ति । सा इमिना उपायेनेव पुनदिवसेपि पुनदिवसेपीति पञ्च दिवसानि याचि ।

रज्जयाचनकण्डं निद्रितं ।

अथ छट्ठे दिवसे राजा सुनन्दं नाम सारथिं पक्कोसापेत्वा “तात, सुनन्दसारथि स्वे पातोव अवमङ्गलरथे अवमङ्गलअस्से योजेत्वा कुमारं तत्थ निपज्जापेत्वा पच्छिमद्वारेन नीहरित्वा आमकसुसाने चतुब्भित्तिकं आवाटं खणित्वा तत्थ नं पक्खिपित्वा कुदालपिट्ठेन मत्थकं भिन्दित्वा जीवितक्खयं पापेत्वा उपरि पंसुं दत्वा पथविवड्ढनकम्मं कत्वा न्हत्वा एही”ति आणापेसि । सो “साधु, देवा”ति सम्पटिच्छि । अथ छट्ठमपि रत्तिं देवी कुमारं याचित्वा “तात तेमियकुमार, तव पिता कासिराजा तं स्वे पातोव आमकसुसाने निखणितुं आणापेसि, स्वे पातोव मरणं पापुणिस्ससि पुत्ता”ति आह । तं सुत्वा महासत्तस्स “तात तेमियकुमार, सोळस वस्सानि तया कतो वायामो इदानीं मत्थकं पक्को”ति चिन्तेन्तस्स अब्भन्तरे पीति उप्पज्जि । मातुया पनस्स हृदयं भिज्जमानं विय अहोसि, एवं सन्तेपि “मनोरथो मत्थकं पापुणिस्सती”ति मातुया सद्धिं नालपि ।

अथस्सा रत्तिया अच्चयेन पातोव सुनन्दो सारथि रथं योजेन्तो देवतानुभावेन महासत्तस्स पारमितानुभावेन च मङ्गलरथे मङ्गलअस्से योजेत्वा रथं राजद्वारे ठपेत्वा महातलं अभिरुहित्वा सिरिगब्भं पविसित्वा देविं वन्दित्वा एवमाह — “देवि, मय्हं मा कुज्झ, रज्जो आणा”ति वत्वा पुत्तं आलिङ्गित्वा निपन्नं देविं पिड्ढिहत्थेन अपनेत्वा पुप्फकलापं विय कुमारं उक्खिपित्वा पासादा ओतरि । तदा चन्दादेवी उरं पहरित्वा महन्तेन सद्देन परिदेवित्वा महातले ओहीयि । अथ नं महासत्तो ओलोकेत्वा “मयि अकथेन्ते माता हृदयेन फलितेन मरिस्सती”ति कथेतुकामो हुत्वापि “सचे अहं कथेस्सामि, सोळस वस्सानि कतो वायामो मे मोघो भविस्सति, अकथेन्तो पनाहं अत्तनो च मातापितूनञ्च महाजनस्स च पच्चयो भविस्सामी”ति अधिवासेसि ।

अथ नं सारथि रथं आरोपेत्वा “पच्छिमद्वाराभिमुखं रथं पेसेस्सामी”ति चिन्तेत्वा रथं पेसेसि । तदा महासत्तस्स पारमितानुभावेन देवताविग्गहितो हुत्वा रथं निवत्तापेत्वा पाचीनद्वाराभिमुखं रथं पेसेसि, अथ रथचक्कं उम्मारे पतिहज्जि । महासत्तोपि तस्स सद्धं सुत्वा “मनोरथो मे मत्थकं पत्तो”ति सुट्ठुतरं तुट्ठुचित्तो अहोसि । रथो नगरा निक्खमित्वा देवतानुभावेन तियोजनिकं ठानं गतो । तत्थ वनघटं सारथिस्स आमकसुसानं विय उपट्ठासि । सो “इदं ठानं फासुक”न्ति सल्लक्खेत्वा रथं मग्गा ओक्कमापेत्वा मग्गपस्से ठपेत्वा रथा ओरुह्म महासत्तस्स आभरणभण्डं ओमुज्जित्वा भण्डिकं कत्वा एकमन्तं ठपेत्वा कुद्दालं आदाय रथस्स अविदूरे ठाने चतुब्भित्तिकं आवाटं खणितुं आरभि ।

ततो बोधिसत्तो चिन्तेसि “अयं मे वायामकालो, अहज्जि सोळस वस्सानि हत्थपादे न चालेसिं, किं नु खो मे बलं अत्थि, उदाहु नो”ति । सो उट्ठाय वामहत्थेन दक्खिणहत्थं, दक्खिणहत्थेन वामहत्थं परामसन्तो उभोहि हत्थेहि पादे सम्बाहित्वा रथा ओतरितुं चित्तं उप्पादेसि । तावदेवस्स पादपतितट्ठाने वातपुण्णभस्तचम्मं विय महापथवी अब्भुगन्त्वा रथस्स पच्छिमन्तं आहच्च अट्ठासि । महासत्तो रथा ओतरित्वा कतिपये वारे अपरापरं चङ्कमित्वा “इमिनाव नियामेन एकदिवसं योजनसतम्पि मे गन्तुं बलं अत्थी”ति जत्वा “सचे, सारथि, मया सद्धिं विरुज्जेय्य, अत्थि नु खो मे तेन सह पटिविरुज्झितुं बल”न्ति उपधारेन्तो रथस्स पच्छिमन्तं गहेत्वा कुमारकानं कीळनयानकं विय उक्खिपित्वा रथं परिब्भमेन्तो अट्ठासि । अथस्स “अत्थि मे तेन सह पटिविरुज्झितुं बल”न्ति सल्लक्खेत्वा पसाधनत्थाय चित्तं उप्पज्जि ।

तंखणज्जेव सक्कस्स भवनं उण्हाकारं दस्सेसि । सक्को आवज्जेन्तो तं कारणं जत्वा “तेमियकुमारस्स मनोरथो मत्थकं पत्तो, इदानि पसाधनत्थाय चित्तं उप्पन्नं, किं एतस्स मानुसकेन पसाधनेना”ति दिब्बपसाधनं गाहापेत्वा विस्सकम्मदेवपुत्तं पक्कोसापेत्वा “तात विस्सकम्म देवपुत्त, त्वं गच्छ, कासिराजस्स पुत्तं तेमियकुमारं अलङ्करोही”ति आणापेसि । सो “साधू”ति सम्पटिच्छित्वा तावतिसंभवनतो ओतरित्वा तस्स सन्तिकं गन्त्वा दसहि दुस्ससहस्सेहि वेठनं कत्वा दिब्बेहि चेव मानुसकेहि च अलङ्कारेहि सक्कं विय तं अलङ्कुरित्वा सकट्टानमेव गतो । सो देवराजलीलाय सारथिस्स खणनोकासं गन्त्वा आवाटतीरे ठत्वा पुच्छन्तो ततियं गाथमाह —

३. “किं नु सन्तरमानोव, कासुं खणसि सारथि ।
पुट्ठो मे सम्म अक्खाहि, किं कासुया करिस्ससी”ति ॥

तत्थ कासुन्ति आवाटं ।

तं सुत्वा सारथि आवाटं खणन्तो उद्धं अनोलोकेत्वाव चतुत्थं गाथामाह —

४. “रज्जो मूगो च पक्खो च, पुत्तो जातो अचेतसो ।
सोमि रज्जा समज्झिट्ठो, पुत्तं मे निखणं वने”ति ॥

तत्थ पक्खोति पीठसप्पी । “मूगो”ति वचनेनेव पनस्स बधिरभावोपि सिज्झति बधिरस्स हि पटिवचनं कथेतुं असक्कुणेय्यत्ता । अचेतसोति अचित्तको विय जातो । सोळस वस्सानि अकथितत्ता एवमाह । समज्झिट्ठोति आणत्तो, पेसितोति अत्थो । निखणं वनेति वने निखणेत्यासि ।

अथ नं महासत्तो आह —

५. “न बधिरो न मूगोस्मि, न पक्खो न च वीकलो ।
अधम्मं सारथि कयिरा, मं चे त्वं निखणं वने ॥

६. “ऊरू बाहुज्ज मे पस्स, भासितज्ज सुणोहि मे ।
अधम्मं सारथि कयिरा, मं चे त्वं निखणं वने”ति ॥

तत्थ न बधिरोति सम्म सारथि, सचे तं राजा एवरूपं पुत्तं मारापेतुं आणापेसि, अहं पन एवरूपो न भवामीति दीपेतुं एवमाह । **मं चे त्वं निखणं वने**ति सचे बधिरभावादिविरहितं एवरूपं मं वने निखणयेयासि, अधम्मं कम्मं करेय्यासीति अत्थो । “ऊरू”ति इदं सो पुरिमगाथं सुत्वापि नं अनोलोकेन्तमेव दिस्वा “अलङ्कृतसरीरमस्स दस्सेस्सामी”ति चिन्तेत्वा आह । तस्सत्थो — सम्म सारथि, इमे कज्जनकदलिकखन्धसदिसे ऊरू, कनकच्छविं बाहुज्ज मे पस्स, मधुरवचनज्ज मे सुणाहीति ।

ततो सारथि एवं चिन्तेसि “को नु खो एस, आगतकालतो पट्ठाय अत्तानमेव वण्णेती”ति । सो आवाटखणनं पहाय उद्धं ओलोकेन्तो तस्स रूपसम्पत्तिं दिस्वा “अयं पुरिसो को नु खो, मनुस्सो वा देवो वा”ति अजानन्तो इमं गाथमाह —

७. “देवता नुसि गन्धब्बो, अदु सक्को पुरिन्ददो ।
को वा त्वं कस्स वा पुत्तो, कथं जानेमु तं मय”न्ति ॥

अथस्स महासत्तो अत्तानं आचिक्खित्वा धम्मं देसेन्तो आह —

८. “नम्हि देवो न गन्धब्बो, नम्हि सक्को पुरिन्ददो ।
कासिरज्जो अहं पुत्तो, यं कासुया निहज्जसि ॥

९. “तस्स रज्जो अहं पुत्तो, यं त्वं सम्मूपजीवसि ।
अधम्मं सारथि कयिरा, मं चे त्वं निखणं वने ॥

१०. “यस्स रुक्खस्स छायाय, निसीदेय्य सयेय्य वा ।
न तस्स साखं भज्जेय्य, मित्तदुब्भो हि पापको ॥

११. “यथा रुक्खो तथा राजा, यथा साखा तथा अहं ।
यथा छायूपगो पोसो, एवं त्वमसि सारथि ।
अधम्मं सारथि कयिरा, मं चे त्वं निखणं वने”ति ॥

तत्थ निहज्जसीति निहनिस्ससि । यं त्वं एत्थ निहनिस्सामीति सज्जाय कासुं खणसि, सो अहन्ति दीपेति । सो “राजपुत्तो अह”न्ति वुत्तेपि न सद्वहति येव, मधुरकथाय पनस्स बज्झित्वा धम्मं सुणन्तो अट्ठासि । **मित्तदुब्भो**ति परिभुत्तछायस्स रुक्खस्स पत्तं वा साखं वा अङ्कुरं वा भज्जन्तो मित्तघातको होति लामकपुरिसो, किमङ्गं पन सामिपुत्तघातको । **छायूपगो**ति परिभोगत्थाय छायां उपगतो पुरिसो विय राजानं निस्साय जीवमानो त्वन्ति वदति ।

सो एवं कथेन्तेपि बोधिसत्ते न सद्वहति येव । अथ महासत्तो “सद्वहापेस्सामि न”न्ति देवतानं साधुकारेण चेव अत्तनो घोसेन च वनघटं उन्नादेन्तो दस मित्तपूजगाथा नाम आरब्धि —

१२. “पहूतभक्खो भवति, विप्पवुद्धो सकंघरा ।
बहू नं उपजीवन्ति, यो मित्तानं न दुब्भति ॥
१३. “यं यं जनपदं याति, निगमे राजधानियो ।
सब्बत्थ पूजितो होति, यो मित्तानं न दुब्भति ॥
१४. “नास्स चोरा पसाहन्ति, नातिमज्जन्ति खत्तिया ।
सब्बे अमित्ते तरति, यो मित्तानं न दुब्भति ॥
१५. “अक्कुद्धो सघरं एति, सभायं पटिनन्दितो ।
जातीनं उत्तमो होति, यो मित्तानं न दुब्भति ॥
१६. “सक्कत्वा सक्कतो होति, गरु होति सगारवो ।
वण्णकित्तिभतो होति, यो मित्तानं न दुब्भति ॥
१७. “पूजको लभते पूजं, वन्दको पटिवन्दनं ।
यसोकित्तिज्ज पप्पोति, यो मित्तानं न दुब्भति ॥
१८. “अग्गि यथा पज्जलति, देवताव विरोचति ।
सिरिया अजहितो होति, यो मित्तानं न दुब्भति ॥
१९. “गावो तस्स पजायन्ति, खेत्ते वुत्तं विरूहति ।
वुत्तानं फलमस्सति, यो मित्तानं न दुब्भति ॥
२०. “दरितो पब्बतातो वा, रुक्खतो पतितो नरो ।
चुतो पतिट्ठं लभति, यो मित्तानं न दुब्भति ॥
२१. “विरूळ्हमूलसन्तानं, निग्रोधमिव मालुतो ।
अमित्ता नप्पसाहन्ति, यो मित्तानं न दुब्भती”ति ॥

तत्थ सकं घराति सकघरा, अयमेव वा पाठो । न दुब्भतीति न दुस्सति । मित्तानन्ति बुद्धादीनं कल्याणमित्तानं न दुब्भति । “सब्बत्थ पूजितो होती”ति इदं सीवलिवत्थुना वण्णेत्तब्बं । न पसाहन्तीति पसय्हकारं कातुं न सक्कोन्ति । इदं संकिच्चसामणेरवत्थुना दीपेत्तब्बं । “नातिमज्जन्ति खत्तिया”ति इदं जोतिकसेट्ठिवत्थुना दीपेत्तब्बं । तरतीति अतिक्कमति । सघरन्ति अत्तघरं । मित्तानं दुब्भन्तो अत्तनो घरं आगच्छन्तोपि घट्टितचित्तो कुद्धोव आगच्छति, अयं पन अक्कुद्धोव सकघरं एति । पटिनन्दितोति बहून् सन्निपातट्ठाने अमित्तदुब्भिनो गुणकथं कथेन्ति, तां सो पटिनन्दितो होति

पमुदितचित्तो ।

सक्कत्वा सक्कतो होतीति परं सक्कत्वा सयम्पि परेहि सक्कतो होति । **गरु** होति **सगारवो**ति परेसु सगारवो सयम्पि परेहि गरुको होति । **वण्णकित्तिभतो**ति भतवण्णकित्ति, गुणञ्चेव कित्तिसद्वञ्च उक्खिपित्वा चरन्तो नाम होतीति अत्थो । **पूजको**ति मित्तानं पूजको हुत्वा सयम्पि पूजं लभति । **वन्दको**ति बुद्धादीनं कल्याणमित्तानं वन्दको हुत्वा पुनब्भवे पटिवन्दनं लभति । **यसोकित्तिञ्चा**ति इस्सरियपरिवारञ्चेव गुणकित्तिञ्च पप्पोति । इमाय गाथाय चित्तगहपतिनो वत्थु (ध० प० ७३-७४) कथेतब्बं ।

पज्जलतीति इस्सरियपरिवारेण पज्जलति । **सिरिया अजहितो** होतीति एत्थ अनाथपिण्डिकस्स वत्थु (ध० प० ११९-१२०) कथेतब्बं । **अस्त्राती**ति परिभुञ्जति । “**पतिट्ठं लभती**”ति इदं **चूळपदुमजातकेन** (जा० १.२.८५-८६) दीपेतब्बं । **विरूळहमूलसन्तानन्ति** वड्ढितमूलपारोहं । **अमित्ता नप्पसाहन्ती**ति एत्थ कुररघरियसोणत्थेरस्स मातु गेहं पविट्ठचोरवत्थु कथेतब्बं ।

सुनन्दो सारथि एत्तकाहि गाथाहि धम्मं देसेन्तम्पि तं असज्जानित्वा “को नु खो अय”न्ति आवाटखणनं पहाय रथसमीपं गन्त्वा तत्थ तञ्च पसाधनभण्डञ्च उभयं अदिस्वा पुन आगन्त्वा ओलोकेन्तो तं सज्जानित्वा तस्स पादेसु पतित्वा अज्जलिं पग्गय्ह याचन्तो इमं गाथमाह —

२२. “एहि तं पटिनेस्सामि, राजपुत्त सकं घरं ।
रज्जं कारेहि भदन्ते, किं अरज्जे करिस्ससी”ति ॥

अथ नं महासत्तो आह —

२३. “अलं मे तेन रज्जेन, जातकेहि धनेन वा ।
यं मे अधम्मचरियाय, रज्जं लब्भेथ सारथी”ति ॥

तत्थ अलन्ति पटिक्खेपवचनं ।

सारथि आह —

२४. “पुण्णपत्तं मं लाभेहि, राजपुत्त इतो गतो ।
पिता माता च मे दज्जुं, राजपुत्त तयी गते ॥

२५. “ओरोधा च कुमारा च, वेसियाना च ब्राह्मणा ।
तेपि अत्तमना दज्जुं, राजपुत्त तयी गते ॥

२६. “हत्थारोहा अनीकट्ठा, रथिका पत्तिकारका ।
तेपि अत्तमना दज्जुं, राजपुत्त तयी गते ॥

२७. “बहुधञ्जा जानपदा, नेगमा च समागता ।
उपायनानि मे दज्जुं, राजपुत्त तयी गते”ति ॥

तत्थ पुण्णपत्तन्ति तुट्ठिदायं । दज्जुन्ति सत्तरतनवस्सं वस्सन्ता विय मम अज्झासयपूरणं तुट्ठिदायं ददेय्युं । इदं सो
“अप्पेव नाम मयि अनुकम्पाय गच्छेय्या”ति चिन्तेत्वा आह । **वेसियाना चाति** वेस्सा च । **उपायनानीति** पण्णाकारानि ।

अथ नं महासत्तो आह —

२८. “पितु मातु चहं चत्तो, रट्ठस्स निगमस्स च ।
अथो सब्बकुमारानं, नत्थि मय्हं सकं घरं ॥

२९. “अनुज्जातो अहं मत्या, सञ्चत्तो पितरा महं ।
एकोरज्जे पब्बजितो, न कामे अभिपत्थये”ति ॥

तत्थ पितु मातु चाति पितरा च मातरा च अहं चत्तो । इतरेसुपि एसेव नयो । **मत्याति** सम्म सारथि, अहं सत्ताहं रज्जं
परिच्छिन्दित्वा वरं गणहन्तिमा मातरा अनुज्जातो नाम । **सञ्चत्तोति** सुट्ठु चत्तो । **पब्बजितोति** पब्बजित्वा अरज्जे वसनत्थाय
निकखन्तोति अत्थो ।

एवं महासत्तस्स अत्तनो गुणे कथेन्तस्स पीति उप्पज्जि, ततो पीतिवेगेन उदानं उदानेन्तो आह —

३०. “अपि अतरमानानं, फलासाव समिज्जति ।
विपक्कब्रह्मचरियोस्मि, एवं जानाहि सारथि ॥

३१. “अपि अतरमानानं, सम्मदत्थो विपच्चति ।
विपक्कब्रह्मचरियोस्मि, निकखन्तो अकुतोभयो”ति ॥

तत्थ **फलासावाति** अतरमानस्स मम सोळसवस्सेहि कतवायामस्स समिद्धं अज्झासयफलं दस्सेतुं एवमाह ।
विपक्कब्रह्मचरियोस्मीति निट्ठप्पत्तमनोरथो । **सम्मदत्थो विपच्चतीति** सम्मा उपायेन कारणेन कत्तब्बकिच्चं सम्पज्जति ।

सारथि आह —

३२. “एवं वग्गुकथो सन्तो, विसट्ठवचनो चसि ।
कस्मा पितु च मातुच्च, सन्तिके न भणी तदा”ति ॥

तत्थ **वग्गुकथोति** सखिलकथो ।

ततो महासत्तो आह —

३३. “नाहं असन्धिता पक्खो, न बधिरो असोत्तता ।

नाहं अजिक्कता मूगो, मा मं मूगमधारयि ॥

३४. “पुरिमं सरामहं जातिं, यत्थ रज्जमकारयिं ।
कारयित्वा तहिं रज्जं, पापत्थं निरयं भुसं ॥

३५. “वीसतिज्जेव वस्सानि, तहिं रज्जमकारयिं ।
असीतिवस्ससहस्सानि, निरयमिह अपच्चिसं ॥

३६. “तस्स रज्जस्सहं भीतो, मा मं रज्जाभिसेचयुं ।
तस्मा पितु च मातुच्च, सन्तिके न भणिं तदा ॥

३७. “उच्छङ्गे मं निसादेत्वा, पिता अत्थानुसासति ।
एकं हनथ बन्धथ, एकं खारापतच्छिकं ।
एकं सूलस्मिं उप्पेथ, इच्चस्स मनुसासति ॥

३८. “तायाहं फरुसं सुत्वा, वाचायो समुदीरिता ।
अमूगो मूगवण्णेन, अपक्खो पक्खसम्मतो ।
सके मुत्तकरीसस्मिं, अच्छाहं सम्परिप्लुतो ॥

३९. “कसिरज्ज परित्तज्ज, तज्ज दुक्खेन संयुतं ।
कोमं जीवितमागम्म, वेरं कयिराथ केनचि ॥

४०. “पज्जाय च अलाभेन, धम्मस्स च अदस्सना ।
कोमं जीवितमागम्म, वेरं कयिराथ केनचि ॥

४१. “अपि अतरमानानं, फलासाव समिज्झति ।
विपक्कब्रह्मचरियोस्मि, एवं जानाहि सारथि ॥

४२. “अपि अतरमानानं, सम्मदत्थो विपच्चति ।
विपक्कब्रह्मचरियोस्मि, निक्खन्तो अकुतोभयो”ति ॥

तत्थ असन्धिताति सन्धीनं अभावेन । असोतताति सोतानं अभावेन । अजिक्कताति सम्परिवत्तनजिक्काय अभावेन मूगो अहं न भवामि । यत्थाति याय जातिया बाराणसिनगरे रज्जं अकारयिं । पापत्थन्ति पापतं । पतितो अस्मीति वदति । रज्जाभिसेचयुन्ति रज्जे अभिसेचयुं । निसादेत्वाति निसीदापेत्वा । अत्थानुसासतीति अत्थं अनुसासति । खारापतच्छिकन्ति सत्तीहि पहरित्वा खाराहि पतच्छिकं करोथ । उप्पेथाति आवुनथ । इच्चस्स मनुसासतीति एवमस्स अत्थं अनुसासति । तायाहन्ति तायो वाचायो अहं । पक्खसम्मतोति पक्खो इति सम्मतो अहोसिं । अच्छाहन्ति अच्छिं अहं, अवसिन्ति अत्थो । सम्परिप्लुतोति सम्परिकिण्णो, निमुग्गो हुत्वाति अत्थो ।

कसिरन्ति दुक्खं। परित्तन्ति अप्पं। इदं वुत्तं होति — सम्मसारथि, सचेपि सत्तानं जीवितं दुक्खम्पि समानं बहुचिरद्वितिकं भवेय्य, पत्थेय्य, परित्तम्पि समानं सचे सुखं भवेय्य, पत्थेय्य, इदं पन कसिरञ्च परित्तञ्च सकलेन वट्टदुक्खेन संयुत्तं सन्निहितं ओमदितं। कोमन्ति को इमं। वेरन्ति पाणातिपातादिपञ्चविधं वेरं। केनचीति केनचि कारणेन। पज्जायाति विपस्सनापज्जाय अलाभेन। धम्मस्साति सोतापत्तिमग्गस्स अदस्सनेन। पुन उदानगाथायो अगन्तुकामताय थिरभावदस्सनत्थं कथेसि।

तं सुत्वा सुनन्दो सारथि “अयं कुमारो एवरूपं रज्जसिरिं कुणपं विय छुट्वा अत्तनो अधिद्धानं अभिन्दित्वा “पब्बजिस्सामीति अरञ्जं पविट्ठो, मम इमिना दुज्जीवितेन को अत्थो, अहम्पि तेन सद्धिं पब्बजिस्सामी”ति चिन्तेत्वा इमं गाथमाह —

४३. “अहम्पि पब्बजिस्सामि, राजपुत्त तवन्तिके।
अव्हायस्सु मं भदन्ते, पब्बज्जा मम रुच्चती”ति॥

तत्थ तवन्तिकेति तव सन्तिके। अव्हायस्सूति “एहि पब्बजाही”ति पक्कोसस्सु।

एवं तेन याचितोपि महासत्तो “सचाहं इदानेव तं पब्बाजेस्सामि, मातापितरो इध नागच्छिस्सन्ति, अथ नेसं परिहानि भविस्सति, इमे अस्सा च रथो च पसाधनभण्डञ्च इधेव नस्सिस्सन्ति, ‘यक्खो सो, खादितो नु खो तेन सारथी’ति गरहापि मे उप्पज्जिस्सती”ति चिन्तेत्वा अत्तनो च गरहामोचनत्थं मातापितूनञ्च वुट्ठिं सम्पस्सन्तो अस्से च रथञ्च पसाधनभण्डञ्च तस्स इणं कत्वा दस्सेन्तो इमं गाथमाह —

४४. “रथं निव्यादयित्वान, अनणो एहि सारथि।
अनणस्स हि पब्बज्जा, एतं इसीहि वण्णित”न्ति॥

तत्थ एतन्ति एतं पब्बज्जाकरणं बुद्धादीहि इसीहि वण्णितं पसत्थं थोमितं।

तं सुत्वा सारथि “सचे मयि नगरं गते एस अज्जत्थ गच्छेय्य, पिता चस्स इमं पवत्तिं सुत्वा ‘पुत्तं मे दस्सेही’ति पुन आगतो इमं न पस्सेय्य, राजदण्डं मे करेय्य, तस्मा अहं अत्तनो गुणं कथेत्वा अज्जत्थागमनत्थाय पटिज्जं गणिहस्सामी”ति चिन्तेन्तो गाथाद्वयमाह —

४५. “यदेव त्याहं वचनं, अकरं भदमत्थु ते।
तदेव मे त्वं वचनं, याचितो कत्तुमरहसि॥

४६. “इधेव ताव अच्छस्सु, याव राजानमानये।
अप्पेव ते पिता दिस्वा, पतीतो सुमनो सिया”ति॥

ततो महासत्तो आह —

४७. “करोमि ते तं वचनं, यं मं भणसि सारथि।

अहम्पि दडुकामोस्मि, पितरं मे इधागतं ॥

४८. “एहि सम्म निवत्तस्सु, कुसलं वज्जासि जातिनं ।
मातरं पितरं मय्हं, वुत्तो वज्जासि वन्दन”ति ॥

तत्थ करोमि तेतन्ति करोमि ते एतं वचनं । एहि सम्म निवत्तस्सूति सम्म सारथि, तत्थ गन्त्वा एहि, एत्तोव खिप्पमेव निवत्तस्सु । वुत्तो वज्जासीति मया वुत्तो हुत्वा “पुत्तो वो तेमियकुमारो वन्दती”ति वन्दनं वदेय्यासीति अत्थो ।

इति वत्वा महासत्तो सुवण्णकदलि विय ओनमित्वा पञ्चपतिट्ठितेन बाराणसिनगराभिमुखो मातापितरो वन्दित्वा सारथिस्स सासनं अदासि । सो सासनं गहेत्वा कुमारं पदक्खिणं कत्वा रथमारुह्य नगराभिमुखो पायासि । तमत्थं पकासेन्तो सत्था आह —

४९. “तस्स पादे गहेत्वान, कत्वा च नं पदक्खिणं ।
सारथि रथमारुह्य, राजद्वारं उपागमी”ति ॥

तस्सत्थो — भिक्खवे, एवं वुत्तो सो सारथि, तस्स कुमारस्स पादे गहेत्वा तं पदक्खिणं कत्वा रथं आरुह्य राजद्वारं उपागमीति ।

तस्मिं खणे चन्दादेवी सीहपञ्जरं विवरित्वा “का नु खो मे पुत्तस्स पवत्ती”ति सारथिस्स आगमनमगं ओलोकेन्ती तं एककं आगच्छन्तं दिस्वा उरं पहरित्वा परिदेवि । तमत्थं पकासेन्तो सत्था आह —

५०. “सुज्जं माता रथं दिस्वा, एकं सारथिमागतं ।
अस्सुपुण्णेहि नेत्तेहि, रोदन्ती नं उदिक्खति ॥

५१. “अयं सो सारथि एति, निहन्त्वा मम अत्रजं ।
निहतो नून मे पुत्तो, पथब्ब्या भूमिवट्ठनो ॥

५२. “अमित्ता नून नन्दन्ति, पतीता नून वेरिनो ।
आगतं सारथिं दिस्वा, निहन्त्वा मम अत्रजं ॥

५३. “सुज्जं माता रथं दिस्वा, एकं सारथिमागतं ।
अस्सुपुण्णेहि नेत्तेहि, रोदन्ती परिपुच्छि नं ॥

५४. “किं नु मूगो किंनु पक्खो, किंनु सो विलपी तदा ।
निहज्जमानो भूमिया, तं मे अक्खाहि सारथि ॥

५५. “कथं हत्थेहि पादेहि, मूगपक्खो विवज्जयि ।
निहज्जमानो भूमिया, तं मे अक्खाहि पुच्छितो”ति ॥

तत्थ माताति तेमियकुमारस्स माता । पथब्बा भूमिवड्डुनोति सो मम पुत्तो भूमिवड्डुनो हुत्वा पथब्बा निहतो नून ।
 रोदन्ती परिपुच्छि नन्ति तं रथं एकमन्तं ठपेत्वा महातलं अभिरुहं चन्दादेविं वन्दित्वा एकमन्ते ठितं सारथिं परिपुच्छि ।
 किन्नूति किं नु सो मम पुत्तो मूगो एव पक्खो एव । तदाति यदा नं त्वं कासुयं पक्खिपित्वा कुद्दालेन मत्थके पहरि, तदा ।
 निहञ्जमानो भूमियाति तया भूमियं निहञ्जमानो किं नु विलपि । तं मेति तं सब्बं अपरिहापेत्वा मे अक्खाहि ।
 विवज्जयीति “अपेहि सारथि, मा मं मारेही”ति कथं हत्थेहि पादेहि च फन्दन्तो तं अपनुदि, तं मे कथेहीति अत्थो ।

ततो सारथि आह —

५६. “अक्खेय्यं ते अहं अय्ये, दज्जासि अभयं मम ।
 यं मे सुतं वा दिट्ठं वा, राजपुत्तस्स सन्तिके”ति ॥

तत्थ दज्जासीति सचे अभयं ददेय्यासि, सो इदं “सचाहं ‘तव पुत्तो नेव मूगो न पक्खो मधुरकथो धम्मकथिको’ति
 वक्खामि, अथ ‘कस्मा तं गहेत्वा नागतोसी’ति राजा कुद्दो राजदण्डमि मे करेय्य, अभयं ताव याचिस्सामी”ति चिन्तेत्वा
 आह ।

अथ नं चन्दादेवी आह —

५७. “अभयं सम्म ते दम्मि, अभीतो भण सारथि ।
 यं ते सुतं वा दिट्ठं वा, राजपुत्तस्स सन्तिके”ति ॥

ततो सारथि आह —

५८. “न सो मूगो न सो पक्खो, विसट्ठवचनो च सो ।
 रज्जस्स किर सो भीतो, अकरा आलये बहू ॥

५९. “पुरिमं सरति सो जातिं, यत्थ रज्जमकारयि ।
 कारयित्वा तहिं रज्जं, पापत्थ निरयं भुसं ॥

६०. “वीसतिज्जेव वस्सानि, तहिं रज्जमकारयि ।
 असीतिवस्ससहस्सानि, निरयमि अपच्चि सो ॥

६१. “तस्स रज्जस्स सो भीतो, मा मं रज्जाभिसेचयुं ।
 तस्मा पितु च मातुच्च, सन्तिके न भणी तदा ॥

६२. “अङ्गपच्चङ्गसम्पन्नो, आरोहपरिणाहवा ।
 विसट्ठवचनो पज्जो, मग्गे सग्गस्स तिट्ठति ॥

६३. “सचे त्वं दड्ढुकामासि, राजपुत्तं तवव्रजं ।

एहि तं पापयिस्सामि, यत्थ सम्मति तेमियो'ति ॥

तत्थ विसदुवचनोति अपलिबुद्धकथो । अकरा आलये बहूति तुम्हाकं वज्जनानि बहूनि अकासि । पज्जोति पज्जवा । सचे त्वन्ति राजानं धुरं कत्वा उभोपि ते एवमाह । यत्थ सम्मति तेमियोति यत्थ वो पुत्तो मया गहितपटिज्जो हुत्वा अच्छति, तत्थ पापयिस्सामि, इदानीं पपज्जं अकत्वा लहुं गन्तुं वट्ठतीति आह ।

कुमारो पन सारथिं पेसेत्वा पब्बजितुकामो अहोसि । तदा सक्को तस्स मनं जत्वा तस्मिं खणे विस्सकम्मदेवपुत्तं पक्कोसापेत्वा “तात विस्सकम्मदेवपुत्त, तेमियकुमारो पब्बजितुकामो, त्वं तस्स पण्णसालज्ज पब्बजितपरिक्खारज्ज मापेत्वा एही'ति पेसेसि । सो “साधू'ति सम्पटिच्छित्वा वेगेन गन्त्वा तियोजनिके वनसण्डे अत्तनो इद्धिबलेन रमणीयं अस्समं मापेत्वा रत्तिट्ठानदिवाट्ठानज्ज पोक्खरणिज्ज आवाटज्ज अकालफलसम्पन्नं रुक्खज्ज कत्वा पण्णसालसमीपे चतुवीसतिहत्थप्पमाणं चङ्कमं मापेत्वा अन्तोचङ्कमे च फलिकवण्णं रुचिरं वालुकं ओकिरित्वा सब्बे पब्बजितपरिक्खारे मापेत्वा “ये पब्बजितुकामा, ते इमे गहेत्वा पब्बजन्तू'ति भित्तिं अक्खरानि लिखित्वा चण्डवाळे च अमनापसदे सब्बे मिगपक्खिनो च पलापेत्वा सकट्टानमेव गतो ।

तस्मिं खणे महासत्तो तं दिस्वा सक्कदत्तियभावं जत्वा, पण्णसालं पविसित्वा वत्थानि अपनेत्वा, रत्तवाकचीरं निवासेत्वा एकं पारुपित्वा अजिनचम्मं एकंसे कत्वा जटामण्डलं बन्धित्वा काजं अंसे कत्वा कत्तरदण्डमादाय पण्णसालतो निक्खमित्वा पब्बजितसिरिं समुब्बहन्तो अपरापरं चङ्कमित्वा “अहो सुखं, अहो सुखं'न्ति उदानं उदानेन्तो पण्णसालं पविसित्वा कट्ठत्थरणे निसिन्नो पज्ज अभिज्जा अट्ठ समापत्तियो च निब्बत्तेत्वा सायन्हसमये पण्णसालतो निक्खमित्वा चङ्कमनकोटियं ठितकाररुक्खतो पण्णानि गहेत्वा, सक्कदत्तियभाजने अलोणके अतक्के निधूपने उदके सेदेत्वा अमतं विय परिभुज्जित्वा चत्तारो ब्रह्मविहारे भावेत्वा तत्थ वासं कप्पेसि ।

कासिराजापि सुनन्दसारथिस्स वचनं सुत्वा महासेनगुत्तं पक्कोसापेत्वा तरमानरूपोव गमनसज्जं कारेतुं आह —

६४. “योजयन्तु रथे अस्से, कच्छं नागान बन्धथ ।
उदीरयन्तु सङ्खपणवा, वादन्तु एकपोक्खरा ॥

६५. “वादन्तु भेरी सन्नद्धा, वग्गू वादन्तु दुन्दुभी ।
नेगमा च मं अन्वेन्तु, गच्छं पुत्तनिवेदको ॥

६६. “ओरोधा च कुमारा च, वेसियाना च ब्राह्मणा ।
खिप्पं यानानि योजेन्तु, गच्छं पुत्तनिवेदको ॥

६७. “हत्थारोहा अनीकट्ठा, रथिका पत्तिकारका ।
खिप्पं यानानि योजेन्तु, गच्छं पुत्तनिवेदको ॥

६८. “समागता जानपदा, नेगमा च समागता ।
खिप्पं यानानि योजेन्तु, गच्छं पुत्तनिवेदको'ति ॥

तत्थ उदीरयन्तूति सद्धं मुञ्चन्तु । वादन्तूति वज्जन्तु । एकपोक्खराति एकमुखभेरियो । सन्नद्धाति सुद्धु नद्धा । वग्गूति मधुरस्सरा । गच्छन्ति गमिस्सामि । पुत्तनिवेदकोति पुत्तस्स निवेदको ओवादको हुत्वा गच्छामि । तं ओवदित्वा मम वचनं गाहापेत्वा तत्थेव तं रतनरासिम्हि ठपेत्वा अभिसिञ्चित्वा आनेतुं गच्छामीति अधिप्पायेनेवमाह । नेगमाति कुटुम्बिकजना । समागताति सन्निपतिता हुत्वा ।

एवं रज्जा आणत्ता सारथिनो अस्से योजेत्वा रथे राजद्वारे ठपेत्वा रज्जो आरोचेसुं । तमत्थं पकासेन्तो सत्था आह —

६९. “अस्से च सारथी युत्ते, सिन्धवे सीघवाहने ।
राजद्वारं उपागच्छुं, युत्ता देव इमे हया”ति ॥

तत्थ अस्सेति सिन्धवे सिन्धवजातिके सीघवाहने जवसम्पन्ने अस्से आदाय । सारथीति सारथिनो । युत्तेति रथेसु योजिते । उपागच्छन्ति ते रथेसु युत्ते अस्से आदाय आगमंसु, आगन्त्वा च पन “युत्ता, देव, इमे हया”ति आरोचेसुं ।

ततो सारथीनं वचनं सुत्वा राजा उपङ्गुगाथमाह —

७०. “थूला जवेन हायन्ति, किंसा हायन्ति थामुना”ति ॥
तं सुत्वा सारथिनोपि उपङ्गुगाथमाहंसु —

“किंसे थूले विवज्जेत्वा, संसद्धा योजिता हया”ति ॥

तस्सत्थो — देव, किंसे च थूले च एवरूपे अस्से अग्गण्हित्वा वयेन वण्णेन जवेन बलेन सदिसा हया योजिताति ।

अथ राजा पुत्तस्स सन्निकं गच्छन्तो चत्तारो वण्णे अट्टारस सेनियो सब्बञ्च बलकायं सन्निपातापेसि । तस्स सन्निपातेन्तस्सेव तयो दिवसा अतिक्कन्ता । अथ चतुत्थे दिवसे कासिराजा नगरतो निक्खमित्वा गहेतब्बयुत्तकं गाहापेत्वा अस्समपदं गन्त्वा पुत्तेन सद्धिं पटिनन्दितो पटिसन्धारमकासि । तमत्थं पकासेन्तो सत्था आह —

७१. “ततो राजा तरमानो, युत्तमारुह सन्दनं ।
इत्थागारं अज्झभासि, सब्बाव अनुयाथ मं ॥

७२. “वाळबीजनिमुण्हीसं, खग्गं छत्तञ्च पण्डरं ।
उपाधी रथमारुह, सुवण्णेहि अलङ्कता ॥

७३. “ततो स राजा पायासि, पुरक्खत्त्वान सारथिं ।
खिप्पमेव उपागच्छि, यत्थ सम्मति तेमियो ॥

७४. “तञ्च दिस्वान आयन्तं, जलन्तमिव तेजसा ।
खत्तसङ्घपरिब्यूळ्हं, तेमियो एतदब्रवि ॥

७५. “कच्चि नु तात कुसलं, कच्चि तात अनामयं ।

सब्बा च राजकज्जायो, अरोगा मय्ह मातरो ॥

७६. “कुसलज्जेव मे पुत्त, अथो पुत्त अनामयं ।

सब्बा च राजकज्जायो, अरोगा तुय्ह मातरो ॥

७७. “कच्चि अमज्जपो तात, कच्चि ते सुरमप्पियं ।

कच्चि सच्चे च धम्मे च, दाने ते रमते मनो ॥

७८. “अमज्जपो अहं पुत्त, अथो मे सुरमप्पियं ।

अथो सच्चे च धम्मे च, दाने मे रमते मनो ॥

७९. “कच्चि अरोगं योग्गं ते, कच्चि वहति वाहनं ।

कच्चि ते ब्याधयो नत्थि, सरीरस्सुपतापना ॥

८०. “अथो अरोगं योग्गं मे, अथो वहति वाहनं ।

अथो मे ब्याधयो नत्थि, सरीरस्सुपतापना ॥

८१. “कच्चि अन्ता च ते फीता, मज्झे च बहला तव ।

कोट्ठागारज्ज कोसज्ज, कच्चि ते पटिसन्थतं ॥

८२. “अथो अन्ता च मे फीता, मज्झे च बहला मम ।

कोट्ठागारज्ज कोसज्ज, सब्बं मे पटिसन्थतं ॥

८३. “स्वागतं ते महाराज, अथो ते अदुरागतं ।

पतिट्ठपेन्तु पल्लङ्कं, यत्थ राजा निसक्कती’ति ॥

तत्थ उपाधी रथमारुह्याति सुवण्णपादुका च रथं आरोपेन्तूति अत्थो । इमे तयो पादे पुत्तस्स तत्थेव अभिसेककरणत्थाय “पज्ज राजककुधभण्डानि गण्हथा’ति आणापेन्तो राजा आह । सुवण्णेहि अलङ्कताति इदं पादुकं सन्धायाह । उपागच्छीति उपागतो अहोसि । काय वेलायाति? महासत्तस्स कारपण्णानि पचित्वा निब्बापेन्तस्स निसिन्नवेलाय । जलन्तमिव तेजसाति राजतेजेन जलन्तं विय । खत्तसङ्घपरिव्यूहन्ति कथाफासुकेन अमच्चसङ्घेन परिवुतं, खत्तियसमूहेहि वा परिवारितं । एतदब्रवीति कासिराजानं बहि खन्धावारं निवासापेत्वा पदसाव पण्णसालं आगन्त्वा तं वन्दित्वा निसिन्नं पटिसन्थारं करोन्तो एतं वचनं अब्रवि ।

कुसलं अनामयन्ति उभयेनपि पदेन आरोग्यमेव पुच्छति । कच्चि अमज्जपोति कच्चि मज्जं न पिवसीति पुच्छति । “अप्पमत्तो’तिपि पाठो, कुसलधम्मेषु नप्पमज्जसीति अत्थो । सुरमप्पियन्ति सुरापानं अप्पियं । “सुरमप्पिया’तिपि पाठो, सुरा अप्पियाति अत्थो । धम्मेति दसविधे राजधम्मे । योग्गन्ति युगे युज्जितब्बं ते तव अस्सगोणादिकं । कच्चि वहतीति

कच्चि अरोगं हुत्वा वहति । वाहनन्ति हत्थिअस्सादि सब्बं वाहनं । **सरीरस्सुपतापनाति** सरीरस्स उपतापकरा । **अन्ताति** पच्चन्तजनपदा । **फीताति** इद्धा सुभिक्षा, वत्थाभरणेहि वा अन्नपानेहि वा परिपुण्णा गाळहवासा । **मज्झे चाति** रट्टस्स मज्झे । **बहलाति** गामनिगमा घनवासा । **पटिसन्थतन्ति** पटिच्छादितं गुत्तं, परिपुण्णं वा । **यत्थ राजा निसक्कतीति** यस्मिं पल्लङ्के राजा निसीदिस्सति, तं पज्जापेन्तूति वदति ।

राजा महासत्ते गारवेन पल्लङ्के न निसीदति । अथ महासत्तो “सचे पल्लङ्के न निसीदति, पण्णसन्थारं पज्जापेथा”ति वत्वा तस्मिं पज्जत्ते निसीदनत्थाय राजानं निमन्तेन्तो गाथमाह —

८४. “इधेव ते निसीदस्सु, नियते पण्णसन्थरे ।
एत्तो उदकमादाय, पादे पक्खालयस्सु ते”ति ॥

तत्थ **नियतेति** सुसन्थते । **एत्तोति** परिभोगउदकं दस्सेन्तो आह ।

राजा महासत्ते गारवेन पण्णसन्थारेपि अनिसीदित्वा भूमियं एव निसीदि । महासत्तोपि पण्णसालं पविसित्वा तं कारपण्णकं नीहरित्वा राजानं तेन निमन्तेन्तो गाथमाह —

८५. “इदम्पि पण्णकं मय्हं, रन्धं राज अलोणकं ।
परिभुज्ज महाराज, पाहुनो मेसिधागतो”ति ॥

अथ नं राजा आह —

८६. “न चाहं पण्णं भुज्जामि, न हेतं मय्ह भोजनं ।
सालीनं ओदनं भुज्जे, सुचिं मंसूपसेचन”न्ति ॥

तत्थ **न चाहन्ति** पटिक्खेपवचनं ।

राजा तथारूपं अत्तनो राजभोजनं वण्णेत्वा तस्मिं महासत्ते गारवेन थोकं पण्णकं हत्थतले ठपेत्वा “तात, त्वं एवरूपं भोजनं भुज्जसी”ति पुत्तेन सद्धिं पियकथं कथेन्तो निसीदि । तस्मिं खणे चन्दादेवी ओरोधेन परिवुता एकमग्गेन आगन्त्वा बोधिसत्तस्स अस्समपदं पत्वा पियपुत्तं दिस्वा तत्थेव पतित्वा विसज्जी अहोसि । ततो पटिलद्धस्सासा पतितद्वानतो उट्ठित्वा आगन्त्वा बोधिसत्तस्स पादे दळ्हं गहेत्वा वन्दित्वा अस्सुपुण्णेहि नेत्तेहि रोदित्वा वन्दनद्वानतो उट्ठाय एकमन्तं निसीदि । अथ नं राजा “भद्रे, तव पुत्तस्स भोजनं पस्साही”ति वत्वा थोकं पण्णकं तस्सा हत्थे ठपेत्वा सेसइत्थीनम्पि थोकं अदासि । ता सब्बापि “सामि, एवरूपं भोजनं भुज्जसी”ति वदन्तियो तं गहेत्वा अत्तनो अत्तनो सीसे कत्वा “अतिदुक्करं करोसि, सामी”ति वत्वा नमस्समाना निसीदिसु । राजा पुन “तात, इदं मय्हं अच्छरियं हुत्वा उपट्ठाती”ति वत्वा इमं गाथमाह —

८७. “अच्छेरकं मं पटिभाति, एककम्पि रहोगतं ।
एदिसं भुज्जमानानं, केन वण्णो पसीदती”ति ॥

तत्थ एककन्ति तात, तं एककम्पि रहोगतं इमिना भोजनेन यापेन्तं दिस्वा मम अच्छरियं हुत्वा उपट्ठाति । एदिसन्ति एवरूपं अलोणकं अतक्कं निधूपनं रन्धं पत्तं भुज्जन्तानं केन कारणेन वण्णो पसीदतीति नं पुच्छि ।

अथस्स सो आचिक्खन्तो आह —

८८. “एको राज निपज्जामि, नियते पण्णसन्थरे ।
ताय मे एकसेय्याय, राज वण्णो पसीदति ॥

८९. “न च नेत्तिसबन्धा मे, राजरक्खा उपट्ठिता ।
ताय मे सुखसेय्याय, राजवण्णो पसीदति ॥

९०. “अतीतं नानुसोचामि, नप्पजप्पामिनागतं ।
पच्चुप्पन्नेन यापेमि, तेन वण्णो पसीदति ॥

९१. “अनागतप्पजप्पाय, अतीतस्सानुसोचना ।
एतेन बाला सुस्सन्ति, नळोव हरितो लुतो”ति ॥

तत्थ नेत्तिसबन्धाति खग्गबन्धा । राजरक्खाति राजानं रक्खिता । नप्पजप्पामीति न पत्थेमि । हरितोति हरितवण्णो । लुतोति लुज्जित्वा आतपे खित्तनळो विय ।

अथ राजा “इधेव नं अभिसिञ्चित्वा आदाय गमिस्सामी”ति चिन्तेत्वा रज्जेन निमन्तेन्तो आह —

९२. “हत्थानीकं रथानीकं, अस्से पत्ती च वम्मिनो ।
निवेसनानि रम्मामि, अहं पुत्त ददामि ते ॥

९३. “इत्थागारम्पि ते दम्मि, सब्बालङ्कारभूसितं ।
ता पुत्त पटिपज्जस्सु, त्वं नो राजा भविस्ससि ॥

९४. “कुसला नच्चगीतस्स, सिक्खिता चातुरित्थियो ।
कामे तं रमयिस्सन्ति, किं अरज्जे करिस्ससि ॥

९५. “पटिराजूहि ते कज्जा, आनयिस्सं अलङ्कता ।
तासु पुत्ते जनेत्वान, अथ पच्छा पब्बजिस्ससि ॥

९६. “युवा च दहरो चासि, पठमुप्पत्तिको सुसु ।
रज्जं कारेहि भदन्ते, किं अरज्जे करिस्ससी”ति ॥

तत्थ हत्थानीकन्ति दसहत्थितो पट्टाय हत्थानीकं नाम, तथा रथानीकं । वम्मिनोति वम्मबद्धसूरयोधे । कुसलाति

छेका । सिक्खिताति अज्जेसुपि इत्थिकिच्चेसु सिक्खिता । चातुरित्थियोति चतुरा विलासा इत्थियो, अथ वा चतुरा नागरा इत्थियो, अथ वा चतुरा नाम नाटकित्थियो । पटिराजूहि ते कज्जाति अज्जेहि राजूहि तव राजकज्जायो आनयिस्सामि । युवाति योब्बनप्पत्तो । दहरोति तरुणो । पठमुप्पत्तिकोति पठमवयेन उप्पत्तितो समुग्गतो । सुसूति अतितरुणो ।

इतो पट्टाय बोधिसत्तस्स धम्मकथा होति —

९७. “युवा चरे ब्रह्मचरियं, ब्रह्मचारी युवा सिया ।
दहरस्स हि पब्बज्जा, एतं इसीहि वण्णितं ॥

९८. “युवा चरे ब्रह्मचरियं, ब्रह्मचारी युवा सिया ।
ब्रह्मचरियं चरिस्सामि, नाहं रज्जेन मत्थिको ॥

९९. “पस्सामि वोहं दहरं, अम्म तात वदन्तरं ।
किच्छालद्धं पियं पुत्तं, अप्पत्ताव जरं मतं ॥

१००. “पस्सामि वोहं दहरिं, कुमारिं चारुदस्सनिं ।
नववंसकळीरंव, पलुगं जीवितक्खयं ॥

१०१. “दहरापि हि मीयन्ति, नरा च अथ नारियो ।
तत्थ को विस्ससे पोसो, ‘दहरोम्ही’ति जीविते ॥

१०२. “यस्स रत्या विवसाने, आयु अप्पतरं सिया ।
अप्पोदकेव मच्छानं, किं नु कोमारकं तहिं ॥

१०३. “निच्चमब्भाहतो लोको, निच्चज्ज परिवारितो ।
अमोघासु वजन्तीसु, किं मं रज्जेभिसिज्जसी’ति ॥

कासिराजा आह —

१०४. “केन मब्भाहतो लोको, केन च परिवारितो ।
कायो अमोघा गच्छन्ति, तं मे अक्खाहि पुच्छितो’ति ॥

बोधिसत्तो आह —

१०५. “मच्चुनाब्भाहतो लोको, जराय परिवारितो ।
रत्यो अमोघा गच्छन्ति, एवं जानाहि खत्तिय ॥

१०६. “यथापि तन्ते वितते, यं यदेवूपवीयति ।
अप्पकं होति वेतब्बं, एवं मच्चान जीवितं ॥

१०७. “यथा वारिवहो पूरो, गच्छं नुपनिवत्तति ।
एवमायु मनुस्सानं, गच्छं नुपनिवत्तति ॥

१०८. “यथा वारिवहो पूरो, वहे रुक्खेपकूलजे ।
एवं जरामरणेन, वुहन्ते सब्बपाणिनो”ति ॥

तत्थ ब्रह्मचारी युवा सियाति ब्रह्मचरियं चरन्तो युवा भवेय्य । इसीहि वणिणतन्ति बुद्धादीहि इसीहि थोमितं पसत्थं ।
नाहं रज्जेन मत्थिकोति अहं रज्जेन अत्थिको न होमि । अम्म तात वदन्तरन्ति “अम्म, ताता”ति वदन्तं । पलुगन्ति
मच्चुना लुञ्चित्वा गहितं । यस्स रत्या विवसानेति महाराज, यस्स मातुकुच्छिम्हि पटिसन्धिग्गहणकालतो पट्टाय
रत्तिदिवातिक्कमेन अप्पतरं आयु होति । कोमारकं तहिनन्ति तस्मिं वये तरुणभावो किं करिस्सति ।

केन मब्भाहतोति केन अब्भाहतो । इदं राजा संखित्तेन भासितस्स अत्थं अजानन्तोव पुच्छति । रत्थोति रत्तियो । ता हि
इमेसं सत्तानं आयुज्ज वण्णज्ज बलज्ज खेपेन्तियो एव गच्छन्तीति अमोघा गच्छन्ति नामाति वेदितब्बं । यं
यदेवूपवीयतीति यं यं तन्तं उपवीयति । वेतब्बन्ति तन्तस्मिं वीते सेसं वेतब्बं यथा अप्पकं होति, एवं सत्तानं जीवितं ।
नुपनिवत्ततीति तस्मिं तस्मिं खणे गतं गतमेव होति, न उपनिवत्तति । वहे रुक्खेपकूलजेति उपकूलजे रुक्खे वहेय्य ।

राजा महासत्तस्स धम्मकथं सुत्वा “किं मे घरावासेना”ति अतिविय उक्कण्ठितो पब्बजितुकामो हुत्वा “नाहं ताव पुन
नगरं गमिस्सामि, इधेव पब्बजिस्सामि । सचे पन मे पुत्तो नगरं गच्छेय्य, सेतच्छत्तमस्स ददेय्य”न्ति चिन्तेत्वा तं वीमंसितुं
पुन रज्जेन निमन्तेन्तो आह —

१०९. “हत्थानीकं रथानीकं, अस्से पत्ती च वम्मिनो ।
निवेसनानि रम्मामि, अहं पुत्त ददामि ते ॥

११०. “इत्थागारम्मि ते दम्मि, सब्बालङ्कारभूसितं ।
ता पुत्त पटिपज्जस्सु, त्वं नो राजा भविस्ससि ॥

१११. “कुसला नच्चगीतस्स, सिक्खिता चातुरित्थियो ।
कामे तं रमयिस्सन्ति, किं अरज्जे करिस्ससि ॥

११२. “पटिराजूहि ते कज्जा, आनयिस्सं अलङ्कता ।
तासु पुत्ते जनेत्वान, अथ पच्छा पब्बजिस्ससि ॥

११३. “युवा च दहरो चासि, पठमुप्पत्तिको सुसु ।
रज्जं कारेहि भदन्ते, किं अरज्जे करिस्ससि ॥

११४. “कोट्टागारञ्च कोसञ्च, वाहनानि बलानि च ।
निवेसनानि रम्मामि, अहं पुत्त ददामि ते ॥

११५. “गोमण्डलपरिव्यूहो, दासिसङ्घपुरक्खतो ।
रज्जं कारेहि भदन्ते, किं अरज्जे करिस्ससी”ति ॥

तत्थ गोमण्डलपरिव्यूहोति सुभङ्गीनं राजकज्जानं मण्डलेन पुरक्खतो ।

अथ महासत्तो रज्जेन अनत्थिकभावं पकासेन्तो आह —

११६. “किं धनेन यं खीयेथ, किं भरियाय मरिस्सति ।
किं योव्वनेन जिण्णेन, यं जरायाभिभुय्यति ॥

११७. “तत्थ का नन्दि का खिट्ठा, का रती का धनेसना ।
किं मे पुत्तेहि दारेहि, राज मुत्तोस्मि बन्धना ॥

११८. “योहं एवं पजानामि, मच्चु मे नप्पमज्जति ।
अन्तकेनाधिपन्नस्स, का रती का धनेसना ॥

११९. “फलानमिव पक्कानं, निच्चं पतनतो भयं ।
एवं जातान मच्चानं, निच्चं मरणतो भयं ॥

१२०. “सायमेके न दिस्सन्ति, पातो दिट्ठा बहू जना ।
पातो एते न दिस्सन्ति, सायं दिट्ठा बहू जना ॥

१२१. “अज्जेव किच्चं आतपं, को जज्जा मरणं सुवे ।
न हि नो सङ्गरं तेन, महासेनेन मच्चुना ॥

१२२. “चोरा धनस्स पत्थेन्ति, राज मुत्तोस्मि बन्धना ।
एहि राज निवत्तस्सु, नाहं रज्जेन मत्थिको”ति ॥

तत्थ यं खीयेथाति महाराज, किं त्वं मं धनेन निमन्तेसि, यं खीयेथ खयं गच्छेय्य । धनं वा हि पुरिसं चजति, पुरिसो वा तं धनं चजित्वा गच्छतीति सब्बथापि खयगामीयेव होति, किं त्वं मं तेन धनेन निमन्तेसि । किं भरियायाति भरियाय किं करिस्सामि, या मयि ठितेयेव मरिस्सति । जिण्णेनाति जराय अनुपरितेन अनुभूतेन । अभिभुय्यतीति अभिभविय्यति । तत्थाति तस्मिं एवं जरामरणधम्मे लोकसन्निवासे । का नन्दीति का नाम तुट्ठि । खिट्ठाति कीळा । रतीति पञ्चकामगुणरति । बन्धनाति कामबन्धना मुत्तो अस्मि, महाराजाति झानेन विक्खम्भितत्ता एवमाह । मच्चु मेति मम मच्चु नप्पमज्जति, निच्चं मम वधाय अप्पमतोयेवाति । यो अहं एवं पजानामि, तस्स मम अन्तकेन अधिपन्नस्स वधितस्स का नाम रति, का धनेसनाति । निच्चन्ति जातकालतो पट्टाय सदा जरामरणतो भयमेव उप्पज्जति ।

आतपन्ति कुसलकम्मवीरियं । किच्चन्ति कत्तब्बं । को जज्जा मरणं सुवेति सुवे वा परसुवे वा मरणं वा जीवितं वा को जानेय्य । सङ्गरन्ति सङ्केतं । महासेनेनाति पञ्चवीसतिभयबातिसकम्मकरणछन्नवुतिरोगप्पमुखादिवसेन पुथुसेनेन । चोरा धनस्साति धनत्थाय जीवितं चजन्ता चोरा धनस्स पत्थेन्ति नाम, अहं पन धनपत्थनासङ्घाता बन्धना मुत्तो अस्मि, न मे धनेनत्थोति अत्थो । निवत्तस्सूति मम वचनेन सम्मा निवत्तस्सु, रज्जं पहाय नेक्खम्मं पटिसरणं कत्वा पब्बजस्सु । यं पन चिन्तेसि “इमं रज्जे पतिट्ठापेस्सामी”ति, तं मा चिन्तयि, नाहं रज्जेन अत्थिकोति । इति महासत्तस्स धम्मदेसना सहानुसन्धिना मत्थकं पत्ता ।

तं सुत्वा राजानञ्च चन्दादेविञ्च आदिं कत्वा सोळससहस्सा ओरोधा च अमच्चादयो च सब्बे पब्बजितुकामा अहेसुं । राजापि नगरे भेरिं चरापेसि “ये मम पुत्तस्स सन्तिके पब्बजितुं इच्छन्ति, ते पब्बजन्तू”ति । सब्बेसञ्च सुवण्णकोट्टागारादीनं द्वारानि विवरापेत्वा “असुकट्टाने च महानिधिकुम्भियो अत्थि, अत्थिका गण्हन्तू”ति सुवण्णपट्टे अक्खरानि लिखापेत्वा महाथम्भे बन्धापेसि । ते नागरा यथापसारिते आपणे च विवटद्वारानि गेहानि च पहाय नगरतो निक्खमित्वा रज्जो सन्तिकं आगमिंसु । राजा महाजनेन सङ्घि महासत्तस्स सन्तिके पब्बजि । सक्कदत्तियं तियोजनिकं अस्समपदं परिपुण्णं अहोसि । महासत्तो पण्णसालायो विचारेसि, मज्झे ठिता पण्णसालायो इत्थीनं दापेसि । किंकारणा? भीरुकजातिका एताति । पुरिसानं पन बहिपण्णसालायो दापेसि । ता सब्बापि पण्णसालायो विस्सकम्मदेवपुत्तोव मापेसि । ते च फलधररुक्खे विस्सकम्मदेवपुत्तोयेव अत्तनो इद्धिया मापेसि । ते सब्बे विस्सकम्मेन निम्मित्तसु फलधररुक्खेसु उपोसथदिवसे भूमियं पतितपतितानि फलानि गहेत्वा परिभुज्जित्वा समणधम्मं करोन्ति । तेसु यो कामवितक्कं वा ब्यापादवितक्कं वा विहिंसावितक्कं वा वितक्केति, तस्स मनं जानित्वा महासत्तो आकासे निसीदित्वा मधुरधम्मं कथेसि । ते जना बोधिसत्तस्स मधुरधम्मं सुत्वा एकगचित्ता हुत्वा खिप्पमेव अभिज्जा च समापत्तियो च निब्बत्तेसुं ।

तदा एको सामन्तराजा “कासिराजा किर बाराणसिनगरतो निक्खमित्वा वनं पविसित्वा पब्बजितो”ति सुत्वा “बाराणसिं गण्हिस्सामी”ति नगरा निक्खमित्वा बाराणसिं पत्वा नगरं पविसित्वा अलङ्कृतनगरं दिस्वा राजनिवेसनं आरुह्य सत्तविधं वररतनं ओलोकेत्वा “कासिरज्जो इमं धनं निस्साय एकेन भयेन भवितब्ब”न्ति चिन्तेन्तो सुरासोण्डे पक्कोसापेत्वा पुच्छि “तुम्हाकं रज्जो इध नगरे भयं उप्पन्नं अत्थी”ति? “नत्थि, देवा”ति । “किं कारणा”ति । “अम्हाकं रज्जो पुत्तो तेमियकुमारो ‘बाराणसिं रज्जं न करिस्सामी’ति अमूगोपि मूगो विय हुत्वा इमम्हा नगरा निक्खमित्वा वनं पविसित्वा इसिपब्बज्जं पब्बजि, तेन कारणेन अम्हाकं राजा महाजनेन सङ्घि इमम्हा नगरा निक्खमित्वा तेमियकुमारस्स सन्तिकं गन्त्वा पब्बजितो”ति आरोचेसुं । सामन्तराजा तेसं वचनं सुत्वा तुस्सित्वा “अहमपि पब्बजिस्सामी”ति चिन्तेत्वा “तात, तुम्हाकं राजा कतरद्वारेन निक्खन्तो”ति पुच्छि । “देव, पाचीनद्वारेना”ति वुत्ते अत्तनो परिसाय सङ्घि तेनेव पाचीनद्वारेन निक्खमित्वा नदीतीरेन पायासि ।

महासत्तोपि तस्स आगमनं जत्वा वनन्तरं आगन्त्वा आकासे निसीदित्वा मधुरधम्मं देसेसि । सो परिसाय सङ्घि तस्स सन्तिकेयेव पब्बजि । एवं अपरेपि सत्त राजानो “बाराणसिनगरं गण्हिस्सामी”ति आगता । तेपि राजानो सत्त रज्जानि छट्टेत्वा बोधिसत्तस्स सन्तिकेयेव पब्बजिंसु । हत्थीपि अरज्जहत्थी जाता, अस्सापि अरज्जअस्सा जाता, रथापि अरज्जेयेव विनट्ठा, भण्डागारेसु कहापणे अस्समपदे वालुकं कत्वा विकिरिंसु । सब्बेपि अभिज्जासमापत्तियो निब्बत्तेत्वा जीवितपरियोसाने ब्रह्मलोकपरायणा अहेसुं । तिरच्छानगता हत्थिअस्सापि इसिगणे चित्तं पसादेत्वा छकामावचरलोकेसु निब्बत्तिंसु ।

सत्था इमं धम्मदेसनं आहरित्वा सच्चानि पकासेत्वा “न, भिक्खवे, इदानीव, पुब्बेपि रज्जं पहाय निक्खन्तोयेवा”ति वत्वा जातकं समोधनेसि — “तदा छत्ते अधिवत्था देवधीता उप्पलवण्णा अहोसि, सुनन्दो सारथि सारिपुत्तो, मातापितरो महाराजकुलानि, सेसपरिसा बुद्धपरिसा, मूगपक्खपण्डितो पन अहमेव सम्मासम्बुद्धो अहोसि”न्ति ।

मूगपक्खजातकवण्णना पठमा ।

[५३९] २. महाजनकजातकवण्णना

कोयं मज्झे समुद्वस्मिन्ति इदं सत्था जेतवने विहरन्तो महाभिनिक्खमनं आरब्ध कथेसि । एकदिवसज्झि भिक्खू धम्मसभायं सन्निसिन्ना तथागतस्स महाभिनिक्खमनं वण्णयन्ता निसीदिसु । सत्था आगन्त्वा “काय नुत्थ, भिक्खवे, एतरहि कथाय सन्निसिन्ना”ति पुच्छित्वा “इमाय नामा”ति वुत्ते “न, भिक्खवे, इदानीव, पुब्बेपि तथागतो महाभिनिक्खमनं निक्खन्तोयेवा”ति वत्वा तेहि याचितो अतीतं आहरि ।

अतीते विदेहरट्टे मिथिलायं महाजनको नाम राजा रज्जं कारेसि । तस्स द्वे पुत्ता अहेसुं अरिट्टजनको च पोलजनको चाति । तेसु राजा जेट्टपुत्तस्स उपरज्जं अदासि, कनिट्टस्स सेनापतिट्ठानं अदासि । अपरभागे महाजनको कालमकासि । तस्स सरीरकिच्चं कत्वा रज्जो अच्चयेन अरिट्टजनको राजा हुत्वा इतरस्स उपरज्जं अदासि । तस्सेको पादमूलिको अमच्चो रज्जो सन्निकं गन्त्वा “देव, उपराजा तुम्हे घातेतुकामो”ति आह । राजा तस्स पुनप्पुनं कथं सुत्वा कनिट्टस्स सिनेहं भिन्दित्वा पोलजनकं सङ्खलिकाहि बन्धापेत्वा राजनिवेसनतो अविदूरे एकस्मिं गेहे वसापेत्वा आरक्खं ठपेसि । कुमारो “सचाहं भातु वेरीम्हि, सङ्खलिकापि मे हत्थपादा मा मुच्चन्तु, द्वारम्पि मा विवरीयतु, सचे नो वेरीम्हि, सङ्खलिकापि मे हत्थपादा मुच्चन्तु, द्वारम्पि विवरीयतू”ति सच्चकिरियमकासि । तावदेव सङ्खलिकापि खण्डाखण्डं छिज्जिसु, द्वारम्पि विवटं । सो निक्खमित्वा एकं पच्चन्तगामं गन्त्वा वासं कप्पेसि ।

पच्चन्तगामवासिनो तं सज्जानित्वा उपट्ठहिसु । राजापि तं गाहापेतुं नासक्खि । सो अनुपुब्बेन पच्चन्तजनपदं हत्थगतं कत्वा महापरिवारो हुत्वा “अहं पुब्बे भातु न वेरी, इदानी पन वेरीम्ही”ति महाजनपरिवृतो मिथिलं गन्त्वा बहिनगरे खन्धावारं कत्वा वासं कप्पेसि । नगरवासिनो योधा “कुमारो किर आगतो”ति सुत्वा येभ्य्येन हत्थिअस्सवाहनादीनि गहेत्वा तस्सेव सन्निकं आगमिसु, अज्जेपि नागरा आगमिसु । सो भातु सासनं पेसेसि “नाहं पुब्बे तुम्हाकं वेरी, इदानी पन वेरीम्हि, छत्तं वा मे देथ, युद्धं वा”ति । राजा तं सुत्वा युद्धं कातुं इच्छन्तो अगमहेसि आमन्तेत्वा “भद्रे, युद्धे जयपराजयो नाम न सक्का जातुं, सचे मम अन्तरायो होति, त्वं गब्भं रक्खेय्यासी”ति वत्वा महतिया सेनाय परिवृतो नगरा निक्खमि ।

अथ नं युद्धे पोलजनकस्स योधा जीवितक्खयं पापेसुं । तदा “राजा मतो”ति सकलनगरे एककोलाहलं जातं । देवीपि तस्स मतभावं जत्वा सीघं सीघं सुवण्णसारादीनि गहेत्वा पच्छियं पक्खपित्वा मत्थके किलिट्टपिलोतिकं अत्थरित्वा उपरि तण्डुले ओकिरित्वा किलिट्टपिलोतिकं निवासेत्वा सरीरं विरूपं कत्वा पच्छिं सीसे ठपेत्वा दिवा दिवस्सेव निक्खमि, न कोचि नं सज्जानि । सा उत्तरद्वारेन निक्खमित्वा कत्थचि अगतपुब्बत्ता मगं अजानन्ती दिसं ववत्थापेतुं असक्कोन्ती केवलं “कालचम्पानगरं नाम अत्थी”ति सुतत्ता “कालचम्पानगरं गमिका नाम अत्थी”ति पुच्छमाना एकिका सालायं निसीदि । कुच्छिम्हि पनस्सा निब्बत्तसत्तो न यो वा सो वा, पूरितपारमी महासत्तो निब्बत्ति ।

तस्स तेजेन सक्कस्स भवनं कम्पि । सक्को आवज्जेन्तो तं कारणं जत्वा “तस्सा कुच्छियं निब्बत्तसत्तो महापुज्जो, मया गन्तुं वट्टती”ति चिन्तेत्वा पटिच्छन्नयोगं मापेत्वा तत्थ मज्जं पज्जापेत्वा महल्लकपुरिसो विय योगं पाजेन्तो ताय

निसिन्नसालाय द्वारे उत्वा “कालचम्पानगरं गमिका नाम अत्थी”ति पुच्छि । “अहं, तात, गमिस्सामी”ति । “तेन हि योग्गं आरुहं निसीद, अम्मा”ति । “तात, अहं परिपुण्णगब्भा, न सक्का मया योग्गं अभिरुहितुं, पच्छतो पच्छतो गमिस्सामि, इमिस्सा पन मे पच्छिया ओकासं देही”ति । “अम्म, किं वदेसि, योग्गं पाजेतुं जाननसमत्थो नाम मया सदिसो नत्थि । अम्म, मा भायि, आरुहं निसीदा”ति । सा “तात, साधू”ति वदति । सो तस्सा आरोहनकाले अत्तनो आनुभावेन वातपुण्णभस्तचम्मं विय पथविं उन्नामेत्वा योग्गस्स पच्छिमन्ते पहरापेसि । सा अभिरुहं सयने निपज्जित्वा “अयं देवता भविस्सती”ति अज्जासि । सा दिब्बसयने निपन्नमत्ताव निहं ओक्कमि ।

अथ नं सक्को तिसयोजनमत्थके एकं नदिं पत्वा पबोधेत्वा “अम्म, ओतरित्वा नदियं न्हायित्वा उस्सीसके साटकयुगं अत्थि, तं निवासेहि, अन्तोयोगो पुटभत्तं अत्थि, तं भुज्जाही”ति आह । सा तथा कत्वा पुन निपज्जित्वा सायन्हसमये कालचम्पानगरं पत्वा द्वारद्वालकपाकारे दिस्वा “तात, किं नाम नगरमेत”न्ति पुच्छि । “कालचम्पानगरं, अम्मा”ति । “किं वदेसि, तात, ननु अम्हाकं नगरतो कालचम्पानगरं सट्ठियोजनमत्थके होती”ति? “एवं, अम्म, अहं पन उजुमग्गं जानामी”ति । अथ नं दक्खिणद्वारसमीपे ओतारेत्वा “अम्म, अम्हाकं गामो पुरतो अत्थि, त्वं गन्त्वा नगरं पविसाही”ति वत्वा पुरतो गन्त्वा विय सक्को अन्तरधायित्वा सकट्टानमेव गतो ।

देवीपि एकिकाव सालायं निसीदि । तस्मिं खणे एको दिसापामोक्खो आचरियो कालचम्पानगरवासी मन्तज्झायको ब्राह्मणो पञ्चहि माणवकसतेहि परिवृतो न्हानत्थाय गच्छन्तो दूरतोव ओलोकेत्वा तं अभिरूपं सोभगगप्पत्तं तत्थ निसिन्नं दिस्वा तस्सा कुच्छियं महासत्तस्सानुभावेन सह दस्सनेनेव कनिट्ठभगिनिसिनेहं उप्पादेत्वा माणवके बहि ठपेत्वा एककोव सालं पविसित्वा “भगिनि, कतरगामवासिका त्व”न्ति पुच्छि । “तात, मिथिलायं अरिट्ठजनकरज्जो अग्गमहेसीम्ही”ति । “अम्म, इध कस्मा आगतासी”ति? “तात, पोलजनकेन राजा मारितो, अथाहं भीता गब्भं अनुरक्खिस्सामी”ति आगता”ति । “अम्म, इमस्मिं पन ते नगरे कोचि जातको अत्थी”ति? “नत्थि, ताता”ति । तेन हि मा चिन्तयि, अहं उदिच्चब्राह्मणो महासालो दिसापामोक्खआचरियो, अहं तं भगिनिद्वाने ठपेत्वा पटिजग्गिस्सामि, त्वं “भातिका”ति मं वत्वा पादेसु गहेत्वा परिदेवाति । सा महासदं कत्वा तस्स पादेसु गहेत्वा परिदेवि । ते द्वेपि अज्जमज्जं परिदेविसु ।

अथस्स अन्तेवासिका महासदं सुत्वा खिप्पं उपधावित्वा “आचरिय, किं ते होती”ति पुच्छिसु । सो आह — “कनिट्ठभगिनी मे एसा, असुककाले नाम मया विना जाता”ति । अथ माणवा “तव भगिनिं दिट्ठकालतो पट्ठाय मा चिन्तयित्थ आचरिया”ति आहंसु । सो माणवे पटिच्छन्नयोग्गं आहरापेत्वा तं तत्थ निसीदापेत्वा “ताता, वो गन्त्वा ब्राह्मणिया मम कनिट्ठभगिनिभावं कथेत्वा सब्बकिच्चाणि कातुं वदेथा”ति वत्वा गेहं पेसेसि । ते गन्त्वा ब्राह्मणिया कथेसुं । अथ नं ब्राह्मणीपि उण्होदकेन न्हापेत्वा सयनं पज्जापेत्वा निपज्जापेसि । अथ ब्राह्मणोपि न्हात्वा आगतो भोजनकाले “भगिनिं मे पक्कोसथा”ति पक्कोसापेत्वा ताय सट्ठिं एकतो भुज्जित्वा अन्तोनिवेसनेयेव तं पटिजग्गि ।

सा न चिरस्सेव सुवण्णवण्णं पुत्तं विजायि, “महाजनककुमारो”तिस्स अय्यकसन्तकं नाममकासि । सो वट्ठमानो दारकेहि सट्ठिं कीळन्तो ये तं रोसेन्ति, ते असम्भिन्नखत्तियकुले जातत्ता महाबलवताय चैव मानथद्धताय च दळ्ळं गहेत्वा पहरति । तदा ते महासद्देन रोदन्ता “केन पहटा”ति वुत्ते “विधवापुत्तेना”ति वदन्ति । अथ कुमारो चिन्तेसि “इमे मं विधवापुत्तो”ति अभिण्हं वदन्ति, होतु, मम मातरं पुच्छिस्सामी”ति । सो एकदिवसं मातरं पुच्छि “अम्म, को मय्हं पिता”ति? अथ नं माता “तात, ब्राह्मणो ते पिता”ति वज्जेसि । सो पुनदिवसेपि दारके पहरन्तो “विधवापुत्तो”ति वुत्ते “ननु ब्राह्मणो मे पिता”ति वत्वा “ब्राह्मणो किं ते होती”ति वुत्ते चिन्तेसि “इमे मं, ब्राह्मणो ते किं होती”ति अभिण्हं वदन्ति, माता

मे इदं कारणं यथाभूतं न कथेसि, सा अत्तनो मनेन मे न कथेस्सति, होतु, कथापेस्सामि न”न्ति । सो थज्जं पिवन्तो थनं दन्तेहि डंसित्वा “अम्म, मे पितरं कथेहि, सचे न कथेस्ससि, थनं ते छिन्दिस्सामी”ति आह । सा पुत्तं वज्जेतुं असक्कोन्ती “तात, त्वं मिथिलायं अरिद्वजनकरज्जो पुत्तो, पिता ते पोलजनकेन मारितो, अहं तं अनुरक्खन्ती इमं नगरं आगता, अयं ब्राह्मणो मं भगिनिद्वाने ठपेत्वा पटिजग्गती”ति कथेसि । सो तं सुत्वा ततो पट्टाय “विधवापुत्तो”ति वुत्तेपि न कुज्झि ।

सो सोळसवस्सभन्तरेयेव तयो वेदे च सब्बसिप्पानि च उग्गण्हि, सोळसवस्सिककाले पन उत्तमरूपधरो अहोसि । अथ सो “पितु सन्तकं रज्जं गण्हिस्सामी”ति चिन्तेत्वा मातरं पुच्छि “अम्म, किञ्चि धनं ते हत्थे अत्थि, उदाहु नो, अहं वोहारं कत्वा धनं उप्पादेत्वा पितु सन्तकं रज्जं गण्हिस्सामी”ति । अथ नं माता आह — “तात, नाहं तुच्छहत्था आगता, तयो मे हत्थे धनसारा अत्थि, मुत्तसारो, मणिसारो, वजिरसारोति, तेसु एकेको रज्जग्गहणप्पमाणो, तं गहेत्वा रज्जं गण्ह, मा वोहारं करी”ति । “अम्म, इदम्पि धनं मय्हमेव उपट्ठं कत्वा देहि, तं पन गहेत्वा सुवण्णभूमिं गन्त्वा बहुं धनं आहरित्वा रज्जं गण्हिस्सामी”ति । सो उपट्ठं आहरापेत्वा भण्डिकं कत्वा सुवण्णभूमिं गमिकेहि वाणिजेहि सद्धिं नावाय भण्डं आरोपेत्वा पुन निवत्तित्वा मातरं वन्दित्वा “अम्म, अहं सुवण्णभूमिं गमिस्सामी”ति आह । अथ नं माता आह — “तात, समुदो नाम अप्पसिद्धिको बहुअन्तरायो, मा गच्छ, रज्जग्गहणाय ते धनं बहू”ति । सो “गच्छिस्सामेव अम्मा”ति मातरं वन्दित्वा गेहा निक्खम्म नावं अभिरुहि ।

तं दिवसमेव पोलजनकस्स सरीरे रोगो उप्पज्जि, अनुद्वानसेय्यं सयि । तदा सत्त जङ्घसतानि नावं अभिरुहिंसु । नावा सत्तदिवसेहि सत्त योजनसतानि गता । सा अतिचण्डवेगेन गन्त्वा अत्तानं वहितुं नासक्खि, फलकानि भिन्नानि, ततो ततो उदकं उग्गतं, नावा समुद्धमज्जे निमुग्गा । महाजना रोदन्ति परिदेवन्ति, नानादेवतायो नमस्सन्ति । महासत्तो पन नेव रोदति न परिदेवति, न देवतायो नमस्सति, नावाय पन निमुज्जनभावं जत्वा सप्पिना सक्खरं ओमद्वित्वा कुच्छिपूरं खादित्वा द्वे मट्ठकसाटके तेलेन तेमेत्वा दळ्हं निवासेत्वा कूपकं निस्साय ठितो नावाय निमुज्जनसमये कूपकं अभिरुहि । महाजना मच्छकच्छपभक्खा जाता, समन्ता उदकं अड्डसभमत्तं लोहितं अहोसि । महासत्तो कूपकमत्थके ठितोव “इमाय नाम दिसाय मिथिलनगर”न्ति दिसं ववत्थपेत्वा कूपकमत्थका उप्पतित्वा मच्छकच्छपे अतिक्कम्म महाबलवताय उसभमत्थके पति । तं दिवसमेव पोलजनको कालमकासि । ततो पट्टाय महासत्तो मणिवण्णासु ऊमीसु परिवत्तन्तो सुवण्णक्खन्धो विय समुदं तरति । सो यथा एकदिवसं, एवं सत्ताहं तरति, “इदानी पुण्णमीदिवसो”ति वेलं पन ओलोकेत्वा लोणोदकेन मुखं विक्खालेत्वा उपोसथिको होति ।

तदा च “ये मातुपट्टानादिगुणयुत्ता समुद्वे मरितुं अननुच्छविका सत्ता, ते उद्दारेही”ति चतूहि लोकपालेहि मणिमेखला नाम देवधीता समुद्धरक्खिका ठपिता होति । सा सत्त दिवसानि समुदं न ओलोकेसि, दिब्बसम्पत्तिं अनुभवन्तिया किरस्सा सति पमुट्टा । “देवसमागमं गता”तिपि वदन्ति । अथ सा “अज्ज मे सत्तमो दिवसो समुदं अनोलोकेन्तिया, का नु खो पवत्ती”ति ओलोकेन्ती महासत्तं दिस्वा “सचे महाजनककुमारो समुद्वे नस्सिस्स, देवसमागमपवेसनं न लभिस्स”न्ति चिन्तेत्वा महासत्तस्स अविदूरे अलङ्कतेन सरीरेन आकासे ठत्वा महासत्तं वीमंसमाना पठमं गाथमाह —

१२३. “कोयं मज्जे समुद्धस्मिं, अपस्सं तीरमायुहे ।

कं त्वं अत्थवसं जत्वा, एवं वायमसे भुस”न्ति ॥

तत्थ अपस्सं तीरमायुहेति तीरं अपस्सन्तोव आयूहति वीरियं करोति ।

अथ महासत्तो तस्सा वचनं सुत्वा “अज्ज मे सत्तमो दिवसो समुद्धं तरन्तस्स, न मे दुतियो सत्तो दिट्ठपुब्बो, को नु मं वदती”ति आकासं ओलोकेन्तो तं दिस्वा दुतियं गाथमाह —

१२४. “निसम्म वत्तं लोकस्स, वायामस्स च देवते ।
तस्मा मज्झे समुद्धस्मिं, अपस्सं तीरमायुहे”ति ॥

तत्थ निसम्म वत्तं लोकस्साति अहं लोकस्स वत्तकिरियं दिस्वा उपधारेत्वा विहरामीति अत्थो । वायामस्स चाति वायामस्स च आनिसंसं निसामेत्वा विहरामीति दीपेति । तस्माति यस्मा निसम्म विहरामि, “पुरिसकारो नाम न नस्सति, सुखे पतिट्ठापेती”ति जानामि, तस्मा तीरं अपस्सन्तोपि आयूहामि वीरियं करोमि, न उक्कण्ठामीति ।

सा तस्स धम्मकथं सुत्वा उत्तरि सोतुकामा हुत्वा पुन गाथमाह —

१२५. “गम्भीरे अप्पमेय्यस्मिं, तीरं यस्स न दिस्सति ।
मोघो ते पुरिसवायामो, अप्पत्वाव मरिस्ससी”ति ॥

तत्थ अप्पत्वाति तीरं अप्पत्वायेव ।

अथ नं महासत्तो “देवते, किं नामेतं कथेसि, वायामं कत्वा मरन्तोपि गरहतो मुच्चिस्सामी”ति वत्वा गाथमाह —

१२६. “अनणो जातिनं होति, देवानं पितुनञ्च सो ।
करं पुरिसकिच्चीनि, न च पच्छानुतप्पती”ति ॥

तत्थ अनणोति वायामं करोन्तो जातीनञ्चेव देवतानञ्च ब्रह्मानञ्च अन्तरे अनणो होति अगरहितो अनिन्दितो । करं पुरिसकिच्चीनीति यथा सो पुगगलो पुरिसेहि कत्तब्बानि कम्मानी करं पच्छाकाले न च अनुतप्पति, यथा नानुसोचति, एवाहमि वीरियं करोन्तो पच्छाकाले नानुतप्पामि नानुसोचामीति अत्थो ।

अथ नं देवधीता गाथमाह —

१२७. “अपारनेय्यं यं कम्मं, अफलं किलमथुद्धयं ।
तत्थ को वायामेनत्थो, मच्चु यस्साभिनिप्पत”न्ति ॥

तत्थ अपारनेय्यन्ति वायामेन मत्थकं अपापेतब्बं । मच्चु यस्साभिनिप्पतन्ति यस्स अट्ठाने वायामकरणस्स मरणमेव निष्फन्नं, तत्थ को वायामेनत्थोति ।

एवं देवधीताय वुत्ते तं अप्पटिभानं करोन्तो महासत्तो उत्तरि गाथा आह —

१२८. “अपारनेय्यमच्चन्तं, यो विदित्वान देवते ।
न रक्खे अत्तनो पाणं, जज्जा सो यदि हापये ॥

१२९. “अधिप्पायफलं एके, अस्मिं लोकस्मि देवते ।
पयोजयन्ति कम्मनि, तानि इज्झन्ति वा न वा ॥

१३०. “सन्दिट्टिकं कम्मफलं, ननु पस्ससि देवते ।
सन्ना अज्जे तरामहं, तज्च पस्सामि सन्तिके ॥

१३१. “सो अहं वायमिस्सामि, यथासत्ति यथाबलं ।
गच्छं पारं समुद्दस्स, कस्सं पुरिसकारियं”न्ति ॥

तत्थ अच्चन्तन्ति यो “इदं कम्मं वीरियं कत्वा निप्पादेतुं न सक्का, अच्चन्तमेव अपारनेय्य”न्ति विदित्वा चण्डहत्थिआदयो अपरिहरन्तो अत्तनो पाणं न रक्खति । **जज्जा सो यदि हापयेति** सो यदि तादिसेसु ठानेसु वीरियं हापेय्य, जानेय्य तस्स कुसीतभावस्स फलं । त्वं यं वा तं वा निरत्थकं वदसीति दीपेति । पाळियं पन “जज्जा सो यदि हापय”न्ति लिखितं, तं अट्ठकथासु नत्थि । **अधिप्पायफलं** अत्तनो अधिप्पायफलं सम्पस्समाना एकच्चे पुरिसा कसिवणिज्जादीनि कम्मनि पयोजयन्ति, तानि इज्झन्ति वा न वा इज्झन्ति । “एत्थ गमिस्सामि, इदं उग्गहेस्सामी”ति पन कायिकचेतसिकवीरियं करोन्तस्स तं इज्झतेव, तस्मा तं कातुं वट्ठितयेवाति दस्सेति । **सन्ना अज्जे तरामहन्ति** अज्जे जना महासमुद्दे सन्ना निमुग्गा वीरियं अकरोन्ता मच्छकच्छपभक्खा जाता, अहं पन एककोव तरामि । **तज्च पस्सामि सन्तिके**ति इदं मे वीरियफलं पस्स, मया इमिना अत्तभावेन देवता नाम न दिट्ठपुब्बा, सोहं तज्च इमिना दिब्बरूपेन मम सन्तिके ठितं पस्सामि । **यथासत्ति यथाबलन्ति** अत्तनो सत्तिया च बलस्स च अनुरूपं । **कस्सन्ति** करिस्सामि ।

ततो देवता तस्स तं दळ्ळवचनं सुत्वा थुतिं करोन्ती गाथमाह —

१३२. “यो त्वं एवं गते ओघे, अप्पमेय्ये महण्णवे ।
धम्मवायामसम्पन्नो, कम्मुना नावसीदसि ।
सो त्वं तत्थेव गच्छाहि, यत्थ ते निरतो मनो”ति ॥

तत्थ **एवं गते**ति एवरूपे गम्भीरे वित्थते महासमुद्दे । **धम्मवायामसम्पन्नो**ति धम्मवायामेन समन्नागतो । **कम्मुना**ति अत्तनो पुरिसकारकम्मेन । **नावसीदसीति** न अवसीदसि । **यत्थ ते**ति यस्मिं ठाने तव मनो निरतो, तत्थेव गच्छाहीति ।

सा एवज्च पन वत्वा “पण्डित महापरक्कम, कुहिं तं नेमी”ति पुच्छि । “मिथिलनगर”न्ति वुत्ते सा महासत्तं पुप्फकलापं विय उक्खिपित्वा उभोहि हत्थेहि परिगग्ह उरे निपज्जापेत्वा पियपुत्तं आदाय गच्छन्ती विय आकासे पक्खन्दि । महासत्तो सत्ताहं लोणोदकेन उपक्कसरीरो हुत्वा दिब्बफस्सेन फुट्ठो निद्वं ओक्कमि । अथ नं सा मिथिलं नेत्वा अम्बवनुय्याने मङ्गलसिलापट्टे दक्खिणपस्सेन निपज्जापेत्वा उय्यानदेवताहि तस्स आरक्खं गाहापेत्वा सकट्टानमेव गता ।

तदा पोलजनकस्स पुत्तो नत्थि । एका पनस्स धीता अहोसि, सा सीवलिदेवी नाम पण्डिता ब्यत्ता । अमच्चा तमेनं मरणमज्जे निपन्नं पुच्छिंस्सु “महाराज, तुम्हेसु दिवङ्गतेसु रज्जं कस्स दस्सामा”ति? अथ ने राजा “ताता, मम धीतरं सीवलिदेविं आराधेतुं समत्थस्स रज्जं देथ, यो वा पन चतुरस्सपल्लङ्कस्स उस्सीसकं जानाति, यो वा पन सहस्सथामधनुं आरोपेतुं सक्कोति, यो वा पन सोळस महानिधी नीहरितुं सक्कोति, तस्स रज्जं देथा”ति आह । अमच्चा “देव, तेसं नो

निधीनं उद्धानं कथेथा”ति आहंसु। अथ राजा —

“सूरियुग्गमने निधि, अथो ओक्कमने निधि।
अन्तो निधि बहि निधि, न अन्तो न बहि निधि॥

“आरोहने महानिधि, अथो ओरोहने निधि।
चतूसु महासालेसु, समन्ता योजने निधि॥

“दन्तगोसु महानिधि, वालगोसु च केपुके।
रुक्खगोसु महानिधि, सोळसेते महानिधी॥

“सहस्सथामो पल्लङ्को, सीवलिआराधनेन चा”ति॥ —

महानिधीहि सद्धि इतरेसम्पि उद्धानं कथेसि। राजा इमं कथं वत्वा कालमकासि।

अमच्चा रज्जो अच्चयेन तस्स मतकिच्चं कत्वा सत्तमे दिवसे सन्निपतित्वा मन्तयिंसु “अम्भो रज्जा ‘अत्तनो धीतरं आराधेतुं समत्थस्स रज्जं दातब्ब’न्ति वुत्तं, को तं आराधेतुं सक्खिस्सती”ति। ते “सेनापति वल्लभो”ति वत्वा तस्स सासनं पेसेसुं। सो सासनं सुत्वा “साधू”ति सम्पटिच्छित्वा रज्जत्थाय राजद्वारं गन्त्वा अत्तनो आगतभावं राजधीताय आरोचापेसि। सा तस्स आगतभावं जत्वा “अत्थि नु ख्वस्स सेतच्छत्तसिरिं धारेतुं धिती”ति तस्स वीमंसनत्थाय “खिप्पं आगच्छतू”ति आह। सो तस्सा सासनं सुत्वा तं आराधेतुकामो सोपानपादमूलतो पट्टाय जवेनागन्त्वा तस्सा सन्तिके अट्ठासि। अथ नं सा वीमंसमाना “महातले जवेन धावा”ति आह। सो “राजधीतरं तोसेस्सामी”ति वेगेन पक्खन्दि। अथ नं “पुन एही”ति आह। सो पुन वेगेन आगतो। सा तस्स धितिया विरहितभावं जत्वा “एहि सम्म, पादे मे सम्बाहा”ति आह। सो तस्सा आराधनत्थं निसीदित्वा पादे सम्बाहि। अथ नं सा उरे पादेन पहरित्वा उत्तानकं पातेत्वा “इमं अन्धबालपुरिसं धितिविरहितं पोथेत्वा गीवायं गहेत्वा नीहरथा”ति दासीनं सज्जं अदासि। ता तथा करिंसु। सो तेहि “किं सेनापती”ति पुट्ठो “मा कथेथ, सा नेव मनुस्सिथी, यक्खिनी”ति आह। ततो भण्डागारिको गतो, तम्पि तथेव लज्जापेसि। तथा सेट्ठिं, छत्तग्गाहं, असिग्गाहन्ति सब्बेपि ते लज्जापेसियेव।

अथ अमच्चा सन्निपतित्वा “राजधीतरं आराधेतुं समत्थो नाम नत्थि, सहस्सथामधनुं आरोपेतुं समत्थस्स रज्जं देथा”ति आह, तम्पि कोचि आरोपेतुं नासक्खि। ततो “चतुरस्सपल्लङ्कस्स उस्सीसकं जानन्तस्स रज्जं देथा”ति आह, तम्पि कोचि न जानाति। ततो सोळस महानिधी नीहरितुं समत्थस्स रज्जं देथा”ति आह, तेपि कोचि नीहरितुं नासक्खि। ततो “अम्भो अराजिकं नाम रट्ठं पालेतुं न सक्का, किं नु खो कातब्ब”न्ति मन्तयिंसु। अथ ने पुरोहितो आह — “भो तुम्हे मा चिन्तयित्थ, फुस्सरथं नाम विस्सज्जेतुं वट्ठति, फुस्सरथेन हि लद्धराजा सकलजम्बुदीपे रज्जं कारेतुं समत्थो होती”ति। ते “साधू”ति सम्पटिच्छित्वा नगरं अलङ्कारापेत्वा मङ्गलरथे चत्तारो कुमुदवण्णे अस्से योजेत्वा उत्तमपच्चत्थरणं अत्थरित्वा पञ्च राजककुधभण्डानि आरोपेत्वा चतुरङ्गिनिया सेनाय परिवारेसुं। “ससामिकस्स रथस्स पुरतो तूरियानि वज्जन्ति, असामिकस्स पच्छतो वज्जन्ति, तस्मा सब्बतूरियानि पच्छतो वादेथा”ति वत्वा सुवण्णभिङ्गारेन रथधुरज्ज पतोदज्ज अभिसिञ्चित्वा “यस्स रज्जं कारेतुं पुज्जं अत्थि, तस्स सन्तिकं गच्छतू”ति रथं विस्सज्जेसुं। अथ रथो राजगेहं पदक्खिणं कत्वा वेगेन महावीथिं अभिरुहि।

सेनापतिआदयो “फुस्सरथो मम सन्निकं आगच्छतू”ति चिन्तयिंसु। सो सब्बेसं गेहानि अतिक्कमित्वा नगरं पदक्खिणं कत्वा पाचीनद्वारेन निक्खमित्वा उय्यानाभिमुखो पायासि। अथ नं वेगेन गच्छन्तं दिस्वा “निवत्तेथा”ति आहंसु। पुरोहितो “मा निवत्तयित्थ, इच्छन्तो योजनसतम्पि गच्छतु, मा निवारेथा”ति आह। रथो उय्यानं पविसित्वा मङ्गलसिलापट्टं पदक्खिणं कत्वा आरोहनसज्जो हुत्वा अट्ठासि। पुरोहितो महासत्तं निपन्नकं दिस्वा अमच्चे आमन्तेत्वा “अम्भो एको सिलापट्टे निपन्नको पुरिसो दिस्सति, सेतच्छत्तानुच्छविका पनस्स धिति अत्थीति वा नत्थीति वा न जानाम, सचे एस पुज्जवा भविस्सति, अम्हे न ओलोकेस्सति, काळकण्णिसत्तो सचे भविस्सति, भीततसितो उट्ठाय कम्पमानो ओलोकेस्सति, तस्मा खिप्पं सब्बतूरियानि पग्गण्हाथा”ति आह। तावदेव अनेकसतानि तूरियानि पग्गण्हिंसु। तदा तूरियसद्वो सागरघोसो विय अहोसि।

महासत्तो तेन सद्देन पबुज्झित्वा सीसं विवरित्वा ओलोकेन्तो महाजनं दिस्वा “सेतच्छत्तेन मे आगतेन भवितब्ब”न्ति चिन्तेत्वा पुन सीसं पारुपित्वा परिवत्तित्वा वामपस्सेन निपज्जि। पुरोहितो तस्स पादे विवरित्वा लक्खणानि ओलोकेन्तो “तिट्ठतु अयं एको दीपो, चतुन्नम्पि महादीपानं रज्जं कारेतुं समत्थो होती”ति पुन तूरियानि पग्गण्हापेसि। अथ महासत्तो मुखं विवरित्वा परिवत्तित्वा दक्खिणपस्सेन निपज्जित्वा महाजनं ओलोकेसि। तदा पुरोहितो परिसं उस्सारेत्वा अज्जलिं पग्गह् अवकुज्जो हुत्वा “उट्ठेहि, देव, रज्जं ते पापुणाती”ति आह। अथ नं महासत्तो “राजा वो कुही”न्ति पुच्छित्वा “कालकतो देवा”ति वुत्ते “तस्स पुत्तो वा भाता वा नत्थी”ति पुच्छित्वा “नत्थि देवा”ति वुत्ते “तेन हि साधु रज्जं कारेस्सामी”ति वत्वा उट्ठाय सिलापट्टे पल्लङ्केन निसीदि। अथ नं तत्थेव अभिसिज्जिंसु। सो महाजनको नाम राजा अहोसि। सो रथवरं अभिरुह् महन्तेन सिरिविभवेन नगरं पविसित्वा राजनिवेसनं अभिरुहन्तो “सेनापतिआदीनं तानेव ठानानि होन्तू”ति विचारेत्वा महातलं अभिरुहि।

राजधीता पन पुरिमसज्जाय एव तस्स वीमंसनत्थं एकं पुरिसं आणापेसि “तात, त्वं गच्छ, राजानं उपसङ्कमित्वा एवं वदेहि ‘देव, सीवल्लिदेवी तुम्हे पक्कोसति, खिप्पं किरागच्छतू”ति। सो गन्त्वा तथा आरोचेसि। राजा पण्डितो तस्स वचनं सुत्वापि अस्सुणन्तो विय “अहो सोभनो वतायं पासादो”ति पासादमेव वण्णोति। सो तं सावेतुं असक्कोन्तो गन्त्वा राजधीताय तं पवत्तिं आरोचेसि “अय्ये, राजा तुम्हाकं वचनं न सुणाति, पासादमेव वण्णोति, तुम्हाकं वचनं तिणं विय न गणेती”ति। सा तस्स वचनं सुत्वा “सो महज्झासयो पुरिसो भविस्सती”ति चिन्तेत्वा दुतियम्पि ततियम्पि पेसेसि। राजापि अत्तनो रुचिया पकतिगमनेन सीहो विय विजम्भमानो पासादं अभिरुहि। तस्मिं उपसङ्कमन्ते राजधीता तस्स तेजेन सकभावेन सण्ठातुं असक्कोन्ती आगन्त्वा हत्थालम्बकं अदासि।

सो तस्सा हत्थं ओलम्बित्वा महातलं अभिरुहित्वा समुस्सितसेतच्छत्ते राजपल्लङ्के निसीदित्वा अमच्चे आमन्तेत्वा “अम्भो, अत्थि पन वो रज्जा कालं करोन्तेन कोचि ओवादो दिन्नो”ति पुच्छित्वा “आम, देवा”ति वुत्ते “तेन हि वदेथा”ति आह। देव “सीवल्लिदेविं आराधेतुं समत्थस्स रज्जं देथा”ति तेन वुत्तन्ति। सीवल्लिदेविया आगन्त्वा हत्थालम्बको दिन्नो, अयं ताव आराधिता नाम, अज्जं वदेथाति। देव “चतुरस्सपल्लङ्कस्स उस्सीसकं जानितुं समत्थस्स रज्जं देथा”ति तेन वुत्तन्ति। राजा “इदं दुज्जानं, उपायेन सक्का जानितुं”न्ति चिन्तेत्वा सीसतो सुवण्णसूचिं नीहरित्वा सीवल्लिदेविया हत्थे ठपेसि “इमं ठपेही”ति। सा तं गहेत्वा पल्लङ्कस्स उस्सीसके ठपेसि। “खगं अदासी”तिपि वदन्तियेव। सो ताय सज्जाय “इदं उस्सीसक”न्ति जत्वा तेसं कथं अस्सुणन्तो विय “किं कथेथा”ति वत्वा पुन तेहि तथा वुत्ते “इदं जानितुं न गरु, एतं उस्सीसक”न्ति वत्वा “अज्जं वदेथा”ति आह। देव, “सहस्सथामधनुं आरोपेतुं समत्थस्स रज्जं देथा”ति तेन वुत्तन्ति। “तेन हि आहरथ न”न्ति आहरापेत्वा सो धनुं पल्लङ्के यथानिसिन्नोव इत्थीनं कप्पासफोटनधनुं विय आरोपेत्वा “अज्जं

वदेथा”ति आह । “देव, सोळस महानिधी नीहरितुं समत्थस्स रज्जं देथा”ति तेन वुत्तन्ति । “तेसं किञ्चि उद्दानं अत्थी”ति पुच्छित्वा “आम, देवा”ति वुत्ते “तेन हि नं कथेथा”ति आह । ते “सूरियुग्गमने निधी”ति उद्दानं कथयिंसु । तस्स तं सुणन्तस्सेव गगनतले पुण्णचन्दो विय सो अत्थो पाकटो अहोसि ।

अथ ने राजा आह — “अज्ज, भणे, वेला नत्थि, स्वे निधी गण्हिस्सामी”ति । सो पुनदिवसे अमच्चे सन्निपातेत्वा पुच्छि “तुम्हाकं राजा पच्चेकबुद्धे भोजेसी”ति? “आम, देवा”ति । सो चिन्तेसि “सूरियोति नायं सूरियो, सूरियसदिसत्ता पन पच्चेकबुद्धा सूरिया नाम, तेसं पच्चुग्गमनद्धाने निधिना भवितब्ब”न्ति । ततो राजा “तेसु पच्चेकबुद्धेसु आगच्छन्तेसु पच्चुग्गमनं करोन्तो कतरं ठानं गच्छती”ति पुच्छित्वा “असुकद्धानं नाम देवा”ति वुत्ते “तं ठानं खणित्वा निधिं नीहरथा”ति निधिं नीहरापेसि । “गमनकाले अनुगच्छन्तो कत्थ ठत्वा उय्योजेसी”ति पुच्छित्वा “असुकद्धाने नामा”ति वुत्ते “ततोपि निधिं नीहरथा”ति निधिं नीहरापेसि । अथ महाजना उक्कुट्टिसहस्सानि पवत्तेन्ता “सूरियुग्गमने निधी”ति वुत्तत्ता सूरियुग्गमनदिसायं खणन्ता विचरिंसु । अथो “ओक्कमने निधी”ति वुत्तत्ता सूरियत्थङ्गमनदिसायं खणन्ता विचरिंसु । “इदं पन धनं इधेव होति, अहो अच्छरिय”न्ति पीतिसोमनस्सं पवत्तयिंसु । अन्तोनिधीति राजगेहे महाद्वारस्स अन्तोउम्मारा निधिं नीहरापेसि । बहि निधीति बहिउम्मारा निधिं नीहरापेसि । न अन्तो न बहि निधीति हेट्ठाउम्मारतो निधिं नीहरापेसि । आरोहने निधीति मङ्गलहत्थिं आरोहनकाले सुवण्णनिस्सेणिया अत्थरणद्धानतो निधिं नीहरापेसि । अथो ओरोहने निधीति हत्थिक्खन्धतो ओरोहनद्धानतो निधिं नीहरापेसि । चतूसु महासालेसूति भूमियं कतउपद्धानद्धाने सिरिसयनस्स चत्तारो मज्जपादा सालमया, तेसं हेट्ठा चतस्सो निधिकुम्भियो नीहरापेसि । समन्तायोजने निधीति योजनं नाम रथयुगपमाणं, सिरिसयनस्स समन्ता रथयुगपमाणतो निधिं नीहरापेसि । दन्तगोसु महानिधीति मङ्गलहत्थिद्धाने तस्स द्विन् दन्तानं अभिमुखद्धानतो निधिं नीहरापेसि । वालगोसूति मङ्गलहत्थिद्धाने तस्स वालधिसम्मुखद्धानतो निधिं नीहरापेसि । केपुकेति केपुकं वुच्चति उदकं, मङ्गलपोक्खरणतो उदकं नीहरापेत्वा निधिं दस्सेसि । रुक्खगोसु महानिधीति उय्याने महासालरुक्खमूले ठितमज्झन्हिकसमये परिमण्डलाय रुक्खच्छायाय अन्तो निधिं नीहरापेसि । एवं सोळस महानिधयो नीहरापेत्वा “अज्जं किञ्चि अत्थी”ति पुच्छि । “नत्थि देवा”ति वदिंसु । महाजनो हट्ठतुट्ठो अहोसि ।

अथ राजा “इदं धनं दानमुखे विकिरिस्सामी”ति नगरमज्जे चेव चतूसु नगरद्वारेसु चाति पज्जसु ठानेसु पज्ज दानसालायो कारापेत्वा महादानं पट्टपेसि, कालचम्पानगरतो अत्तनो मातरज्ज ब्राह्मणज्ज पक्कोसापेत्वा महन्तं सक्कारं अकासि । तस्स तरुणरज्जेयेव सकलं विदेहरट्ठं “अरिट्टुजनकरज्जो किर पुत्तो महाजनको नाम राजा रज्जं कारेति, सो किर पण्डितो उपायकुसलो, पस्सिस्साम न”न्ति दस्सनत्थाय सङ्गुभितं अहोसि । ततो ततो बहुं पण्णाकारं गहेत्वा आगमिंसु, नागरापि महाछणं सज्जयिंसु । राजनिवेसने अत्थरणादीनि सन्थरित्वा गन्धदाममालादामादीनि ओसारेत्वा विप्पकिण्णलाजाकुसुमवासधूमगन्धाकारं कारेत्वा नानप्पकारं पानभोजनं उपट्ठापेसुं । रज्जो पण्णाकारत्थाय रजतसुवण्णभाजनादीसु अनेकप्पकारानि खादनीयभोजनीयमधुफाणितफलादीनि गहेत्वा तत्थ तत्थ परिवारेत्वा अट्ठंसु । एकतो अमच्चमण्डलं निसीदि, एकतो ब्राह्मणगणो, एकतो सेट्ठिआदयो निसीदिंसु, एकतो उत्तमरूपधरा नाटकित्थियो निसीदिंसु, ब्राह्मणापि सोत्थिकारेण मुखमङ्गलिकानि कथेन्ति, नच्चगीतादीसु कुसला नच्चगीतादीनि पवत्तयिंसु, अनेकसतानि तूरियानि पवज्जिंसू । तदा राजनिवेसनं युगन्धरवातवेगेन पहटा सागरकुच्छि विय एकनिन्नादं अहोसि । ओलोकितोलोकितद्धानं कम्पति ।

अथ महासत्तो सेतच्छत्तस्स हेट्ठा राजासने निसिन्नोव सक्कसिरिसदिसं महन्तं सिरिविलासं ओलोकेत्वा अत्तनो महासमुद्धे कतवायामं अनुस्सरि । तस्स “वीरियं नाम कत्तब्बयुत्तकं, सचाहं महासमुद्धे वीरियं नाकरिस्सं, न इमं सम्पत्तिं

अलभिस्स”न्ति तं वायामं अनुस्सरन्तस्स पीति उप्पज्जि । सो पीतिवेगेन उदानं उदानेन्तो आह —

१३३. “आसीसेथेव पुरिसो, न निब्बिन्देय्य पण्डितो ।
पस्सामि वोहं अत्तानं, यथा इच्छिं तथा अहु ॥

१३४. “आसीसेथेव पुरिसो, न निब्बिन्देय्य पण्डितो ।
पस्सामि वोहं अत्तानं, उदका थलमुब्भतं ॥

१३५. “वायमेथेव पुरिसो, न निब्बिन्देय्य पण्डितो ।
पस्सामि वोहं अत्तानं, यथा इच्छिं तथा अहु ॥

१३६. “वायमेथेव पुरिसो, न निब्बिन्देय्य पण्डितो ।
पस्सामि वोहं अत्तानं, उदका थलमुब्भतं ॥

१३७. “दुक्खूपनीतोपि नरो सपज्जो, आसं न छिन्देय्य सुखागमाय ।
बहू हि फस्सा अहिता हिता च, अवितक्किता मच्चुमुपब्बजन्ति ॥

१३८. “अचिन्तितम्पि भवति, चिन्तितम्पि विनस्सति ।
न हि चिन्तामया भोगा, इत्थिया पुरिसस्स वा”ति ॥

तत्थ आसीसेथेवाति आसाछेदकम्मं अकत्वा अत्तनो कम्मं आसं करोथेव । न निब्बिन्देय्याति वीरियं करोन्तो न निब्बिन्देय्य न अलसेय्य । यथा इच्छिन्ति यथा राजभावं इच्छिं, तथेव राजा जातोमि । उब्भतन्ति नीहटं । दुक्खूपनीतोति कायिकचेतसिकदुक्खेन फुट्ठोपीति अत्थो । अहिता हिता चाति दुक्खफस्सा अहिता, सुखफस्सा हिता । अवितक्किताति अवितक्कितारो अचिन्तितारो । इदं वुत्तं होति — तेसु फस्सेसु अहितफस्सेन फुट्ठा सत्ता “हितफस्सोपि अत्थीति वीरियं करोन्ता तं पापुणन्ती”ति अचिन्तेत्वा वीरियं न करोन्ति, ते इमस्स अत्थस्स अवितक्कितारो हितफस्सं अलभित्वाव मच्चुमुपब्बजन्ति मरणं पापुणन्ति, तस्मा वीरियं कत्तब्बमेवाति ।

अचिन्तितम्पीति इमेसं सत्तानं अचिन्तितम्पि होति, चिन्तितम्पि विनस्सति । मयापि हि “अयुज्झित्वाव रज्जं लभिस्सामी”ति इदं अचिन्तितं, “सुवण्णभूमितो धनं आहरित्वा युज्झित्वा पितु सन्तकं रज्जं गण्हिस्सामी”ति पन चिन्तितं, इदानि मे चिन्तितं नट्टं, अचिन्तितं जातं । न हि चिन्तामया भोगाति इमेसं सत्तानज्झि भोगा चिन्ताय अनिप्फज्जनतो चिन्तामया नाम न होन्ति, तस्मा वीरियमेव कत्तब्बं । वीरियवतो हि अचिन्तितम्पि होतीति ।

सो ततो पट्ठाय दस राजधम्मे अकोपेत्वा धम्मेन समेन रज्जं कारेसि, पच्चेकबुद्धे च उपट्ठासि । अपरभागे सीवल्लिदेवी धज्जपुज्जलक्खणसम्पन्नं पुत्तं विजायि, “दीघावुकुमारो”तिस्स नामं करिंसु । तस्स वयप्पत्तस्स राजा उपरज्जं दत्वा सत्तवस्ससहस्सानि रज्जं कारेसि । सो एकदिवसं उय्यानपालेन फलाफलेसु चेव नानापुप्फेसु च आभतेसु तानि दिस्वा तुट्ठो हुत्वा तस्स सम्मानं कारेत्वा “सम्म उय्यानपाल, अहं उय्यानं पस्सिस्सामि, त्वं अलङ्करोहि न”न्ति आह । सो “साधु, देवा”ति सम्पटिच्छित्वा तथा कत्वा रज्जो पटिवेदेसि । सो हत्थिक्खन्धवरगतो महन्तेन परिवारेन नगरा निक्खमित्वा

उय्यानद्वारं पापुणि । तत्र च द्वे अम्बा अत्थि नीलोभासा । एको अफलो, एको फलधरो । सो पन अतिमधुरो, रज्जा अग्गफलस्स अपरिभुत्तत्ता ततो कोचि फलं गहेतुं न उस्सहति । राजा हत्थिक्खन्धवरगतोव ततो एकं फलं गहेत्वा परिभुज्जि, तस्स तं जिह्मगे ठपितमत्तमेव दिब्बोजं विय उपट्ठासि । सो “निवत्तनकाले बहू खादिस्सामी”ति चिन्तेसि । “रज्जा अग्गफलं परिभुत्त”न्ति जत्वा उपराजानं आदिं कत्वा अन्तमसो हत्थिमेण्डअस्समेण्डादयोपि फलं गहेत्वा परिभुज्जिंसु । अज्जे फलं अलभन्ता दण्डेहि साखं भिन्दित्वा निपण्णमकंसु । रुक्खो ओभग्गविभग्गो अट्ठासि, इतरो पन मणिपब्बतो विय विलासमानो ठितो ।

राजा उय्याना निक्खन्तो तं दिस्वा “इदं कि”न्ति अमच्चे पुच्छति । “देवेन अग्गफलं परिभुत्तन्ति महाजनेन विलुम्पितो देवा”ति आहंसु । “किं नु खो भणे, इमस्स पन नेव पत्तं, न वण्णो खीणो”ति? “निष्फलताय न खीणो, देवा”ति । तं सुत्वा राजा संवेगं पटिलभित्वा “अयं रुक्खो निष्फलताय नीलोभासो ठितो, अयं पन सफलताय ओभग्गविभग्गो ठितो । इदम्पि रज्जं सफलरुक्खसदिसं, पब्बज्जा पन निष्फलरुक्खसदिसा । सकिञ्चनस्सेव भयं, नाकिञ्चनस्स । तस्मा अहं फलरुक्खो विय अहुत्वा निष्फलरुक्खसदिसो भविस्सामि, इमं सम्पत्तिं चजित्वा निक्खम्म पब्बजिस्सामी”ति दळ्हं समादानं कत्वा मनं अधिद्वहित्वा नगरं पविसित्वा पासादद्वारे ठितोव सेनापतिं पक्कोसापेत्वा “महासेनापति, अज्ज मे पट्ठाय भत्तहारकज्जेव मुखोदकदन्तकट्टदायकज्ज एकं उपट्ठाकं ठपेत्वा अज्जे मं दट्ठं मा लभन्तु, पोराणकविनिच्छयामच्चे गहेत्वा रज्जं अनुसासथ, अहं इतो पट्ठाय उपरिपासादतले समणधम्मं करिस्सामी”ति वत्वा पासादमारुह एककोव समणधम्मं अकासि । एवं गते काले महाजनो राजङ्गणे सन्निपतित्वा महासत्तं अदिस्वा “न नो राजा पोराणको विय होती”ति वत्वा गाथाद्वयमाह —

१३९. “अपोराणं वत भो राजा, सब्बभुम्मो दिसम्पति ।
नज्ज नच्चे निसामेति, न गीते कुरुते मनो ॥

१४०. “न मिगे नपि उय्याने, नपि हंसे उदिक्खति ।
मूगोव तुण्हिमासीनो, न अत्थमनुसासती”ति ॥

तत्थ मिगेति सब्बसङ्गाहिकवचनं, पुब्बे हत्थी युज्झापेति, मेण्डे युज्झापेति, अज्ज तेपि न ओलोकेतीति अत्थो । उय्यानेति उय्यानकीळम्पि नानुभोति । हंसेति पज्जपदुमसज्जन्नासु उय्यानपोक्खरणीसु हंसगणं न ओलोकेति । मूगोवाति भत्तहारकज्ज उपट्ठाकज्ज पुच्छिंसु “भो राजा, तुम्हेहि सद्धिं किञ्चि अत्थं मन्तेती”ति । ते “न मन्तेती”ति वदिंसु । तस्मा एवमाहंसु ।

राजा कामेसु अनल्लीयन्तेन विवेकनिन्नेन चित्तेन अत्तनो कुलूपकपच्चेकबुद्धे अनुस्सरित्वा “को नु खो मे तेसं सीलादिगुणयुत्तानं अकिञ्चनानं वसनट्ठानं आचिक्खिस्सती”ति तीहि गाथाहि उदानं उदानेसि —

१४१. “सुखकामा रहोसीला, वधबन्धा उपारता ।
कस्स नु अज्ज आरामे, दहरा बुद्धा च अच्छरे ॥

१४२. “अतिक्कन्तवनथा धीरा, नमो तेसं महेसिनं ।
ये उस्सुकम्हि लोकम्हि, विहरन्ति मनुस्सुका ॥

१४३: “ते छेत्वा मच्चुनो जालं, ततं मायाविनो दळ्हं ।
छिन्नालयत्ता गच्छन्ति, को तेसं गतिमापये”ति ॥

तत्थ सुखकामाति निब्बानसुखकामा । रहोसीलाति पटिच्छन्नसीला न अत्तनो गुणप्पकासना । दहरा वुड्ढा चाति दहरा चेव महल्लका च । अच्छरेति वसन्ति ।

तस्सेवं तेसं गुणे अनुस्सरन्तस्स महती पीति उप्पज्जि । अथ महासत्तो पल्लङ्गतो उट्ठाया उत्तरसीहपञ्जरं विवरित्वा उत्तरदिसाभिमुखो सिरसि अज्जलिं पटिद्वापेत्वा “एवरूपेहि गुणेहि समन्नागता पच्चेकबुद्धा”ति नमस्समानो “अतिक्कन्तवनथा”ति आदिमाह । तत्थ अतिक्कन्तवनथाति पहीनतण्हा । महेसिनन्ति महन्ते सीलक्खन्धादयो गुणे एसित्वा ठितानं । उस्सुकम्हीति रागादीहि उस्सुककं आपन्ने लोकस्मिं । मच्चुनो जालन्ति किलेसमारेण पसारितं तण्हाजालं । ततं मायाविनोति अतिमायाविनो । को तेसं गतिमापयेति को मं तेसं पच्चेकबुद्धानं निवासट्ठानं पापेय्य, गहेत्वा गच्छेय्याति अत्थो ।

तस्स पासादेयेव समणधम्मं करोन्तस्स चत्तारो मासा अतीता । अथस्स अतिविय पब्बज्जाय चित्तं नमि, अगारं लोकन्तरिकनिरयो विय खायि, तयो भवा आदित्ता विय उपट्ठहिंसु । सो पब्बज्जाभिमुखेन चित्तेन “कदा नु खो इमं सक्कभवनं विय अलङ्कतप्पटियत्तं मिथिलं पहाय हिमवन्तं पविसित्वा पब्बजितवेसगहणकालो मय्हं भविस्सती”ति चिन्तेत्वा मिथिलवण्णनं नाम आरभि —

१४४: “कदाहं मिथिलं फीतं, विभत्तं भागसो मितं ।
पहाय पब्बजिस्सामि, तं कुदास्सु भविस्सति ॥

१४५: “कदाहं मिथिलं फीतं, विसालं सब्बतोपभं ।
पहाय पब्बजिस्सामि, तं कुदास्सु भविस्सति ॥

१४६: “कदाहं मिथिलं फीतं, बहुपाकारतोरणं ।
पहाय पब्बजिस्सामि, तं कुदास्सु भविस्सति ॥

१४७: “कदाहं मिथिलं फीतं, दळ्हमट्ठालकोट्टकं ।
पहाय पब्बजिस्सामि, तं कुदास्सु भविस्सति ॥

१४८: “कदाहं मिथिलं फीतं, सुविभत्तं महापथं ।
पहाय पब्बजिस्सामि, तं कुदास्सु भविस्सति ॥

१४९: “कदाहं मिथिलं फीतं, सुविभत्तन्तरापणं ।
पहाय पब्बजिस्सामि, तं कुदास्सु भविस्सति ॥

१५०: “कदाहं मिथिलं फीतं, गवास्सरथपीळितं ।

पहाय पब्बजिस्सामि, तं कुदास्सु भविस्सति ॥

१५१. “कदाहं मिथिलं फीतं, आरामवनमालिनिं ।
पहाय पब्बजिस्सामि, तं कुदास्सु भविस्सति ॥

१५२. “कदाहं मिथिलं फीतं, उय्यानवनमालिनिं ।
पहाय पब्बजिस्सामि, तं कुदास्सु भविस्सति ॥

१५३. “कदाहं मिथिलं फीतं, पासादवनमालिनिं ।
पहाय पब्बजिस्सामि, तं कुदास्सु भविस्सति ॥

१५४. “कदाहं मिथिलं फीतं, तिपुरं राजबन्धुनिं ।
मापितं सोमनस्सेन, वेदेहेन यसस्सिना ।
पहाय पब्बजिस्सामि, तं कुदास्सु भविस्सति ॥

१५५. “कदाहं वेदेहे फीते, निचिते धम्मरक्खिते ।
पहाय पब्बजिस्सामि, तं कुदास्सु भविस्सति ॥

१५६. “कदाहं वेदेहे फीते, अजेय्ये धम्मरक्खिते ।
पहाय पब्बजिस्सामि, तं कुदास्सु भविस्सति ॥

१५७. “कदाहं अन्तेपुरं रम्मं, विभत्तं भागसो मितं ।
पहाय पब्बजिस्सामि, तं कुदास्सु भविस्सति ॥

१५८. “कदाहं अन्तेपुरं रम्मं, सुधामत्तिकलेपनं ।
पहाय पब्बजिस्सामि, तं कुदास्सु भविस्सति ॥

१५९. “कदाहं अन्तेपुरं रम्मं, सुचिगन्धं मनोरमं ।
पहाय पब्बजिस्सामि, तं कुदास्सु भविस्सति ॥

१६०. “कदाहं कूटागारे च, विभत्ते भागसो मिते ।
पहाय पब्बजिस्सामि, तं कुदास्सु भविस्सति ॥

१६१. “कदाहं कूटागारे च, सुधामत्तिकलेपने ।
पहाय पब्बजिस्सामि, तं कुदास्सु भविस्सति ॥

१६२. “कदाहं कूटागारे च, सुचिगन्धे मनोरमे ।
पहाय पब्बजिस्सामि, तं कुदास्सु भविस्सति ॥

१६३. “कदाहं कूटागारे च, लित्ते चन्दनफोसिते ।
पहाय पब्बजिस्सामि, तं कुदास्सु भविस्सति ॥
१६४. “कदाहं सोण्णपल्लङ्के, गोनके चित्तसन्थते ।
पहाय पब्बजिस्सामि, तं कुदास्सु भविस्सति ॥
१६५. “कदाहं मणिपल्लङ्के, गोनके चित्तसन्थते ।
पहाय पब्बजिस्सामि, तं कुदास्सु भविस्सति ॥
१६६. “कदाहं कप्पासकोसेय्यं, खोमकोटुम्बरानि च ।
पहाय पब्बजिस्सामि, तं कुदास्सु भविस्सति ॥
१६७. “कदाहं पोक्खरणी रम्मा, चक्कवाकपकूजिता ।
मन्दालकेहि सञ्छन्ना, पदुमुप्पलकेहि च ।
पहाय पब्बजिस्सामि, तं कुदास्सु भविस्सति ॥
१६८. “कदाहं हत्थिगुम्बे च, सब्बालङ्कारभूसिते ।
सुवण्णकच्छे मातङ्गे, हेमकप्पनवाससे ॥
१६९. “आरूळ्हे गामणीयेहि, तोमरङ्कुसपाणिभि ।
पहाय पब्बजिस्सामि, तं कुदास्सु भविस्सति ॥
१७०. “कदाहं अस्सगुम्बे च, सब्बालङ्कारभूसिते ।
आजानीयेव जातिया, सिन्धवे सीघवाहने ॥
१७१. “आरूळ्हे गामणीयेहि, इल्लियाचापधारिभि ।
पहाय पब्बजिस्सामि, तं कुदास्सु भविस्सति ॥
१७२. “कदाहं रथसेनियो, सन्नद्धे उस्सितद्धजे ।
दीपे अथोपि वेय्यग्घे, सब्बालङ्कारभूसिते ॥
१७३. “आरूळ्हे गामणीयेहि, चापहत्थेहि वम्मिभि ।
पहाय पब्बजिस्सामि, तं कुदास्सु भविस्सति ॥
१७४. “कदाहं सोवण्णरथे, सन्नद्धे उस्सितद्धजे ।
दीपे अथोपि वेय्यग्घे, सब्बालङ्कारभूसिते ॥
१७५. “आरूळ्हे गामणीयेहि, चापहत्थेहि वम्मिभि ।

पहाय पब्बजिस्सामि, तं कुदास्सु भविस्सति ॥

१७६. “कदाहं सज्झुरथे च, सन्नद्धे उस्सितद्धजे ।
दीपे अथोपि वेय्यग्घे, सब्बालङ्कारभूसिते ॥

१७७. “आरूळहे गामणीयेहि, चापहत्येहि वम्मिभि ।
पहाय पब्बजिस्सामि, तं कुदास्सु भविस्सति ॥

१७८. “कदाहं अस्सरथे च, सन्नद्धे उस्सितद्धजे ।
दीपे अथोपि वेय्यग्घे, सब्बालङ्कारभूसिते ॥

१७९. “आरूळहे गामणीयेहि, चापहत्येहि वम्मिभि ।
पहाय पब्बजिस्सामि, तं कुदास्सु भविस्सति ॥

१८०. “कदाहं ओट्ठुरथे च, सन्नद्धे उस्सितद्धजे ।
दीपे अथोपि वेय्यग्घे, सब्बालङ्कारभूसिते ॥

१८१. “आरूळहे गामणीयेहि, चापहत्येहि वम्मिभि ।
पहाय पब्बजिस्सामि, तं कुदास्सु भविस्सति ॥

१८२. “कदाहं गोणरथे च, सन्नद्धे उस्सितद्धजे ।
दीपे अथोपि वेय्यग्घे, सब्बालङ्कारभूसिते ॥

१८३. “आरूळहे गामणीयेहि, चापहत्येहि वम्मिभि ।
पहाय पब्बजिस्सामि, तं कुदास्सु भविस्सति ॥

१८४. “कदाहं अजरथे च, सन्नद्धे उस्सितद्धजे ।
दीपे अथोपि वेय्यग्घे, सब्बालङ्कारभूसिते ॥

१८५. “आरूळहे गामणीयेहि, चापहत्येहि वम्मिभि ।
पहाय पब्बजिस्सामि, तं कुदास्सु भविस्सति ॥

१८६. “कदाहं मेण्डरथे च, सन्नद्धे उस्सितद्धजे ।
दीपे अथोपि वेय्यग्घे, सब्बालङ्कारभूसिते ॥

१८७. “आरूळहे गामणीयेहि, चापहत्येहि वम्मिभि ।
पहाय पब्बजिस्सामि, तं कुदास्सु भविस्सति ॥

१८८. “कदाहं मिगरथे च, सन्नद्धे उस्सितद्धजे ।
दीपे अथोपि वेय्यग्घे, सब्बालङ्कारभूसिते ॥
१८९. “आरूळहे गामणीयेहि, चापहत्येहि वम्मिभि ।
पहाय पब्बजिस्सामि, तं कुदास्सु भविस्सति ॥
१९०. “कदाहं हत्थारोहे च, सब्बालङ्कारभूसिते ।
नीलवम्मधरे सूरे, तोमरङ्कुसपाणिने ।
पहाय पब्बजिस्सामि, तं कुदास्सु भविस्सति ॥
१९१. “कदाहं अस्सारोहे च, सब्बालङ्कारभूसिते ।
नीलवम्मधरे सूरे, इल्लियाचापधारिने ।
पहाय पब्बजिस्सामि, तं कुदास्सु भविस्सति ॥
१९२. “कदाहं रथारोहे च, सब्बालङ्कारभूसिते ।
नीलवम्मधरे सूरे, चापहत्ये कलापिने ।
पहाय पब्बजिस्सामि, तं कुदास्सु भविस्सति ॥
१९३. “कदाहं धनुग्गहे च, सब्बालङ्कारभूसिते ।
नीलवम्मधरे सूरे, चापहत्ये कलापिने ।
पहाय पब्बजिस्सामि, तं कुदास्सु भविस्सति ॥
१९४. “कदाहं राजपुत्ते च, सब्बालङ्कारभूसिते ।
चित्रवम्मधरे सूरे, कञ्चनावेळधारिने ।
पहाय पब्बजिस्सामि, तं कुदास्सु भविस्सति ॥
१९५. “कदाहं अरियगणे च, वतवन्ते अलङ्कते ।
हरिचन्दनलित्तङ्गे, कासिकुत्तमधारिने ।
पहाय पब्बजिस्सामि, तं कुदास्सु भविस्सति ॥
१९६. “कदाहं अमच्चगणे च, सब्बालङ्कारभूसिते ।
पीतवम्मधरे सूरे, पुरतो गच्छमालिने ।
पहाय पब्बजिस्सामि, तं कुदास्सु भविस्सति ॥
१९७. “कदाहं सत्तसता भरिया, सब्बालङ्कारभूसिता ।
पहाय पब्बजिस्सामि, तं कुदास्सु भविस्सति ॥

१९८. “कदाहं सत्तसता भरिया, सुसञ्जा तनुमज्झिमा ।
पहाय पब्बजिस्सामि, तं कुदास्सु भविस्सति ॥

१९९. “कदाहं सत्तसता भरिया, अस्सवा पियभाणिनी ।
पहाय पब्बजिस्सामि, तं कुदास्सु भविस्सति ॥

२००. “कदाहं सतपलं कंसं, सोवण्णं सतराजिकं ।
पहाय पब्बजिस्सामि, तं कुदास्सु भविस्सति ॥

२०१. “कदास्सु मं हत्थिगुम्बा, सब्बालङ्कारभूसिता ।
सुवण्णकच्छा मातङ्गा, हेमकप्पनवाससा ॥

२०२. “आरूळ्हा गामणीयेहि, तोमरङ्कुसपाणिभि ।
यन्तं मं नानुयिस्सन्ति, तं कुदास्सु भविस्सति ॥

२०३. “कदास्सु मं अस्सगुम्बा, सब्बालङ्कारभूसिता ।
आजानीयाव जातिया, सिन्धवा सीघवाहना ॥

२०४. “आरूळ्हा गामणीयेहि, इल्लियाचापधारिभि ।
यन्तं मं नानुयिस्सन्ति, तं कुदास्सु भविस्सति ॥

२०५. “कदास्सु मं रथसेनी, सन्नद्धा उस्सितद्धजा ।
दीपा अथोपि वेय्यग्घा, सब्बालङ्कारभूसिता ॥

२०६. “आरूळ्हा गामणीयेहि, चापहत्थेहि वम्मिभि ।
यन्तं मं नानुयिस्सन्ति, तं कुदास्सु भविस्सति ॥

२०७. “कदास्सु मं सोण्णरथा, सन्नद्धा उस्सितद्धजा ।
दीपा अथोपि वेय्यग्घा, सब्बालङ्कारभूसिता ॥

२०८. “आरूळ्हा गामणीयेहि, चापहत्थेहि वम्मिभि ।
यन्तं मं नानुयिस्सन्ति, तं कुदास्सु भविस्सति ॥

२०९. “कदास्सु मं सज्झुरथा, सन्नद्धा उस्सितद्धजा ।
दीपा अथोपि वेय्यग्घा, सब्बालङ्कारभूसिता ॥

२१०. “आरूळ्हा गामणीयेहि, चापहत्थेहि वम्मिभि ।
यन्तं मं नानुयिस्सन्ति, तं कुदास्सु भविस्सति ॥

२११. “कदास्सु मं अस्सरथा, सन्नद्धा उस्सितद्धजा ।
दीपा अथोपि वेय्यग्घा, सब्बालङ्कारभूसिता ॥

२१२. “आरूळ्हा गामणीयेहि, चापहत्येहि वम्मिभि ।
यन्तं मं नानुयिस्सन्ति, तं कुदास्सु भविस्सति ॥

२१३. “कदास्सु मं ओट्ठरथा, सन्नद्धा उस्सितद्धजा ।
दीपा अथोपि वेय्यग्घा, सब्बालङ्कारभूसिता ॥

२१४. “आरूळ्हा गामणीयेहि, चापहत्येहि वम्मिभि ।
यन्तं मं नानुयिस्सन्ति, तं कुदास्सु भविस्सति ॥

२१५. “कदास्सु मं गोणरथा, सन्नद्धा उस्सितद्धजा ।
दीपा अथोपि वेय्यग्घा, सब्बालङ्कारभूसिता ॥

२१६. “आरूळ्हा गामणीयेहि, चापहत्येहि वम्मिभि ।
यन्तं मं नानुयिस्सन्ति, तं कुदास्सु भविस्सति ॥

२१७. “कदास्सु मं अजरथा, सन्नद्धा उस्सितद्धजा ।
दीपा अथोपि वेय्यग्घा, सब्बालङ्कारभूसिता ॥

२१८. “आरूळ्हा गामणीयेहि, चापहत्येहि वम्मिभि ।
यन्तं मं नानुयिस्सन्ति, तं कुदास्सु भविस्सति ॥

२१९. “कदास्सु मं मेण्डरथा, सन्नद्धा उस्सितद्धजा ।
दीपा अथोपि वेय्यग्घा, सब्बालङ्कारभूसिता ॥

२२०. “आरूळ्हा गामणीयेहि, चापहत्येहि वम्मिभि ।
यन्तं मं नानुयिस्सन्ति, तं कुदास्सु भविस्सति ॥

२२१. “कदास्सु मं मिगरथा, सन्नद्धा उस्सितद्धजा ।
दीपा अथोपि वेय्यग्घा, सब्बालङ्कारभूसिता ॥

२२२. “आरूळ्हा गामणीयेहि, चापहत्येहि वम्मिभि ।
यन्तं मं नानुयिस्सन्ति, तं कुदास्सु भविस्सति ॥

२२३. “कदास्सु मं हत्थारोहा, सब्बालङ्कारभूसिता ।
नीलवम्मधरा सूरा, तोमरङ्कुसपाणिनो ।

यन्तं मं नानुयिस्सन्ति, तं कुदास्सु भविस्सति ॥

२२४. “कदास्सु मं अस्सारोहा, सब्बालङ्कारभूसिता ।
नीलवम्मधरा सूरा, इल्लियाचापधारिनो ।
यन्तं मं नानुयिस्सन्ति, तं कुदास्सु भविस्सति ॥

२२५. “कदास्सु मं रथारोहा, सब्बालङ्कारभूसिता ।
नीलवम्मधरा सूरा, चापहत्था कलापिनो ।
यन्तं मं नानुयिस्सन्ति, तं कुदास्सु भविस्सति ॥

२२६. “कदास्सु मं धनुग्गहा, सब्बालङ्कारभूसिता ।
नीलवम्मधरा सूरा, चापहत्था कलापिनो ।
यन्तं मं नानुयिस्सन्ति, तं कुदास्सु भविस्सति ॥

२२७. “कदास्सु मं राजपुत्ता, सब्बालङ्कारभूसिता ।
चित्रवम्मधरा सूरा, कञ्चनावेळधारिनो ।
यन्तं मं नानुयिस्सन्ति, तं कुदास्सु भविस्सति ॥

२२८. “कदास्सु मं अरियगणा, वतवन्ता अलङ्कता ।
हरिचन्दनलित्तङ्गा, कासिकुत्तमधारिनो ।
यन्तं मं नानुयिस्सन्ति, तं कुदास्सु भविस्सति ॥

२२९. “कदास्सु मं अमच्चगणा, सब्बालङ्कारभूसिता ।
पीतवम्मधरा सूरा, पुरतो गच्छमालिनो ।
यन्तं मं नानुयिस्सन्ति, तं कुदास्सु भविस्सति ॥

२३०. “कदास्सु मं सत्तसता भरिया, सब्बालङ्कारभूसिता ।
यन्तं मं नानुयिस्सन्ति, तं कुदास्सु भविस्सति ॥

२३१. “कदास्सु मं सत्तसता भरिया, सुसञ्जा तनुमज्झिमा ।
यन्तं मं नानुयिस्सन्ति, तं कुदास्सु भविस्सति ॥

२३२. “कदास्सु मं सत्तसता भरिया, अस्सवा पियभाणिनी ।
यन्तं मं नानुयिस्सन्ति, तं कुदास्सु भविस्सति ॥

२३३. “कदाहं पत्तं गहेत्वान, मुण्डो सङ्घाटिपारुतो ।
पिण्डिकाय चरिस्सामि, तं कुदास्सु भविस्सति ॥

२३४:“कदाहं पंसुकूलानं, उज्झितानं महापथे ।
सङ्घाटिं धारयिस्सामि, तं कुदास्सु भविस्सति ॥

२३५:“कदाहं सत्ताहसम्मघे, ओवट्ठो अल्लचीवरो ।
पिण्डिकाय चरिस्सामि, तं कुदास्सु भविस्सति ॥

२३६:“कदाहं सब्बत्थ गन्त्वा, रुक्खा रुक्खं वना वनं ।
अनपेक्खो गमिस्सामि, तं कुदास्सु भविस्सति ॥

२३७:“कदाहं गिरिदुग्गेसु, पहीनभयभेरवो ।
अदुतियो गमिस्सामि, तं कुदास्सु भविस्सति ॥

२३८:“कदाहं वीणं व रुज्जको, सत्तन्ति मनोरमं ।
चित्तं उजुं करिस्सामि, तं कुदास्सु भविस्सति ॥

२३९:“कदाहं रथकारोव, परिकन्तं उपाहनं ।
कामसज्जोजने छेच्छं, ये दिब्बे ये च मानुसे”ति ॥

तत्थ कदाति कालपरिवितक्को । फीतन्ति वत्थालङ्कारादीहि सुपुप्फितं । विभत्तं भागसो मितन्ति छेकेहि नगरमापकेहि राजनिवेसनादीनं वसेन विभत्तं द्वारवीथीनं वसेन कोट्टासतो मितं । तं कुदास्सु भविस्सतीति तं एवरूपं नगरं पहाय पब्बजनं कुदा नाम मे भविस्सति । सब्बतोपभन्ति समन्ततो अलङ्कारोभासेन युत्तं । बहुपाकारतोरणन्ति बहलेन पुथुलेन पाकारेन चैव द्वारतोरणेहि च समन्नागतं । दळ्ळहमट्टालकोट्टकन्ति दळ्ळहेहि अट्टालकेहि द्वारकोट्टकेहि च समन्नागतं । पीळितन्ति समाकिण्णं । तिपुरन्ति तीहि पुरेहि समन्नागतं, तिपाकारन्ति अत्थो । अथ वा तिपुरन्ति तिक्खत्तुं पुण्णं । राजबन्धुनीन्ति राजज्जतकेहेव पुण्णं । सोमनस्सेनाति एवंनामकेन विदेहराजेन ।

निचितेति धनधज्जनिचयादिना सम्पन्ने । अजेय्येति पच्चामित्तेहि अजेतब्बे । चन्दनफोसितेति लोहितचन्दनेन परिष्फोसिते । कोटुम्बरानीति कोटुम्बररट्टे उड्डितवत्थानि । हत्थिगुम्बेति हत्थिघटायो । हेमकप्पनवाससेति हेममयेन सीसालङ्कारसङ्घातेन कप्पनेन च हेमजालेन च समन्नागते । गामणीयेहीति हत्थाचरियेहि । आजानीयेव जातियाति जातिया कारणाकारणजाननताय आजानीयेव, तादिसानं अस्सानं गुम्बे । गामणीयेहीति अस्साचरियेहि । इल्लियाचापधारिभीति इल्लियज्ज चापज्ज धारेन्तेहि । रथसेनियोति रथघटायो । सन्नन्धेति सुट्ठु नद्धे । दीपे अथोपि वेय्यग्घेति दीपिव्यग्घचम्मपरिक्खित्ते । गामणीयेहीति रथाचरियेहि । सज्झुरथेति रजतरथे । अजरथमेण्डरथमिगरथे सोभनत्थाय योजेन्ति ।

अरियगणेति ब्राह्मणगणे । ते किर तदा अरियाचारा अहेसुं, तेन ते एवमाह । हरिचन्दनलित्तङ्गेति कज्जनवण्णेन चन्दनेन लित्तसरीरे । सत्तसता भरियाति पियभरियायेव सन्धायाह । सुसज्जाति सुट्ठु सज्जिता । अस्सवाति सामिकस्स वचनकारिका । सत्तपलन्ति पलसतेन सुवण्णेन कारितं । कंसन्ति पातिं । सतराजिकन्ति पिट्ठिपस्से राजिसतेन समन्नागतं । यन्तं मन्ति अनित्थिगन्धवनसण्डे एकमेव गच्छन्तं मं कदा नु ते नानुयिस्सन्ति । सत्ताहसम्मघेति सत्ताहं समुद्धिते महामेघे,

सत्ताहवद्वलिकेति अत्थो । ओवट्ठोति ओनतसीसो । सब्बत्थाति सब्बदिसं । रुज्जकोति वीणावादको ।
कामसंयोजनेति कामसंयोजनं । दिब्बेति दिब्बं । मानुसेति मानुसं ।

सो किर दसवस्ससहस्सायुककाले निब्बत्तो सत्तवस्ससहस्सानि रज्जं कारेत्वा तिवस्ससहस्सावसिट्ठे आयुम्हि पब्बजितो । पब्बजन्तो पनेस उय्यानद्वारे अम्बरुक्खस्स दिट्ठकालतो पट्ठाय चत्तारो मासे अगारे वसित्वा “इमम्हा राजवेसा पब्बजितवेसो वरतरो, पब्बजिस्सामी”ति चिन्तेत्वा उपट्ठाकं रहस्सेन आणापेसि “तात, कज्जि अजानापेत्वा अन्तरापणतो कासायवत्थानि चेव मत्तिकापत्तज्ज किणित्वा आहरा”ति । सो तथा अकासि । राजा कप्पकं पक्कोसापेत्वा केसमस्सुं ओहारापेत्वा कप्पकस्स गामवरं दत्वा कप्पकं उय्योजेत्वा एकं कासावं निवासेत्वा एकं पारुपित्वा एकं अंसे कत्वा मत्तिकापत्तम्पि थविकाय ओसारेत्वा अंसे लग्गेसि । ततो कत्तरदण्डं गहेत्वा महातले कतिपये वारे पच्चेकबुद्धलीलाय अपरापरं चङ्कमि । सो तं दिवसं तत्थेव वसित्वा पुनदिवसे सूरियुग्गमनवेलाय पासादा ओतरितुं आरभि ।

तदा सीवल्लिदेवी ता सत्तसता वल्लभित्थियो पक्कोसापेत्वा “चिरं दिट्ठो नो राजा, चत्तारो मासा अतीता, अज्ज नं पस्सिस्साम, सब्बालङ्कारेहि अलङ्कारित्वा यथाबलं इत्थिकुत्तहासविलासे दस्सेत्वा किलेसबन्धनेन बन्धितुं वायमेय्याथा”ति वत्वा अलङ्कतप्पटियत्ताहि ताहि सद्धिं “राजानं पस्सिस्सामा”ति पासादं अभिरुहन्ती तं ओतरन्तं दिस्वापि न सज्जानि । “रज्जो ओवादं दातुं आगतो पच्चेकबुद्धो भविस्सती”ति सज्जाय वन्दित्वा एकमन्तं अट्ठसि । महासत्तोपि पासादा ओतरि । इतरापि पासादं अभिरुहित्वा सिरिसयनपिट्ठे भमरवण्णकेसे च पसाधनभण्डज्ज दिस्वा “न सो पच्चेकबुद्धो, अम्हाकं पियसामिको भविस्सति, एथ नं याचित्वा निवत्तापेस्सामी”ति महातला ओतरित्वा राजङ्गणं सम्पापुणि । पापुणित्वा च पन सब्बाहि ताहि सद्धिं केसे मोचेत्वा पिट्ठियं विकिरित्वा उभोहि हत्थेहि उरं संसुम्भित्वा “कस्मा एवरूपं कम्मं करोथ, महाराजा”ति अतिकरुणं परिदेवमाना राजानं अनुबन्धि, सकलनगरं सङ्गुभितं अहोसि । तेपि “राजा किर नो पब्बजितो, कुतो पन एवरूपं धम्मिकराजानं लभिस्सामा”ति रोदमाना राजानं अनुबन्धिसु । तत्र तासं इत्थीनं परिदेवनज्जेव परिदेवन्तियोपि ता पहाय रज्जो गमनज्ज आविकरोन्तो सत्था आह —

२४०: “ता च सत्तसता भरिया, सब्बालङ्कारभूसिता ।
बाहा पग्गय्ह पक्कन्दुं, कस्मा नो विजहिस्ससि ॥

२४१: “ता च सत्तसता भरिया, सुसज्जा तनुमज्झिमा ।
बाहा पग्गय्ह पक्कन्दुं, कस्मा नो विजहिस्ससि ॥

२४२: “ता च सत्तसता भरिया, अस्सवा पियभाणिनी ।
बाहा पग्गय्ह पक्कन्दुं, कस्मा नो विजहिस्ससि ॥

२४३: “ता च सत्तसता भरिया, सब्बालङ्कारभूसिता ।
हित्वा सम्पद्वी राजा, पब्बज्जाय पुरक्खतो ॥

२४४: “ता च सत्तसता भरिया, सुसज्जा तनुमज्झिमा ।
हित्वा सम्पद्वी राजा, पब्बज्जाय पुरक्खतो ॥

२४५:“ता च सत्तसता भरिया, अस्सवा पियभाणिनी ।
हित्वा सम्पद्दवी राजा, पब्बज्जाय पुरक्खतो ॥

२४६:“हित्वा सतपलं कंसं, सोवण्णं सतराजिकं ।
अग्गही मत्तिकं पत्तं, तं दुतियाभिसेचनं”न्ति ॥

तत्थ **बाहा पग्गह्हा**ति बाहा उक्खिपित्वा । **सम्पद्दवी**ति भिक्खवे, सो महाजनको राजा, ता च सत्तसता भरिया “किं नो, देव, पहाय गच्छसि, को अम्हाकं दोसो”ति विलपन्तियोव छट्टेत्वा सम्पद्दवी गतो, “पब्बज्जाय याही”ति चोदियमानो विय पुरक्खतो हुत्वा गतोति अत्थो । तं **दुतियाभिसेचन**न्ति भिक्खवे, तं मत्तिकापत्तगहणं दुतियाभिसेचनं कत्वा सो राजा निक्खन्तोति ।

सीवल्लदेवीपि परिदेवमाना राजानं निवत्तेतुं असक्कोन्ती “अत्थेसो उपायो”ति चिन्तेत्वा महासेनगुत्तं पक्कोसापेत्वा “तात, रज्जो पुरतो गमनदिसाभागे जिण्णघरजिण्णसालादीसु अग्गिं देहि, तिणपण्णानि संहरित्वा तस्मिं तस्मिं ठाने धूमं कारेही”ति आणापेसि । सो तथा कारेसि । सा रज्जो सन्निकं गन्त्वा पादेसु पतित्वा मिथिलाय आदित्तभावं आरोचेन्ती गाथाद्वयमाह —

२४७:“भेस्मा अगिसमा जाला, कोसा ड्हन्ति भागसो ।
रजतं जातरूपञ्च, मुत्ता वेळुरिया बहू ॥

२४८:“मणयो सङ्खमुत्ता च, वत्थिकं हरिचन्दनं ।
अजिनं दन्तभण्डञ्च, लोहं काळायसं बहू ।
एहि राज निवत्तस्सु, मा तेतं विनसा धनं”न्ति ॥

तत्थ **भेस्मा**ति भयानका । **अगिसमा जाला**ति तेसं तेसं मनुस्सानं गेहानि अग्गि गण्हि, सो एस महाजालोति अत्थो । **कोसा**ति सुवण्णरजतकोट्टागारादीनि । **भागसो**ति कोट्टासतो सुविभत्तापि नो एते अग्गिना ड्हन्ति, देवाति । **लोहन्ति** तम्बलोहादिकं । **मा तेतं विनसा धनन्ति** मा ते एतं धनं विनस्सतु, एहि नं निब्बापेति, पच्छा गमिस्ससि, “महाजनको नगरं ड्हमानं अनोलोकेत्वाव निक्खन्तो”ति तुम्हाकं गरहा भविस्सति, ताय ते लज्जापि विप्पटिसारोपि भविस्सति, एहि अमच्चे आणापेत्वा अग्गिं निब्बापेहि, देवाति ।

अथ महासत्तो “देवि, किं कथेसि, येसं किञ्चनं अत्थि, तेसं तं ड्हन्ति, मयं पन अकिञ्चना”ति दीपेन्तो गाथमाह —

२४९:“सुसुखं वत जीवाम, येसं नो नत्थि किञ्चनं ।
मिथिला ड्हमानाय, न मे किञ्चि अड्हत्था”ति ॥

तत्थ **किञ्चन**न्ति येसं अम्हाकं पलिबुद्धकिलेससङ्घातं किञ्चनं नत्थि, ते मयं तेन अकिञ्चनभावेन सुसुखं वत जीवाम । तेनेव कारणेन मिथिलाय ड्हमानाय न मे किञ्चि अड्हत्थ, अप्पमत्तकम्पि अत्तनो भण्डकं ड्हमानं न पस्सामीति वदति ।

एवञ्च पन वत्वा महासत्तो उत्तरद्वारेन निक्खमि । तापिस्स सत्तसता भरिया निक्खमिंसु । पुन सीवल्लिदेवी एकं उपायं चिन्तेत्वा “गामघातरट्ठविलुम्पनाकारं विय दस्सेथा”ति अमच्चे आणापेसि । तंखणंयेव आवुधहत्थे पुरिसे ततो ततो आधावन्ते परिधावन्ते विलुम्पन्ते विय सरीरे लाखारसं सिञ्चित्वा लद्धप्पहारे विय फलके निपज्जापेत्वा वुहन्ते मते विय च रज्जो दस्सेसुं । महाजनो उपक्कोसि “महाराज, तुम्हेसु धरन्तेसुयेव रट्ठं विलुम्पन्ति, महाजनं घातेन्ती”ति । अथ देवीपि राजानं वन्दित्वा निवत्तनत्थाय गाथमाह —

२५०: “अटवियो समुप्पन्ना, रट्ठं विद्धंसयन्ति तं ।

एहि राज निवत्तस्सु, मा रट्ठं विनसा इदं”न्ति ॥

तत्थ अटवियोति महाराज, तुम्हेसु धरन्तेसुयेव अटविचोरा समुप्पन्ना समुट्ठिता, तं तथा धम्मरक्खितं तव रट्ठं विद्धंसेन्ति ।

तं सुत्वा राजा “मयि धरन्तेयेव चोरा उट्ठाय रट्ठं विद्धंसेन्ता नाम नत्थि, सीवल्लिदेविया किरिया एसा भविस्सती”ति चिन्तेत्वा तं अप्पटिभानं करोन्तो आह —

२५१: “सुसुखं वत जीवाम, येसं नो नत्थि किञ्चनं ।

रट्ठे विलुम्पमानम्हि, न मे किञ्चि अहीरथ ॥

२५२: “सुसुखं वत जीवाम, येसं नो नत्थि किञ्चनं ।

पीतिभक्खा भविस्साम, देवा आभस्सरा यथा”ति ॥

तत्थ विलुम्पमानम्हीति विलुप्पमाने । आभस्सरा यथाति यथा ते ब्रह्मानो पीतिभक्खा हुत्वा समापत्तिसुखेन वीतिनामेन्ति, तथा वीतिनामेस्सामाति ।

एवं वुत्तेपि महाजनो राजानं अनुबन्धियेव । अथस्स एतदहोसि “अयं महाजनो निवत्तितुं न इच्छति, निवत्तेस्सामि न”न्ति । सो अट्ठगावुतमत्तं गतकाले निवत्तित्वा महामग्गे ठितोव अमच्चे “कस्सिदं रज्ज”न्ति पुच्छित्वा “तुम्हाकं, देवा”ति वुत्ते “तेन हि इमं लेखं अन्तरं करोन्तस्स राजदण्डं करोथा”ति कत्तरदण्डेन तिरियं लेखं आकट्ठि । तेन तेजवता रज्जा कतं लेखं कोचि अन्तरं कातुं नासक्खि । महाजनो लेखं उस्सीसके कत्वा बाळहपरिदेवं परिदेवि । देवीपि तं लेखं अन्तरं कातुं असक्कोन्ती राजानं पिट्ठिं दत्वा गच्छन्तं दिस्वा सोकं सन्धारेतुं असक्कोन्ती उरं पहरित्वा महामग्गे तिरियं पतित्वा परिवत्तमाना अगमासि । महाजनो “लेखसामिकेहि लेखा भिन्ना”ति वत्वा देविया गतमग्गेनेव गतो । अथ महासत्तोपि उत्तरहिमवन्ताभिमुखो अगमासि । देवीपि सब्बं सेनावाहनं आदाय तेन सद्धियेव गता । राजा महाजनं निवत्तेतुं असक्कोन्तोयेव सट्ठियोजनमग्गं गतो ।

तदा नारदो नाम तापसो हिमवन्ते सुवण्णगुहायं वसित्वा पज्वाभिज्जो ज्ञानसुखेन वीतिनामेत्वा सत्ताहं अतिक्कामेत्वा ज्ञानसुखतो वुट्ठाय “अहो सुखं, अहो सुखं”न्ति उदानं उदानेसि । सो “अत्थि नु खो कोचि जम्बुदीपतले इदं सुखं परियेसन्तो”ति दिब्बचक्खुना ओलोकेन्तो महाजनकबुद्धङ्कुरं दिस्वा “राजा महाभिनिक्खमनं निक्खन्तोपि सीवल्लिदेविप्पमुखं महाजनं निवत्तेतुं न सक्कोति, अन्तरायम्पिस्स करेय्य, इदानि गन्त्वा भिय्योसो मत्ताय दळ्हसमादानत्थं

ओवादं दस्सामी”ति चिन्तेत्वा इद्धिबलेन गत्वा रज्जो पुरतो आकासे ठितोव तस्स उस्साहं जनेतुं इमं गाथमाह —

२५३: “किम्हेसो महतो घोसो, का नु गामेव कीळिया ।
समण तेव पुच्छाम, कत्थेसो अभिसटो जनो”ति ॥

तस्स तं सुत्वा राजा आह —

२५४: “ममं ओहाय गच्छन्तं, एत्थेसो अभिसटो जनो ।
सीमातिक्कमनं यन्तं, मुनिमोनस्स पत्तिया ।
मिस्सं नन्दीहि गच्छन्तं, किं जानमनुपुच्छसी”ति ॥

तत्थ **किम्हेसो**ति किम्हि केन कारणेन एसो हत्थिकायादिवसेन महतो समूहस्स घोसो । **का नु गामेव कीळिया**ति का नु एसा तया सद्धिं आगच्छन्तानं गामे विय कीळि । **कत्थेसो**ति किमत्थं एस महाजनो **अभिसटो** सन्निपतितो, तं परिवारेत्वा आगच्छतीति पुच्छि । **ममन्ति** यो अहं एतं जनं ओहाय गच्छामि, तं मं ओहाय गच्छन्तं । **एत्था**ति एतस्मिं ठाने एसो महाजनो अभिसटो अनुबन्धन्तो आगतो । **सीमातिक्कमनं यन्तन्ति** त्वं पन तं मं किलेससीमं अतिक्कम्म अनगारियमुनिजाणसङ्घातस्स मोनस्स पत्तिया यन्तं, “पब्बजितो वतम्ही”ति नन्दिं अविजहित्वा खणे खणे उप्पज्जमानाहि नन्दीहि मिस्समेव गच्छन्तं किं जानन्तो पुच्छसि, उदाहु अजानन्तो । महाजनको किर विदेहरडुं छडुत्वा पब्बजितोति किं न सुतं तयाति ।

अथस्स सो दळ्हसमादानत्थाय पुन गाथमाह —

२५५: “मास्सु तिण्णो अमज्जित्थ, सरीरं धारयं इमं ।
अतीरणेय्य यमिदं, बहू हि परिपन्थयो”ति ॥

तत्थ **मास्सु तिण्णो अमज्जित्था**ति इमं भण्डुकासावनिवत्थं सरीरं धारेन्तो “इमिना पब्बजितलिङ्गगहणमत्तेनेव किलेससीमं तिण्णो अतिक्कन्तोस्मी”ति मा अमज्जित्थ । **अतीरणेय्य यमिदन्ति** इदं किलेसजातं नाम न एत्तकेन तीरेतब्बं । **बहू हि परिपन्थयो**ति सग्गमग्गं आवरित्वा ठिता तव बहू किलेसपरिपन्थाति ।

ततो महासत्तो तस्स वचनं सुत्वा परिपन्थे पुच्छन्तो आह —

२५६: “को नु मे परिपन्थस्स, ममं एवंविहारिनो ।
यो नेव दिट्ठे नादिट्ठे, कामानमभिपत्थये”ति ॥

तत्थ **यो नेव दिट्ठे नादिट्ठे**ति यो अहं नेव दिट्ठे मनुस्सलोके, नादिट्ठे देवल्लोके कामानं अभिपत्थेमि, तस्स मम एवं एकविहारिनो को नु परिपन्थो अस्साति वदति ।

अथस्स सो परिपन्थे दस्सेन्तो गाथमाह —

२५७:“निद्धा तन्दी विजम्भिता, अरती भत्तसम्मदो ।
आवसन्ति सरीरट्ठा, बहू हि परिपन्थयो”ति ॥

तत्थ निद्धाति कपिनिद्धा । तन्दीति आलसियं । अरतीति उक्कण्ठिता । भत्तसम्मदोति भत्तपरिळाहो । इदं वुत्तं होति —
“समण, त्वं पासादिको सुवण्णवण्णो रज्जं पहाय पब्बजितो”ति वुत्ते तुहं पणीतं ओजवन्तं पिण्डपातं दस्सन्ति, सो त्वं
पत्तपूरं आदाय यावदत्थं परिभुज्जित्वा पण्णसालं पविसित्वा कट्ठत्थरणे निपज्जित्वा काकच्छमानो निद्धं ओक्कमित्वा
अन्तरा पबुद्धो अपरापरं परिवत्तित्वा हत्थपादे पसारेत्वा उट्ठाय चीवरवंसं गहेत्वा लग्गचीवरं निवासेत्वा आलसियो हुत्वा
नेव सम्मज्जनिं आदाय सम्मज्जिस्ससि, न पानीयं आहरिस्ससि, पुन निपज्जित्वा निद्धायिस्ससि, कामवितक्कं
वितक्केस्ससि, तदा पब्बज्जाय उक्कण्ठिस्ससि, भत्तपरिळाहो ते भविस्सतीति । आवसन्ति सरीरट्ठा इमे एत्तका
परिपन्था तव सरीरट्ठका हुत्वा निवसन्ति, सरीरेयेव ते निब्बत्तन्तीति दस्सेति ।

अथस्स महासत्तो थुतिं करोन्तो गाथमाह —

२५८:“कल्याणं वत मं भवं, ब्राह्मण मनुसासति ।
ब्राह्मण तेव पुच्छामि, को नु त्वमसि मारिसा”ति ॥

तत्थ ब्राह्मण मनुसासतीति ब्राह्मण, कल्याणं वत मं भवं अनुसासति ।

ततो तापसो आह —

२५९:“नारदो इति मे नामं, कस्सपो इति मं विदू ।
भोतो सकासमागच्छिं, साधु सब्धि समागमो ॥

२६०:“तस्स ते सब्बो आनन्दो, विहारो उपवत्ततु ।
यं ऊनं तं परिपूरेहि, खन्तिया उपसमेन च ॥

२६१:“पसारय सन्नतञ्च, उन्नतञ्च पसारय ।
कम्मं विज्जञ्च धम्मञ्च, सक्कत्वान परिब्बजा”ति ॥

तत्थ विदूति गोत्तेन मं “कस्सपो”ति जानन्ति । सब्धीति पण्डितेहि सद्धिं समागमो नाम साधु होतीति आगतोमिह ।
आनन्दोति तस्स तव इमिस्सा पब्बज्जाय आनन्दो तुट्ठि सोमनस्समेव होतु मा उक्कण्ठि । विहारोति चतुब्बिधो ब्रह्मविहारो ।
उपवत्ततूति निब्बत्ततु । यं ऊनं तन्ति यं ते सीलेन कसिणपरिकम्मेन ज्ञानेन च ऊनं, तं एतेहि सीलादीहि पूरय । खन्तिया
उपसमेन चाति “अहं राजपब्बजितो”ति मानं अकत्वा अधिवासनखन्तिया च किलेसूपसमेन च समन्नागतो होहि ।
पसारयाति मा उक्खिप मा पत्थर, पजहाति अत्थो । सन्नतञ्च उन्नतञ्चाति “को नामाह”न्तिआदिना नयेन पवत्तं
ओमानञ्च “अहमस्मि जातिसम्पन्नो”तिआदिना नयेन पवत्तं अतिमानञ्च । कम्मन्ति दसकुसलकम्मपथं । विज्जन्ति
पञ्चअभिज्जा-अट्ठसमापत्तिजाणं । धम्मन्ति कसिणपरिकम्मसङ्घातं समणधम्मं । सक्कत्वान परिब्बजाति एते गुणे
सक्कत्वा वत्तस्सु, एते वा गुणे सक्कत्वा दळ्हं समादाय परिब्बज, पब्बज्जं पालेहि, मा उक्कण्ठीति अत्थो ।

एवं सो महासत्तं ओवदित्वा आकासेन सकट्टानमेव गतो । तस्मिं गते अपरोपि मिगाजिनो नाम तापसो तथैव समापत्तितो वुड्ढाय ओलोकेन्तो बोधिसत्तं दिस्वा “महाजनं निवत्तनत्थाय तस्स ओवादं दस्सामी”ति तत्थेवागन्त्वा आकासे अत्तानं दस्सेन्तो आह —

२६२: “बहू हत्थी च अस्से च, नगरे जनपदानि च ।
हित्वा जनक पब्बजितो, कपाले रतिमज्झगा ॥

२६३: “कच्चि नु ते जानपदा, मित्तामच्चा च जातका ।
दुब्भिमकंसु जनक, कस्मा तेतं अरुच्चथा”ति ॥

तत्थ **कपाले**ति मत्तिकापत्तं सन्धायाह । इदं वुत्तं होति — महाराज, त्वं एवरूपं इस्सरियाधिपच्चं छुट्टुत्वा पब्बजितो इमस्मिं कपाले रतिं अज्झगा अधिगतोति पब्बज्जाकारणं पुच्छन्तो एवमाह । **दुब्भिन्ति** किं नु एते तव अन्तरे किञ्चि अपराधं करिंसु, कस्मा तव एवरूपं इस्सरियसुखं पहाय एतं कपालमेव अरुच्चित्थाति ।

ततो महासत्तो आह —

२६४: “न मिगाजिन जातुच्छे, अहं कच्चि कुदाचनं ।
अधम्मेन जिने जातिं, न चापि जातयो मम”न्ति ॥

तत्थ **न मिगाजिनाति** अम्भो मिगाजिन **जातुच्छे** एकंसेनेव अहं **कच्चि** जातिं **कुदाचनं** किस्मिञ्चि काले अधम्मेन न जिनामि । तेपि च जातयो मं अधम्मेन न जिनन्तेव, इति न कोचि मयि दुब्भिं नाम अकासीति अत्थो ।

एवमस्स पज्जं पटिक्खित्वा इदानि येन कारणेन पब्बजितो, तं दस्सेन्तो आह —

२६५: “दिस्वान लोकवत्तन्तं, खज्जन्तं कदमीकतं ।
हज्जरे बज्जरे चेत्थ, यत्थ सन्नो पुथुज्जनो ।
एताहं उपमं कत्वा, भिक्खकोस्मि मिगाजिना”ति ॥

तत्थ **दिस्वान लोकवत्तन्तन्ति** वट्टानुगतस्स बाललोकस्स वत्तं तन्तिं पवेणिं अहमद्वसं, तं दिस्वा पब्बजितोम्हीति दीपेति । **खज्जन्तं कदमीकतन्ति** किलेसेहि खज्जन्तं तेहेव च कदमीकतं लोकं दिस्वा । **यत्थ सन्नो पुथुज्जनो**ति यम्हि किलेसवत्थुम्हि सन्नो लग्गो पुथुज्जनो, तत्थ लग्गा बहू सत्ता हज्जन्ति चेव अन्दुबन्धनादीहि च बज्जन्ति । **एताहन्ति** अहम्पि सचे एत्थ बज्जिस्सामि, इमे सत्ता विय हज्जिस्सामि चेव बज्जिस्सामि चाति एवं एतदेव कारणं अत्तनो उपमं कत्वा कदमीकतं लोकं दिस्वा भिक्खको जातोति अत्थो । **मिगाजिनाति** तं नामेन आलपति । कथं पन तेन तस्स नामं जातन्ति? पटिसन्थारकाले पठममेव पुच्छितत्ता ।

तापसो तं कारणं वित्थारतो सोतुकामो हुत्वा गाथमाह —

२६६: “को नु ते भगवा सत्था, कस्सेतं वचनं सुचि ।

न हि कप्पं वा विज्जं वा, पच्चक्खाय रथेसभ ।
समणं आहु वत्तन्तं, यथा दुक्खस्सतिक्कमो'ति ॥

तत्थ कस्सेतन्ति एतं तथा वुत्तं सुचिवचनं कस्स वचनं नाम । कप्पन्ति कप्पेत्वा कप्पेत्वा पवत्तितानं
अभिज्जासमापत्तीनं लाभिं कम्मवादिं तापसं । विज्जन्ति आसवक्खयजाणविज्जाय समन्नागतं पच्चेकबुद्धं । इदं वुत्तं होति
— रथेसभ महाराज, न हि कप्पसमणं वा विज्जासमणं वा पच्चक्खाय तस्सोवादं विना एवं पटिपज्जितुं सक्का । यथा
दुक्खस्स अतिक्कमो होति, एवं वत्तन्तं समणं आहु । तेसं पन वचनं सुत्वा सक्का एवं पटिपज्जितुं, तस्मा वदेहि, को नु ते
भगवा सत्थाति ।

महासत्तो आह —

२६७: “न मिगाजिन जातुच्छे, अहं कज्जि कुदाचनं ।
समणं ब्राह्मणं वापि, सक्कत्वा अनुपाविसि'न्ति ॥

तत्थ सक्कत्वाति पब्बज्जाय गुणपुच्छनत्थाय पूजेत्वा । अनुपाविसिन्ति न कज्जि अनुपविट्ठपुब्बोस्मि, न मया अज्जो
कोचि समणो पुच्छितपुब्बोति वदति । इमिना हि पच्चेकबुद्धानं सन्तिके धम्मं सुणन्तेनपि न कदाचि ओदिस्सकवसेन
पब्बज्जाय गुणो पुच्छितपुब्बो, तस्मा एवमाह ।

एवञ्च पन वत्वा येन कारणेन पब्बजितो, तं आदितो पट्टाय दीपेन्तो आह —

२६८: “महता चानुभावेन, गच्छन्तो सिरिया जलं ।
गीयमानेसु गीतेसु, वज्जमानेसु वग्गुसु ॥

२६९: “तूरियताळसङ्कुट्टे, सम्मतालसमाहिते ।
स मिगाजिन मद्दक्खिं, फलिं अम्बं तिरोच्छदं ।
हज्जमानं मनुस्सेहि, फलकामेहि जन्तुभि ॥

२७०: “सो खोहं तं सिरिं हित्वा, ओरोहित्वा मिगाजिन ।
मूलं अम्बस्सुपागच्छिं, फलिनो निप्फलस्स च ॥

२७१: “फलिं अम्बं हतं दिस्वा, विद्धस्तं विनळीकतं ।
अथेकं इतरं अम्बं, नीलोभासं मनोरमं ॥

२७२: “एवमेव नूनम्हेपि, इस्सरे बहुकण्टके ।
अमित्ता नो वधिस्सन्ति, यथा अम्बो फली हतो ॥

२७३: “अजिनम्हि हज्जते दीपि, नागो दन्तेहि हज्जते ।
धनम्हि धनिनो हन्ति, अनिकेतमसन्थवं ।

फली अम्बो अफलो च, ते सत्थारो उभो ममा”ति ॥

तत्थ वग्गुसूति मधुरस्सरेसु तूरियेसु वज्जमानेसु । तूरियताळसङ्कुट्टेति तूरियानं ताळितेहि सङ्कुट्टे उय्याने । सम्मतालसमाहितेति सम्मेहि च तालेहि च समन्नागते । स मिगाजिनाति मिगाजिन, सो अहं अदक्खिं । फलिं अम्बन्ति फलितं अम्बरुक्खन्ति अत्थो । तिरोच्छदन्ति तिरोपाकारं उय्यानस्स अन्तोठितं बहिपाकारं निस्साय जातं अम्बरुक्खं । हज्जमानन्ति पोथियमानं । ओरोहित्वाति हत्थिक्खन्था ओतरित्वा । विनलीकतन्ति निपत्तनळं कतं ।

एवमेवाति एवं एव । फलीति फलसम्पन्नो । अजिनम्हीति चम्मत्थाय चम्मकारणा । दन्तेहीति अत्तनो दन्तेहि, हज्जते दन्तनिमित्तं हज्जतेति अत्थो । हन्तीति हज्जति । अनिकेतमसन्थवन्ति यो पन निकेतं पहाय पब्बजितत्ता अनिकेतो नाम सत्तसङ्खारवत्थुकस्स तण्हासन्थवस्स अभावा असन्थवो नाम, तं अनिकेतं असन्थवं को हनिस्सतीति अधिप्पायो । ते सत्थारोति ते द्वे रुक्खा मम सत्थारो अहेसुन्ति वदति ।

तं सुत्वा मिगाजिनो “अप्पमत्तो होही”ति रज्जो ओवादं दत्त्वा सकट्टानमेव गतो । तस्मिं गते सीवल्लिदेवी रज्जो पादमूले पतित्वा आह —

२७४: “सब्बो जनो पब्यथितो, राजा पब्बजितो इति ।
हत्थारोहा अनीकट्ठा, रथिका पत्तिकारका ॥

२७५: “अस्सासयित्वा जनतं, ठपयित्वा पटिच्छदं ।
पुत्तं रज्जे ठपेत्त्वान, अथ पच्छा पब्बजिस्ससी”ति ॥

तत्थ पब्यथितोति भीतो उत्रस्तो । पटिच्छदन्ति अम्हे ड्हमानेपि विलुप्पमानेपि राजा न ओलोकेतीति पब्यथितस्स महाजनस्स आवरणं रक्खं ठपेत्त्वा पुत्तं दीघावुकुमारं रज्जे ठपेत्त्वा अभिसिञ्चित्वा पच्छा पब्बजिस्ससीति अत्थो ।

ततो बोधिसत्तो आह —

२७६: “चत्ता मया जानपदा, मित्तामच्चा च जातका ।
सन्ति पुत्ता विदेहानं, दीघावु रट्ठवट्ठनो ।
ते रज्जं कारयिस्सन्ति, मिथिलायं पजापती”ति ॥

तत्थ सन्ति पुत्ताति सीवल्लि समणानं पुत्ता नाम नत्थि, विदेहरट्ठवासीनं पन पुत्ता दीघावु अत्थि, ते रज्जं कारयिस्सन्ति । पजापतीति देविं आलपति ।

देवी आह “देव, तुम्हेसु ताव पब्बजितेसु अहं किं करोमी”ति । अथ नं सो “भद्दे, अहं तं अनुसिक्खामि, वचनं मे करोही”ति वत्त्वा गाथमाह —

२७७: “एहि तं अनुसिक्खामि, यं वाक्यं मम रुच्चति ।
रज्जं तुवं कारयसि, पापं दुच्चरितं बहुं ।

कायेन वाचा मनसा, येन गच्छसि दुग्गतिं ॥

२७८: “परदिन्नकेन परनिट्ठितेन, पिण्डेन यापेहि स धीरधम्मो”ति ॥

तत्थ तुवन्ति त्वं पुत्तस्स छत्तं उस्सापेत्वा “मम पुत्तस्स रज्ज”न्ति रज्जं अनुसासमाना बहुं पापं करिस्ससि ।
गच्छसीति येन कायादीहि कतेन बहुपापेन दुग्गतिं गमिस्ससि । स धीरधम्मोति पिण्डियालोपेन यापेतब्बं, एस पण्डितानं धम्मोति ।

एवं महासत्तो तस्सा ओवादं अदासि । तेसं अज्जमज्जं सल्लपन्तानं गच्छन्तानज्जेव सूरियो अत्थङ्गतो । देवी पतिरूपे ठाने खन्धावारं निवासापेसि । महासत्तोपि एकं रुक्खमूलं उपगतो । सो तत्थ रत्तिं वसित्वा पुनरिवसे सरीरपटिजगगनं कत्वा मगं पटिपज्जि । देवीपि “सेना पच्छतोव आगच्छतू”ति वत्वा तस्स पच्छतोव अहोसि । ते भिक्खाचारवेलायं थूणं नाम नगरं पापुणिसु । तस्मिं खणे अन्तोणगरे एको पुरिसो सूणतो महन्तं मंसखण्डं किणित्वा सूलेन अङ्गारेसु पचापेत्वा निब्बापनत्थाय फलककोटियं ठपेत्वा अट्ठासि । तस्स अज्जविहितस्स एको सुनखो तं आदाय पलायि । सो जत्वा तं अनुबन्धन्तो याव बहिदक्खिणद्वारं गन्त्वा निब्बिन्दो निवत्ति । राजा च देवी च सुनखस्स पुरतो गच्छन्ता द्विधा अहेसुं । सो भयेन मंसखण्डं छट्ठेत्वा पलायि ।

महासत्तो तं दिस्वा चिन्तेसि “अयं सुनखो छट्ठेत्वा अनपेक्खो पलातो, अज्जोपिस्स सामिको न पज्जायति, एवरूपो अनवज्जो पंसुकूलपिण्डपातो नाम नत्थि, परिभुज्जिस्सामि न”न्ति । सो मत्तिकापत्तं नीहरित्वा तं मंसखण्डं आदाय पुञ्चित्वा पत्ते पक्खिपित्वा उदकफासुकट्ठानं गन्त्वा परिभुज्जितुं आरभि । ततो देवी “सचे एस रज्जेनत्थिको भवेय्य, एवरूपं जेगुच्छं पंसुमक्खितं सुनखुच्छिड्डकं न खादेय्य । सचे खादेय्य, इदानेस अम्हाकं सामिको न भविस्सती”ति चिन्तेत्वा “महाराज, एवरूपं जेगुच्छं खादसी”ति आह । “देवि, त्वं अन्धबालताय इमस्स पिण्डपातस्स विसेसं न जानासी”ति वत्वा तस्सेव पतितट्ठानं पच्चवेक्खित्वा अमतं विय परिभुज्जित्वा मुखं विक्खालेत्वा हत्थे धोवति । तस्मिं खणे देवी निन्दमाना आह —

२७९: “योपि चतुत्थे भत्तकाले न भुज्जे, अजुट्टमारीव खुदाय मिय्ये ।

न त्वेव पिण्डं लुळितं अनरियं, कुलपुत्तरूपो सप्पुरिसो न सेवे ।

तयिदं न साधु तयिदं न सुट्ठु, सुनखुच्छिड्डकं जनक भुज्जसे तुव”न्ति ॥

तत्थ अजुट्टमारीवाति अनाथमरणमेव । लुळितन्ति पंसुमक्खितं । अनरियन्ति असुन्दरं । न सेवेति न-कारो परिपुच्छन्त्ये निपातो । इदं वुत्तं होति — सचे चतुत्थेपि भत्तकाले न भुज्जेय्य, खुदाय मरेय्य, ननु एवं सन्तेपि कुलपुत्तरूपो सप्पुरिसो एवरूपं पिण्डं न त्वेव सेवेय्याति । तयिदन्ति तं इदं ।

महासत्तो आह —

२८०: “न चापि मे सीवल्लि सो अभक्खो, यं होति चत्तं गिहिनो सुनस्स वा ।

ये केचि भोगा इध धम्मलद्धा, सब्बो सो भक्खो अनवयोति वुत्तो”ति ॥

तत्थ अभक्खोति सो पिण्डपातो मम अभक्खो नाम न होति । यं होतीति यं गिहिनो वा सुनस्स वा चत्तं होति, तं

पंसुकूलं नाम असामिकता अनवज्जमेव होति । ये केचीति तस्मा अज्जेपि ये केचि धम्मेन लद्धा भोगा, सब्बो सो भक्खो । **अनवयो**ति अनुअवयो, अनुपुनप्पुनं ओलोकियमानोपि अवयो परिपुण्णगुणो अनवज्जो, अधम्मलद्धं पन सहस्सगघनकम्पि जिगुच्छनीयमेवाति ।

एवं ते अज्जमज्जं कथेन्ताव थूणनगरद्वारं सम्पापुणिंसु । तत्र दारिकासु कीळन्तीसु एका कुमारिका खुद्दककुल्लकेन वालुकं पप्फोटेति । तस्सा एकस्मिं हत्थे एकं वलयं, एकस्मिं द्वे वलयानि । तानि अज्जमज्जं सङ्घट्टेन्ति, इतरं निस्सदं । राजा तं कारणं जत्वा “सीवल्लिदेवी मम पच्छतो चरति, इत्थी च नाम पब्बजितस्स मलं, ‘अयं पब्बजित्वापि भरियं जहितुं न सक्कोती’ति गरहिस्सन्ति मं । सचायं कुमारिका पण्डिता भविस्सति, सीवल्लिदेविया निवत्तनकारणं कथेस्सति, इमिस्सा कथं सुत्वा सीवल्लिदेविं उय्योजेस्सामी”ति चिन्तेत्वा आह —

२८१:“कुमारिके उपसेनिये, निच्चं निग्गळमण्डिते ।

कस्मा ते एको भुजो जनति, एको ते न जनती भुजो”ति ॥

तत्थ **उपसेनिये**ति मातरं उपगन्त्वा सेनिके । **निग्गळमण्डिते**ति अगलितमण्डनेन मण्डनसीलिकेति वदति । **जनती**ति सदं करोति ।

कुमारिका आह —

२८२:“इमस्मिं मे समण हत्थे, पटिमुक्का दुनीवरा ।

सङ्घाता जायते सद्दो, दुतियस्सेव सा गति ॥

२८३:“इमस्मिं मे समण हत्थे, पटिमुक्को एकनीवरो ।

सो अदुतियो न जनति, मुनिभूतोव तिड्ढति ॥

२८४:“विवादप्पत्तो दुतियो, केनेको विवदिस्सति ।

तस्स ते सग्गकामस्स, एकत्तमुपरोचत”न्ति ॥

तत्थ **दुनीवरा**ति द्वे वलयानि । **सङ्घाता**ति संहननतो सङ्घट्टनतोति अत्थो । **गती**ति निब्बत्ति । दुतियस्सेव हि एवरूपा निब्बत्ति होतीति अत्थो । **सो**ति सो नीवरो । **मुनिभूतोवा**ति पहीनसब्बकिलेसो अरियपुग्गलो विय तिड्ढति । **विवादप्पत्तो**ति समण दुतियको नाम विवादमापन्नो होति, कलहं करोति, नानागाहं गण्हाति । **केनेको**ति एको पन केन सद्धिं विवदिस्सति । **एकत्तमुपरोचत**न्ति एकीभावो ते रुच्चतु । समणा नाम भगिनिम्पि आदाय न चरन्ति, किं पन त्वं एवरूपं उत्तमरूपधरं भरियं आदाय विचरसि, अयं ते अन्तरायं करिस्सति, इमं नीहरित्वा एकोव समणकम्मं करोहीति नं ओवदति ।

सो तस्सा कुमारिकाय वचनं सुत्वा पच्चयं लभित्वा देविया सद्धिं कथेन्तो आह —

२८५:“सुणासि सीवल्लि कथा, कुमारिया पवेदिता ।

पेसिया मं गरहित्थो, दुतियस्सेव सा गति ॥

२८६: “अयं द्वेधापथो भद्दे, अनुचिण्णो पथाविहि ।
तेसं त्वं एकं गण्हाहि, अहमेकं पुनापरं ॥

२८७: “मावच मं त्वं ‘पति मे’ति, नाहं ‘भरिया’ति वा पुना’ति ॥

तत्थ कुमारिया पवेदिताति कुमारिकाय कथिता । पेसियाति सचाहं रज्जं कारेय्यं, एसा मे पेसिया वचनकारिका भवेय्य, ओलोकेतुम्पि मं न विसहेय्य । इदानि पन अत्तनो पेसियं विय च मज्जति, “दुतियस्सेव सा गती”ति मं ओवदति । अनुचिण्णोति अनुसञ्चरितो । पथाविहीति पथिकेहि । एकन्ति तव रुच्चनकं एकं मगं गण्ह, अहं पन तया गहितावसेसं अपरं गण्हिस्सामि । मावच मं त्वन्ति सीवल्लि इतो पट्टाय पुन मं “पति मे”ति मा अवच, अहं वा त्वं “भरिया मे”ति नावचं ।

सा तस्स वचनं सुत्वा “देव, तुम्हे उत्तमा, दक्खिणमगं गण्हथ, अहं वाममगं गण्हिस्सामी”ति वत्वा थोकं गन्त्वा सोकं सन्धारेतुं असक्कोन्ती पुनागन्त्वा रज्जा सद्धिं कथेन्ती एकतोव नगरं पाविसि । तमत्थं पकासेन्तो सत्था उपट्ठगाथमाह —

“इममेव कथयन्ता, थूणं नगरुपागमु”न्ति ॥

तत्थ नगरुपागमुन्ति नगरं पविट्ठा ।

पविसित्वा च पन महासत्तो पिण्डत्थाय चरन्तो उसुकारस्स गेहद्वारं पत्तो । सीवल्लिदेवीपि एकमन्तं अट्ठासि । तस्मिं समये उसुकारो अङ्गारकपल्ले उसुं तापेत्वा कज्जियेन तेमेत्वा एकं अक्खिं निमीलेत्वा एकेन अक्खिना ओलोकेन्तो उजुं करोति । तं दिस्वा महासत्तो चिन्तेसि “सचायं पण्डितो भविस्सति, मय्हं एकं कारणं कथेस्सति, पुच्छिस्सामि न”न्ति । सो उपसङ्कमित्वा पुच्छति । तमत्थं पकासेन्तो सत्था आह —

२८८: “कोट्टुके उसुकारस्स, भत्तकाले उपट्ठिते ।

तत्रा च सो उसुकारो, एकं दण्डं उजुं कतं ।

एकञ्च चक्खुं निग्गय्ह, जिम्हमेकेन पेक्खती”ति ॥

तत्थ कोट्टुकेति भिक्खवे, सो राजा अत्तनो भत्तकाले उपट्ठिते उसुकारस्स कोट्टुके अट्ठासि । तत्रा चाति तस्मिञ्च कोट्टुके । निग्गय्हाति निमीलेत्वा । जिम्हमेकेनाति एकेन अक्खिना वड्ढं सरं पेक्खति ।

अथ नं महासत्तो आह —

२८९: “एवं नो साधु पस्ससि, उसुकार सुणोहि मे ।

यदेकं चक्खुं निग्गय्ह, जिम्हमेकेन पेक्खसी”ति ॥

तस्सत्थो — सम्म उसुकार, एवं नु त्वं साधु पस्ससि, यं एकं चक्खुं निमीलेत्वा एकेन चक्खुना वड्ढं सरं पेक्खसीति ।

अथस्स सो कथेन्तो आह —

२९०. “द्वीहि समण चक्खूहि, विसालं विय खायति ।
असम्पत्त्वा परमं लिङ्गं, नुजुभावाय कप्पति ॥

२९१. “एकञ्च चक्खुं निग्गय्ह, जिम्हमेकेन पेक्खतो ।
सम्पत्त्वा परमं लिङ्गं, उजुभावाय कप्पति ॥

२९२. “विवादप्पत्तो दुतियो, केनेको विवदिस्सति ।
तस्स ते सग्गकामस्स, एकत्तमुपरोचत”न्ति ॥

तत्थ विसालं वियाति वित्थिण्णं विय हुत्वा खायति । असम्पत्त्वा परमं लिङ्गन्ति परतो वङ्कट्टानं अप्पत्त्वा । नुजुभावायाति न उजुभावाय । इदं वुत्तं होति — विसाले खायमाने परतो उजुट्टानं वा वङ्कट्टानं वा न पापुण्येय्य, तस्मिं असम्पत्ते अदिस्समाने उजुभावाय किच्चं न कप्पति न सम्पज्जतीति । सम्पत्त्वाति चक्खुना पत्त्वा, दिस्वाति अत्थो । विवादप्पत्तोति यथा दुतिये अक्खिम्हि उम्मीलिते लिङ्गं न पज्जायति, वङ्कट्टानम्पि उजुकं पज्जायति, उजुट्टानम्पि वङ्कं पज्जायतीति विवादो होति, एवं समणस्सपि दुतियो नाम विवादमापन्नो होति, कलहं करोति, नानागाहं गण्हाति । केनेकोति एको पन केन सद्धिं विवदिस्सति । एकत्तमुपरोचतन्ति एकीभावो ते रुच्चतु । समणा नाम भगिनिम्पि आदाय न चरन्ति, किं पन त्वं एवरूपं उत्तमरूपधरं भरियं आदाय विचरसि । अयं ते अन्तरायं करिस्सति, इमं नीहरित्वा एककोव समणधम्मं करोहीति सो तं ओवदति ।

एवमस्स सो ओवादं दत्त्वा तुण्ही अहोसि । महासत्तोपि पिण्डाय चरित्वा मिस्सकभत्तं संकट्टित्वा नगरा निक्खमित्त्वा उदकफासुकट्टाने निसीदित्वा कतभत्तकिच्चो मुखं विक्खालेत्त्वा पत्तं थविकाय ओसारेत्त्वा सीवल्लिदेविं आमन्तेत्त्वा आह —

२९३. “सुणासि सीवल्लि कथा, उसुकारेन वेदिता ।
पेसिया मं गरहित्थो, दुतियस्सेव सा गति ॥

२९४. “अयं द्वेधापथो भद्दे, अनुचिण्णो पथाविहि ।
तेसं त्वं एकं गण्हाहि, अहमेकं पुनापरं ॥

२९५. “मावच मं त्वं ‘पति मे’ति, नाहं ‘भरिया’ति वा पुना’ति ॥
तत्थ सुणासीति सुण, त्वं कथा । “पेसिया म”न्ति इदं पन कुमारिकाय ओवादमेव सन्धायाह ।

सा किर “मावच मं त्वं ‘पति मे’ति” वुत्तापि महासत्तं अनुबन्धियेव । राजा नं निवत्तेतुं न सक्कोति । महाजनोपि अनुबन्धि । ततो पन अटवी अविदूरे होति । महासत्तो नीलवनराजिं दिस्वा तं निवत्तेतुकामो हुत्वा गच्छन्तोयेव मग्गसमीपे मुज्जतिणं अद्दस । सो ततो ईसिकं लुञ्चित्वा “पस्ससि सीवल्लि, अयं इध पुन घटेतुं न सक्का, एवमेव पुन मय्हं तथा सद्धिं संवासो नाम घटेतुं न सक्का”ति वत्त्वा इमं उपट्ठगाथमाह —

“मुज्जावेसिका पवाळ्हा, एका विहर सीवली”ति ॥

तत्थ एका विहराति अहं एकीभावेन विहरिस्सामि, त्वम्पि एका विहराहीति तस्सा ओवादमदासि ।

तं सुत्वा सीवल्लदेवी “इतोदानि पट्टाय नत्थि मय्हं महाजनकनरिन्देन सद्धिं संवासो”ति सोकं सन्धारेतुं असक्कोन्ती उभोहि हत्थेहि उरं पहरित्वा महामग्गे पति। महासत्तो तस्सा विसज्जिभावं जत्वा पदं विकोपेत्वा अरज्जं पाविसि। अमच्चा आगन्त्वा तस्सा सरीरं उदकेन सिज्जित्वा हत्थपादे परिमज्जित्वा सज्जं लभापेसुं। सा “ताता, कुहिं राजा”ति पुच्छि। “ननु तुम्हेव जानाथा”ति? “उपधारेथ ताता”ति। ते इतो चितो धावित्वा विचिनन्तापि महासत्तं न पस्सिंसु। देवी महापरिदेवं परिदेवित्वा रज्जो ठितट्टाने चेतियं कारेत्वा गन्धमालादीहि पूजेत्वा निवत्ति। महासत्तोपि हिमवन्तं पविसित्वा सत्ताहब्भन्तरेयेव पञ्च अभिज्जा च, अट्ठ समापत्तियो च निब्बत्तेत्वा पुन मनुस्सपथं नागमि। देवीपि उसुकारेन सद्धिं कथितट्टाने, कुमारिकाय सद्धिं कथितट्टाने, मंसपरिभोगट्टाने, मिगाजिनेन सद्धिं कथितट्टाने, नारदेन सद्धिं कथितट्टाने चाति सब्बट्टानेसु चेतियानि कारेत्वा गन्धमालादीहि पूजेत्वा सेनङ्गपरिवुता मिथिलं पत्वा अम्बवनुय्याने पुत्तस्स अभिसेकं कारेत्वा तं सेनङ्गपरिवुतं नगरं पेसेत्वा सयं इसिपब्बज्जं पब्बजित्वा तत्थेव उय्याने वसन्ती कसिणपरिकम्मं कत्वा ज्ञानं निब्बत्तेत्वा ब्रह्मलोकपरायणा अहोसि। महासत्तोपि अपरिहीनज्झानो हुत्वा ब्रह्मलोकपरायणो अहोसि।

सत्था इमं धम्मदेसनं आहरित्वा “न, भिक्खवे, इदनेव, पुब्बेपि तथागतो महाभिनिक्खमनं निक्खन्तोयेवा”ति वत्वा जातकं समोधनेसि — “तदा समुद्दरक्खिका देवधीता उप्लवण्णा अहोसि, नारदो सारिपुत्तो, मिगाजिनो मोग्गल्लानो, कुमारिका खेमा भिक्खुनी, उसुकारो आनन्दो, सीवल्लदेवी राहुलमाता, दीघावुकुमारो राहुलो, मातापितरो महाराजकुलानि, महाजनकनरिन्दो पन अहमेव सम्मासम्बुद्धो अहोसि”न्ति।

महाजनकजातकवण्णना दुतिया।

[५४०] ३. सुवण्णसामजातकवण्णना

को नु मं उसुना विज्झीति इदं सत्था जेतवने विहरन्तो एकं मातुपोसकभिक्खुं आरब्ध कथेसि। सावत्थियं किर अट्टारसकोटिविभवस्स एकस्स सेट्टिकुलस्स एकपुत्तको अहोसि मातापितून् पियो मनापो। सो एकदिवसं पासादवरगतो सीहपज्जरं उग्घाटेत्वा वीथिं ओलोकेन्तो गन्धमालादिहत्थं महाजनं धम्मस्सवनत्थाय जेतवनं गच्छन्तं दिस्वा “अहम्पि धम्मं सुणिस्सामी”ति मातापितरो वन्दित्वा गन्धमालादीनि गाहापेत्वा विहारं गन्त्वा वत्थभेसज्जपानकादीनि भिक्खुसङ्घस्स दापेत्वा गन्धमालादीहि च भगवन्तं पूजेत्वा एकमन्तं निसिन्नो धम्मं सुत्वा कामेसु आदीनवं दिस्वा पब्बज्जाय च आनिसंसं सल्लक्खेत्वा परिसाय वुट्ठिताय भगवन्तं पब्बज्जं याचित्वा “मातापितूहि अननुज्जातं पुत्तं तथागता नाम न पब्बाजेन्ती”ति सुत्वा भगवन्तं वन्दित्वा पुन गेहं गन्त्वा सगारवेन मातापितरो वन्दित्वा एवमाह — “अम्मताता, अहं तथागतस्स सन्तिके पब्बजिस्सामी”ति। अथस्स मातापितरो तस्स वचनं सुत्वा एकपुत्तकभावेन सत्तथा भिज्जमानहदया विय पुत्तसिनेहेन कम्पमाना एवमाहंसु “तात पियपुत्तक, तात कुलङ्कुर, तात नयन, तात हदय, तात पाणसदिस, तथा विना कथं जीवाम, तयि पटिबद्धं नो जीवितं। मयज्झि तात, जराजिण्णा वुट्ठा महल्लका, अज्ज वा सुवे वा परसुवे वा मरणं पापुणिस्साम, तस्मा मा अम्हे ओहाय गच्छसि। तात, पब्बज्जा नाम अतिदुक्करा, सीतेन अत्थे सति उण्हं लभति, उणहेन अत्थे सति सीतं लभति, तस्मा तात, मा पब्बजाही”ति।

तं सुत्वा कुलपुत्तो दुक्खी दुम्मनो ओनतसीसो पज्झायन्तोव निसीदि सत्ताहं निराहारो। अथस्स मातापितरो एवं चिन्तेसुं “सचे नो पुत्तो अननुज्जातो, अद्धा मरिस्सति, पुन न पस्सिस्साम, पब्बज्जाय जीवमानं पुन नं पस्सिस्सामा”ति। चिन्तेत्वा च पन “तात पियपुत्तक, तं पब्बज्जाय अनुजानाम, पब्बजाही”ति अनुजानिंसु। तं सुत्वा कुलपुत्तो तुट्ठमानसो हुत्वा अत्तनो सकलसरीरं ओणामेत्वा मातापितरो वन्दित्वा विहारं गन्त्वा भगवन्तं पब्बज्जं याचि। सत्था एकं भिक्खुं पक्कोसापेत्वा “इमं कुमारं पब्बाजेही”ति आणापेसि। सो तं पब्बाजेसि। तस्स पब्बजितकालतो पट्टाय महालाभसक्कारो

निब्बत्ति । सो आचरियुपज्जाये आराधेत्वा लद्धूपसम्पदो पञ्च वस्सानि धम्मं परियापुणित्वा “अहं इध आकिण्णो विहरामि, न मे इदं पतिरूपं”न्ति विपस्सनाधुरं पूरेतुकामो हुत्वा उपज्जायस्स सन्तिके कम्मट्ठानं गहेत्वा उपज्जायं वन्दित्वा जेतवना निक्खमित्वा एकं पच्चन्तगामं निस्साय अरञ्जे विहासि । सो तत्थ विपस्सनं वड्ढेत्वा द्वादस वस्सानि घटेन्तो वायमन्तोपि विसेसं निब्बत्तेतुं नासक्खि । मातापितरोपिस्स गच्छन्ते गच्छन्ते काले दुग्गता अहेसुं । ये हि तेसं खेत्तं वा वणिज्जं वा पयोजेसुं, ते “इमस्मिं कुले पुत्तो वा भाता वा इणं चोदेत्वा गण्हन्तो नाम नत्थी”ति अत्तनो अत्तनो हत्थगतं गहेत्वा यथारुचि पलायिंसु । गेहे दासकम्मकरादयोपि हिरञ्जसुवण्णादीनि गहेत्वा पलायिंसु ।

अपरभागे द्वे जना कपणा हुत्वा हत्थे उदकसिञ्चनम्पि अलभित्वा गेहं विक्किणित्वा अघरा हुत्वा कारुञ्जभावं पत्ता पिलोतिकं निवासेत्वा कपालहत्था भिक्खाय चरिंसु । तस्मिं काले एको भिक्खु जेतवनतो निक्खमित्वा अनुपुब्बेन तस्स वसनट्ठानं अगमासि । सो तस्स आगन्तुकवत्तं कत्वा सुखनिसिन्नकाले “भन्ते, कुतो आगतत्था”ति पुच्छित्वा “जेतवना आगतो आवुसो”ति वुत्ते सत्थुनो चेव महासावकादीनञ्च आरोग्यं पुच्छित्वा मातापितूनञ्च पवत्तिं पुच्छि “किं, भन्ते, सावत्थियं असुकस्स नाम सेट्ठिकुलस्स आरोग्यं”न्ति? “आवुसो, मा तस्स कुलस्स पवत्तिं पुच्छा”ति । “किं भन्ते”ति । “आवुसो, तस्स किर कुलस्स एको पुत्तो अत्थि, सो बुद्धसासने पब्बजितो, तस्स पब्बजितकालतो पट्टाय एतं कुलं परिक्खीणं, इदानीं द्वे जना परमकारुञ्जभावं पत्ता भिक्खाय चरन्ती”ति । सो तस्स वचनं सुत्वा सकभावेन सण्ठातुं असक्कोन्तो अस्सुपुण्णेहि नेत्तेहि रोदितुं आरभि । “आवुसो, किं रोदसी”ति? “भन्ते, ते मय्हं मातापितरो, अहं तेसं पुत्तो”ति । “आवुसो, तव मातापितरो तं निस्साय विनासं पत्ता, गच्छ, ते पटिजग्गाही”ति ।

सो “अहं द्वादस वस्सानि घटेन्तो वायमन्तोपि मगं वा फलं वा निब्बत्तेतुं नासक्खिं, अभब्बो भविस्सामि, किं मे पब्बज्जाय, गिही हुत्वा मातापितरो पोसेत्वा दानं दत्वा सग्गपरायणो भविस्सामी”ति चिन्तेत्वा अरञ्जावासं तस्स थेरस्स निय्यादेत्वा पुनदिवसे अरञ्जा निक्खमित्वा अनुपुब्बेन गच्छन्तो सावत्थितो अविदूरे जेतवनपिट्ठिविहारं पापुणि । तत्थ द्वे मग्गा अहेसुं । तेसु एको मग्गो जेतवनं गच्छति, एको सावत्थिं । सो तत्थेव ठत्वा “किं नु खो पठमं मातापितरो पस्सामि, उदाहु दसबलं”न्ति चिन्तेत्वा “मया मातापितरो चिरं दिट्ठपुब्बा, इतो पट्टाय पन मे बुद्धदस्सनं दुल्लभं भविस्सति, तस्मा अज्जमेव सम्मासम्बुद्धं दिस्वा धम्मं सुत्वा स्वे पातोव मातापितरो पस्सिस्सामी”ति सावत्थिमगं पहाय सायन्हसमये जेतवनं पाविसि । तं दिवसं पन सत्था पच्चूसकाले लोकं ओलोकेन्तो इमस्स कुलपुत्तस्स उपनिस्सयसम्पत्तिं अद्वस । सो तस्सागमनकाले मातुपोसकसुत्तेन (सं० नि० १.२०५) मातापितूनं गुणं वण्णेसि । सो पन भिक्खु परिसपरियन्ते ठत्वा सत्थुस्स धम्मकथं सुणन्तो चिन्तेसि “अहं गिही हुत्वा मातापितरो पटिजगितुं सक्कोमीति चिन्तेसिं, सत्था पन ‘पब्बजितोव समानो पटिजगितो उपकारको मातापितूनं’न्ति वदति । सचाहं सत्थारं अदिस्वा गतो, एवरूपाय पब्बज्जाय परिहीनो भवेय्यं । इदानीं पन गिही अहुत्वा पब्बजितोव समानो मातापितरो पोसेस्सामी”ति ।

सो सलाकगं गन्त्वा सलाकभत्तञ्चेव सलाकयागुञ्च गण्हित्वा द्वादस वस्सानि अरञ्जे वुत्थिभिक्खु पाराजिकप्पत्तो विय अहोसि । सो पातोव सावत्थियं पविसित्वा “किं नु खो पठमं यागुं गण्हिस्सामि, उदाहु मातापितरो पस्सिस्सामी”ति चिन्तेत्वा “कपणानं मातापितूनं सन्तिकं तुच्छहत्थेन गन्तुं अयुत्तं”न्ति चिन्तेत्वा यागुं गहेत्वा एतेसं पोराणकगेहद्वारं गतो । मातापितरोपिस्स यागुभिक्खं चरित्वा परभित्तिं निस्साय विहरन्ति । सो उपगन्त्वा निसिन्नके दिस्वा उप्पन्नसोको अस्सुपुण्णेहि नेत्तेहि तेसं अविदूरे अट्ठासि । ते तं दिस्वापि न सज्जानिंसु । अथ माता “भिक्खत्थाय ठितो भविस्सती”ति सज्जाय “भन्ते, तुम्हाकं दातब्बयुत्तकं नत्थि, अतिच्छथा”ति आह । सो तस्सा कथं सुत्वा हृदयपूरं सोकं गहेत्वा अस्सुपुण्णेहि नेत्तेहि तत्थेव अट्ठासि । दुतियम्पि ततियम्पि “अतिच्छथा”ति वुच्चमानोपि अट्ठासियेव । अथस्स पिता मातरं

आह — “गच्छ, भद्रे, जानाहि, पुत्तो नु खो नो एसो”ति । सा उट्ठाय उपगन्त्वा ओलोकेन्ती सज्जानित्वा पादमूले पतित्वा परिदेवि, पितापिस्स तथेव अकासि, महन्तं कारुज्जं अहोसि ।

सोपि मातापितरो दिस्वा सकभावेन सण्ठातुं असक्कोन्तो अस्सूनि पवत्तेसि । सो सोकं अधिवासेत्वा “अम्मताता, मा चिन्तयित्थ, अहं वो पोसेस्सामी”ति मातापितरो अस्सासेत्वा यागुं पायेत्वा एकमन्ते निसीदापेत्वा पुन भिक्खं आहरित्वा ते भोजेत्वा अत्तनो अत्थाय भिक्खं परियेसित्वा तेसं सन्तिकं गन्त्वा पुन भत्तेनापुच्छित्वा पच्छा सयं परिभुज्जति । सो ततो पट्टाय इमिना नियामेन मातापितरो पटिजग्गति । अत्तना लब्धानि पक्खिकभत्तादीनि तेसंयेव दत्त्वा सयं पिण्डाय चरित्वा लभमानो भुज्जति, अलभमानो न भुज्जति, वस्सावासिकम्पि अज्जम्पि यं किञ्चि लभित्वा तेसंयेव देति । तेहि परिभुत्तं जिण्णपिलोतिकं गहेत्वा अगगळं दत्त्वा रजित्वा सयं परिभुज्जति । भिक्खलभनदिवसेहि पनस्स अलभनदिवसा बहू अहेसुं । अथस्स निवासनपारुपनं अतिलूखं होति ।

इति सो मातापितरो पटिजग्गन्तोयेव अपरभागे किसो उप्पण्डुप्पण्डुकजातो धमनिसन्थतगत्तो अहोसि । अथ नं सन्दिट्ठसम्भत्ता भिक्खू पुच्छिंसु “आवुसो, पुब्बे तव सरीरवण्णो सोभति, इदानि पन किसो उप्पण्डुप्पण्डुकजातो धमनिसन्थतगत्तो, ब्याधि ते नु खो उप्पन्नो”ति । सो “नत्थि मे, आवुसो, ब्याधि, अपिच पन पलिबोधो मे अत्थी”ति तं पवत्ति आरोचेसि । अथ नं ते भिक्खू आहंसु “आवुसो, भगवा सद्भादेय्यं विनिपातेतुं न देति, त्वं पन सद्भादेय्यं गहेत्वा गिहीनं ददमानो अयुत्तं करोसी”ति । सो तेसं कथं सुत्वा लज्जितो ओलीयि । ते एत्तकेनपि असन्तुट्ठा भगवतो सन्तिकं गन्त्वा “भन्ते, असुको नाम भिक्खु सद्भादेय्यं विनिपातेत्वा गिही पोसेती”ति सत्थु आरोचेसुं । सत्था तं भिक्खुं पक्कोसापेत्वा “सच्चं किर त्वं भिक्खु सद्भादेय्यं गहेत्वा गिही पोसेसी”ति पुच्छित्वा “सच्चं, भन्ते”ति वुत्ते तं किरियं वण्णेतुकामो अत्तनो च पुब्बचरियं पकासेतुकामो “भिक्खु, गिही पोसेन्तो के पोसेसी”ति पुच्छि । “मातापितरो मे, भन्ते”ति वुत्ते सत्था तस्स उस्साहं जनेतुं “साधु साधु, भिक्खू”ति तिक्खत्तुं साधुकारं दत्त्वा “त्वं मम गतमग्गे ठितो, अहम्पि पुब्बचरियं चरन्तो मातापितरो पोसेसि”न्ति आह । सो अस्सासं पटिलभि । सत्था ताय पुब्बचरियाय आविकरणत्थं तेहि भिक्खूहि याचितो अतीतं आहरि ।

अतीते बाराणसिनगरतो अविदूरे नदिया ओरिमतीरे एको नेसादगामो अहोसि, पारिमतीरे एको नेसादगामो । एकेकस्मिं गामे पच्च पच्च कुलसतानि वसन्ति । द्वीसुपि गामेसु द्वे नेसादजेट्ठका सहायका अहेसुं । ते दहरकालेयेव कतिकवत्तं करिंसु “सचे अम्हेसु एकस्स धीता होति, एकस्स पुत्तो होति, तेसं आवाहविवाहं करिस्सामा”ति । अथ ओरिमतीरे गामजेट्ठकस्स गेहे पुत्तो जायि, जातक्खणेयेव दुकूलेन पटिग्गहितत्ता “दुकूलो”त्वेवस्स नामं करिंसु । इतरस्स गेहे धीता जायि, तस्सा परतीरे जातत्ता “पारिका”ति नामं करिंसु । ते उभोपि अभिरूपा पासादिका अहेसुं सुवण्णवण्णा । ते नेसादकुले जातापि पाणातिपातं नाम न करिंसु ।

अपरभागे सोळसवस्सुद्देसिकं दुकूलकुमारं मातापितरो आहंसु “पुत्त, कुमारिकं ते आनयिस्सामा”ति । सो पन ब्रह्मलोकतो आगतो सुद्धसत्तो उभो कण्णे पिधाय “न मे घरावासेनत्थो अम्मताता, मा एवरूपं अवचुत्था”ति वत्त्वा यावततियं वुच्चमानोपि न इच्छियेव । पारिकापि मातापितरूहि “अम्म, अम्हाकं सहायकस्स पुत्तो अत्थि, सो अभिरूपो सुवण्णवण्णो, तस्स तं दस्सामा”ति वुत्ता तथेव वत्त्वा उभो कण्णे पिदहि । सापि ब्राह्मलोकतो आगता घरावासं न इच्छि । दुकूलकुमारो पन तस्सा रहस्सेन सासनं पहिणि “सचे पारिके मेथुनधम्मेन अत्थिका, अज्जस्स गेहं गच्छतु, मय्हं मेथुनधम्मे छन्दो नत्थी”ति । सापि तस्स तथेव सासनं पेसेसि ।

अथ मातापितरो तेसं अनिच्छमानानञ्जेव आवाहविवाहं करिंसु। ते उभोपि किलेससमुद्धं अनोतरित्वा द्वे महाब्रह्मानो विय एकतोव वसिंसु। दुकूलकुमारो पन मच्छं वा मिगं वा न मारेति, अन्तमसो आहटमंसम्पि न विक्किणाति। अथ नं मातापितरो वदिंसु “तात, त्वं नेसादकुले निब्बत्तित्वापि नेव घरावासं इच्छसि, न पाणवधं करोसि, किं नाम कम्मं करिस्ससी”ति? “अम्मताता, तुम्हेसु अनुजानन्तेसु मयं पब्बजिस्सामा”ति। तं सुत्वा मातापितरो “तेन हि पब्बजथा”ति द्वे जने अनुजानिंसु। ते तुट्ठहट्ठा मातापितरो वन्दित्वा गामतो निक्खमित्वा अनुपुब्बेन गङ्गातीरेन हिमवन्तं पविसित्वा यस्मिं ठाने मिगसम्मता नाम नदी हिमवन्ततो ओतरित्वा गङ्गं पत्ता, तं ठानं गन्त्वा गङ्गं पहाय मिगसम्मताभिमुखा अभिरुहिंसु।

तस्मिं खणे सक्कस्स भवनं उण्हाकारं दस्सेसि। सक्को ओलोकेन्तो तं कारणं जत्वा विस्सकम्मं आमन्तेत्वा “तात विस्सकम्म, द्वे महापुरिसा गामा निक्खमित्वा हिमवन्तं पविट्ठा, तेसं निवासट्ठानं लब्धुं वट्ठति, मिगसम्मतानदिया अट्ठकोसन्तरे एतेसं पण्णसालञ्च पब्बजितपरिक्खारे च मापेत्वा एही”ति आह। सो “साधू”ति सम्पटिच्छित्वा **मूगपक्खजातके** (जा० २.२२.१ आदयो) वुत्तनयेनेव सब्बं संविदहित्वा अमनापसद्दे मिगपक्खिनो पलापेत्वा एकपदिकं जङ्घमगं मापेत्वा सकट्टानमेव गतो। तेपि तं मगं दिस्वा तेन मग्गेन गन्त्वा तं अस्समपदं पापुणिंसु। दुकूलपण्डितो पण्णसालं पविसित्वा पब्बजितपरिक्खारे दिस्वा “सक्केन मय्हं दिन्ना”ति सक्कदत्तियभावं जत्वा साटकं ओमुज्जित्वा रत्तवाकचीरं निवासेत्वा एकं पारुपित्वा अजिनचम्मं अंसे कत्वा जटामण्डलं बन्धित्वा इसिवेसं गहेत्वा पारिकायपि पब्बज्जं अदासि। उभोपि कामावचरमेत्तं भावेत्वा तत्थ वसिंसु। तेसं मेत्तानुभावेन सब्बेपि मिगपक्खिनो अज्जमज्जं मेत्तचित्तमेव पटिलभिंसु, न कोचि कज्जि विहेठेसि। पारिका ततो पट्टाय पानीयं परिभोजनीयं आहरति, अस्समपदं सम्मज्जति, सब्बकिच्चाणि करोति। उभोपि फलाफलानि आहरित्वा परिभुज्जित्वा अत्तनो अत्तनो पण्णसालं पविसित्वा समणधम्मं करोन्ता तत्थ वासं कप्पयिंसु।

सक्को तेसं उपट्ठानं आगच्छति। सो एकदिवसं अनुओलोकेन्तो “इमेसं चक्खूनि परिहायिस्सन्ती”ति अन्तरायं दिस्वा दुकूलपण्डितं उपसङ्कमित्वा वन्दित्वा एकमन्तं निसीदित्वा एवमाह — “भन्ते, तुम्हाकं अन्तरायो पज्जायति, पटिजगनकं पुत्तं लब्धुं वट्ठति, लोकधम्मं पटिसेवथा”ति। अथ नं दुकूलपण्डितो आह — “सक्क, किन्नामेतं कथेसि, मयं अगारमज्जे वसन्तापि एतं लोकधम्मं पुळवकगूथरासिं विय जिगुच्छिम्हा, इदानि पन अरज्जं पविसित्वा इसिपब्बज्जं पब्बजित्वा कथं एवरूपं करिस्सामा”ति। अथ सक्को तं आह — “भन्ते, सचे एवं न करोथ, पारिकाय तापसिया उत्तुनिकाले नाभिं हत्थेन परामसेय्याथा”ति। दुकूलपण्डितो “इदं सक्का कातु”न्ति सम्पटिच्छि। सक्को तं वन्दित्वा सकट्टानमेव गतो।

दुकूलपण्डितोपि तं कारणं पारिकाय आचिक्खित्वा अस्सा उत्तुनिकाले नाभिं हत्थेन परामसि। तदा बोधिसत्तो देवलोकतो चवित्वा तस्सा कुच्छिम्हि पटिसन्धिं गणिह। सा दसमासच्चयेन सुवण्णवण्णं पुत्तं विजायि, तेनेवस्स “सुवण्णसामो”ति नामं करिंसु। पारिकाय फलाफलत्थाय वनं गतकाले पब्बतन्तरे किन्नरियो धातिकिच्चं करिंसु। ते उभोपि बोधिसत्तं न्हापेत्वा पण्णसालायं निपज्जापेत्वा फलाफलत्थाय अरज्जं गच्छन्ति। तस्मिं खणे किन्नरा कुमारं गहेत्वा गिरिकन्दरादीसु न्हापेत्वा पब्बतमत्थकं आरुह्य नानापुप्फेहि अलङ्कृतत्वा हरितालमनोसिलादीनि सिलायं घंसित्वा नलाटे तिलके कत्वा पुन आनेत्वा पण्णसालायं निपज्जापेसुं। पारिकापि आगन्त्वा पुत्तं थज्जं पायेसि। तं अपरभागे वट्ठित्वा सोळसवस्सुद्देसिकम्पि अनुरक्खन्ता मातापितरो पण्णसालायं निसीदापेत्वा सयमेव वनमूलफलाफलत्थाय वनं गच्छन्ति। महासत्तो “मम मातापितूनं कदाचि कोचिदेव अन्तरायो भवेय्या”ति चिन्तेत्वा तेसं गतमगं सल्लक्खेसि।

अथैकदिवसं तेसं वनमूलफलाफलं आदाय सायन्हसमये निवत्तन्तानं अस्समपदतो अविदूरे महामेघो उडुहि । ते एकं रुक्खमूलं पविसित्वा वम्मिकमत्थके अटुंसु । तस्स च अब्भन्तरे आसीविसो अत्थि । तेसं सरीरतो सेदगन्धमिस्सकं उदकं ओतरित्वा तस्स नासापुटं पाविसि । सो कुञ्जित्वा नासावातेन पहरि । द्वेपि अन्धा हुत्वा अज्जमज्जं न पस्सिंसु । दुकूलपण्डितो पारिकं आमन्तेत्वा “पारिके मम चक्खूनि परिहीनानि, अहं तं न पस्सामी”ति आह । सापि तथेव आह । ते “नत्थि नो इदानि जीवितं”न्ति मग्गं अपस्सन्ता परिदेवमाना अटुंसु । “किं पन तेसं पुब्बकम्म”न्ति? ते किर पुब्बे वेज्जकुले अहेसुं । अथ सो वेज्जो एकस्स महाधनस्स पुरिसस्स अक्खिरोगं पटिजग्गि । सो तस्स किञ्चि धनं न अदासि । अथ वेज्जो कुञ्जित्वा अत्तनो गेहं गन्त्वा भरियाय आरोचेत्वा “भद्रे, अहं तस्स अक्खिरोगं पटिजग्गामि, इदानि मय्हं धनं न देति, किं करोमा”ति आह । सापि कुञ्जित्वा “न नो तस्स सन्तिकेनत्थो, भेसज्जं तस्स एकयोगं दत्त्वा अक्खीनि काणानि करोही”ति आह । सो “साधू”ति सम्पटिच्छित्वा तस्स सन्तिकं गन्त्वा तथा अकासि । सो नचिरस्सेव अन्धो होति । तेसं उभिन्नम्पि इमिना कम्मेन चक्खूनि अन्धानि जायिंसु ।

अथ महासत्तो “मम मातापितरो अज्जेसु दिवसेसु इमाय वेलाय आगच्छन्ति, इदानि तेसं पवत्तिं न जानामि, पटिमग्गं गमिस्सामी”ति चिन्तेत्वा मग्गं गन्त्वा सद्वमकासि । ते तस्स सद्वं सज्जानित्वा पटिसद्वं करित्वा पुत्तसिनेहेन “तात सुवण्णसाम, इध परिपन्थो अत्थि, मा आगमी”ति वदिंसु । अथ नेसं “तेन हि इमं लट्ठिकोटिं गहेत्वा मम सन्तिकं एथा”ति दीघलट्ठिं अदासि । ते लट्ठिकोटिं गहेत्वा तस्स सन्तिकं आगमिंसु । अथ ने “केन कारणेन वो चक्खूनि विनट्ठानी”ति पुच्छि । अथ नं मातापितरो आहंसु “तात, मयं देवे वस्सन्ते इध रुक्खमूले वम्मिकमत्थके ठिता, तेन कारणेना”ति । सो मातापितूनं कथं सुत्वाव अज्जासि “तत्थ आसीविसेन भवितब्बं, तेन कुद्धेन नासावातो विस्सट्ठो भविस्सती”ति । सो मातापितरो दिस्वा रोदि चेव हसि च । अथ नं ते पुच्छिंसु “कस्मा, तात, रोदसि चेव हससि चा”ति? अम्मताता, “तुम्हाकं दहरकालेयेव एवं चक्खूनि विनट्ठानी”ति रोदिं, “इदानि पटिजग्गितुं लभिस्सामी”ति हसिं । अम्मताता, तुम्हे मा चिन्तयित्थ, अहं वो पटिजग्गिस्सामीति ।

सो मातापितरो अस्सासेत्वा अस्समपदं आनेत्वा तेसं रत्तिट्ठानदिवाट्ठानेसु चङ्कमे पण्णसालायं वच्चट्ठाने पस्सावट्ठाने चाति सब्बट्ठानेसु रज्जुके बन्धि, ततो पट्ठाय ते अस्समपदे ठपेत्वा सयं वनमूलफलादीनि आहरित्वा पण्णसालायं ठपेत्वा पातोव तेसं वसनट्ठानं सम्मज्जित्वा मातापितरो वन्दित्वा घटं आदाय मिगसम्मतानदिं गन्त्वा पानीयपरिभोजनीयं आहरित्वा उपट्ठापेति, दन्तकट्ठमुखोदकादीनि दत्त्वा मधुरफलाफलं देति, तेहि भुज्जित्वा मुखे विक्खालिते सयं खादित्वा मातापितरो वन्दित्वा मिगगणपरिवुतो फलाफलत्थाय अरज्जं पाविसि । पब्बतपादे किन्नरपरिवारो फलाफलं गहेत्वा सायन्हसमये आगन्त्वा घटेन उदकं आहरित्वा उण्होदकेन तेसं यथारुचि न्हापनं पादधोवनं वा कत्वा अङ्गारकपल्लं उपनेत्वा हत्थपादे सेदेत्वा तेसं निसिन्नानं फलाफलं दत्त्वा खादापेत्वा परियोसाने सयं खादित्वा सेसकं ठपेसि । इमिना नियामेनेव मातापितरो पटिजग्गि ।

तस्मिं समये बाराणसियं पीळियक्खो नाम राजा रज्जं कारेसि । सो मिगमंसलोभेन मातरं रज्जं पटिच्छापेत्वा सन्नद्धपञ्चावुधो हिमवन्तं पविसित्वा मिगे वधित्वा मंसं खादन्तो मिगसम्मतानदिं पत्वा अनुपुब्बेन सामस्स पानीयगहणतित्थं सम्पत्तो मिगपदवलज्जं दिस्वा मणिवण्णाहि साखाहि कोट्टकं कत्वा धनुं आदाय विसपीतं सरं सन्नहित्वा निलीनोव अच्छि । महासत्तोपि सायन्हसमये फलाफलं आहरित्वा अस्समपदे ठपेत्वा मातापितरो वन्दित्वा “पानीयं आहरिस्सामी”ति घटं गहेत्वा मिगगणपरिवुतो द्वेपि मिगे एकतो कत्वा तेसं पिट्ठियं पानीयघटं ठपेत्वा हत्थेन गहेत्वा नदीतित्थं अगमासि । राजा कोट्टके ठितोव तं तथा आगच्छन्तं दिस्वा “मया एत्तकं कालं एवं विचरन्तेनपि मनुस्सो

नाम न दिट्ठपुब्बो, देवो नु खो एस नागो नु खो, सचे पनाहं एतं उपसङ्कमित्वा पुच्छिस्सामि । देवो चे भविस्सति, आकासं उप्पतिस्सति । नागो चे, भूमियं पविसिस्सति । न खो पनाहं सब्बकालं हिमवन्तेयेव विचरिस्सामि, बाराणसिं गमिस्सामि । तत्र मं पुच्छिस्सन्ति ‘अपि नु खो ते, महाराज, हिमवन्ते वसन्तेन किञ्चि अछरियं दिट्ठपुब्बं’न्ति? तत्राहं ‘एवरूपो मे सत्तो दिट्ठपुब्बो’ति वक्खामि । ‘को नामेसो’ति वुत्ते सचे ‘न जानामी’ति वक्खामि, अथ गरहिस्सन्ति मं, तस्मा एतं विज्झित्वा दुब्बलं कत्वा पुच्छिस्सामी’ति चिन्तेसि ।

अथ तेसु मिगोसु पठममेव ओतरित्वा पानीयं पिवित्वा उत्तिण्णोसु बोधिसत्तो उग्गहितवत्तो महाथेरो विय सणिकं ओतरित्वा पस्सद्भरथो पच्चुत्तरित्वा रत्तवाकचीरं निवासेत्वा एकं पारुपित्वा अजिनचम्मं अंसे कत्वा पानीयघटं उक्खिपित्वा उदकं पुज्झित्वा वामअंसकूटे ठपेसि । तस्मिं काले “इदानि विज्झितुं समयो”ति राजा विसपीतं सरं उक्खिपित्वा महासत्तं दक्खिणपस्से विज्झि, सरो वामपस्सेन निक्खमि । तस्स विद्धभावं जत्वा मिगगणा भीता पलायिंसु । सुवण्णसामपण्डितो पन विद्धोपि पानीयघटं यथा वा तथा वा अनवसुम्भित्वा सति पच्चुपट्टापेत्वा सणिकं ओतारेत्वा वालुकं वियूहित्वा ठपेत्वा दिसं ववत्थपेत्वा मातापितूनं वसनट्टानदिसाभागेन सीसं कत्वा रजतपट्टवण्णाय वालुकाय सुवण्णपटिमा विय निपज्जित्वा सति पच्चुपट्टापेत्वा “इमस्मिं हिमवन्तप्पदेसे मम वेरी नाम नत्थि, मय्हं मातापितूनञ्च वेरी नाम नत्थी”ति मुखेन लोहितं छट्टेत्वा राजानं अदिस्वाव पठमं गाथमाह —

२९६. “को नु मं उसुना विज्झि, पमत्तं उदहारकं ।
खत्तियो ब्राह्मणो वेस्सो, को मं विद्धा निलीयसी”ति ॥

तत्थ पमत्तन्ति मेत्ताभावनाय अनुपट्ठितसति । इदञ्चि सो सन्धाय तस्मिं खणे अत्तानं पमत्तं नाम अकासि । विद्धाति विज्झित्वा ।

एवञ्च पन वत्वा पुन अत्तनो सरीरमंसस्स अभक्खसम्मत्तभावं दस्सेतुं दुतियं गाथमाह —

२९७. “न मे मंसानि खज्जानि, चम्मेनत्थो न विज्जति ।
अथ केन नु वण्णेन, विद्धेय्यं मं अमञ्जथा”ति ॥

दुतियगाथं वत्वा तमेव नामादिवसेन पुच्छन्तो आह —

२९८. “को वा त्वं कस्स वा पुत्तो, कथं जानेमु तं मयं ।
पुट्ठो मे सम्म अक्खाहि, किं मं विद्धा निलीयसी”ति ॥

तत्थ अमञ्जथाति अयं पुरिसो केन कारणेन मं विज्झितब्बन्ति अमञ्जित्थाति अत्थो ।

एवञ्च पन वत्वा तुण्ही अहोसि । तं सुत्वा राजा “अयं मया विसपीतेन सल्लेन विज्झित्वा पातितोपि नेव मं अक्कोसति न परिभासति, मम हृदयं सम्बाहन्तो विय पियवचनेन समुदाचरति, गच्छिस्सामिस्स सन्तिक”न्ति चिन्तेत्वा गन्त्वा तस्स सन्तिके ठितोव द्वे गाथा अभासि —

२९९. “राजाहमस्मि कासीनं, पीळियक्खोति मं विदू ।

लोभा रटुं पहित्वान, मिगमेसं चरामहं ॥

३००: “इस्सत्थे चस्मि कुसलो, दळ्ळधम्मोति विस्सुतो ।
नागोपि मे न मुच्चेय्य, आगतो उसुपातन”न्ति ॥

तत्थ **राजाहमस्मी**ति एवं किरस्स वितक्को अहोसि “देवापि नागापि मनुस्सभासाय कथेन्तियेव, अहमेतं देवोति वा नागोति वा मनुस्सोति वा न जानामि । सचे कुज्जेय्य, नासेय्य मं, ‘राजा’ति वुत्ते पन अभायन्तो नाम नत्थी”ति । तस्मा अत्तनो राजभावं जानापेतुं पठमं “राजाहमस्मी”ति आह । **लोभा**ति मिगमंसलोभेन । **मिगमेसन्ति** मिगं एसन्तो । **चरामहन्ति** चरामि अहं । दुतियं गाथं पन अत्तनो बलं दीपेतुकामो एवमाह । तत्थ **इस्सत्थे**ति धनुसिप्पे । **दळ्ळधम्मो**ति दळ्ळधनुं सहस्सत्थामधनुं ओरोपेतुज्ज आरोपेतुज्ज समत्थो ।

इति राजा अत्तनो बलं वण्णत्वा तस्स नामगोत्तं पुच्छन्तो आह —

३०१: “को वा त्वं कस्स वा पुत्तो, कथं जानेमु तं मयं ।
पितुनो अत्तनो चापि, नामगोत्तं पवेदया”ति ॥

तत्थ **पवेदया**ति कथय ।

तं सुत्वा महासत्तो “सचाहं ‘देवनागकिन्नरखत्तियादीसु अज्जतरोहमस्मी’ति कथेय्यं, सद्वहेय्येव एस, सच्चमेव पनस्स कथेतुं वट्ठती”ति चिन्तेत्वा एवमाह —

३०२: “नेसादपुत्तो भदन्ते, सामो इति मं जातयो ।
आमन्तयिंसु जीवन्तं, स्वज्जेवाहं गतो सये ॥

३०३: “विद्धोस्मि पुथुसल्लेन, सविसेन यथा मिगो ।
सकम्हि लोहिते राज, पस्स सेमि परिप्लुतो ॥

३०४: “पटिवामगतं सल्लं, पस्स धिम्हामि लोहितं ।
आतुरो त्यानुपुच्छामि, किं मं विद्धा निलीयसि ॥

३०५: “अजिनम्हि हज्जते दीपि, नागो दन्तेहि हज्जते ।
अथ केन नु वण्णेन, विद्धेय्यं मं अमज्जथा”ति ॥

तत्थ **जीवन्तन्ति** मं इतो पुब्बे जीवमानं “एहि साम, याहि सामा”ति जातयो आमन्तयिंसु । **स्वज्जेवाहं गतो**ति सो अहं अज्ज एवं गतो मरणमुखे सम्पत्तो, पविट्ठोति अत्थो । **सयेति** सयामि । **परिप्लुतो**ति निमुग्गो । **पटिवामगतन्ति** दक्खिणपस्सेन पविसित्वा वामपस्सेन निगगतन्ति अत्थो । **पस्साति** ओलोकेहि मं । **धिम्हामी**ति निडुभामि, इदं सो सतिं पच्चुपट्ठापेत्वा अविकम्पमानोव लोहितं मुखेन छट्ठेत्वा आह । **आतुरो त्यानुपुच्छामी**”ति बाळ्ळगिलानो हुत्वा अहं तं अनुपुच्छामि । **निलीयसी**ति एतस्मिं वनगुम्बे निलीनो अच्छसि । विद्धेय्यन्ति विज्झितब्बं । **अमज्जथा**ति अमज्जित्थ ।

राजा तस्स वचनं सुत्वा यथाभूतं अनाचिक्खित्वा मुसावादं कथेन्तो आह —

३०६. “मिगो उपट्ठितो आसि, आगतो उसुपातनं ।
तं दिस्वा उब्बिजी साम, तेन कोधो ममाविसी”ति ॥

तत्थ आविसीति अज्झोत्थरि । तेन कारणेन मे कोधो उप्पन्नोति दीपेति ।

अथ नं महासत्तो “किं वदेसि, महाराज, इमस्मिं हिमवन्ते मं दिस्वा पलायनमिगो नाम नत्थी”ति वत्वा आह —

३०७. “यतो सरामि अत्तानं, यतो पत्तोस्मि विज्जुतं ।
न मं मिगा उत्तसन्ति, अरज्जे सापदानिपि ॥

३०८. “यतो निधिं परिहरिं, यतो पत्तोस्मि योब्बनं ।
न मं मिगा उत्तसन्ति, अरज्जे सापदानिपि ॥

३०९. “भीरू किम्पुरिसा राज, पब्बते गन्धमादने ।
सम्मोदमाना गच्छाम, पब्बतानि वनानि च ॥

३१०. “न मं मिगा उत्तसन्ति, अरज्जे सापदानिपि ।
अथ केन नु वण्णेन, उत्रासन्ति मिगा मम”न्ति ॥

तत्थ न मं मिगाति भो महाराज, यतो कालतो पट्ठाय अहं अत्तानं सरामि, यतो कालतो पट्ठाय अहं विज्जुभावं पत्तो अस्मि भवामि, ततो कालतो पट्ठाय मं दिस्वा मिगा नाम न उत्तसन्ति । सापदानिपीति वाळमिगापि । यतो निधिन्ति यतो कालतो पट्ठाय अहं वाकचीरं परिहरिं । भीरू किम्पुरिसाति महाराज, मिगा ताव तिट्ठन्तु, किम्पुरिसा नाम अतिभीरुका होन्ति । ये इमस्मिं गन्धमादनपब्बते विहरन्ति, तेपि मं दिस्वा न उत्तसन्ति, अथ खो मयं अज्जमज्जं सम्मोदमाना गच्छाम । उत्रासन्ति मिगा ममन्ति ममं दिस्वा मिगा उत्रासेय्युं, केन कारणेन त्वं मं सद्वहापेस्ससीति दीपेति ।

तं सुत्वा राजा “मया इमं निरपराधं विज्झित्वा मुसावादो कथितो, सच्चमेव कथयिस्सामी”ति चिन्तेत्वा आह —

३११. “न तं तस मिगो साम, किं ताहं अलिकं भणे ।
कोधलोभाभिभूताहं, उसुं ते तं अवस्सजि”न्ति ॥

तत्थ न तं तसाति न तं दिस्वा मिगो तस, न भीतोति अत्थो । किं ताहन्ति किं ते एवं कल्याणदस्सनस्स सन्तिके अहं अलिकं भणिस्सामि । कोधलोभाभिभूताहन्ति कोधेन च लोभेन च अभिभूतो हुत्वा अहं । सो हि पठममेव मिगोसु उप्पन्नेन कोधेन “मिगो विज्झिस्सामी”ति धनुं आरोपेत्वा ठितो पच्छा बोधिसत्तं दिस्वा तस्स देवतादीसु अज्जतरभावं अजानन्तो “पुच्छिस्सामि न”न्ति लोभं उप्पादेसि, तस्मा एवमाह ।

एवञ्च पन वत्वा “नायं सुवण्णसामो इमस्मिं अरज्जे एककोव वसिस्सति, जातकेहिपिस्स भवितब्बं, पुच्छिस्सामि

न'न्ति चिन्तेत्वा इतरं गाथमाह —

३१२. “कुतो नु साम आगम्म, कस्स वा पहितो तुवं ।
‘उदहारो नदिं गच्छ’, आगतो मिगसम्मत्”न्ति ॥

तत्थ सामाति महासत्तं आलपति । आगम्माति कुतो देसा इमं वनं आगमित्वा “अम्हाकं उदहारो उदकं आहरितुं नदिं गच्छा”ति कस्स वा पहितोकेन पुगालेन पेसितो हुत्वा तुवं इमं मिगसम्मत् आगतोति अत्थो ।

सो तस्स कथं सुत्वा महन्तं दुक्खवेदनं अधिवासेत्वा मुखेन लोहितं छुट्टेत्वा गाथमाह —

३१३. “अन्धा मातापिता मय्हं, ते भरामि ब्रहावने ।
तेसाहं उदकाहारो, आगतो मिगसम्मत्”न्ति ॥

तत्थ भरामीति मूलफलादीनि आहरित्वा पोसेमि ।

एवञ्च पन वत्वा महासत्तो मातापितरो आरब्ध विलपन्तो आह —

३१४. “अत्थि नेसं उसामत्तं, अथ साहस्स जीवितं ।
उदकस्स अलाभेन, मज्जे अन्धा मरिस्सरे ॥

३१५. “न मे इदं तथा दुक्खं, लब्भा हि पुमुना इदं ।
यञ्च अम्मं न पस्सामि, तं मे दुक्खतरं इतो ॥

३१६. “न मे इदं तथा दुक्खं, लब्भा हि पुमुना इदं ।
यञ्च तातं न पस्सामि, तं मे दुक्खतरं इतो ॥

३१७. “सा नून कपणा अम्मा, चिररत्ताय रुच्छति ।
अट्ठरत्तेव रत्ते वा, नदीव अवसुच्छति ॥

३१८. “सो नून कपणो तातो, चिररत्ताय रुच्छति ।
अट्ठरत्तेव रत्ते वा, नदीव अवसुच्छति ॥

३१९. “उट्ठानपादचरियाय, पादसम्बाहनस्स च ।
साम तातविलपन्ता, हिण्डिस्सन्ति ब्रहावने ॥

३२०. इदम्पि दुतियं सल्लं, कम्पेति हृदयं ममं ।
यञ्च अन्धे न पस्सामि, मज्जे हिस्सामि जीवित”न्ति ॥

तत्थ **उसामत्तन्ति** भोजनमत्तं । “**उसा**”ति हि भोजनस्स नामं तस्स च अत्थिताय । **साहस्स जीवितन्ति** छदिवसमत्तं जीवितन्ति अत्थो । इदं आहरित्वा ठपितं फलाफलं सन्धायाह । अथ वा **उसाति** उस्मा । तेनेतं दस्सेति — तेसं सरीरे उस्मामत्तं अत्थि, अथ मया आभतेन फलाफलेन साहस्स जीवितं अत्थीति । **मरिस्सरेति** मरिस्सन्तीति मज्जामि । **पुमुनाति** पुरिसेन, एवरूपज्झि दुक्खं पुरिसेन लभितब्बमेवाति अत्थो । **चिररत्ताय रुच्छतीति** चिररत्तं रोदिस्सति । **अड्डरत्ते वाति** मज्झिमरत्ते वा । **रत्ते वाति** पच्छिमरत्ते वा । **अवसुच्छतीति** कुन्दी विय सुस्सिस्सतीति अत्थो । **उट्टानपादचरियायाति** महाराज, अहं रत्तिम्पि दिवापि द्वे तयो वारे उट्टाय अत्तनो उट्टानवीरियेन तेसं पादचरियं करोमि, हत्थपादे सम्बाहामि, इदानि मं अदिस्वा ममत्थाय ते परिहीनचक्खुका “सामताता”ति विलपन्ता कण्टकेहि विज्झियमाना विय इमस्मिं वनप्पदेसे **हिण्डिस्सन्ति** विचरिस्सन्तीति अत्थो । **दुतियं सल्लन्ति** पठमविद्धविसपीतसल्लतो सतगुणेन सहस्सगुणेन सतसहस्सगुणेन दुक्खतरं इदं दुतियं तेसं अदस्सनसोकसल्लं ।

राजा तस्स विलापं सुत्वा “अयं अच्चन्तं ब्रह्मचारी धम्मे ठितो मातापितरो भरति, इदानि एवं दुक्खप्पत्तोपि तेसंयेव विलपति, एवं गुणसम्पन्ने नाम मया अपराधो कतो, कथं नु खो इमं समस्सासेय्य”न्ति चिन्तेत्वा “निरये पच्चनकाले रज्जं किं करिस्सति, इमिना पटिजगितनियामेनेवस्स मातापितरो पटिजगिस्सामि, इमस्स मरणम्पि अमरणं विय भविस्सती”ति सन्निट्ठानं कत्वा आह —

३२१. “मा बाळ्हं परिदेवेसि, साम कल्याणदस्सन ।
अहं कम्मकरो हुत्वा, भरिस्सं ते ब्रहावने ॥

३२२. “इस्सत्थे चस्मि कुसलो, दळ्हधम्मोति विस्सुतो ।
अहं कम्मकरो हुत्वा, भरिस्सं ते ब्रहावने ॥

३२३. “मिगानं विघासमन्वेसं, वनमूलफलानि च ।
अहं कम्मकरो हुत्वा, भरिस्सं ते ब्रहावने ॥

३२४. “कतमं तं वनं साम, यत्थ मातापिता तव ।
अहं ते तथा भरिस्सं, यथा ते अभरी तुव”न्ति ॥

तत्थ **भरिस्सं तेति** ते तव मातापितरो भरिस्सामि । **मिगानन्ति** सीहादीनं मिगानं विघासं अन्वेसन्तो । इदं सो “इस्सत्थे चस्मि कुसलोति थूलथूले मिगे वधित्वा मधुरमंसेन तव मातापितरो भरिस्सामी”ति वत्वा “मा, महाराज, अम्हे निस्साय पाणवधं करी”ति वुत्ते एवमाह । **यथा तेति** यथा त्वं ते अभरि, तथेवाहम्पि भरिस्सामीति ।

अथस्स महासत्तो “साधु, महाराज, तेन हि मे मातापितरो भरस्सू”ति वत्वा मग्गं आचिक्खन्तो आह —

३२५. “अयं एकपदी राज, योयं उस्सीसके मम ।
इतो गन्त्वा अड्डकोसं, तत्थ नेसं अगारकं ।
यत्थ मातापिता मय्हं, ते भरस्सु इतो गतो”ति ॥

तत्थ एकपदीति एकपदमग्गो । उस्सीसकेति यो एस मम मत्थकट्टाने । अट्ठकोसन्ति अट्ठकोसन्तरे ।

एवं सो तस्स मग्गं आचिक्खित्वा मातापितूसु बलवसिनेहेन तथारूपं वेदनं अधिवासेत्वा तेसं भरणत्थाय अज्जलिं पग्गय्ह याचन्तो पुन एवमाह —

३२६. “नमो ते कासिराजत्थु, नमो ते कासिवट्ठुन ।
अन्धा मातापिता मय्हं, ते भरस्सु ब्रहावने ॥

३२७. “अज्जलिं ते पग्गण्हामि, कासिराज नमत्थु ते ।
मातरं पितरं मय्हं, वुत्तो वज्जासि वन्दन”न्ति ॥

तत्थ वुत्तो वज्जासीति “पुत्तो वो सुवण्णसामो नदीतीरेविसपीतेन सल्लेन विद्धो रजतपट्टसदिसो वालुकापुलिने दक्खिणपस्सेन निपन्नो अज्जलिं पग्गय्ह तुम्हाकं पादे वन्दती”ति एवं महाराज, मया वुत्तो हुत्वा मातापितूनं मे वन्दनं वदेय्यासीति अत्थो ।

राजा “साधू”ति सम्पटिच्छि । महासत्तोपि मातापितूनं वन्दनं पेसेत्वा विसज्जितं पापुणि । तमत्थं पकासेन्तो सत्था आह —

३२८. “इदं वत्त्वान सो सामो, युवा कल्याणदस्सनो ।
मुच्छितो विसवेगेन, विसज्जी समपज्जथा”ति ॥

तत्थ समपज्जथाति विसज्जी जातो ।

सो हि हेट्ठा एत्तकं कथेन्तो निरस्सासो विय अहोसि । इदानि पनस्स विसवेगेन महिता भवङ्गचित्तसन्तति हृदयरूपं निस्साय पवत्ति, कथा पच्छिज्जि, मुखं पिहितं, अक्खीनि निमीलितानि, हत्थपादा थद्धभावं पत्ता, सकलसरीरं लोहितेन मक्खितं । राजा “अयं इदानीव मया सद्धिं कथेसि, किं नु खो”ति तस्स अस्सासपस्सासे उपधारेसि । ते पन निरुद्धा, सरीरं थद्धं जातं । सो तं दिस्वा “निरुद्धो दानि सामो”ति सोकं सद्दारेतुं असक्कोन्तो उभो हत्थे मत्थके ठपेत्वा महासद्देन परिदेवि । तमत्थं पकासेन्तो सत्था आह —

३२९. “स राजा परिदेवेसि, बहुं कारुज्जसज्झितं ।
अजरामरोहं आसिं, अज्जेतं जामि नो पुरे ।
सामं कालङ्कतं दिस्वा, नत्थि मच्चुस्स नागमो ॥

३३०. “यस्सु मं पटिमन्तेति, सविसेन समप्पितो ।
स्वज्ज एवं गते काले, न किञ्चि मभिभासति ॥

३३१. “निरयं नून गच्छामि, एत्थ मे नत्थि संसयो ।
तदा हि पकतं पापं, चिररत्ताय किब्बिसं ॥

३३२. “भवन्ति तस्स वत्तारो, गामे किब्बिसकारको ।
अरज्जे निम्मनुस्समिह, को मं वत्तुमरहति ॥

३३३. “सारयन्ति हि कम्मानी, गामे संगच्छ माणवा ।
अरज्जे निम्मनुस्समिह, को नु मं सारयिस्सती”ति ॥

तत्थ आसिन्ति अहं एत्तकं कालं अजरामरोम्हीति सज्जी अहोसिं । अज्जेतन्ति अज्ज अहं इमं सामं कालकतं दिस्वा ममज्जेव अज्जेसज्ज नत्थि मच्चुस्स नागमोति तं मच्चुस्स आगमनं अज्ज जानामि, इतो पुब्बे न जानामीति विलपति ।
स्वज्ज एवं गते कालेति यो सविसेन सल्लेन समप्पितो इदानीव मं पटिमन्तेति, सो अज्ज एवं गते काले एवं मरणकाले सम्पत्ते किञ्चि अप्पमत्तकम्पि न भासति । तदा हीति तस्मिं खणे सामं विज्झन्तेन मया पापं कतं । **चिररत्ताय किब्बिसन्ति** तं पन चिररत्तं विपच्चनसमत्थं दारुणं फरुसं ।

तस्साति तस्स एवरूपं पापकम्मं कत्वा विचरन्तस्स । वत्तारोति निन्दितारो भवन्ति “कुहिं गामे किन्ति किब्बिसकारको”ति । इमस्मिं पन अरज्जे निम्मनुस्समिह को मं वत्तुमरहति, सचे हि भवेय्य, वदेय्याति विलपति ।
सारयन्तीति गामे वा निगमादीसु वा **संगच्छ माणवा** तत्थ तत्थ बहू पुरिसा सन्निपतित्वा “अम्भो पुरिसघातक, दारुणं ते कम्मं कतं, असुकदण्डं पत्तो नाम त्व”न्ति एवं कम्मानी सारेन्ति चोदेन्ति । इमस्मिं पन निम्मनुस्से अरज्जे मं को सारयिस्सतीति अत्तानं चोदेन्तो विलपति ।

तदा बहुसुन्दरी नाम देवधीता गन्धमादनवासिनी महासत्तस्स सत्तमे अत्तभावे मातुभूतपुब्बा । सा पुत्तसिनेहेन बोधिसत्तं निच्चं आवज्जेति, तं दिवसं पन दिब्बसम्पत्तिं अनुभवमाना न तं आवज्जेति । “देवसमागमं गता”तिपि वदन्तियेव । सा तस्स विसज्जिभूतकाले “किं नु खो मे पुत्तस्स पवत्ती”ति आवज्जमाना अद्दस “अयं पीळियक्खो नाम राजा मम पुत्तं विसपीतेन सल्लेन विज्झित्वा मिगसम्मतानदीतीरे वालुकापुलिने घातेत्वा महन्तेन सद्देन परिदेवति । सचाहं न गमिस्सामि, मम पुत्तो सुवण्णसामो एत्थेव मरिस्सति, रज्जोपि हृदयं फलिस्सति, सामस्स मातापितरोपि निराहारा पानीयम्पि अलभन्ता सुस्सित्वा मरिस्सन्ति । मयि पन गताय राजा पानीयघटं आदाय तस्स मातापितरून् सन्तिकं गमिस्सति, गन्त्वा च पन “पुत्तो वो मया हतो”ति कथेस्सति । एवज्ज वत्वा तेसं वचनं सुत्वा ते पुत्तस्स सन्तिकं आनयिस्सति । अथ खो ते च अहज्ज सच्चकिरियं करिस्साम, सच्चबलेन सामस्स विसं विनस्सिस्सति । एवं मे पुत्तो जीवितं लभिस्सति, मातापितरो च चक्खूनि लभिस्सन्ति, राजा च सामस्स धम्मदेसनं सुत्वा नगरं गन्त्वा महादानं दत्वा सग्गपरायणो भविस्सति, तस्मा गच्छामहं तत्था”ति । सा गन्त्वा मिगसम्मतानदीतीरे अदिस्समानेन कायेन आकासे ठत्वा रज्जा सद्धिं कथेसि । तमत्थं पकासेन्तो सत्था आह —

३३४. “सा देवता अन्तरहिता, पब्बते गन्धमादने ।
रज्जोव अनुकम्पाय, इमा गाथा अभासथ ॥

३३५. “आगुं किर महाराज, अकरि कम्मदुक्कटं ।
अदूसका पितापुत्ता, तयो एकूसुना हता ॥

३३६. “एहि तं अनुसिक्खामि, यथा ते सुगती सिया ।

धम्मेनन्धे वने पोस, मज्जेहं सुगती तथा”ति ॥

तत्थ रज्जोवाति रज्जोयेव । आगुं किराति महाराज, त्वं महापराधं महापापं अकरि । दुक्कटन्ति यं कतं दुक्कटं होति, तं लामककम्मं अकरि । अदूसकाति निदोसा । पितापुत्ताति माता च पिता च पुत्तो च इमे तयो जना एकउसुना हता । तस्मिंहि हते तप्पटिबद्धा तस्स मातापितरोपि हताव होन्ति । अनुसिक्खामीति सिक्खापेमि अनुसासामि । पोसाति सामस्स ठाने ठत्वा सिनेहं पच्चुपट्ठापेत्वा सामो विय ते उभो अन्धे पोसेहि । मज्जेहं सुगती तथाति एवं तथा सुगतियेव गन्तब्बा भविस्सतीति अहं मज्जामि ।

सो देवताय वचनं सुत्वा “अहं किर तस्स मातापितरो पोसेत्वा सगं गमिस्सामी”ति सद्वहत्वा “किं मे रज्जेन, तेयेव पोसेस्सामी”ति दळ्हं अधिद्धाय बलवपरिदेवं परिदेवन्तो सोकं तनुकं कत्वा “सुवण्णसामो मतो भविस्सती”ति नानापुप्फेहि तस्स सरीरं पूजेत्वा उदकेन सिञ्चित्वा तिक्खत्तुं पदक्खिणं कत्वा चतूसु ठानेसु वन्दित्वा तेन पूरितं उदकघटं आदाय दोमनस्सप्पत्तो दक्खिणदिसाभिमुखो अगमासि । तमत्थं पकासेन्तो सत्था आह —

३३७: “स राजा परिदेवित्वा, बहं कारुज्जसज्जितं ।
उदककुम्भमादाय, पक्कामि दक्खिणामुखो”ति ॥

पकतियापि महाथामो राजा पानीयघटं आदाय गच्छन्तो अस्समपदं कोट्टेन्तो विय पविसित्वा दुकूलपण्डितस्स पण्णसालाद्वारं सम्पापुणि । दुकूलपण्डितो अन्तो निसिन्नोव तस्स पदसद्वं सुत्वा “नायं सामस्स पदसद्वो, कस्स नु खो”ति पुच्छन्तो गाथाद्वयमाह —

३३८: “कस्स नु एसो पदसद्वो, मनुस्सस्सेव आगतो ।
नेसो सामस्स निग्घोसो, को नु त्वमसि मारिस ॥

३३९: “सन्तज्जि सामो वजति, सन्तं पादानि नेयति ।
नेसो सामस्स निग्घोसो, को नु त्वमसि मारिसा”ति ॥

तत्थ मनुस्सस्सेवाति नायं सीहव्यग्घदीपियक्खनागकिन्नरानं, आगच्छतो पन मनुस्सस्सेवायं पदसद्वो, नेसो सामस्साति । सन्तं हीति उपसमयुत्तं एव । वजतीति चङ्कमति । नेयतीति पतिट्ठापेति ।

तं सुत्वा राजा “सचाहं अत्तनो राजभावं अकथेत्वा ‘मया तुम्हाकं पुत्तो मारितो’ति वक्खामि, इमे कुज्झित्वा मया सद्धिं फरुसं कथेस्सन्ति । एवं मे तेसु कोधो उप्पज्जिस्सति, अथ ने विहेठेस्सामि, तं मम अकुसलं भविस्सति, ‘राजा’ति पन वुत्ते अभायन्ता नाम नत्थि, तस्मा राजभावं ताव कथेस्सामी”ति चिन्तेत्वा पानीयमाळके पानीयघटं ठपेत्वा पण्णसालाद्वारे ठत्वा आह —

३४०: “राजाहमस्मि कासीनं, पीळियक्खोति मं विदू ।
लोभा रट्ठं पहित्वान, मिगमेसं चरामहं ॥

३४१: “इस्सत्थे चस्मि कुसलो, दळ्हधम्मोति विस्सुतो ।

नागोपि मे न मुच्चेय्य, आगतो उसुपातन”न्ति ॥

दुकूलपण्डितोपि तेन सद्धिं पटिसन्धारं करोन्तो आह —

३४२:“स्वागतं ते महाराज, अथो ते अदुरागतं ।

इस्सरोसि अनुप्पत्तो, यं इधत्थि पवेदय ॥

३४३:“तिन्दुकानि पियालानि, मधुके कासुमारियो ।

फलानि खुद्दकप्पानि, भुञ्ज राज वरं वरं ॥

३४४:“इदम्पि पानीयं सीतं, आभतं गिरिगब्भरा ।

ततो पिव महाराज, सचे त्वं अभिकङ्खसी”ति ।

तस्सत्थो **सत्तिगुम्बजातके** (जा० १.१५.१५९ आदयो) कथितो । इध पन “**गिरिगब्भरा**”ति मिगसम्मत्तं सन्धाय वुत्तं । सा हि नदी गिरिगब्भरा निक्खन्तत्ता “गिरिगब्भरा” त्वेव जाता ।

एवं तेन पटिसन्धारे कते राजा “पुत्तो वो मया मारितो”ति पठममेव वत्तुं अयुत्तं, अजानन्तो विय कथं समुट्ठापेत्वा कथेस्सामी”ति चिन्तेत्वा आह —

३४५:“नालं अन्धा वने दट्ठुं, को नु वो फलमाहरि ।

अनन्धस्सेवयं सम्मा, निवापो मय्ह खायती”ति ॥

तत्थ **नालन्ति** तुम्हे अन्धा इमस्मिं वने किञ्चि दट्ठुं न समत्था । **को नु वो फलमाहरी**ति को नु तुम्हाकं इमानि फलाफलानि आहरि । **निवापो**ति अयं सम्मा नयेन उपायेन कारणेन कतो खादितब्बयुत्तकानं परिसुद्धानं फलाफलानं निवापो सन्निचयो अनन्धस्स विय मय्हं खायति पञ्जायति उपट्ठाति ।

तं सुत्वा दुकूलपण्डितो “महाराज, न मयं फलाफलानि आहराम, पुत्तो पन नो आहरती”ति दस्सेन्तो गाथाद्वयमाह —

३४६:“दहरो युवा नातिब्रहा, सामो कल्याणदस्सनो ।

दीघस्स केसा असिता, अथो सूनग्गवेल्लिता ॥

३४७:“सो हवे फलमाहरित्वा, इतो आदाय कमण्डलुं ।

नदिं गतो उदहारो, मज्जे न दूरमागतो”ति ॥

तत्थ **नातिब्रहा**ति नातिदीघो नातिरस्सो । **सूनग्गवेल्लिता**ति सूनसङ्घाताय मंसकोट्टनपोत्थनिया अगं विय विनता । **कमण्डलुन्ति** घटं । **न दूरमागतो**ति इदानि न दूरं आगतो, आसन्नट्ठानं आगतो भविस्सतीति मज्जामीति अत्थो ।

तं सुत्वा राजा आह —

३४८:“अहं तं अवधिं सामं, यो तुय्हं परिचारको ।
यं कुमारं पवेदेथ, सामं कल्याणदस्सनं ॥

३४९:“दीघस्स केसा असिता, अथो सूनग्गवेल्लिता ।
तेसु लोहितलित्तेसु, सेति सामो महा हतो”ति ॥

तत्थ अवधिन्ति विसपीतेन सरेन विज्झित्वा मारेसिं । पवेदेथाति कथेथ । सेतीति मिगसम्मतानदीतीरे वालुकापुलिने सयति ।

दुकूलपण्डितस्स पन अविदूरे पारिकाय पण्णसाला होति । सा तत्थ निसिन्नाव रज्जो वचनं सुत्वा तं पवत्तिं सोतुकामा अत्तनो पण्णसालतो निक्खमित्वा रज्जुकसज्जाय दुकूलपण्डितस्स सन्तिकं गन्त्वा आह —

३५०:“केन दुकूल मन्तेसि, ‘हतो सामो’ति वादिना ।
‘हतो सामो’ति सुत्वान, हदयं मे पवेधति ॥

३५१:“अस्सत्थस्सेव तरुणं, पवाळं मालुतेरितं ।
‘हतो सामो’ति सुत्वान, हदयं मे पवेधती”ति ॥

तत्थ वादिनाति “मया सामो हतो”ति वदन्तेन । पवाळन्ति पल्लवं । मालुतेरितन्ति वातेन पहटं ।

दुकूलपण्डितो ओवदन्तो आह —

३५२:“पारिके कासिराजायं, सो सामं मिगसम्मते ।
कोधसा उसुना विज्झि, तस्स मा पापमिच्छिम्हा”ति ॥

तत्थ मिगसम्मतेति मिगसम्मतानदीतीरे । कोधसाति मिगेसु उप्पन्नेन कोधेन । मा पापमिच्छिम्हाति तस्स मयं उभोपि पापं मा इच्छिम्हा ।

पुन पारिका आह —

३५३:“किच्छा लद्धो पियो पुत्तो, यो अन्धे अभरी वने ।
तं एकपुत्तं घातिम्हि, कथं चित्तं न कोपये”ति ॥

तत्थ घातिम्हीति घातके ।

दुकूलपण्डितो आह —

३५४:“किच्छा लद्धो पियो पुत्तो, यो अन्धे अभरी वने ।
तं एकपुत्तं घातिम्हि, अक्कोधं आहु पण्डिता”ति ॥

तत्थ अवकोधन्ति कोधो नाम निरयसंवत्तनिको, तस्मा तं कोधं अकत्वा पुत्तघातकम्हि अवकोधो एव कत्तब्बोति पण्डिता आहु कथेन्ति ।

एवञ्च पन वत्वा ते उभोहि हत्थेहि उरं पहरित्वा महासत्तस्स गुणे वण्णेत्वा भुसं परिदेविसु । अथ ने राजा समस्सासेन्तो आह —

३५५: “मा बाळ्हं परिदेवेथ, ‘हतो सामो’ति वादिना ।
अहं कम्मकरो हुत्वा, भरिस्सामि ब्रहावने ॥

३५६: “इस्सत्थे चस्मि कुसलो, दळ्हधम्मोति विस्सुतो ।
अहं कम्मकरो हुत्वा, भरिस्सामि ब्रहावने ॥

३५७: “मिगानं विघासमन्वेसं, वनमूलफलानि च ।
अहं कम्मकरो हुत्वा, भरिस्सामि ब्रहावने”ति ॥

तत्थ वादिनाति तुम्हे “सामो हतो”ति वदन्तेन मया सद्धिं “तया नो एवं गुणसम्पन्नो पुत्तो मारितो, इदानी को अम्हे भरिस्सती”ति आदीनि वत्वा मा बाळ्हं परिदेवेथ, अहं तुम्हाकं कम्मकरो हुत्वा सामो विय तुम्हे भरिस्सामीति ।

एवं राजा “तुम्हे मा चिन्तयित्थ, न मय्हं रज्जेनत्थो, अहं वो यावजीवं भरिस्सामी”ति ते अस्सासेसि । ते तेन सद्धिं सल्लपन्ता आहंसु —

३५८: “नेस धम्मो महाराज, नेतं अम्हेसु कप्पति ।
राजा त्वमसि अम्हाकं, पादे वन्दाम ते मय”न्ति ॥

तत्थ धम्मोति सभावो कारणं वा । नेतं अम्हेसु कप्पतीति एतं तव कम्मकरणं अम्हेसु न कप्पति न सोभति । “पादे वन्दाम ते मय”न्ति इदं पन ते पब्बजितलिङ्गे ठितापि पुत्तसोकेन समम्भाहताय चेव निहतमानताय च वदिसु । “रज्जो विस्सासं उप्पादेतुं एवमाहंसू”तिपि वदन्ति ।

तं सुत्वा राजा अतिविय तुस्सित्वा “अहो अच्छरियं, एवं दोसकारके नाम मयि फरुसवचनमत्तम्पि नत्थि, पग्गण्हन्तियेव मम”न्ति चिन्तेत्वा गाथमाह —

३५९: “धम्मं नेसादा भणथ, कता अपचिती तया ।
पिता त्वमसि अम्हाकं, माता त्वमसि पारिके”ति ॥

तत्थ तयाति एकेकं वदन्तो एवमाह । पिताति दुकूलपण्डित, अज्ज पट्ठाया त्वं मय्हं पितुद्धाने तिड्ड, अम्म पारिके, त्वम्पि मे मातुद्धाने तिड्ड, अहं पन वो पुत्तस्स सामस्स ठाने ठत्वा पादधोवनादीनि सब्बकिच्चानि करिस्सामि, मं राजाति असल्लक्खेत्वा सामोति सल्लक्खेथाति ।

ते अञ्जलिं पगगृहं वन्दित्वा “महाराज, तव अम्हाकं कम्मकरणकिच्चं नत्थि, अपिच खो पन लङ्घिकोटिया नो गहेत्वा आनेत्वा सामं दस्सेही”ति याचन्ता गाथाद्वयमाहंसु —

३६०: “नमो ते कासिराजत्थु, नमो ते कासिवड्डुन ।
अञ्जलिं ते पगगण्हाम, याव सामानुपापय ॥

३६१: “तस्स पादे समज्जन्ता, मुखञ्च भुजदस्सनं ।
संसुम्भमाना अत्तानं, कालमागमयामसे”ति ॥

तत्थ याव सामानुपापयाति याव सामो यत्थ, तत्थ अम्हे अनुपापय । भुजदस्सनन्ति कल्याणदस्सनं अभिरूपं ।
संसुम्भमानाति पोथेन्ता । कालमागमयामसेति कालकिरियं आगमेस्साम ।

तेसं एवं कथेन्तानञ्जेव सूरियो अत्थङ्गतो । अथ राजा “सचाहं इदानेव इमे तत्थ नेस्सामि, तं दिस्वाव नेसं हदयं फलिस्सति, इति तिण्णम्पि एतेसं मतकाले अहं निरये उप्पज्जन्तोयेव नाम, तस्मा तेसं गन्तुं न दस्सामी”ति चिन्तेत्वा चतस्सो गाथायो अञ्जभासि —

३६२: “ब्रहा वाळमिगाकिण्णं, आकासन्तं दिस्सति ।
यत्थ सामो हतो सेति, चन्दोव पतितो छमा ॥

३६३: “ब्रहा वाळमिगाकिण्णं, आकासन्तं दिस्सति ।
यत्थ सामो हतो सेति, सूरियोव पतितो छमा ॥

३६४: “ब्रहा वाळमिगाकिण्णं, आकासन्तं दिस्सति ।
यत्थ सामो हतो सेति, पंसुना पतिकुन्थितो ॥

३६५: “ब्रहा वाळमिगाकिण्णं, आकासन्तं दिस्सति ।
यत्थ सामो हतो सेति, इधेव वसथस्समे”ति ॥

तत्थ ब्रहाति अच्चुग्गतं । आकासन्तंवाति एतं वनं आकासस्स अन्तो विय हुत्वा दिस्सति । अथ वा आकासन्तन्ति आकासमानं, पकासमानन्ति अत्थो । छमाति छमायं, पथवियन्ति अत्थो । “छम”न्तिपि पाठो, पथविं पतितो वियाति अत्थो । पतिकुन्थितोति परिकिण्णो, पलिवेठितोति अत्थो ।

अथ ते अत्तनो वाळमिगभयाभावं दस्सेतुं गाथमाहंसु —

३६६: “यदि तत्थ सहस्सानि, सतानि नियुतानि च ।
नेवम्हाकं भयं कोचि, वने वाळेसु विज्जती”ति ॥

तत्थ कोचीति इमस्मिं वने कत्थचि एकस्मिं पदेसेपि अम्हाकं वाळेसु भयं नाम नत्थि ।

राजा ते पटिबाहितुं असक्कोन्तो हत्थेसु गहेत्वा तत्थ नेसि । तमत्थं पकासेन्तो सत्था आह —

३६७:“ततो अन्धानमादाय, कासिराजा ब्रहावने ।

हत्थे गहेत्वा पक्कामि, यत्थ सामो हतो अहू”ति ॥

तत्थ ततोति तदा । अन्धानन्ति अन्धे । अहूति अहोसि । यत्थाति यस्मिं ठाने सो निपन्नो, तत्थ नेसीति अत्थो ।

सो आनेत्वा च पन सामस्स सन्तिके ठपेत्वा “अयं वो पुत्तो”ति आचिक्खि । अथस्स पिता सीसं उक्खिपित्वा माता पादे गहेत्वा ऊरूसु ठपेत्वा निसीदित्वा विलपिंसु । तमत्थं पकासेन्तो सत्था आह —

३६८:“दिस्वान पतितं सामं, पुत्तकं पंसुकुन्थितं ।

अपविद्धं ब्रहारज्जे, चन्दंव पतितं छमा ॥

३६९:“दिस्वान पतितं सामं, पुत्तकं पंसुकुन्थितं ।

अपविद्धं ब्रहारज्जे, सूरियंव पतितं छमा ॥

३७०:“दिस्वान पतितं सामं, पुत्तकं पंसुकुन्थितं ।

अपविद्धं ब्रहारज्जे, कलूनं परिदेवयुं ॥

३७१:“दिस्वान पतितं सामं, पुत्तकं पंसुकुन्थितं ।

बाहा पग्गय्ह पक्कन्दुं, ‘अधम्मो किर भो’इति ॥

३७२:“बाळ्हं खो त्वं पमत्तोसि, साम कल्याणदस्सन ।

यो अज्जेवं गते काले, न किञ्चि मभिभाससि ॥

३७३:“बाळ्हं खो त्वं पदित्तोसि, साम कल्याणदस्सन ।

यो अज्जेवं गते काले, न किञ्चि मभिभाससि ॥

३७४:“बाळ्हं खो त्वं पकुद्धोसि, साम कल्याणदस्सन ।

यो अज्जेवं गते काले, न किञ्चि मभिभासति ॥

३७५:“बाळ्हं खो त्वं पसुत्तोसि, साम कल्याणदस्सन ।

यो अज्जेवं गते काले, न किञ्चि मभिभाससि ॥

३७६:“बाळ्हं खो त्वं विमनोसि, साम कल्याणदस्सन ।

यो अज्जेवं गते काले, न किञ्चि मभिभाससि ॥

३७७:“जटं वलिनं पंसुगतं, कोदानि सण्ठपेस्सति ।

सामो अयं कालकतो, अन्धानं परिचारको ॥

३७८: “को मे सम्मज्जमादाय, सम्मज्जिस्सति अस्समं ।
सामो अयं कालकतो, अन्धानं परिचारको ॥

३७९: “कोदानि न्हापयिस्सति, सीतेनुण्होदकेन च ।
सामो अयं कालकतो, अन्धानं परिचारको ॥

३८०: “कोदानि भोजयिस्सति, वनमूलफलानि च ।
सामो अयं कालकतो, अन्धानं परिचारको”ति ॥

तत्थ अपविद्धन्ति रज्जा निरत्थकं छड्ढितं । अधम्मो किर भो इतीति अयुत्तं किर भो, अज्ज इमस्मिं लोके वत्तति ।
पमत्तोति तिखिणसुरं पिवित्वा विय मत्तो पमत्तो पमादं आपन्नो । पदित्तोति दप्पितो । “पकुब्धोसि विमनोसी”ति सब्बं
विलापवसेन भणन्ति । जटन्ति तात, अम्हाकं जटामण्डलं । वलिनं पंसुगतन्ति यदा आकुलं मलग्गहितं भविस्सति ।
कोदानीति इदानि को सण्ठपेस्सति, सोधेत्वा उजुं करिस्सतीति ।

अथस्स माता बहुं विलपित्वा तस्स उरे हत्थं ठपेत्वा सन्तापं उपधारेन्ती “पुत्तस्स मे सन्तापो पवत्तितियेव, विसवेगेन
विसज्जितं आपन्नो भविस्सति, निब्बिसभावत्थाय चस्स सच्चकिरियं करिस्सामी”ति चिन्तेत्वा सच्चकिरियमकासि ।
तमत्थं पकासेन्तो सत्था आह —

३८१: “दिस्वान पतितं सामं, पुत्तकं पंसुकुन्थितं ।
अट्ठिता पुत्तसोकेन, माता सच्चं अभासथ ॥

३८२: “येन सच्चेनयं सामो, धम्मचारी पुरे अहु ।
एतेन सच्चवज्जेन, विसं सामस्स हज्जतु ॥

३८३: “येन सच्चेनयं सामो, ब्रह्मचारी पुरे अहु ।
एतेन सच्चवज्जेन, विसं सामस्स हज्जतु ॥

३८४: “येन सच्चेनयं सामो, सच्चवादी पुरे अहु ।
एतेन सच्चवज्जेन, विसं सामस्स हज्जतु ॥

३८५: “येन सच्चेनयं सामो, मातापेत्तिभरो अहु ।
एतेन सच्चवज्जेन, विसं सामस्स हज्जतु ॥

३८६: “येन सच्चेनयं सामो, कुले जेट्ठापचायिको ।
एतेन सच्चवज्जेन, विसं सामस्स हज्जतु ॥

३८७:“येन सच्चेनयं सामो, पाणा पियतरो मम ।
एतेन सच्चवज्जेन, विसं सामस्स हज्जतु ॥

३८८:“यं किञ्चित्थि कतं पुज्जं, मय्हज्जेव पितुच्च ते ।
सब्बेन तेन कुसलेन, विसं सामस्स हज्जतू”ति ॥

तत्थ येन सच्चेनाति येन भूतेन सभावेन । धम्मचारीति दसकुसलकम्मपथधम्मचारी । सच्चवादीति हसितवसेनपि मुसावादं न वदति । मातापेत्तिभरोति अनलसो हुत्वा रत्तिन्दिवं मातापितरो भरि । कुले जेद्वापचायिकोति जेद्धानं मातापितूनं सक्कारकारको होति ।

एवं मातरा सत्तहि गाथाहि सच्चकिरियाय कताय सामो परिवत्तित्वा निपज्जि । अथस्स पिता “जीवति मे पुत्तो, अहम्पिस्स सच्चकिरियं करिस्सामी”ति तथेव सच्चकिरियमकासि । तमत्यं पकासेन्तो सत्था आह —

३८९:“दिस्वान पतितं सामं, पुत्तकं पंसुकुन्थितं ।
अट्टितो पुत्तसोकेन, पिता सच्चं अभासथ ॥

३९०:“येन सच्चेनयं सामो, धम्मचारी पुरे अहु ।
एतेन सच्चवज्जेन, विसं सामस्स हज्जतु ॥

३९१:“येन सच्चेनयं सामो, ब्रह्मचारी पुरे अहु ।
एतेन सच्चवज्जेन, विसं सामस्स हज्जतु ॥

३९२:“येन सच्चेनयं सामो, सच्चवादी पुरे अहु ।
एतेन सच्चवज्जेन, विसं सामस्स हज्जतु ॥

३९३:“येन सच्चेनयं सामो, मातापेत्तिभरो अहु ।
एतेन सच्चवज्जेन, विसं सामस्स हज्जतु ॥

३९४:“येन सच्चेनयं सामो, कुले जेद्वापचायिको ।
एतेन सच्चवज्जेन, विसं सामस्स हज्जतु ॥

३९५:“येन सच्चेनयं सामो, पाणा पियतरो मम ।
एतेन सच्चवज्जेन, विसं सामस्स हज्जतु ॥

३९६:“यं किञ्चित्थि कतं पुज्जं, मय्हज्जेव मातुच्च ते ।
सब्बेन तेन कुसलेन, विसं सामस्स हज्जतू”ति ॥

एवं पितरि सच्चकिरियं करोन्ते महासत्तो परिवत्तित्वा इतरेन पस्सेन निपज्जि । अथस्स ततियं सच्चकिरियं देवता

अकासि । तमत्थं पकासेन्तो सत्था अह —

३९७: “सा देवता अन्तरहिता, पब्बते गन्धमादने ।
सामस्स अनुकम्पाय, इमं सच्चं अभासथ ॥

३९८: “पब्बत्याहं गन्धमादने, चिररत्तनिवासिनी ।
न मे पियतरो कोचि, अज्जो सामेन विज्जति ।
एतेन सच्चवज्जेन, विसं सामस्स हज्जतु ॥

३९९: “सब्बे वना गन्धमया, पब्बते गन्धमादने ।
एतेन सच्चवज्जेन, विसं सामस्स हज्जतु ॥

४००: “तेसं लालप्पमानानं, बहुं कारुज्जसज्झितं ।
खिप्पं सामो समुट्ठासि, युवा कल्याणदस्सनो”ति ॥

तत्थ पब्बत्याहन्ति पब्बते अहं । सब्बे वना गन्धमयाति सब्बे रुक्खा गन्धमया । न हि तत्थ अगन्धो नाम कोचि रुक्खो अत्थि । तेसन्ति भिक्खवे, तेसं उभिन्नं लालप्पमानानज्जेव देवताय सच्चकिरियाय परियोसाने खिप्पं सामो उट्ठासि, पदुमपत्ततो उदकं वियस्स विसं विनिवत्तेत्वा आबाधो विगतो, इध नु खो विद्धो, एत्थ नु खो विद्धोति विद्धट्ठानम्पि न पज्जायि ।

इति महासत्तस्स निरोगभावो, मातापितूनज्ज चक्खुपटिलाभो, अरुणुगगमनज्ज, देवतानुभावेन तेसं चतुन्नं अस्समेयेव पाकटभावो चाति सब्बं एकक्खणेयेव अहोसि । मातापितरो “चक्खूनि नो लब्धानि, सुवण्णसामो च अरोगो जातो”ति अतिरेकतरं तुस्सिंसु । अथ ने सामपण्डितो गाथं अभासि —

४०१: “सामोहमस्मि भद्दं वो, सोत्थिनाम्हि समुट्ठितो ।
मा बाळ्हं परिदेवेथ, मज्जुनाभिवदेथ म”न्ति ॥

तत्थ सोत्थिनाम्हि समुट्ठितोति सोत्थिना सुखेन उट्ठितो अम्हि भवामि । मज्जुनाति मधुरस्सरेन मं अभिवदेथ ।

अथ सो राजानं दिस्वा पटिसन्थारं करोन्तो आह —

४०२: “स्वागतं ते महाराज, अथो ते अदुरागतं ।
इस्सरोसि अनुप्पत्तो, यं इधत्थि पवेदय ॥

४०३: “तिन्दुकानि पियालानि, मधुके कासुमारियो ।
फलानि खुद्दकप्पानि, भुज्ज राज वरं वरं ॥

४०४: अत्थि मे पानीयं सीतं, आभतं गिरिगम्भरा ।

ततो पिव महाराज, सचे त्वं अभिकङ्खसी'ति ॥

राजापि तं अच्छरियं दिस्वा आह —

४०५:“सम्मूहामि पमुहामि, सब्बा मुहन्ति मे दिसा ।
पेतं तं साम मद्दक्खिं, को नु त्वं साम जीवसी'ति ॥

तत्थ पेतन्ति साम अहं तं मतं अद्दसं । को नु त्वन्ति कथं नु त्वं जीवितं पटिलभसीति पुच्छि ।

महासत्तो “अयं राजा मं 'मतो'ति सल्लक्खेसि, अमतभावमस्स पकासेस्सामी'ति चिन्तेत्वा आह —

४०६:“अपि जीवं महाराज, पुरिसं गाळहवेदनं ।
उपनीतमनसङ्कप्पं, जीवन्तं मज्जते मतं ॥

४०७:“अपि जीवं महाराज, पुरिसं गाळहवेदनं ।
तं निरोधगतं सन्तं, जीवन्तं मज्जते मत'न्ति ॥

तत्थ अपि जीवन्ति जीवमानं अपि । उपनीतमनसङ्कप्पन्ति भवङ्गओतिण्णचित्ताचारं । जीवन्तन्ति जीवमानमेव “एसो मतो'ति मज्जति । निरोधगतन्ति अस्सासपस्सासनरोधं समापन्नं सन्तं विज्जमानं मं एवं लोको मतं विय जीवन्तमेव मज्जति ।

एवञ्च पन वत्वा महासत्तो राजानं अत्थे योजेतुकामो धम्मं देसेन्तो पुन द्वे गाथा अभासि —

४०८:“यो मातरं पितरं वा, मच्चो धम्मेन पोसति ।
देवापि नं तिकिच्छन्ति, मातापेत्तिभरं नरं ॥

४०९:“यो मातरं पितरं वा, मच्चो धम्मेन पोसति ।
इधेव नं पसंसन्ति, पेच्च सग्गे पमोदती'ति ॥

तं सुत्वा राजा “अच्छरियं वत, भो, मातापेत्तिभरस्स जन्तुनो उप्पन्नरोगं देवतापि तिकिच्छन्ति, अतिविय अयं सामो सोभती'ति अज्जलिं पग्गय्ह याचन्तो आह —

४१०:“एस भिय्यो पमुहामि, सब्बा मुहन्ति मे दिसा ।
सरणं तं साम गच्छामि, त्वञ्च मे सरणं भवा'ति ॥

तत्थ भिय्योति यस्मा तादिसे परिसुद्धसीलगुणसम्पन्ने तयि अपरज्झिं, तस्मा अतिरेकतरं सम्मुहामि । त्वञ्च मे सरणं भवाति सरणं गच्छन्तस्स मे त्वं सरणं भव, पतिट्ठा होहि, देवलोकगामिमगं करोहीति ।

अथ नं महासत्तो “सचेपि, महाराज, देवलोकं गन्तुकामोसि, महन्तं दिब्बसम्पत्तिं परिभुज्जितुकामोसि, इमासु

दसराजधम्मचरियासु वत्तस्सू'ति तस्स धम्मं देसेन्तो दस राजधम्मचरियगाथा अभसि —

४११:“धम्मं चर महाराज, मातापितृसु खत्तिय ।
इध धम्मं चरित्वान, राज सगं गमिस्ससि ॥

४१२:“धम्मं चर महाराज, पुत्तदारेसु खत्तिय ।
इध धम्मं चरित्वान, राज सगं गमिस्ससि ॥

४१३:“धम्मं चर महाराज, मित्तामच्चेसु खत्तिय ।
इध धम्मं चरित्वान, राज सगं गमिस्ससि ॥

४१४:“धम्मं चर महाराज, वाहनेसु बलेसु च ।
इध धम्मं चरित्वान, राज सगं गमिस्ससि ॥

४१५:“धम्मं चर महाराज, गामेसु निगमेसु च ।
इध धम्मं चरित्वान, राज सगं गमिस्ससि ॥

४१६:“धम्मं चर महाराज, रट्टेसु जनपदेसु च ।
इध धम्मं चरित्वान, राज सगं गमिस्ससि ॥

४१७:“धम्मं चर महाराज, समणब्राह्मणेसु च ।
इध धम्मं चरित्वान, राज सगं गमिस्ससि ॥

४१८:“धम्मं चर महाराज, मिगपक्खीसु खत्तिय ।
इध धम्मं चरित्वान, राज सगं गमिस्ससि ॥

४१९:“धम्मं चर महाराज, धम्मो चिण्णो सुखावहो ।
इध धम्मं चरित्वान, राज सगं गमिस्ससि ॥

४२०:“धम्मं चर महाराज, सइन्दा देवा सब्रह्मका ।
सुचिण्णेन दिवं पत्ता, मा धम्मं राज पामदो'ति ॥

तासं अत्थो तेसकुणजातके (जा० २.१७.१ आदयो) वित्थारितोव । एवं महासत्तो तस्स दस राजधम्मो देसेत्वा उत्तरिपि ओवदित्वा पञ्च सीलानि अदासि । सो तस्स ओवादं सिरसा सम्पटिच्छित्वा महासत्तं वन्दित्वा खमापेत्वा बाराणसिं गन्त्वा दानादीनि पुञ्जानि कत्वा सगगपरायणो अहोसि । बोधिसत्तोपि यावजीवं मातापितरो परिचरित्वा मातापितृहि सद्धिं पञ्च अभिञ्जा च अट्ठ समापत्तियो च निब्बत्तेत्वा ब्रह्मलोकूपगो अहोसि ।

सत्था इदं धम्मदेसनं आहरित्वा “भिक्षवे, मातापितृनं पोसनं नाम पण्डितानं वंसो”ति वत्वा सच्चानि पकासेत्वा

जातकं समोधानेसि, सच्चपरियोसाने मातुपोसकभिक्षु सोतापत्तिफलं पापुणि ।

तदा राजा आनन्दो अहोसि, देवधीता उप्पलवण्णा, सक्को अनुरुद्धो, दुक्कूलपण्डितो महाकस्सपो, पारिका भद्दकापिलानी भिक्षुनी, सुवण्णसामपण्डितो पन अहमेव सम्मासम्बुद्धो अहोसिन्ति ।

सुवण्णसामजातकवण्णना ततिया ।

[५४१] ४. निमिजातकवण्णना

अच्छेरं वत लोकस्मिन्ति इदं सत्था मिथिलं उपनिस्साय मघदेवअम्बवने विहरन्तो सितपातुकम्मं आरब्ध कथेसि । एकदिवसज्झि सत्था सायन्हसमये सम्बहुलेहि भिक्षूहि सद्धिं तस्मिं अम्बवने चारिकं चरमानो एकं रमणीयं भूमिप्पदेसं दिस्वा अत्तनो पुब्बचरियं कथेतुकामो हुत्वा सितपातुकम्मं कत्वा आयस्मता आनन्दत्थेरेन सितपातुकम्मकारणं पुट्ठो “आनन्द, अयं भूमिप्पदेसो पुब्बे मया मघदेवराजकाले ज्ञानकीळ्हं कीळन्तेन अज्झावुट्ठपुब्बो”ति वत्वा तेन याचितो पज्जत्तासने निसीदित्वा अतीतं आहरि ।

अतीते विदेहरट्ठे मिथिलनगरे मघदेवो नाम राजा रज्जं कारेसि । सो चतुरासीतिवस्ससहस्सानि कुमारकीळ्हं कीळि, चतुरासीतिवस्ससहस्सानि उपरज्जं कारेसि, चतुरासीतिवस्ससहस्सानि रज्जं कारेन्तो “यदा मे सम्म कप्पक, सिरस्मिं पलितानि पस्सेय्यासि, तदा मे आरोचेय्यासी”ति आह । अपरभागे कप्पको पलितानि दिस्वा रज्जो आरोचेसि । राजा पलितं सुवण्णसण्डासेन उद्धरापेत्वा हत्थतले पतिट्ठापेत्वा पलितं ओलोकेत्वा मच्चुराजेन आगन्त्वा नलाटे लग्गं विय मरणं सम्पस्समानो “इदानि मे पब्बजितकालो”ति कप्पकस्स गामवरं दत्वा जेट्ठपुत्तं पक्कोसापेत्वा “तात, रज्जं पटिच्छ, अहं पब्बजिस्सामी”ति वत्वा “किं कारणा देवा”ति वुत्ते —

“उत्तमङ्गुरुहा मय्हं, इमे जाता वयोहरा ।

पातुभूता देवदूता, पब्बज्जासमयो ममा”ति ॥ —

वत्वा पुत्तं रज्जे अभिसिञ्चित्वा “तात, त्वम्पि एवरूपं पलितं दिस्वाव पब्बजेय्यासी”ति तं ओवदित्वा नगरा निक्खमित्वा अम्बवने इसिपब्बज्जं पब्बजित्वा चतुरासीतिवस्ससहस्सानि चत्तारो ब्रह्मविहारे भावेत्वा ब्रह्मलोके निब्बत्ति । पुत्तोपिस्स एतेनेव उपायेन पब्बजित्वा ब्रह्मलोकपरायणो अहोसि । तथा तस्स पुत्तो, तथा तस्स पुत्तोति एवं द्वीहि ऊनानि चतुरासीतिखत्तियसहस्सानि सीसे पलितं दिस्वाव इमस्मिं अम्बवने पब्बजित्वा चत्तारो ब्रह्मविहारे भावेत्वा ब्रह्मलोके निब्बत्तिसु ।

तेसं सब्बपठमं निब्बत्तो मघदेवराजा ब्रह्मलोके ठितोव अत्तनो वंसं ओलोकेन्तो द्वीहि ऊनानि चतुरासीतिखत्तियसहस्सानि पब्बजितानि दिस्वा तुट्ठमानसो हुत्वा “इतो नु खो परं पवत्तिस्सति, न पवत्तिस्सती”ति ओलोकेन्तो अप्पवत्तनभावं जत्वा “मम वंसं अहमेव घटेस्सामी”ति चिन्तेत्वा ततो चवित्वा मिथिलनगरे रज्जो अगमहेसिया कुच्छिम्हि पटिसन्धिं गण्हित्वा दसमासच्चयेन मातु कुच्छितो निक्खमि । राजा तस्स नामग्गहणदिवसे नेमित्तके ब्राह्मणे पक्कोसापेत्वा पुच्छि । ते तस्स लक्खणानि ओलोकेत्वा “महाराज, अयं कुमारो तुम्हाकं वंसं घटेन्तो उप्पन्नो । तुम्हाकज्झि वंसो पब्बजितवंसो, इमस्स परतो नागमिस्सती”ति वदिसु । तं सुत्वा राजा “अयं कुमारो रथचक्कनेमि विय मम वंसं घटेन्तो जातो, तस्मा तस्स ‘निमिकुमारो’ति नामं करिस्सामी”ति चिन्तेत्वा

“निमिकुमारो”तिस्स नामं अकासि ।

सो दहरकालतो पट्टाय दाने सीले उपोसथकम्मे च अभिरतो अहोसि । अथस्स पिता पुरिमनयेनेव पलितं दिस्वा कप्पकस्स गामवरं दत्त्वा पुत्तस्स रज्जं निथ्यादेत्वा अम्बवने पब्बजित्वा ब्रह्मलोकपरायणो अहोसि । निमिराजा पन दानज्झासयताय चतूसु नगरद्वारेसु नगरमज्झे चाति पञ्चसु ठानेसु पञ्च दानसालायो कारापेत्वा महादानं पवत्तेसि । एकेकाय दानसालाय सतसहस्सं सतसहस्सं कत्वा देवसिकं पञ्च पञ्च कहापणसतसहस्सानि परिच्चजि, निच्चं पञ्च सीलानि रक्खि, पक्खदिवसेसु उपोसथं समादियि, महाजनम्पि दानादीसु पुज्जेसु समादपेसि, सगमगगं आचिक्खित्वा निरयभयेन तज्जेत्वा धम्मं देसेसि । तस्स ओवादे ठिता मनुस्सा दानादीनि पुज्जानि कत्वा ततो चुता देवलोके निब्बत्तिसु, देवलोको परिपूरि, निरयो तुच्छो विय अहोसि । तदा तावत्तिसभवने देवसङ्गा सुधम्मायं देवसभायं सन्निपतित्वा “अहो, वत अम्हाकं आचरियो निमिराजा, तं निस्साय मयं इमं बुद्धज्जणेनपि अपरिच्छिन्दनीयं दिब्बसम्पत्तिं अनुभवामा”ति वत्ता महासत्तस्स गुणे वण्णयिंसु । मनुस्सलोकेपि महासमुद्वपिट्ठे आसित्ततेलं विय महासत्तस्स गुणकथा पत्थरि । सत्था तमत्यं आविभूतं कत्वा भिक्खुसङ्घस्स कथेन्तो आह —

४२१: “अच्छेरं वत लोकस्मिं, उप्पज्जन्ति विचक्खणा ।

यदा अहु निमिराजा, पण्डितो कुसलत्थिको ॥

४२२: “राजा सब्बविदेहानं, अदा दानं अरिन्दमो ।

तस्स तं ददतो दानं, सङ्कप्पो उदपज्जथ ।

दानं वा ब्रह्मचरियं वा, कतमं सु महप्फल”न्ति ॥

तत्थ यदा अहूति भिक्खवे, यदा पण्डितो अत्तनो च परेसज्ज कुसलत्थिको निमिराजा अहोसि, तदा देवमनुस्सा “अच्छेरं वत, भो, एवरूपापि नाम अनुप्पन्ने बुद्धजाणे महाजनस्स बुद्धकिच्चं साधयमाना लोकस्मिं विचक्खणा उप्पज्जन्ती”ति एवं तस्स गुणकथं कथेसुन्ति अत्थो । “यथा अहु”तिपि पाठो । तस्सत्थो — यथा अहु निमिराजा पण्डितो कुसलत्थिकोयेव, तथारूपा महाजनस्स बुद्धकिच्चं साधयमाना उप्पज्जन्ति विचक्खणा । यं तेसं उप्पन्नं, तं अच्छेरं वत लोकस्मिन्ति । इति सत्था सयमेव अच्छरियजातो एवमाह । **सब्बविदेहानन्ति** सब्बविदेहरट्टवासीनं । **कतमं** सूति एतेसु द्वीसु कतमं नु खो महप्फलन्ति अत्थो ।

सो किर पन्नरसीउपोसथदिवसे उपोसथिको हुत्वा सब्बाभरणानि ओमुज्चित्वा सिरिसयनपिट्ठे निपन्नोव द्वे यामे निहं ओक्कमित्वा पच्छिमयामे पबुद्धो पल्लङ्कं आभुजित्वा “अहं महाजनस्स अपरिमाणं दानम्पि देमि, सीलम्पि रक्खामि, दानस्स नु खो महन्तं फलं, उदाहु ब्रह्मचरियस्सा”ति चिन्तेत्वा अत्तनो कङ्कं छिन्दितुं नासक्खि । तस्मिं खणे सक्कस्स भवनं उण्हाकारं दस्सेसि । सक्को आवज्जेन्तो तं तथा वितक्केन्तं दिस्वा “कङ्कमस्स छिन्दिस्सामी”ति एककोव सीधं आगन्त्वा सकलनिवेसनं एकोभासं कत्वा सिरिगब्भं पविसित्वा ओभासं फरित्वा आकासे ठत्वा तेन पुट्ठो ब्याकासि । तमत्यं पकासेन्तो सत्था आह —

४२३: “तस्स सङ्कप्पमज्जाय, मघवा देवकुज्जरो ।

सहस्सनेत्तो पातुरहु, वण्णेन विहनं तमं ॥

४२४:“सलोमहट्टो मनुजिन्दो, वासवं अवचा निमि ।
देवता नुसि गन्धब्बो, अदु सक्को पुरिन्दो ॥

४२५:“न च मे तादिसो वण्णो, दिट्ठो वा यदि वा सुतो ।
आचिक्ख मे त्वं भदन्ते, कथं जानेमु तं मयं ॥

४२६:“सलोमहट्टं जत्वान, वासवो अवचा निमि ।
सक्कोहमस्मि देविन्दो, आगतोस्मि तवन्तिके ।
अलोमहट्टो मनुजिन्द, पुच्छ पज्जं यमिच्छसि ॥

४२७:“सो च तेन कतोकासो, वासवं अवचा निमि ।
पुच्छामि तं महाराज, सब्बभूतानमिस्सर ।
‘दानं वा ब्रह्मचरियं वा, कतमंसु महप्फलं’ ॥

४२८:“सो पुट्ठो नरदेवेन, वासवो अवचा निमि ।
विपाकं ब्रह्मचरियस्स, जानं अक्खासिजानतो ॥

४२९:“हीनेन ब्रह्मचरियेन, खत्तिये उपपज्जति ।
मज्झिमेन च देवत्तं, उत्तमेन विसुज्झति ॥

४३०:“न हेते सुलभा काया, याचयोगेन केनचि ।
ये काये उपपज्जन्ति, अनागारा तपस्सिनो’ति ॥

तत्थ सलोमहट्टोति भिक्खवे, सो निमिराजा ओभासं दिस्वा आकासं ओलोकेन्तो तं दिब्बाभरणपटिमण्डितं दिस्वाव भयेन लोमहट्टो हुत्वा “देवता नुसि गन्धब्बो”ति आदिना पुच्छि । अलोमहट्टोति निब्भयो अहट्ठलोमो हुत्वा पुच्छ, महाराजाति । वासवं अवचाति तुट्ठमानसो हुत्वा सक्कं अवोच । जानं अक्खासिजानतोति भिक्खवे, सो सक्को अतीते अत्तना पच्चक्खतो दिट्ठपुब्बं ब्रह्मचरियस्स विपाकं जानन्तो तस्स अजानतो अक्खासि ।

हीनेनाति आदीसु पुथुति तथायतने मेथुनविरतिमत्तं सीलं हीनं नाम, तेन खत्तियकुले उपपज्जति । ज्ञानस्स उपचारमत्तं मज्झिमं नाम, तेन देवत्तं उपपज्जति । अट्ठसमापत्तिनिब्बत्तनं पन उत्तमं नाम, तेन ब्रह्मलोके निब्बत्तति, तं बाहिरका निब्बानन्ति कथेन्ति । तेनाह “विसुज्झती”ति । इमस्मिं पन बुद्धसासने परिसुद्धसीलस्स भिक्खुनो अज्जतरं देवनिकायं पत्थेन्तस्स ब्रह्मचरियचेतना हीनताय हीनं नाम, तेन यथापत्थिते देवलोके निब्बत्तति । परिसुद्धसीलस्स भिक्खुनो अट्ठसमापत्तिनिब्बत्तनं मज्झिमं नाम, तेन ब्रह्मलोके निब्बत्तति । परिसुद्धसीलस्स विपस्सनं वट्ठेत्वा अरहत्तुप्पत्ति उत्तमं नाम, तेन विसुज्झतीति । इति सक्को “महाराज, दानतो सतगुणेन सहस्सगुणेन सतसहस्सगुणेन ब्रह्मचरियवासोव महप्फलो”ति वण्णेति । कायाति ब्रह्मघटा । याचयोगेनाति याचनयुत्तकेन यज्जयुत्तकेन वाति उभयत्थापि दायकस्सेवेतं नामं । तपस्सिनोति तपनिस्सितका ।

इमाय गाथाय ब्रह्मचरियवासस्सेव महप्फलभावं दीपेत्वा इदानी ये अतीते महादानं दत्त्वा कामावचरं अतिक्कमितुं नासक्खिंसु, ते राजानो दस्सेन्तो आह —

४३१: “दुदीपो सागरो सेलो, मुजकिन्दो भगीरसो ।
उसिन्दरो कस्सपो च, असको च पुथुज्जनो ॥

४३२: “एते चज्जे च राजानो, खत्तिया ब्राह्मणा बहू ।
पुथुयज्जं यजित्वान, पेतत्तं नातिवत्तिसु”न्ति ॥

तस्सत्थो — महाराज, पुब्बे बाराणसियं दुदीपो नाम राजा दानं दत्त्वा मरणचक्केन छिन्नो कामावचरेयेव निब्बत्ति । तथा सागरादयो अट्ठाति एते च अज्जे च बहू राजानो चेव खत्तिया ब्राह्मणा च पुथुयज्जं यजित्वान अनेकप्पकारं दानं दत्त्वा कामावचरभूमिसङ्घातं पेतत्तं नातिवत्तिसूति अत्थो । कामावचरदेवता हि रूपादिनो किलेसवत्थुस्स कारणा परं पच्चासीसनतो कपण्ताय “पेता”ति वुच्चन्ति । वुत्तम्पि चेतं —

“ये अदुतिया न रमन्ति एकिका, विवेकजं ये न लभन्ति पीतिं ।
किज्चापि ते इन्दसमानभोगा, ते वे पराधीनसुखा वराका”ति ॥

एवम्पि दानफलतो ब्रह्मचरियफलस्सेव महन्तभावं दस्सेत्वा इदानी ब्रह्मचरियवासेन पेतभवनं अतिक्कमित्त्वा ब्रह्मलोके निब्बत्ततापसे दस्सेन्तो आह —

४३३: “अथ यीमे अवत्तिसु, अनागारा तपस्सिनो ।
सत्तिसयो यामहनु, सोमयामो मनोजवो ॥

४३४: “समुदो माघो भरतो च, इसि कालपुरक्खतो ।
अङ्गीरसो कस्सपो च, किसवच्छो अकत्ति चा”ति ॥

तत्थ अवत्तिसूति कामावचरं अतिक्कमिंसु । तपस्सिनोति सीलतपज्जेव समापत्तितपज्ज निस्सिता । सत्तिसयोति यामहनुआदयो सत्त भातरोव सन्धायाह । अङ्गीरसादीहि चतूहि सद्धिं एकादसेते अवत्तिसु अतिक्कमिंसूति अत्थो ।

एवं ताव सुतवसेनेव दानफलतो ब्रह्मचरियवासस्सेव महप्फलतं वण्णेत्वा इदानी अत्तना दिट्ठपुब्बं आहरन्तो आह —

४३५: “उत्तरेन नदी सीदा, गम्भीरा दुरतिक्कमा ।
नळगिवण्णा जोतन्ति, सदा कज्चनपब्बता ॥

४३६: “परूळ्हकच्छा तगरा, रूळ्हकच्छा वना नगा ।
तत्रासुं दससहस्सा, पोराणा इसयो पुरे ॥

४३७: “अहं सेट्ठोस्मि दानेन, संयमेन दमेन च ।

अनुत्तरं वतं कत्वा, पकिरचारी समाहिते ॥

४३८: “जातिमन्तं अजच्चञ्च, अहं उजुगतं नरं ।
अतिवेलं नमस्सिस्सं, कम्मबन्धू हि माणवा ॥

४३९: “सब्बे वण्णा अधम्मट्ठा, पतन्ति निरयं अधो ।
सब्बे वण्णा विसुज्झन्ति, चरित्वा धम्ममुत्तम”न्ति ॥

तत्थ उत्तरेनाति महाराज, अतीते उत्तरहिमवन्ते द्विन्नं सुवण्णपब्बतानं अन्तरे पवत्ता सीदा नाम नदी गम्भीरा नावाहिपि दुरतिक्कमा अहोसि । किं कारणा? सा हि अतिसुखुमोदका, सुखुमत्ता उदकस्स अन्तमसो मोरपिञ्छ-मत्तम्पि तत्थ पतितं नं सण्ठाति, ओसीदित्वा हेट्ठातलमेव गच्छति । तेनेव सा सीदा नाम अहोसि । ते पन तस्सा तीरेसु कञ्चनपब्बता सदा नळगिवण्णा हुत्वा जोतन्ति ओभासन्ति । परूळहकच्छा तगराति तस्सा पन नदिया तीरे कच्छा परूळहतगरा अहेसुं तगरगन्धसुगन्धिनो । रूळहकच्छा वना नगाति ये तत्थ अज्जेपि पब्बता, तेसम्पि अन्तरे कच्छा रूळहवना अहेसुं, पुप्फफलूपगरुक्खसञ्छन्नाति अत्थो । तत्रासुन्ति तस्मिं एवं रमणीये भूमिभागे दससहस्सा इसयो अहेसुं । ते सब्बेपि अभिज्जासमापत्तिलाभिनोव । तेसु भिक्खाचारवेलाय केचि उत्तरकुरुं गच्छन्ति, केचि महाजम्बुदीपे जम्बुफलं आहरन्ति, केचि हिमवन्तेयेव मधुरफलाफलानि आहरित्वा खादन्ति, केचि जम्बुदीपतले तं तं नगरं गच्छन्ति । एकोपि रसतण्हाभिभूतो नत्थि, ज्ञानसुखेनेव वीतिनामेन्ति । तदा एको तापसो आकासेन बाराणसिं गन्त्वा सुनिवत्थो सुपारुतो पिण्डाय चरन्तो पुरोहितस्स गेहद्वारं पापुणि । सो तस्स उपसमे पसीदित्वा अन्तोनिवेसनं आनेत्वा भोजेत्वा कतिपाहं पटिजगन्तो विस्सासे उप्पन्ने “भन्ते, तुम्हे कुहिं वसथा”ति पुच्छि । “असुकट्टाने नामावुसो”ति । “किं पन तुम्हे एककोव तत्थ वसथ, उदाहु अज्जेपि अत्थी”ति? “किं वदेसि, आवुसो, तस्मिं पदेसे दससहस्सा इसयो वसन्ति, सब्बेव अभिज्जासमापत्तिलाभिनो”ति । तस्स तेसं गुणं सुत्वा पब्बज्जाय चित्तं नमि । अथ नं सो आह — “भन्ते, मम्पि तत्थ नेत्वा पब्बाजेथा”ति । “आवुसो, त्वं राजपुरिसो, न तं सक्का पब्बाजेतु”न्ति । “तेन हि, भन्ते, अज्जाहं राजानं आपुच्छिस्सामि, तुम्हे स्वेपि आगच्छेय्याथा”ति । सो अधिवासेसि ।

इतरोपि भुत्तपातरासो राजानं उपसङ्कमित्वा “इच्छामहं, देव, पब्बजितु”न्ति आह । “किं कारणा पब्बजिस्ससी”ति? “कामेसु दोसं नेक्खम्मे च आनिसंसं दिस्वा”ति । “तेन हि पब्बजाहि, पब्बजितोपि मं दस्सेय्यासी”ति । सो “साधू”ति सम्पटिच्छित्वा अत्तनो गेहं गन्त्वा पुत्तदारं अनुसासित्वा सब्बं सापतेय्यं दस्सेत्वा अत्तनो पब्बजितपरिक्खारं गहेत्वा तापसस्स आगमनमगं ओलोकेन्तोव निसीदि । तापसोपि तथेव आकासेनागन्त्वा अन्तोनगरं पविसित्वा तस्स गेहं पाविसि । सो तं सक्कच्चं परिविसित्वा “भन्ते, मया कथं कातब्ब”न्ति आह । सो तं बहिनगरं नेत्वा हत्थे आदाय अत्तनो आनुभावेन तत्थ नेत्वा पब्बाजेत्वा पुनदिवसे तं तथेव ठपेत्वा भत्तं आहरित्वा दत्वा कसिणपरिकम्मं आचिक्खि । सो कतिपाहेनेव अभिज्जासमापत्तियो निब्बत्तेत्वा सयमेव पिण्डाय चरति ।

सो अपरभागे “अहं रज्जो अत्तानं दस्सेतुं पटिज्जं अदासिं, दस्सेस्सामस्स अत्तान”न्ति चिन्तेत्वा तापसे वन्दित्वा आकासेन बाराणसिं गन्त्वा भिक्खं चरन्तो राजद्वारं पापुणि । राजा तं दिस्वा सज्जानित्वा अन्तोनिवेसनं पवेसेत्वा सक्कारं कत्वा “भन्ते, कुहिं वसथा”ति पुच्छि । “उत्तरहिमवन्तपदेसे कञ्चनपब्बतन्तरे पवत्ताय सीदानदिया तीरे, महाराजा”ति । “किं पन, भन्ते, एककोव तत्थ वसथ, उदाहु अज्जेपि अत्थी”ति । “किं वदेसि, महाराज, तत्थ दससहस्सा इसयो वसन्ति, सब्बेव अभिज्जासमापत्तिलाभिनो”ति? राजा तेसं गुणं सुत्वा सब्बेसं भिक्खं दातुकामो अहोसि । अथ नं राजा आह —

“भन्ते, अहं तेसं इसीनं भिक्खं दातुकामोहि, किं करोमी”ति? “महाराज, ते इसयो जिक्खाविज्जेय्यरसे अगिद्धा, न सक्का इधानेतु”न्ति । “भन्ते, तुम्हे निस्साय ते भोजेस्सामि, उपायं मे आचिक्खथा”ति । “तेन हि, महाराज, सचे तेसं दानं दातुकामोसि, इतो निक्खमित्वा सीदानदीतीरे वसन्तो तेसं दानं देही”ति ।

सो “साधू”ति सम्पटिच्छित्वा सब्बूपकरणानि गाहापेत्वा चतुरङ्गिनिया सेनाय सद्धिं निक्खमित्वा अत्तनो रज्जसीमं पापुणि । अथ नं तापसो अत्तनो आनुभावेन सद्धिं सेनाय सीदानदीतीरं नेत्वा नदीतीरे खन्धावारं कारापेत्वा आकासेन अत्तनो वसनट्ठानं गत्वा पुनदिवसे पच्चागमि । अथ नं राजा सक्कच्चं भोजेत्वा “स्वे, भन्ते, दससहस्से इसयो आदाय इधेव आगच्छथा”ति आह । सो “साधू”ति सम्पटिच्छित्वा गत्वा पुनदिवसे भिक्खाचारवेलाय तेसं इसीनं आरोचेसि “मारिसा, बाराणासिराजा ‘तुम्हाकं भिक्खं दस्सामी’ति आगन्त्वा सीदानदीतीरे निसिन्नो स्वे वो निमन्तेति, तस्सानुकम्पाय खन्धावारं गत्वा भिक्खं गणहथा”ति । ते “साधू”ति सम्पटिच्छित्वा आकासेन गत्वा खन्धावारस्स अविदूरे ओतरिंसु । राजा ते दिस्वा पच्चुगमनं कत्वा खन्धावारं पवेसेत्वा पज्जत्तासनेसु निसीदापेत्वा इसिगणं पणीतेनाहारेन सन्तप्पेत्वा तेसं इरियापथे पसन्नो स्वातनायपि निमन्तेसि । एतेनुपायेन दसन्नं तापससहस्सानं दसवस्ससहस्सानि दानं अदासि । ददन्तो च तस्मिंयेव पदेसे नगरं मापेत्वा सस्सकम्मं कारेसि । न खो पन, महाराज, तदा सो राजा अज्जो अहोसि, अथ खो **अहं सेट्ठोस्मि दानेन**, अहमेव हि तदा दानेन सेट्ठो हुत्वा तं महादानं दत्वा इमं पेतलोकं अतिक्कमित्वा ब्रह्मलोके निब्बत्तितुं नासक्खिं । मया दिन्नं पन दानं भुज्जित्वा सब्बेव ते तापसा कामावचरं अतिक्कमित्वा ब्रह्मलोके निब्बत्ता, इमिनापेतं वेदितब्बं “ब्रह्मचरियवासोव महप्फलो”ति ।

एवं दानेन अत्तनो सेट्ठभावं पकासेत्वा इतरेहि तीहि पदेहि तेसं इसीनं गुणं पकासेति । तत्थ **संयमेनाति** सीलेन । **दमेनाति** इन्द्रियदमेन । **अनुत्तरन्ति** एतेहि गुणेहि निरन्तरं उत्तमं वतं समादानं चरित्वा । **पकिरचारीति** गणं पकिरित्वा पटिक्खित्वा पहाय एकचारिके, एकीभावं गतेति अत्थो । **समाहितेति** उपचारप्पनासमाधीहि समाहितचित्ते । एवरूपे अहं तपस्सिनो उपट्ठहिन्ति दस्सेति । **अहं उजुगतन्ति** अहं, महाराज, तेसं दससहस्सानं इसीनं अन्तरे कायवट्ठादीनं अभावेन उजुगतं एकम्पि नरं हीनजच्चो वा होतु जातिसम्पन्नो वा, जातिं अविचारेत्वा तेसं गुणेषु पसन्नमानसो हुत्वा सब्बमेव अतिवेलं नमस्सिस्सं, निच्चकालमेव नमस्सिस्सन्ति वदति । किं कारणा? **कम्मबन्धू हि माणवाति**, सत्ता हि नामेते कम्मबन्धू कम्मपटिसरणा, तेनेव कारणेन सब्बे वण्णाति वेदितब्बा ।

एवञ्च पन वत्वा “किञ्चापि, महाराज, दानतो ब्रह्मचरियमेव महप्फलं, द्वेपि पनेते महापुरिसवितक्काव, तस्मा द्वीसुपि अप्पमत्तोव हुत्वा दानञ्च देहि, सीलञ्च रक्खाही”ति तं ओवदित्वा सकट्टानमेव गतो । तमत्थं पकासेन्तो सत्था आह —

४४०: इदं वत्वान मघवा, देवराजा सुजम्पति ।

वेदेहमनुसासित्वा, सगगकायं अपक्कमी”ति ॥

तत्थ **अपक्कमीति** पक्कमि, सुधम्मादेवसभायं निसिन्नमेव अत्तानं दस्सेसीति अत्थो ।

अथ नं देवगणा आहंसु “महाराज, ननु न पज्जायित्थ, कुहिं गतत्था”ति? “मारिसा मिथिलायं निमिरज्जो एका कट्ठा उप्पज्जि, तस्स पज्जं कथेत्वा तं राजानं निक्कट्ठं कत्वा आगतोम्ही”ति वत्वा पुन तं कारणं गाथाय कथेतुं आह —

४४१: “इमं भोन्तो निसामेथ, यावन्तेत्थ समागता ।
धम्मिकानं मनुस्सानं, वण्णं उच्चावचं बहुं ॥

४४२: “यथा अयं निमिराजा, पण्डितो कुसलत्थिको ।
राजा सब्बविदेहानं, अदा दानं अरिन्दमो ॥

४४३: “तस्स तं ददतो दानं, सङ्कप्पो उदपज्जथ ।
दानं वा ब्रह्मचरियं वा, कतमं सु महप्फलं” न्ति ॥

तत्थ इमन्ति धम्मिकानं कल्याणधम्मानं मनुस्सानं मया वुच्चमानं सीलवसेन उच्चं दानवसेन अवचं बहुं इमं वण्णं निसामेथ सुणाथाति अत्थो । यथा अयन्ति अयं निमिराजा यथा अतिविय पण्डितोति ।

इति सो अपरिहापेत्वा रज्जो वण्णं कथेसि । तं सुत्वा देवसङ्घा राजानं दट्ठुकामा हुत्वा “अम्हाकं निमिराजा आचरियो, तस्सोवादे ठत्वा तं निस्साय अम्हेहि अयं दिब्बसम्पत्ति लब्धा, मयं दट्ठुकामम्हा, तं पक्कोसापेहि, महाराजा” ति वदिसु । सक्को “साधू” ति सम्पटिच्छित्वा मातलिं पक्कोसापेत्वा “सम्म मातलि, वेजयन्तरथं योजेत्वा मिथिलं गन्त्वा निमिराजानं दिब्बयाने आरोपेत्वा आनेही” ति आह । सो “साधू” ति सम्पटिच्छित्वा रथं योजेत्वा पायासि । सक्कस्स पन देवेहि सद्धिं कथेन्तस्स मातलिं आणापेन्तस्स च रथं योजेन्तस्स च मनुस्सगणनाय मासो अतिक्कन्तो । इति निमिरज्जो पुण्णमायं उपोसथिकस्स पाचीनसीहपज्जरं विवरित्वा महातले निसीदित्वा अमच्चगणपरिवुत्तस्स सीलं पच्चवेक्खन्तस्स पाचीनलोकधातुतो उगच्छन्तेन चन्दमण्डलेन सद्धियेव सो रथो पज्जायति । मनुस्सा भुत्तसायमासा घरद्वारेसु निसीदित्वा सुखकथं कथेन्ता “अज्ज द्वे चन्दा उगता” ति आहंसु । अथ नेसं सल्लपन्तानज्जेव रथो पाकटो अहोसि । महाजनो “नायं, चन्दो, रथो” ति वत्वा अनुक्कमेन सिन्धवसहस्सयुत्ते मातलिसङ्गाहके वेजयन्तरथे च पाकटे जाते “कस्स नु खो इदं दिब्बयानं आगच्छती” ति चिन्तेत्वा “न कस्सचि अज्जस्स, अम्हाकं राजा धम्मिको, सक्केन वेजयन्तरथो पेसितो भविस्सति, अम्हाकं रज्जोव अनुच्छविको” ति तुट्ठप्पहट्ठो गाथमाह —

४४४: “अब्भुतो वत लोकस्मिं, उप्पज्जि लोमहंसनो ।
दिब्बो रथो पातुरुहु, वेदेहस्स यसस्सिनो” ति ॥

तत्थ अब्भुतोति अभूतपुब्बो । अच्छरियोति ते विम्हयवसेनेवमाहंसु ।

तस्स पन महाजनस्स एवं कथेन्तस्सेव मातलि वातवेगेन आगन्त्वा रथं निवत्तेत्वा सीहपज्जरउम्मारे पच्छाभागेन ठपेत्वा आरोहणसज्जं कत्वा आरोहणत्थाय राजानं निमन्तेसि । तमत्थं पकासेन्तो सत्था आह —

४४५: “देवपुत्तो महिद्धिको, मातलि देवसारथि ।
निमन्तयित्थ राजानं, वेदेहं मिथिलगगहं ॥

४४६: “एहिमं रथमारुह, राजसेट्ठु दिसम्पति ।
देवा दस्सनकामा ते, तावत्तिसा सइन्दका ।

सरमाना हि ते देवा, सुधम्मायं समच्छरे”ति ॥

तत्थ मिथिलग्गहन्ति मिथिलायं पतिट्ठितगेहं, चतूहि वा सङ्गहवत्थूहि मिथिलायं सङ्गाहकं । समच्छरेति तवेव गुणकथं कथेन्ता निसिन्नाति ।

तं सुत्वा राजा “अदिट्ठपुब्बं देवलोकञ्च पस्सिस्सामि, मातलिस्स च मे सङ्गहो कतो भविस्सति, गच्छिस्सामी”ति चिन्तेत्वा अन्तेपुरञ्च महाजनञ्च आमन्तेत्वा “अहं नचिरस्सेव आगमिस्सामि, तुम्हे अप्पमत्ता दानादीनि पुज्जानि करोथा”ति वत्वा रथं अभिरुहि । तमत्थं पकासेन्तो सत्था आह —

४४७: ततो राजा तरमानो, वेदेहो मिथिलग्गहो ।

आसना वुट्ठित्वान, पमुखो रथमारुहि ॥

४४८: अभिरूळ्हं रथं दिब्बं, मातलि एतदब्रवि ।

केन तं नेमि मग्गेन, राजसेट्ठ दिसम्पति ।

येन वा पापकम्मन्ता, पुज्जकम्मा च ये नरा”ति ॥

तत्थ पमुखोति उत्तमो, अभिमुखो वा, महाजनस्स पिट्ठिं दत्वा आरूळ्होति अत्थो । येन वाति येन मग्गेन गन्त्वा यत्थ पापकम्मन्ता वसन्ति, तं ठानं सक्का दट्ठुं, येन वा गन्त्वा ये पुज्जकम्मा नरा वसन्ति, तेसं ठानं सक्का दट्ठुं, एतेसु द्वीसु केन मग्गेन तं नेमि । इदं सो सक्केन अनाणत्तोपि अत्तनो दूतविसेसदस्सनत्थं आह ।

अथ नं राजा “मया द्वे ठानानि अदिट्ठपुब्बानि, द्वेपि पस्सिस्सामी”ति चिन्तेत्वा आह —

४४९: उभयेनेव मं नेहि, मातलि देवसारथि ।

येन वा पापकम्मन्ता, पुज्जकम्मा च ये नरा”ति ॥

ततो मातलि “द्वेपि एकपहारेनेव न सक्का दस्सेतुं, पुच्छिस्सामि न”न्ति पुच्छन्तो पुन गाथमाह —

४५०: केन तं पठमं नेमि, राजसेट्ठ दिसम्पति ।

येन वा पापकम्मन्ता, पुज्जकम्मा च ये नरा”ति ॥

निरयकण्डं

ततो राजा “अहं अवस्सं देवलोकं गमिस्सामि, निरयं ताव पस्सिस्सामी”ति चिन्तेत्वा अनन्तरं गाथमाह —

४५१: निरये ताव पस्सामि, आवासे पापकम्मिनं ।

ठानानि लुट्ठकम्मानं, दुस्सीलानञ्च या गती”ति ॥

तत्थ या गतीति या एतेसं निब्बत्ति, तञ्च पस्सामीति ।

अथस्स वेतरणिं नदिं ताव दस्सेसि । तमतथं पकासेन्तो सत्था आह —

४५२:‘दस्सेसि मातलि रज्जो, दुगं वेतरणिं नदिं ।
कुथितं खारसंयुत्तं, तत्तं अगिसिखूपम’न्ति ॥

तत्थ वेतरणन्ति भिक्खवे, मातलि रज्जो कथं सुत्वा निरयाभिमुखं रथं पेसेत्वा कम्मपच्चये उतुना समुद्धितं वेतरणिं नदिं ताव दस्सेसि । तत्थ निरयपाला जलितानि असिसत्तितोमरभिन्दिवालमुगगादीनि आवुधानि गहेत्वा नेरयिकसत्ते पहरन्ति विज्झन्ति विहेठेन्ति । ते तं दुक्खं असहन्ता वेतरणियं पतन्ति । सा उपरि भिन्दिवालप्पमाणाहि सकण्टकाहि वेत्तलताहि सञ्छन्ना । ते तत्थ बहूनि वस्ससहस्सानि पच्चिंसु । तेसु पज्जलन्तेसु खुरधारातिखिणेषु कण्टकेसु खण्डाखण्डिका होन्ति । तेसं हेट्ठा तालक्खन्धप्पमाणानि पज्जलितअयसूलानि उट्ठहन्ति । नेरयिकसत्ता बहुं अब्धानं वीतिनामेत्वा वेत्तलताहि गळित्वा सूलेसु पतित्वा विद्धसररीरा सूलेसु आवुणितमच्छा विय चिरं पच्चन्ति । तानि सूलानिपि पज्जलन्ति, नेरयिकसत्तापि पज्जलन्ति । सूलानं हेट्ठा उदकपिट्ठे जलितानि खुरधारासदिसानि तिखिणानि अयोपोक्खरपत्तानि होन्ति । ते सूलेहि गळित्वा अयपोक्खरपत्तेसु पतित्वा चिरं दुक्खवेदनं अनुभवन्ति । ततो खारोदके पतन्ति, उदकं पज्जलति, नेरयिकसत्तापि पज्जलन्ति, धूमोपि उट्ठहति । उदकस्स पन हेट्ठा नदीतलं खुरधाराहि सञ्छन्नं । ते ‘हेट्ठा नु खो कीदिस’न्ति उदके निमुज्जित्वा खुरधारासु खण्डाखण्डिका होन्ति । ते तं महादुक्खं अधिवासेतुं असक्कोन्ता महन्तं भेरवं विरवन्ता विचरन्ति । कदाचि अनुसोतं वुहन्ति, कदाचि पटिसोतं । अथ ने तीरे ठिता निरयपाला उसुसत्तितोमरादीनि उक्खिपित्वा मच्छे विय विज्झन्ति । ते दुक्खवेदनाप्पत्ता महाविरवं रवन्ति । अथ ने पज्जलितेहि अयबळिसेहि उद्धरित्वा परिकट्ठित्वा पज्जलितअयपथवियं निपज्जापेत्वा तेसं मुखे तत्तं अयोगुळ्हं पक्खिपन्ति ।

इति निमिराजा वेतरणियं महादुक्खपीळिते नेरयिकसत्ते दिस्वा भीततसितो सङ्कम्पितहृदयो हुत्वा ‘किं नामेते सत्ता पापकम्मं अकंसू’ति मातलिं पुच्छि । सोपिस्स ब्याकासि । तमतथं पकासेन्तो आह —

४५३:‘निमी हवे मातलिमज्झभासथ, दिस्वा जनं पतमानं विदुगो ।
भयज्झि मं विन्दति सूत दिस्वा, पुच्छामि तं मातलि देवसारथि ।
इमे नु मच्चा किमकंसु पापं, येमे जना वेतरणिं पतन्ति ॥

४५४:तस्स पुट्ठो वियाकासि, मातलि देवसारथि ।
विपाकं पापकम्मानं, जानं अक्खासिजानतो ॥

४५५:ये दुब्बले बलवन्ता जीवलोके, हिं सन्ति रोसेन्ति सुपापधम्मा ।
ते लुद्धकम्मा पसवेत्त्व पापं, तेमे जना वेतरणिं पतन्ती’ति ॥

तत्थ विन्दतीति अहं अत्तनो अनिस्सरो हुत्वा भयसन्तको विय जातो । दिस्वाति पतमानं दिस्वा । जानन्ति भिक्खवे, सो मातलि सयं जानन्तो तस्स अजानतो अक्खासि । दुब्बलेति सरीरबलभोगबलआणाबलविरहिते । बलवन्ताति तेहि बलेहि समन्नागता । हिंसन्तीति पाणिप्पहारादीहि किलमेन्ति । रोसेन्तीति नानप्पकारेहि अक्कोसवत्थूहि अक्कोसन्ति घटेन्ति । पसवेत्वाति जनेत्वा, कत्वाति अत्थो ।

एवं मातलि तस्स पज्झं ब्याकरित्वा रज्जा वेतरणिनिरये दिट्ठे तं पदेसं अन्तरधापेत्वा पुरतो रथं पेसेत्वा सुनखादीहि खादनट्ठानं दस्सेत्वा तं दिस्वा भीतेन रज्जा पज्झं पुट्ठो ब्याकासि । तमतथं पकासेन्तो सत्था आह —

४५६:“सामा च सोणा सबला च गिज्झा, काकोलसङ्गा अदन्ति भेरवा ।
भयज्झि मं विन्दति सूत दिस्वा, पुच्छामि तं मातलि देवसारथि ।
इमे नु मच्चा किमकंसु पापं, येमे जने काकोलसङ्गा अदन्ति ॥

४५७:तस्स पुट्ठो वियाकासि, मातलि देवसारथि ।
विपाकं पापकम्मानं, जानं अक्खासिजानतो ॥

४५८:“ये केचिमे मच्छरिनो कदरिया, परिभासका समणब्राह्मणानं ।
हिं सन्ति रोसेन्ति सुपापधम्मा, ते लुद्धकम्मा पसवेत्त पापं ।
तेमे जने काकोलसङ्गा अदन्ती”ति ॥

इतो परेसु पज्हेसु चेव ब्याकरणेसु च एसेव नयो । तत्थ **सामा**ति रत्तवण्णा । **सोणा**ति सुनखा । **सबला** चाति कबरवण्णा च, सेतकाळपीतलोहितवण्णा चाति एवं पञ्चवण्णसुनखे दस्सेति । ते किर महाहत्थिप्पमाणा जलितअयपथवियं नेरयिकसत्ते मिगे विय अनुबन्धित्वा पिण्डिकमंसेसु डंसित्वा तेसं तिगावुत्तप्पमाणं सरीरं जलितअयपथवियं पातेत्वा महारवं रवन्तानं द्वीहि पुरिमपादेहि उरं अक्कमित्वा अट्ठिमेव सेसेत्वा मंसं लुञ्चित्वा खादन्ति । **गिज्झा**ति महाभण्डसकटप्पमाणा लोहतुण्डा गिज्झा । एते तेसं कणयसदिसेहि तुण्डेहि अट्ठीनि भिन्दित्वा अट्ठिमिज्जं खादन्ति । **काकोलसङ्गा**ति लोहतुण्डकाकगणा । ते अतिविय भयानका दिट्ठे दिट्ठे खादन्ति । **येमे जने**ति ये इमे नेरयिकसत्ते काकोलसङ्गा खादन्ति, इमे नु मच्चा किं नाम पापं अकंसूति पुच्छि । **मच्छरिनो**ति अज्जेसं अदायका । **कदरिया**ति परे देन्तेपि पटिसेधका थद्धमच्छरिनो । **समणब्राह्मणानन्ति** समितबाहितपापानं ।

४५९:“सजोतिभूता पथविं कमन्ति, तत्तेहि खन्धेहि च पोथयन्ति ।
भयज्झि मं विन्दति सूत दिस्वा, पुच्छामि तं मातलि देवसारथि ।
इमे नु मच्चा किमकंसु पापं, येमे जना खन्धहता सयन्ति ॥

४६०:“तस्स पुट्ठो वियाकासि, मातलि देवसारथि ।
विपाकं पापकम्मानं, जानं अक्खासिजानतो ॥

४६१:“ये जीवलोकस्मि सुपापधम्मिनो, नरञ्च नारिञ्च अपापधम्मं ।
हिं सन्ति रोसेन्ति सुपापधम्मा, ते लुद्धकम्मा पसवेत्त पापं ।
तेमे जना खन्धहता सयन्ती”ति ॥

तत्थ **सजोतिभूता**ति पज्जलितसरीरा । **पथविन्ति** पज्जलितं नवयोजनबहलं अयपथविं । **कमन्ती**ति अक्कमन्ति । **खन्धेहि च पोथयन्ती**ति निरयपाला अनुबन्धित्वा तालप्पमाणेहि जलितअयक्खन्धेहि जङ्घादीसु पहरित्वा पातेत्वा तेहेव खन्धेहि पोथयन्ति, चुण्णविचुण्णं करोन्ति । **सुपापधम्मिनो**ति अत्तना सुट्ठु पापधम्मा हुत्वा । **अपापधम्मन्ति**

सीलाचारादिसम्पन्नं, निरपराधं वा ।

४६२:“अङ्गारकासुं अपरे फुणन्ति, नरा रुदन्ता परिदङ्गता ।
भयज्झि मं विन्दति सूत दिस्वा, पुच्छामि तं मातलि देवसारथि ।
इमे नु मच्चा किं मकंसु पापं, येमे जना अङ्गारकासुं फुणन्ति ॥

४६३:“तस्स पुट्ठो वियाकासि, मातलि देवसारथि ।
विपाकं पापकम्मानं, जानं अक्खासिजानतो ॥

४६४:“ये केचि पूगाय धनस्स हेतु, सक्खिं करित्वा इणं जापयन्ति ।
ते जापयित्वा जनतं जनिन्द, ते लुद्धकम्मा पसवेत्त पापं ।
तेमे जना अङ्गारकासुं फुणन्ती”ति ॥

तत्थ अङ्गारकासुन्ति सम्म मातलि, के नामेते अपरे वजं अपविसन्तियो गावो विय सम्परिवारेत्वा निरयपालेहि जलितअयगुळेहि पोथियमाना अङ्गारकासुं पतन्ति । तत्र च नेसं याव कटिप्पमाणा निमुग्गानं महतीहि अयपच्छीहि आदाय उपरिअङ्गारे ओकिरन्ति, अथ ने अङ्गारे सम्पटिच्छित्तुं असक्कोन्ता रोदन्ता दङ्गता फुणन्ति विधुनन्ति, कम्मबलेन वा अत्तनो सीसे अङ्गारे फुणन्ति ओकिरन्तीति अत्थो । पूगाय धनस्साति ओकासे सति दानं वा दस्साम, पूजं वा पवत्तेस्साम, विहारं वा करिस्सामाति संकट्टित्वा ठपितस्स पूगसन्तकस्स धनस्स हेतु । जापयन्तीति तं धनं यथारुचि खादित्वा गणजेट्ठकानं लज्जं दत्त्वा “असुकट्ठाने एत्तकं वयकरणं गतं, असुकट्ठाने अम्हेहि एत्तकं दिन्न”न्ति कूटसक्खिं करित्वा तं इणं जापयन्ति विनासेन्ति ।

४६५:“सजोतिभूता जलिता पदित्ता, पदिस्सति महती लोहकुम्भी ।
भयज्झि मं विन्दति सूत दिस्वा, पुच्छामि तं मातलि देवसारथि ।
इमे नु मच्चा किमकंसु पापं, येमे जना अवंसिरा लोहकुम्भिं पतन्ति ॥

४६६:“तस्स पुट्ठो वियाकासि, मातलि देवसारथि ।
विपाकं पापकम्मानं, जानं अक्खासिजानतो ॥

४६७:“ये सीलवन्तं समणं ब्राह्मणं वा, हिंसन्ति रोसेन्ति सुपापधम्मा ।
ते लुद्धकम्मा पसवेत्त पापं, तेमे जना अवंसिरा लोहकुम्भिं पतन्ती”ति ॥

तत्थ पदित्तातिआदित्ता । महतीति पब्बतप्पमाणा कप्पेन सण्ठितलोहरसेन सम्पुण्णा । अवंसिराति भयानकेहि निरयपालेहि उद्धंपादे अधोसिरे कत्वा खिपियमाना तं लोहकुम्भिं पतन्ति । सीलवन्तन्ति सीलआचारगुणसम्पन्नं ।

४६८:“लुज्जन्ति गीवं अथ वेठयित्वा, उण्होदकस्मिं पकिलेदयित्वा ।
भयज्झि मं विन्दति सूत दिस्वा, पुच्छामि तं मातलि देवसारथि ।
इमे नु मच्चा किमकंसु पापं, येमे जना लुत्तसिरा सयन्ति ॥

४६९:“तस्स पुट्ठो वियाकासि, मातलि देवसारथि ।
विपाकं पापकम्मानं, जानं अक्खासिजानतो ॥

४७०:“ये जीवलोकस्मि सुपापधम्मिनो, पक्खी गहेत्वान विहेठयन्ति ते ।
विहेठयित्वा सकुणं जनिन्द, ते लुद्धकम्मा पसवेत्त पापं ।
तेमे जना लुत्तसिरा सय”न्ति ॥

तत्थ लुञ्चन्तीति उप्पाटेन्ति । अथ वेठयित्वाति जलितलोहयोत्तेहि अधोमुखं वेठयित्वा । उण्होदकस्मिन्ति कप्पेन सण्ठितलोहउदकस्मिं । पक्खिलेदयित्वाति तेमेत्वा खिपित्वा । इदं वुत्तं होति — सम्म मातलि, येसं इमे निरयपाला जलितलोहयोत्तेहि गीवं वेठेत्वा तिगावुत्तप्पमाणं सरीरं ओनामेत्वा तं गीवं सम्परिवत्तकं लुञ्चित्वा जलितअयदण्डेहि आदाय एकस्मिं जलितलोहरसे पक्खिपित्वा तुट्ठहट्ठा होन्ति, तां च गीवाय लुञ्चिताय पुन सीसेन सद्धिं गीवा उप्पज्जतियेव । किं नामेते कम्मं करिंसु? एते हि मे दिस्वा भयं उप्पज्जतीति । पक्खी गहेत्वान विहेठयन्तीति महाराज, ये जीवलोकस्मिं सकुणे गहेत्वा पक्खे लुञ्चित्वा गीवं वेठेत्वा जीवितक्खयं पापेत्वा खादन्ति वा विक्किणन्ति वा, ते इमे लुत्तसिरा सयन्तीति ।

४७१:“पहूततोया अनिगाधकूला, नदी अयं सन्दति सुप्पतित्था ।
घम्माभितत्ता मनुजा पिवन्ति, पीतञ्च तेसं भुस होति पानि ॥

४७२:“भयज्झि मं विन्दति सूत दिस्वा, पुच्छामि तं मातलि देवसारथि ।
इमे नु मच्चा किमकंसु पापं, पीतञ्च तेसं भुस होति पानि ॥

४७३:“तस्स पुट्ठो वियाकासि, मातलि देवसारथि ।
विपाकं पापकम्मानं, जानं अक्खासिजानतो ॥

४७४:“ये सुद्धधज्जं पलासेन मिस्सं, असुद्धकम्मा कयिनो ददन्ति ।
घम्माभितत्तानं पिपासितानं, पीतञ्च तेसं भुस होति पानी”ति ॥

तत्थ अनिगाधकूलाति अगम्भीरतीरा । सुप्पतित्थाति सोभनेहि तित्थेहि उपेता । भुस होतीति वीहिभुसं सम्पज्जति । पानीति पानीयं । तस्मिं किर पदेसे पहूतसलिला रमणीया नदी सन्दति, नेरयिकसत्ता अगिसन्तापेन तत्ता पिपासं सन्धारेतुं असक्कोन्ता बाहा पग्गय्ह जलितलोहपथविं मद्दन्ता तं नदिं ओतरन्ति, तद्धणञ्जेव तीरा पज्जलन्ति, पानीयं भुसपलासभावं आपज्जित्वा पज्जलति । ते पिपासं सन्धारेतुं असक्कोन्ता तं जलितं भुसपलासं खादन्ति । तं तेसं सकलसरीरं झापेत्वा अधोभागेन निक्खमति । ते तं दुक्खं अधिवासेतुं असक्कोन्ता बाहा पग्गय्ह कन्दन्ति । सुद्धधज्जन्ति वीहिआदिसत्तविधं परिसुद्धधज्जं । पलासेन मिस्सन्ति पलासेन वा भुसेन वा वालुकामत्तिकादीहि वा मिस्सकं कत्वा । असुद्धकम्माति किलिड्ढकायवचीमनोकम्मा । कयिनोति “सुद्धधज्जं दस्सामी”ति कयिकस्स हत्थतो मूलं गहेत्वा तथारूपं असुद्धधज्जं ददन्ति ।

४७५:“उसूहि सत्तीहि च तोमरेहि, दुभयानि पस्सानि तुदन्ति कन्दतं ।

भयज्झि मं विन्दति सूत दिस्वा, पुच्छामि तं मातलि देवसारथि ।
इमे नु मच्चा किमकंसु पापं, येमे जना सत्तिहता सयन्ति ॥

४७६:“तस्स पुट्ठो वियाकासि, मातलि देवसारथि ।
विपाकं पापकम्मानं, जानं अक्खासिजानतो ॥

४७७:ये जीवलोकस्मिं असाधुकम्मिनो, अदिन्नमादाय करोन्ति जीविकं ।
धज्जं धनं रजतं जातरूपं, अजेळकज्चापि पसुं महिसं ।
ते लुद्धकम्मा पसवेत्व पापं, तेमे जना सत्तिहता सयन्ती”ति ॥

तत्थ दुभयानीति उभयानि । तुदन्तीति विज्झन्ति । कन्दतन्ति कन्दन्तानं । फरुसा निरयपाला अरज्जे लुद्धा मिगं विय सम्परिवारेत्वा उसुआदीहि नानावुधेहि द्वे पस्सानि तुदन्ति, सरीरं छिद्वावच्छिदं पुराणपण्णं विय खायति ।
अदिन्नमादायातिपरसन्तकं सविज्जाणकाविज्जाणकं सन्धिच्छेदादीहि चेव वज्जनाय च गहेत्वा जीविकं कप्पेन्ति ।

४७८:“गीवाय बद्धा किस्स इमे पुनेके, अज्जे विकन्ता बिलकता सयन्ति ।
भयज्झि मं विन्दति सूत दिस्वा, पुच्छामि तं मातलि देवसारथि ।
इमे नु मच्चा किमकंसु पापं, येमे जना बिलकता सयन्ति ॥

४७९:“तस्स पुट्ठो वियाकासि, मातलि देवसारथि ।
विपाकं पापकम्मानं, जानं अक्खासिजानतो ॥

४८०:“ओरब्भिका सूकरिका च मच्छिका, पसुं महिसज्ज अजेळकज्ज ।
हन्त्वान सूनेसु पसारयिंसु, ते लुद्धकम्मा पसवेत्व पापं ।
तेमे जना बिलकता सयन्ती”ति ॥

तत्थ गीवाय बद्धाति महन्तेहि जलितलोहयोत्तेहि गीवाय बन्धित्वा आकट्टित्वा अयपथवियं पातेत्वा नानावुधेहि कोट्टियमाने दिस्वा पुच्छि । अज्जे विकन्ताति अज्जे पन खण्डाखण्डिकं छिन्ना । बिलकताति जलितेसु अयफलकेसु ठपेत्वा मंसं विय पोत्थनिया कोट्टेत्वा पुज्जकता हुत्वा सयन्ति । मच्छिकाति मच्छघातका । पसुन्ति गाविं । सूनेसु पसारयिंसूति मंसं विविकणित्वा जीविककप्पनत्थं सूनापणेसु ठपेसुं ।

४८१:“रहदो अयं मुत्तकरीसपूरो, दुग्गन्धरूपो असुचि पूति वाति ।
खुदापरेता मनुजा अदन्ति, भयज्झि मं विन्दति सूत दिस्वा ।
पुच्छामि तं मातलि देवसारथि, इमे नु मच्चा किमकंसु पापं ।
येमे जना मुत्तकरीसभक्खा ॥

४८२:“तस्स पुट्ठो वियाकासि, मातलि देवसारथि ।
विपाकं पापकम्मानं, जानं अक्खासि जानतो ॥

४८३:“ये केचिमे कारणिका विरोसका, परेसं हिंसाय सदा निविद्धा ।
ते लुद्धकम्मा पसवेत्त्व पापं, मित्तदुनो मीळ्हमदन्ति बाला”ति ।

तत्थ खुदापरेता मनुजा अदन्तीति एते नेरयिका सत्ता छातकेन फुट्टा खुदं सहितुं असक्कोन्ता पक्कुथितं धूमायन्तं पज्जलन्तं कप्पेन सण्ठितं पुराणमीळ्हं पिण्डं पिण्डं कत्वा अदन्ति खादन्ति । कारणिकाति कारणकारका । विरोसकाति मित्तसुहज्जानम्पि विहेठका । मित्तदुनोति ये तेसज्जेव गेहे खादित्वा भुज्जित्वा पज्जत्तासने निसीदित्वा सयित्वा पुन मासकहापणं नाम आहरापेन्ति, लज्जं गण्हन्ति, ते मित्तदूसका बाला एवरूपं मीळ्हं खादन्ति, महाराजाति ।

४८४:रहदो अयं लोहितपुब्बपूरो, दुग्गन्धरूपो असुचि पूति वाति ।
घम्माभितत्ता मनुजा पिवन्ति, भयज्झि मं विन्दति सूत दिस्वा ।
पुच्छामि तं मातलि देवसारथि, इमे नु मच्चा किमकंसु पापं ।
येमे जना लोहितपुब्बभक्खा ॥

४८५:तस्स पुट्टो वियाकासि, मातलि देवसारथि ।
विपाकं पापकम्मानं, जानं अक्खासिजानतो ॥

४८६:“ये मातरं वा पितरं वा जीवलोके, पाराजिका अरहन्ते हनन्ति ।
ते लुद्धकम्मा पसवेत्त्व पापं, तेमे जना लोहितपुब्बभक्खा”ति ॥

तत्थ घम्माभितत्ताति सन्तापेन पीळिता । पाराजिकाति पराजिता जराजिण्णे मातापितरो घातेत्वा गिहिभावेयेव पाराजिकं पत्ता । अरहन्तेति पूजाविसेसस्स अनुच्छविके । हनन्तीति दुक्करकारके मातापितरो मारेन्ति । अपिच “अरहन्ते”ति पदेन बुद्धसावकेपि सङ्गण्हाति ।

अपरस्मिम्पि उस्सदनिरये निरयपाला नेरयिकानं तालप्पमाणेन जलितअयबळिसेन जिक्कं विज्झित्वा आकट्ठित्वा ते सत्ते जलितअयपथवियं पातेत्वा उसभचम्मं विय पत्थरित्वा सङ्कुसतेन हनन्ति । ते थले खित्तमच्छा विय फन्दन्ति, तज्ज दुक्खं सहितुं असक्कोन्ता रोदन्ता परिदेवन्ता मुखेन खेळं मुज्चन्ति । तस्मिं राजा मातलिना दस्सिते आह —

४८७:जिक्क च पस्स बळिसेन विद्धं, विहतं यथा सङ्कुसतेन चम्मं ।
फन्दन्ति मच्छाव थलम्हि खित्ता, मुज्चन्ति खेळं रुदमाना किमेते ॥

४८८:“भयज्झि मं विन्दति सूत दिस्वा, पुच्छामि तं मातलि देवसारथि ।
इमे नु मच्चा किमकंसु पापं, येमे जना वङ्कघस्ता सयन्ती”ति ॥

४८९:तस्स पुट्टो वियाकासि, मातलि देवसारथि ।
विपाकं पापकम्मानं, जानं अक्खासिजानतो ॥

४९०:“ये केचि सन्धानगता मनुस्सा, अग्घेन अग्घं कयं हापयन्ति ।

कूटेन कूटं धनलोभहेतु, छन्नं यथा वारिचरं वधाय ॥

४९१: “न हि कूटकारिस्स भवन्ति ताणा, सकेहि कम्मेहि पुरक्खतस्स ।
ते लुद्धकम्मा पसवेत्त्व पापं, तेमे जना वड्ढघस्ता सयन्ती”ति ॥

तत्थ किमेतेति किंकारणा एते । वड्ढघस्ताति गिलितबळिसा । सन्धानगताति सन्धानं मरियादं गता, अग्घापनकट्टाने ठिताति अत्थो । अग्घेन अग्घन्ति तं तं अग्घं लज्जं गहेत्वा हत्थिअस्सादीनं वा जातरूपरजतादीनं वा तेसं तेसं सविज्जाणकाविज्जाणकानं अग्घं हापेन्ति । कयन्ति तं हापेन्ता कायिकानं कयं हापेन्ति, सते दातब्बे पण्णासं दापेन्ति, इतरं तेहि सद्धिं विभजित्वा गणहन्ति । कूटेन कूटन्ति तुलाकूटादीसु तं तं कूटं । धनलोभहेतूति धनलोभेन एतं कूटकम्मं करोन्ति । छन्नं यथा वारिचरं वधायाति तं पन कम्मं करोन्तापि मधुरवाचाय तथा कतभावं पटिच्छन्नं कत्वा यथा वारिचरं मच्छं वधाय उपगच्छन्ता बळिसं आमिसेन पटिच्छन्नं कत्वा तं वधेन्ति, एवं पटिच्छन्नं कत्वा तं कम्मं करोन्ति । न हि कूटकारिस्साति पटिच्छन्नं मम कम्मं, न तं कोचि जानातीति मज्जमानस्स हि कूटकारिस्स ताणा नाम न होन्ति । सो तेहि कम्मेहि पुरक्खतो पतिट्ठं न लभति ।

४९२: “नारी इमा सम्परिभिन्नगत्ता, पग्गह् कन्दन्ति भुजे दुजच्चा ।
सम्मक्खिता लोहितपुब्बलित्ता, गावो यथा आघातने विकन्ता ।
ता भूमिभागस्मिं सदा निखाता, खन्धातिवत्तन्ति सजोतिभूता ॥

४९३: “भयज्झि मं विन्दति सूत दिस्वा, पुच्छामि तं मातलि देवसारथि ।
इमा नु नारियो किमकंसु पापं, या भूमिभागस्मिं सदा निखाता ।
खन्धातिवत्तन्ति सजोतिभूता ॥

४९४: “तस्स पुट्ठो वियाकासि, मातलि देवसारथि ।
विपाकं पापकम्मानं, जानं अक्खासिजानतो ॥

४९५: “कोलित्थियायो इध जीवलोके, असुद्धकम्मा असतं अचारुं ।
ता दित्तरूपा पति विप्पहाय, अज्जं अचारुं रतिखिडुहेतु ।
ता जीवलोकस्मिं रमापयित्वा, खन्धातिवत्तन्ति सजोतिभूता”ति ॥

तत्थ नारीति इत्थियो । सम्परिभिन्नगत्ताति सुट्ठु समन्ततो भिन्नसरीरा । दुजच्चाति दुज्जातिका विरूपा जेगुच्छा । आघातनेति गावघातद्वाने । विकन्ताति छिन्नसीसा गावो विय पुब्बलोहितलित्ता हुत्वा । सदा निखाताति निच्चं जलितअयपथवियं कटिमत्तं पवेसेत्वा निखणित्वा ठपिता विय ठिता । खन्धातिवत्तन्तीति सम्म मातलि, ता नारियो एते पब्बतक्खन्धा अतिक्कमन्ति । तासं किर एवं कटिप्पमाणं पविसित्वा ठितकाले पुरत्थिमाय दिसाय जलितअयपब्बतो समुट्ठित्वा असनि विय विरवन्तो आगन्त्वा सरीरं सण्हकरणी विय पिसन्तो गच्छति । तस्मिं अतिवत्तित्वा पच्छिमपस्से ठिते पुन च तासं सरीरं पातु भवति । ता दुक्खं अधिवासेतुं असक्कोन्तियो बाहा पग्गह् कन्दन्ति । सेसदिसासु वुट्ठितेसु जलितपब्बतेसुपि एसेव नयो । द्वे पब्बता समुट्ठाय उच्छुघटिकं विय पीळेन्ति, लोहितं पक्कुथितं सन्दति । कदाचि तयो पब्बता समुट्ठाय पीळेन्ति । कदाचि चत्तारो पब्बता समुट्ठाय तासं सरीरं पीळेन्ति । तेनाह “खन्धातिवत्तन्ती”ति ।

कोलिस्थियायोति कुले पतिट्टिता कुलधीतरो । असतं अचारुन्ति असञ्जतकम्मं करिंसु । दित्तरूपाति सठरूपा धुत्तजातिका हुत्वा । पति विप्पहायाति अत्तनो पतिं पजहित्वा । अचारुन्ति अगमंसु । रतिखिड्डहेतूति कामरतिहेतु चेव खिड्डाहेतु च । रमापयित्वाति परपुरिसेहि सद्धिं अत्तनो चित्तं रमापयित्वा इध उपपन्ना । अथ तासं सरीरं इमे खन्धातिवत्तन्ति सजोतिभूताति ।

४९६:“पादे गहेत्वा किस्स इमे पुनेके, अवंसिरा नरके पातयन्ति ।
भयज्झि मं विन्दति सूत दिस्वा, पुच्छामि तं मातलि देवसारथि ।
इमे नु मच्चा किमकंसु पापं, येमे जना अवंसिरा नरके पातयन्ति ॥

४९७:“तस्स पुट्ठो वियाकासि, मातलि देवसारथि ।
विपाकं पापकम्मानं, जानं अक्खासिजानतो ॥

४९८:“ये जीवलोक्खिं असाधुकम्मिनो, परस्स दारानि अतिक्कमन्ति ।
ते तादिसा उत्तमभण्डथेना, तेमे जना अवंसिरा नरके पातयन्ति ॥

४९९:“ते वस्सपूगानि बहूनि तत्थ, निरयेसु दुक्खं वेदनं वेदयन्ति ।
न हि पापकारिस्स भवन्ति ताणा, सकेहि कम्मेहि पुरक्खतस्स ।
ते लुद्धकम्मा पसवेत्त्व पापं, तेमे जना अवंसिरा नरके पातयन्ती”ति ॥

तत्थ नरकेति जलितअङ्गारपुण्णे महाआवाटे । ते किर वजं अपविसन्तियो गावो विय निरयपालेहि नानावुधानि गहेत्वा विज्झियमाना पोथियमाना यदा तं नरकं उपगच्छन्ति, अथ ते निरयपाला उद्धंपादे कत्वा तत्थ पातयन्ति खिपन्ति । एवं ते पातियमाने दिस्वा पुच्छन्तो एवमाह । उत्तमभण्डथेनाति मनुस्सेहि पियायितस्स वरभण्डस्स थेनका ।

एवञ्च पन वत्वा मातलिसङ्गाहको तं निरयं अन्तरधापेत्वा रथं पुरतो पेसेत्वा मिच्छादिट्टिकानं पच्चनट्टानं निरयं दस्सेसि । तेन पुट्ठो चस्स वियाकासि ।

५००:“उच्चावचामे विविधा उपक्कमा, निरयेसु दिस्सन्ति सुघोररूपा ।
भयज्झि मं विन्दति सूत दिस्वा, पुच्छामि तं मातलि देवसारथि ।
इमे नु मच्चा किमकंसु पापं, येमे जना अधिमत्ता दुक्खा तिब्बा ।
खरा कटुका वेदना वेदयन्ति ॥

५०१:“तस्स पुट्ठो वियाकासि, मातलि देवसारथि ।
विपाकं पापकम्मानं, जानं अक्खासिजानतो ॥

५०२:“ये जीवलोक्खिं सुपापदिट्ठिनो, विस्सासकम्मानि करोन्ति मोहा ।
परञ्च दिट्ठीसु समादपेन्ति, ते पापदिट्ठिं पसवेत्त्व पापं ।
तेमे जना अधिमत्ता दुक्खा तिब्बा, खरा कटुका वेदना वेदयन्ती”ति ॥

तत्थ उच्चावचामेति उच्चा अवचा इमे, खुद्दका च महन्ता चाति अत्थो । उपक्कमाति कारणप्पयोगा ।
 सुपापदिट्ठिनोति “नत्थि दिन्न”न्तिआदिकाय दसवत्थुकाय मिच्छादिट्ठिया सुद्ध पापदिट्ठिनो । विस्सासकम्मानीति ताय
 दिट्ठिया विस्सासेन तन्निस्सिता हुत्वा नानाविधानि पापकम्मानि करोन्ति । तेमेति ते इमे जना एवरूपं दुक्खं अनुभवन्ति ।

इति रज्जो मिच्छादिट्ठिकानं पच्चननिरयं आचिक्खि । देवलोकेपि देवगणा रज्जो आगमनमगं ओलोकयमाना
 सुधम्मयां देवसभायं निसीदिसुयेव । सक्कोपि “किं नु खो, मातलि, चिरायती”ति उपधारेन्तो तं कारणं जत्वा “मातलि,
 अत्तनो दूतविसेसं दस्सेतुं ‘महाराज, असुककम्मं कत्वा असुकनिरये नाम पच्चन्ती’ति निरये दस्सेन्तो विचरति, निमिरज्जो
 पन अप्पमेव आयु खीयेथ, निरयदस्सनं नास्स परियन्तं गच्छेय्या”ति एकं महाजवं देवपुत्तं पेसेसि “त्वं ‘सीघं राजानं
 गहेत्वा आगच्छतू’ति मातलिस्स वदेही”ति । सो “साधू”ति सम्पटिच्छित्वा जवेन गन्त्वा आरोचेसि । मातलि, तस्स वचनं
 सुत्वा “न सक्का चिरायितु”न्ति रज्जो एकपहारेनेव चतूसु दिसासु बहू निरये दस्सेत्वा गाथमाह —

५०३:“विदितानि ते महाराज, आवासं पापकम्मिनं ।
 ठानानि लुद्धकम्मानं, दुस्सीलानञ्च या गति ।
 उय्याहि दानि राजीसि, देवराजस्स सन्तिके”ति ॥

तस्सत्थो — महाराज, इमं पापकम्मीनं सत्तानं आवासं दिस्वा लुद्धकम्मानञ्च ठानानि तया विदितानि । दुस्सीलानञ्च
 या गति निब्बत्ति, सापि ते विदिता । इदानि देवराजस्स सन्तिके दिब्बसम्पत्तिं दस्सनत्थं उय्याहि गच्छाहि, महाराजाति ।

निरयकण्डं निड्ढितं ।

सगगकण्डं

एवञ्च पन वत्वा मातलि देवलोकभिमुखं रथं पेसेसि । राजा देवलोकं गच्छन्तो द्वादसयोजनिकं मणिमयं पञ्चथूपिकं
 सब्बालङ्कारपटिमण्डितं उय्यानपोक्खरणिस्सम्पन्नं कप्परुक्खपरिवुत्तं बीरणिया देवधीताय आकासद्वकविमानं दिस्वा, तञ्च
 देवधीतरं अन्तोक्काटगारे सयनपिट्ठे निसिन्नं अच्छरासहस्सपरिवुत्तं मणिसीहपञ्जरं विवरित्वा ओलोकेन्तिं दिस्वा मातलिं
 पुच्छन्तो गाथमाह । इतरोपिस्स ब्याकासि ।

५०४:“पञ्चथूपं दिस्सतिदं विमानं, मालापिळन्धा सयनस्स मज्झे ।
 तत्थच्छति नारी महानुभावा, उच्चावचं इद्धि विकुब्बमाना ॥

५०५:“वित्ती हि मं विन्दति सूत दिस्वा, पुच्छामि तं मातलि देवसारथि ।
 अयं नु नारी किमकासि साधुं, या मोदति सगगपत्ता विमाने ॥

५०६:“तस्स पुट्ठो वियाकासि, मातलि देवसारथि ।
 विपाकं पुञ्जकम्मानं, जानं अक्खासिजानतो ॥

५०७:“यदि ते सुता बीरणी जीवलोके, आमायदासी अहु ब्राह्मणस्स ।
 सा पत्तकालं अतिथिं विदित्वा, माताव पुत्तं सकिमाभिनन्दी ।

संयमा संविभागा च, सा विमानस्मि मोदती'ति॥

तत्थ पञ्चथूपन्ति पञ्चहि कूटागारेहि समन्नागतं । **मालापिठन्धा**ति मालादीहि सब्बाभरणेहि पटिमण्डिताति अत्थो । **तत्थच्छती**ति तस्मिं विमाने अच्छति । **उच्चावचं इद्धि विकुब्बमाना**ति नानप्पकारं देविद्धिं दस्सयमाना । **दिस्वा**ति एतं दिस्वा ठितं मं वित्ति विन्दति पटिलभति, वित्तिसन्तको विय होमि तुट्ठिया अतिभूतत्ताति अत्थो । **आमायदासी**ति गेहदासिया कुच्छिम्हि जातदासी । **अहु ब्राह्मणस्सा**ति सा किर कस्सपदसबलस्स काले एकस्स ब्राह्मणस्स दासी अहोसि । **सा पत्तकालन्ति** तेन ब्राह्मणेन अट्ठ सलाकभत्तानि सङ्गस्स परिच्चत्तानि अहेसुं । सो गेहं गन्त्वा “स्वे पट्टाय एकेकस्स भिक्खुस्स एकेकं कहापणग्घनकं कत्वा अट्ठ सलाकभत्तानि सम्पादेय्यासी”ति ब्राह्मणिं आह । सा “सामि, भिक्खु नाम धुत्तो, नाहं सक्खिस्सामी”ति पटिक्खिपि । धीतरोपिस्स पटिक्खिपिंसु । सो दासिं “सक्खिस्ससि अम्मा”ति आह । सा “सक्खिस्सामि अय्या”ति सम्पटिच्छित्वा सक्कच्चं यागुखज्जकभत्तादीनि सम्पादेत्वा सलाकं लभित्वा आगतं पत्तकालं अतिथिं विदित्वा हरितगोमयुपलित्ते कतपुप्फुपहारे सुपञ्चत्तासने निसीदापेत्वा यथा नाम विप्पवासा आगतं पुत्तं माता सकिं अभिनन्दति, तथा निच्चकालं अभिनन्दति, सक्कच्चं परिविसति, अत्तनो सन्तकम्पि किञ्चि देति । **संयमा संविभागा** चाति सा सीलवती अहोसि चागवती च, तस्मा तेन सीलेन चेव चागेन च इमस्मिं विमाने मोदति । अथ वा **संयमा**ति इन्द्रियदमना ।

एवञ्च पन वत्वा मातलि पुरतो रथं पेसेत्वा सोणदिन्नदेवपुत्तस्स सत्त कनकविमानानि दस्सेसि । सो तानि च तस्स च सिरिसम्पत्तिं दिस्वा तेन कतकम्मं पुच्छि । इतरोपिस्स ब्याकासि ।

५०८: “ददल्लमाना आभेन्ति, विमाना सत्त निम्मिता ।

तत्थ यक्खो महिद्धिको, सब्बाभरणभूसितो ।

समन्ता अनुपरियाति, नारीगणपुरक्खतो ॥

५०९: “वित्ती हि मं विन्दति सूत दिस्वा, पुच्छामि तं मातलि देवसारथि ।

अयं नु मच्चो किमकासि साधुं, यो मोदति सगगपत्तो विमाने ॥

५१०: “तस्स पुट्ठो वियाकासि, मातलि देवसारथि ।

विपाकं पुञ्जकम्मानं, जानं अक्खासिजानतो ॥

५११: “सोणदिन्नो गहपति, एस दानपती अहु ।

एस पब्बजितुद्धिस्स, विहारे सत्त कारयि ॥

५१२: “सक्कच्चं ते उपट्ठासि, भिक्खवो तत्थ वासिके ।

अच्छादनञ्च भत्तञ्च, सेनासनं पदीपियं ।

अदासि उजुभूतेसु, विप्पसन्नेन चेतसा ॥

५१३: “चातुद्धसिं पञ्चदसिं, या च पक्खस्स अट्ठमी ।

पाटिहारियपक्खञ्च, अट्ठङ्गसुसमागतं ॥

५१४: “उपोसथं उपवसी, सदा सीलेसु संवृतो ।
संयमा संविभागा च, सो विमानस्मि मोदती”ति ॥

तत्थ दद्वल्लमानाति जलमाना । आभेन्तीति तरुणसूरियो विय ओभासन्ति । तत्थाति तेसु पटिपाटिया ठितेसु सत्तसु विमानेसु । यक्खोति एको देवपुत्तो । सोणदिन्नोति महाराज, अयं पुब्बे कस्सपदसबलस्स काले कासिरट्ठे अज्जतरस्मिं निगमे सोणदिन्नो नाम गहपति दानपति अहोसि । सो पब्बजिते उद्दिस्स सत्त विहारकुटियो कारेत्वा तत्थ वासिके भिक्खू चतूहि पच्चयेहि सक्कच्चं उपट्ठासि, उपोसथञ्च उपवसि, निच्चं सीलेसु च संवृतो अहोसि । सो ततो चवित्वा इधूपपन्नो मोदतीति अत्थो । एत्थ च पाटिहारियपक्खन्ति इदं पन अट्टमीउपोसथस्स पच्चुग्गमनानुगमनवसेन सत्तमिनवमियो, चातुदसीपन्नरसीनं पच्चुग्गमनानुगमनवसेन तेरसीपाटिपदे च सन्धाय वुत्तं ।

एवं सोणदिन्नस्स कतकम्मं कथेत्वा पुरतो रथं पेसेत्वा फलिकविमानं दस्सेसि । तं उब्बेधतो पञ्चवीसतियोजनं अनेकसतेहि सत्तरतनमयत्थम्भेहि समन्नागतं, अनेकसतकूटागारपटिमण्डितं, किङ्किणिकजालापरिक्खितं, समुस्सितसुवण्णरजतमयधजं, नानापुप्फविचित्तउत्थानवनविभूसितं, रमणीयपोक्खरणिसमन्नागतं, नच्चगीतवादितादीसु छेकाहि अच्छराहि सम्परिकिण्णं । तं दिस्वा राजा तासं अच्छरानं कतकम्मं पुच्छि, इतरोपिस्स ब्याकासि ।

५१५: “पभासति मिदं ब्यम्हं, फलिकासु सुनिम्मितं ।
नारीवरगणाकिण्णं, कूटागारवरोचितं ।
उपेतं अन्नपानेहि, नच्चगीतेहि चूभयं ॥

५१६: “वित्ती हि मं विन्दति सूत दिस्वा, पुच्छामि तं मातलि देवसारथि ।
इमे नु मच्चा किमकंसु साधुं, या मोदरे सग्गपत्ता विमाने ॥

५१७: “तस्स पुट्ठो वियाकासि, मातलि देवसारथि ।
विपाकं पुज्जकम्मानं, जानं अक्खासिजानतो ॥

५१८: “या काचि नारियो इध जीवलोके, सीलवन्तियो उपासिका ।
दाने रता निच्चं पसन्नचित्ता, सच्चे ठिता उपोसथे अप्पमत्ता ।
संयमा संविभागा च, ता विमानस्मि मोदरे”ति ॥

तत्थ ब्यम्हन्ति विमानं, पासादोति वुत्तं होति । फलिकासूति फलिकभित्तीसु । नारीवरगणाकिण्णन्ति वरनारिगणेहि आकिण्णं । कूटागारवरोचितन्ति वरकूटागारेहि ओचितं समोचितं, वड्ढितन्ति अत्थो । उभयन्ति उभयेहि । “या काची”ति इदं किञ्चापि अनियमेत्वा वुत्तं, ता पन कस्सपबुद्धसासने बाराणसियं उपासिका हुत्वा गणबन्धनेन एतानि वुत्तप्पकारानि पुज्जानि कत्वा तं दिब्बसम्पत्तिं पत्ताति वेदितब्बा ।

अथस्स सो पुरतो रथं पेसेत्वा एकं रमणीयं मणिविमानं दस्सेसि । तं समे भूमिभागे पतिट्ठितं उब्बेधसम्पन्नं मणिपब्बतो विय ओभासमानं तिट्ठति, दिब्बगीतवादितनिन्नादितं बहूहि देवपुत्तेहि सम्परिकिण्णं । तं दिस्वा राजा तेसं देवपुत्तानं कतकम्मं पुच्छि, इतरोपिस्स ब्याकासि ।

५१९. “पभासति मिदं ब्यम्हं, वेळुरियासु निम्मितं ।
उपेतं भूमिभागेहि, विभत्तं भागसो मितं ॥

५२०. “आळम्बरा मुदिङ्गा च, नच्चगीता सुवादिता ।
दिब्बा सदा निच्छरन्ति, सवनीया मनोरमा ॥

५२१. “नाहं एवंगतं जातु, एवंसुरुचिरं पुरे ।
सहं समभिजानामि, दिट्ठं वा यदि वा सुतं ॥

५२२. “वित्ती हि मं विन्दति सूत दिस्वा, पुच्छामि तं मातलि देवसारथि ।
इमे नु मच्चा किमकंसु साधुं, ये मोदरे सगगपत्ता विमाने ॥

५२३. “तस्स पुट्ठो वियाकासि, मातलि देवसारथि ।
विपाकं पुञ्जकम्मानं, जानं अक्खासिजानतो ॥

५२४. “ये केचि मच्चा इध जीवलोके, सीलवन्ता उपासका ।
आरामे उदपाने च, पपा सङ्कमनानि च ।
अरहन्ते सीतिभूते, सक्कच्चं पटिपादयुं ॥

५२५. “चीवरं पिण्डपातञ्च, पच्चयं सयनासनं ।
अदंसु उजुभूतेसु, विप्पसन्नेन चेतसा ॥

५२६. “चातुदसिं पञ्चदसिं, या च पक्खस्स अट्टमी ।
पाटिहारियपक्खञ्च, अट्ठङ्गसुसमागतं ॥

५२७. “उपोसथं उपवसुं, सदा सीलेसु संवुता ।
संयमा संविभागा च, ते विमानस्मि मोदरे”ति ॥

तत्थ वेळुरियासूति वेळुरियभित्तीसु । भूमिभागेहीति रमणीयेहि भूमिभागेहि उपेतं । आळम्बरा मुदिङ्गा चाति एते द्वे एत्थ वज्जन्ति । नच्चगीता सुवादिताति नानप्पकारानि नच्चानि चेव गीतानि च अपरेसम्पि तूरियानं सुवादितानि चेत्थ पवत्तन्ति । एवंगतन्ति एवं मनोरमभावं गतं । “ये केची”ति इदम्पि कामं अनियमेत्वा वुत्तं, ते पन कस्सपबुद्धकाले बाराणसिवासिनो उपासका हुत्वा गणबन्धनेन एतानि पुञ्जानि कत्वा तं सम्पत्तिं पत्ताति वेदितब्बा । तत्थ पटिपादयुन्ति पटिपादयिंसु, तेसं अदंसूति अत्थो । पच्चयन्ति गिलानपच्चयं । अदंसूति एवं नानप्पकारकं दानं अदंसूति ।

इतिस्स सो तेसं कतकम्मं आचिक्खित्वा पुरतो रथं पेसेत्वा अपरम्पि फलिकविमानं दस्सेसि । तं अनेककूटागारपटिमण्डितं, नानाकुसुमसज्जनदिब्बतरुणवनपटिमण्डिततीराय, विविधविहङ्गमनिन्नादिताय निम्मलसलिलाय नदिया परिक्खित्तं, अच्छरागणपरिवुतस्सेकस्स पुञ्जवतो निवासभूतं । तं दिस्वा राजा तस्स कतकम्मं

पुच्छि, इतरोपिस्स ब्याकासि ।

५२८:“पभासति मिदं ब्यम्हं, फलिकासु सुनिम्मितं ।
नारीवरगणाकिण्णं, कूटागारवरोचितं ॥

५२९:“उपेतं अन्नपानेहि, नच्चगीतेहि चूभयं ।
नज्जो चानुपरियाति, नानापुप्फदुमायुता ॥

५३०:“वित्ती हि मं विन्दति सूत दिस्वा, पुच्छामि तं मातलि देवसारथि ।
अयं नु मच्चो किंमकासि साधुं, यो मोदती सग्गपत्तो विमाने ॥

५३१:“तस्स पुट्ठो वियाकासि, मातलि देवसारथि ।
विपाकं पुञ्जकम्मानं, जानं अक्खासिजानतो ॥

५३२:“मिथिलायं गहपति, एस दानपती अहु ।
आरामे उदपाने च, पपा सङ्कमनानि च ।
अरहन्ते सीतिभूते, सक्कच्चं पटिपादयि ॥

५३३:“चीवरं पिण्डपातज्ज, पच्चयं सयनासनं ।
अदासि उजुभूतेसु, विप्पसन्नेन चेतसा ॥

५३४:“चातुद्दसिं पञ्चदसिं, या च पक्खस्स अट्टमी ।
पाटिहारियपक्खज्ज, अट्टङ्गसुसमागतं ॥

५३५:“उपोसथं उपवसी, सदा सीलेसु संवुतो ।
संयमा संविभागा च, सो विमानस्मि मोदती”ति ॥

तत्थ नज्जोति वचनविपल्लासो, एका नदी तं विमानं परिक्खिपित्वा गताति अत्थो । नानापुप्फदुमायुताति सा नदी नानापुप्फेहि दुमेहि आयुता । मिथिलायन्ति एस महाराज, कस्सपबुद्धकाले मिथिलनगरे एको गहपति दानपति अहोसि । सो एतानि आरामरोपनादीनि पुञ्जानि कत्वा इमं सम्पत्तिं पत्तोति ।

एवमस्स तेन कतकम्मं आचिक्खित्वा पुरतो रथं पेसेत्वा अपरम्पि फलिकविमानं दस्सेसि । तं पुरिमविमानतो अतिरेकाय नानापुप्फफलसञ्छन्नाय तरुणवनघटाय समन्नागतं । तं दिस्वा राजा ताय सम्पत्तिया समन्नागतस्स देवपुत्तस्स कतकम्मं पुच्छि, इतरोपिस्स ब्याकासि ।

५३६:“पभासति मिदं ब्यम्हं, फलिकासु सुनिम्मितं ।
नारीवरगणाकिण्णं, कूटागारवरोचितं ॥

५३७:“उपेतं अन्नपानेहि, नच्चगीतेहि चूभयं ।
नज्जो चानुपरियाति, नानापुप्फदुमायुता ॥

५३८:“राजायतना कपित्था च, अम्बा साला च जम्बुयो ।
तिन्दुका च पियाला च, दुमा निच्चफला बहू ॥

५३९:“वित्ती हि मं विन्दति सूत दिस्वा, पुच्छामि तं मातलि देवसारथि ।
अयं नु मच्चो किमकासि साधुं, यो मोदती सगपत्तो विमाने ॥

५४०:“तस्स पुट्ठो वियाकासि, मातलि देवसारथि ।
विपाकं पुज्जकम्मानं, जानं अक्खासिजानतो ॥

५४१:“मिथिलायं गहपति, एस दानपती अहु ।
आरामे उदपाने च, पपा सङ्कमनानि च ।
अरहन्ते सीतिभूते, सक्कच्चं पटिपादयि ॥

५४२:“चीवरं पिण्डपातञ्च, पच्चयं सयनासनं ।
अदासि उजुभूतेसु, विप्पसन्नेन चेतसा ॥

५४३:“चातुदसिं पञ्चदसिं, या च पक्खस्स अट्टमी ।
पाटिहारियपक्खञ्च, अट्ठङ्गसुसमागतं ॥

५४४:“उपोसथं उपवसी, सदा सीलेसु संवुतो ।
संयमा संविभागा च, सो विमानस्मि मोदती”ति ॥

तत्थ मिथिलायन्ति एस, महाराज, कस्सपबुद्धकाले विदेहरट्टे मिथिलनगरे एको गहपति दानपति अहोसि । सो एतानि पुज्जानि कत्वा इमं सम्पत्तिं पत्तोति ।

एवमस्स तेन कतकम्मं आचिक्खित्वा पुरतो रथं पेसेत्वा पुरिमसदिसमेव अपरम्पि वेळुरियविमानं दस्सेत्वा तत्थ सम्पत्तिं अनुभवन्तस्स देवपुत्तस्स कतकम्मं पुट्ठो आचिक्खि ।

५४५:“पभासति मिदं ब्यम्हं, वेळुरियासु निम्मितं ।
उपेतं भूमिभागेहि, विभत्तं भागसो मितं ॥

५४६:“आळम्बरा मुदिङ्गा च, नच्चगीता सुवादिता ।
दिब्बा सद्दा निच्छरन्ति, सवनीया मनोरमा ॥

५४७:“नाहं एवंगतं जातु, एवंसुरुचिरं पुरे ।

सदं समभिजानामि, दिदुं वा यदि वा सुतं ॥

५४८: वित्ती हि मं विन्दति सूत दिस्वा, पुच्छामि तं मातलि देवसारथि ।
अयं नु मच्चो किमकासि साधुं, यो मोदती सगपत्तो विमाने ॥

५४९: तस्स पुट्ठो वियाकासि, मातलि देवसारथि ।
विपाकं पुञ्जकम्मानं, जानं अक्खासिजानतो ॥

५५०: बाराणसियं गहपति, एस दानपती अहु ।
आरामे उदपाने च, पपा सङ्कमनानि च ।
अरहन्ते सीतिभूते, सक्कच्चं पटिपादयि ॥

५५१: चीवरं पिण्डपातञ्च, पच्चयं सयनासनं ।
अदासि उजुभूतेसु, विप्पसन्नेन चेतसा ॥

५५२: चातुदसिं पञ्चदसिं, या च पक्खस्स अट्टमी ।
पाटिहारियपक्खञ्च, अट्टङ्गसुसमागतं ॥

५५३: उपोसथं उपवसी, सदा सीलेसु संवुतो ।
संयमा संविभागा च, सो विमानस्मि मोदती'ति ॥

अथस्स पुरतो रथं पेसेत्वा बालसूरियसन्निभं कनकविमानं दस्सेत्वा तत्थ निवासिनो देवपुत्तस्स सम्पत्तिं पुट्ठो आचिक्खि ।

५५४: यथा उदयमादिच्चो, होति लोहितको महा ।
तथूपमं इदं ब्यम्हं, जातरूपस्स निम्मितं ॥

५५५: वित्ती हि मं विन्दति सूत दिस्वा, पुच्छामि तं मातलि देवसारथि ।
अयं नु मच्चो किमकासि साधुं, यो मोदती सगपत्तो विमाने ॥

५५६: तस्स पुट्ठो वियाकासि, मातलि देवसारथि ।
विपाकं पुञ्जकम्मानं, जानं अक्खासिजानतो ॥

५५७: सावत्थियं गहपति, एस दानपती अहु ।
आरामे उदपाने च, पपा सङ्कमनानि च ।
अरहन्ते सीतिभूते, सक्कच्चं पटिपादयि ॥

५५८: चीवरं पिण्डपातञ्च, पच्चयं सयनासनं ।

अदासि उजुभूतेसु, विप्पसन्नेन चेतसा ॥

५५९: “चातुदसिं पञ्चदसिं, या च पक्खस्स अट्टमी ।
पाटिहारियपक्खञ्च, अट्टङ्गसुसमागतं ॥

५६०: “उपोसथं उपवसी, सदा सीलेसु संवुतो ।
संयमा संविभागा च, सो विमानस्मि मोदती”ति ॥

तत्थ उदयमादिच्चोति उग्गच्छन्तो आदिच्चो । सावत्थियन्ति कस्सपबुद्धकाले सावत्थिनगरे एको गहपति दानपति अहोसि । सो एतानि पुज्जानि कत्वा इमं सम्पत्तिं पत्तोति ।

एवं तेन इमेसं अट्टन्नं विमानानं कथितकाले सक्को देवराजा “मातलि, अतिविय चिरायती”ति अपरम्पि जवनदेवपुत्तं पेसेसि । सो वेगेन गन्त्वा आरोचेसि । सो तस्स वचनं सुत्वा “न सक्का इदानि चिरायितु”न्ति चतूसु दिसासु एकप्पहारेनेव बहूनि विमानानि दस्सेसि । रज्जा च तत्थ सम्पत्तिं अनुभवन्तानं देवपुत्तानं कतकम्मं पुट्ठो आचिक्खि ।

५६१: “वेहायसामे बहुका, जातरूपस्स निम्मिता ।
ददल्लमाना आभेन्ति, विज्जुवब्भघनन्तरे ॥

५६२: “वित्ती हि मं विन्दति सूत दिस्वा, पुच्छामि तं मातलि देवसारथि ।
इमे नु मच्चा किमकंसु साधुं, ये मोदरे सग्गपत्ता विमाने ॥

५६३: “तस्स पुट्ठो वियाकासि, मातलि देवसारथि ।
विपाकं पुज्जकम्मानं, जानं अक्खासिजानतो ॥

५६४: “सद्धाय सुनिविट्ठाय, सद्धम्मे सुप्पवेदिते ।
अकंसु सत्थु वचनं, सम्मासम्बुद्धसासने ।
तेसं एतानि ठानानि, यानि त्वं राज पस्ससी”ति ॥

तत्थ वेहायसामेति वेहायसा इमे आकासेयेव सण्ठिता । आकासट्ठकविमाना इमेति वदति । विज्जुवब्भघनन्तरेति घनवलाहकन्तरे जलमाना विज्जु विय । सुनिविट्ठायति मग्गेन आगतत्ता सुप्पतिट्ठिताय । इदं वुत्तं होति — महाराज, एते पुरे निय्यानिके कस्सपबुद्धसासने पब्बजित्वा परिसुद्धसीला समणधम्मं करोन्ता सोतापत्तिफलं सच्छिकत्वा अरहत्तं निब्बत्तेतुं असक्कोन्ता ततो चुता इमेसु कनकविमानेसु उप्पन्ना । एतेसं कस्सपबुद्धसावकानं तानि ठानानि, यानि त्वं, महाराज, पस्ससीति ।

एवमस्स आकासट्ठकविमानानि दस्सेत्वा सक्कस्स सन्तिकं गमनत्थाय उस्साहं करोन्तो आह —

५६५: “विदितानि ते महाराज, आवासं पापकम्मिनं ।
अथो कल्याणकम्मानं, ठानानि विदितानि ते ।

उय्याहि दानि राजीसि, देवराजस्स सन्तिके”ति ॥

तत्थ आवासन्ति महाराज, तथा पठममेव नेरयिकानं आवासं दिस्वा पापकम्मानं ठानानि विदितानि, इदानि पन आकासदुक्कविमानानि पस्सन्तेन अथो कल्याणकम्मानं ठानानि विदितानि, इदानि देवराजस्स सन्तिके सम्पत्तिं ददुं उय्याहि गच्छाहीति ।

एवञ्च पन वत्वा पुरतो रथं पेसेत्वा सिनेरुं परिवारेत्वा ठिते सत्त परिभण्डपब्बते दस्सेसि । ते दिस्वा रज्जा मातलिस्स पुट्टभावं आविकरोन्तो सत्था आह —

५६६: “सहस्सयुत्तं हयवाहिं, दिब्बयानमधिद्वितो ।

यायमानो महाराजा, अद्वा सीदन्तरे नगे ।

दिस्वानामन्तयी सूतं, इमे के नाम पब्बता”ति ॥

तत्थ हयवाहन्ति हयेहि वाहियमानं । दिब्बयानमधिद्वितोति दिब्बयाने ठितो हुत्वा । अद्वाति अद्दस । सीदन्तरेति सीदामहासमुद्दस्स अन्तरे । तस्मिं किर महासमुद्दे उदकं सुखुमं, मोरपिञ्छमत्तम्पि पक्खित्तं पतिट्ठातुं न सक्कोति सीदतेव, तस्मा सो “सीदामहासमुद्दो”ति वुच्चति । तस्स अन्तरे । नगेति पब्बते । के नामाति के नाम नामेन इमे पब्बताति ।

एवं निमिरज्जा पुट्टो मातलि देवपुत्तो आह —

५६७: “सुदस्सनो करवीको, ईसधरो युगन्धरो ।

नेमिन्धरो विनतको, अस्सकण्णो गिरी ब्रहा ॥

५६९: “एते सीदन्तरे नगा, अनुपुब्बसमुग्गता ।

महाराजानमावासा, यानि त्वं राज पस्ससी”ति ॥

तत्थ सुदस्सनोति अयं, महाराज, एतेसं सब्बबाहिरो सुदस्सनो पब्बतो नाम, तदनन्तरे करवीको नाम, सो सुदस्सनतो उच्चतरो । उभिन्नम्पि पन तेसं अन्तरे एकोपि सीदन्तरमहासमुद्दो । करवीकस्स अनन्तरे ईसधरो नाम, सो करवीकतो उच्चतरो । तेसम्पि अन्तरे एको सीदन्तरमहासमुद्दो । ईसधरस्स अनन्तरे युगन्धरो नाम, सो ईसधरतो उच्चतरो । तेसम्पि अन्तरे एको सीदन्तरमहासमुद्दो । युगन्धरस्स अनन्तरे नेमिन्धरो नाम, सो युगन्धरतो उच्चतरो । तेसम्पि अन्तरे एको सीदन्तरमहासमुद्दो । नेमिन्धरस्स अनन्तरे विनतको नाम, सो नेमिन्धरतो उच्चतरो । तेसम्पि अन्तरे एको सीदन्तरमहासमुद्दो । विनतकस्स अनन्तरे अस्सकण्णो नाम, सो विनतकतो उच्चतरो । तेसम्पि अन्तरे एको सीदन्तरमहासमुद्दो । अनुपुब्बसमुग्गताति एते सीदन्तरमहासमुद्दे सत्त पब्बता अनुपटिपाटिया समुग्गता सोपानसदिसा हुत्वा ठिता । यानीति ये त्वं, महाराज, इमे पब्बते पस्ससि, एते चतुण्णं महाराजानं आवासाति ।

एवमस्स चातुमहाराजिकदेवलोक्कं दस्सेत्वा पुरतो रथं पेसेत्वा तावतिसभवनस्स चित्तकूटद्वारकोट्टकं परिवारेत्वा ठिता इन्दपटिमा दस्सेसि । तं दिस्वा राजा पुच्छि, इतरोपिस्स ब्याकासि ।

५७०: “अनेकरूपं रुचिरं, नानाचित्रं पकासति ।

आकिण्णं इन्दसदिसेहि, ब्यग्घेहेव सुरक्खितं ॥

५७१:“वित्ती हि मं विन्दति सूत दिस्वा, पुच्छामि तं मातलि देवसारथि ।
इमं नु द्वारं किमभज्जमाहु, मनोरमं दिस्सति दूरतोव ॥

५७२:“तस्स पुट्ठो वियाकासि, मातलि देवसारथि ।
विपाकं पुज्जकम्मानं, जानं अक्खासिजानतो ॥

५७३:“चित्रकूटो”ति यं आहु, देवराजपवेसनं ।
सुदस्सनस्स गिरिनो, द्वारहेतं पकासति ॥

५७४:“अनेकरूपं रुचिरं, नानाचित्रं पकासति ।
आकिण्णं इन्दसदिसेहि, ब्यग्घेहेव सुरक्खितं ।
पविसेतेन राजीसि, अरजं भूमिमक्कमा”ति ॥

तत्थ अनेकरूपन्ति अनेकजातिकं । नानाचित्रन्ति नानारतनचित्रं । पकासतीति किं नाम एतं पज्जायति ।
आकिण्णन्ति सम्परिपुण्णं । ब्यग्घेहेव सुरक्खितन्ति यथा नाम ब्यग्घेहि वा सीहेहि वा महावनं, एवं इन्दसदिसेहेव
सुरक्खितं । तासञ्च पन इन्दपटिमानं आरक्खणत्थाय ठपितभावो एककनिपाते कुलावकजातके (जा० १.१.३१) वुत्तनयेन
गहेतब्बो । किमभज्जमाहूति किन्नामं वदन्ति । पवेसनन्ति निक्खमनप्पवेसनत्थाय निम्मितं । सुदस्सनस्साति
सोभनदस्सनस्स सिनेरुगिरिनो । द्वारं हेतन्ति एतं सिनेरुमत्थके पतिट्ठितस्स दससहस्सयोजनिकस्स देवनगरस्स द्वारं
पकासति, द्वारकोट्टको पज्जायतीति अत्थो । पविसेतेनाति एतेन द्वारेन देवनगरं पविस । अरजं भूमिमक्कमाति अरजं
सुवण्णरजतमणिमयं नानापुप्फेहि समाकिण्णं दिब्बभूमिं दिब्बयानेन अक्कम, महाराजाति ।

एवञ्च पन वत्वा मातलि राजानं देवनगरं पवेसेसि । तेन वुत्तं —

५७५:“सहस्सयुत्तं हयवाहिं, दिब्बयानमधिट्ठितो ।
यायमानो महाराजा, अद्वा देवसभं इद”न्ति ॥

सो दिब्बयाने ठितोव गच्छन्तो सुधम्मादेवसभं दिस्वा मातलिं पुच्छि, सोपिस्स आचिक्खि ।

५७६:“यथा सरदे आकासे, नीलोभासो पदिस्सति ।
तथूपमं इदं ब्यम्हं, वेळुरियासु निम्मितं ॥

५७७:“वित्ती हि मं विन्दति सूत दिस्वा, पुच्छामि तं मातलि देवसारथि ।
इमं नु ब्यम्हं किमभज्जमाहु, मनोरमं दिस्सति दूरतोव ॥

५७८:“तस्स पुट्ठो वियाकासि, मातलि देवसारथि ।
विपाकं पुज्जकम्मानं, जानं अक्खासिजानतो ॥

५७९:“सुधम्मा’ इति यं आहु, पस्सेसा दिस्सते सभा ।
वेळुरियारुचिरा चित्रा, धारयन्ति सुनिम्मिता ॥

५८०:“अट्ठंसा सुकता थम्भा, सब्बे वेळुरियामया ।
यत्थ देवा तावतिसा, सब्बे इन्दपुरोहिता ॥

५८१:“अत्थं देवमनुस्सानं, चिन्तयन्ता समच्छरे ।
पविसेतेन राजीसि, देवानं अनुमोदनन्ति ॥

तत्थ इदन्ति निपातमत्तं, देवसभं अद्दसाति अत्थो । पस्सेसाति पस्स एसा । वेळुरिया रुचिराति रुचिरवेळुरिया । चित्राति नानारतनविचित्रा । धारयन्तीति इमं सभं एते अट्ठंसादिभेदा सुकता थम्भा धारयन्ति । इन्दपुरोहिताति इन्दं पुरोहितं पुरेचारिकं कत्वा परिवारेत्वा ठिता देवमनुस्सानं अत्थं चिन्तयन्ता अच्छन्ति । पविसेतेनाति इमिना मग्गेन यत्थ देवा अज्जमज्जं अनुमोदन्ता अच्छन्ति, तं ठानं देवानं अनुमोदनं पविस ।

देवापि खो तस्सागमनमगं ओलोकेन्ताव निसीदिसु । ते “राजा आगतो”ति सुत्वा दिब्बगन्धवासपुप्फहत्था याव चित्तकूटद्वारकोट्टका पटिमगं गन्त्वा महासत्तं दिब्बगन्धमालादीहि पूजयन्ता सुधम्मादेवसभं आनयिसु । राजा रथा ओतरित्वा देवसभं पविसि । देवा आसनेन निमन्तयिसु । सक्कोपि आसनेन चेव कामेहि च निमन्तेसि । तमत्थं पकासेन्तो सत्था आह —

५८२:“तं देवा पटिनन्दिसु, दिस्वा राजानमागतं ।
स्वागतं ते महाराज, अथो ते अदुरागतं ।
निसीद दानि राजीसि, देवराजस्स सन्तिके ॥

५८३:“सक्कोपि पटिनन्दित्थ, वेदेहं मिथिलग्गहं ।
निमन्तयित्थ कामेहि, आसनेन च वासवो ॥

५८४:“साधु खोसि अनुप्पत्तो, आवासं वसवत्तिनं ।
वस देवेसु राजीसि, सब्बकामसमिद्धिसु ।
तावतिसेसु देवेसु, भुज्ज कामे अमानुसे”ति ॥

तत्थ पटिनन्दिसूति सम्पियायिसु, हट्ठतुट्ठाव हुत्वा सम्पटिच्छिसु । सब्बकामसमिद्धिसूति सब्बेसं कामानं समिद्धियुत्तेसु ।

एवं सक्केन दिब्बकामेहि चेव आसनेन च निमन्तितो राजा पटिक्खपन्तो आह —

५८५:“यथा याचितकं यानं, यथा याचितकं धनं ।
एवं सम्पदमेवेतं, यं परतो दानपच्चया ॥

५८६: “न चाहमेतमिच्छामि, यं परतो दानपच्चया ।
सयंकतानि पुञ्जानि, तं मे आवेणिकं धनं ॥

५८७: “सोहं गन्त्वा मनुस्सेसु, काहामि कुसलं बहुं ।
दानेन समचरियाय, संयमेन दमेन च ।
यं कत्वा सुखितो होति, न च पच्छानुत्तप्पती”ति ॥

तत्थ यं परतो दानपच्चयाति यं परतो तस्स परस्स दानपच्चया तेन दिन्नत्ता लब्धति, तं याचितकसदिसं होति, तस्मा नाहं एतं इच्छामि । सयंकतानीति यानि पन मया अत्तना कतानि पुञ्जानि, तमेव मम परेहि असाधारणत्ता आवेणिकं धनं अनुगामियधनं । समचरियायाति तीहि द्वारेहि समचरियाय । संयमेनाति सीलरक्खणेन । दमेनाति इन्द्रियदमेन ।

एवं महासत्तो देवानं मधुरसद्देन धम्मं देसेसि । धम्मं देसेन्तोयेव मनुस्सगणनाय सत्त दिवसानि ठत्वा देवगणं कोसेत्वा देवगणमज्झे ठितोव मातलिस्स गुणं कथेन्तो आह —

५८८: “बहूपकारो नो भवं, मातलि देवसारथि ।
यो मे कल्याणकम्मानं, पापानं पटिदस्सयी”ति ॥

तत्थ यो मे कल्याणकम्मानं, पापानं पटिदस्सयीति यो एस मय्हं कल्याणकम्मानं देवानञ्च ठानानि पापकम्मानं नेरयिकानञ्च पापानि ठानानि दस्सेसीति अत्थो ।

सग्गकण्डं निट्ठितं ।

अथ राजा सक्कं आमन्तेत्वा “इच्छामहं, महाराज, मनुस्सलोकं गन्तु”न्ति आह । सक्को “तेन हि, सम्म मातलि, निमिराजानं तत्थेव मिथिलं नेही”ति आह । सो “साधू”ति सम्पटिच्छित्वा रथं उपट्ठापेसि । राजा देवगणेहि सद्धिं सम्मोदित्वा देवे निवत्तापेत्वा रथं अभिरुहि । मातलि रथं पेसेन्तो पाचीनदिसाभागेन मिथिलं पापुणि । महाजनो दिब्बरथं दिस्वा “राजा नो आगतो”ति पमुदितो अहोसि । मातलि मिथिलं पदक्खिणं कत्वा तस्मिंयेव सीहपज्जरे महासत्तं ओतारेत्वा “गच्छामहं, महाराजा”ति आपुच्छित्वा सकट्टानमेव गतो । महाजनोपि राजानं परिवारेत्वा “कीदिसो, देव, देवलोको”ति पुच्छि । राजा देवतानञ्च सक्कस्स च देवरज्जो सम्पत्तिं वण्णेत्वा “तुम्हेपि दानादीनि पुञ्जानि करोथ, एवं तस्मिं देवलोके निब्बत्तिस्सथा”ति महाजनस्स धम्मं देसेसि ।

सो अपरभागे कप्पकेन पलितस्स जातभावे आरोचिते पलितं सुवण्णसण्डासेन उद्धरापेत्वा हत्थे ठपेत्वा कप्पकस्स गामवरं दत्वा पब्बजितुकामो हुत्वा पुत्तस्स रज्जं पटिच्छापेसि । तेन च “कस्मा, देव, पब्बजिस्ससी”ति वुत्ते —

“उत्तमङ्गरुहा मय्हं, इमे जाता वयोहरा ।
पाहुभूता देवदूता, पब्बज्जासमयो ममा”ति ॥ —

गाथं वत्वा पुरिमराजानो विय पब्बजित्वा तस्मिंयेव अम्बवने विहरन्तो चत्तारो ब्रह्मविहारे भावेत्वा ब्रह्मलोकूपगो अहोसि । तस्सेवं पब्बजितभावं आविकरोन्तो सत्था ओसानगाथमाह —

५८९: “इदं वत्वा निमिराजा, वेदेहो मिथिलगगहो ।
पुथुयज्जं यजित्वान, संयमं अज्झुपागमी”ति ॥

तत्थ इदं वत्वाति “उत्तमङ्गरुहा मय्ह”न्ति इमं गाथं वत्वा । पुथुयज्जं यजित्वानाति महादानं दत्वा । संयमं अज्झुपागमीति सीलसंयमं उपगतो ।

पुत्तो पनस्स काळारजनको नाम तं वंसं उपच्छिन्दि ।

सत्था इमं धम्मदेसनं आहरित्वा “न, भिक्खवे, इदानेव, पुब्बेपि तथागतो महाभिनिक्खमनं निक्खन्तोयेवा”ति वत्वा जातकं समोधानेसि “तदा सक्को अनुरुद्धो अहोसि, मातलि आनन्दो, चतुरासीति खत्तियसहस्सानि बुद्धपरिसा, निमिराजा पन अहमेव सम्मासम्बुद्धो अहोसि”न्ति ।

निमिजातकवण्णना चतुत्था ।

[५४२] ५. उमङ्गजातकवण्णना

पञ्चालो सब्बसेनायाति इदं सत्था जेतवने विहरन्तो पञ्चापारमिं आरब्ध कथेसि । एकदिवसज्झि भिक्खू धम्मसभायं सन्निसिन्ना तथागतस्स पञ्चापारमिं वण्णयन्ता निसीदिसु “महापज्जो, आवुसो, तथागतो पुथुपज्जो गम्भीरपज्जो हासपज्जो जवनपज्जो तिक्खपज्जो निब्बेधिकपज्जो परप्पवादमद्दनो, अत्तनो पज्जानुभावेन कूटदन्तादयो ब्राह्मणे, सभियादयो परिब्बाजके, अङ्गुलिमालादयो चोरे, आळवकादयो यक्खे, सक्कादयो देवे, बकादयो ब्रह्मानो च दमेत्वा निब्बिसेवने अकासि, बहुजनकाये पब्बज्जं दत्वा मग्गफलेसु पतिट्ठापेसि, एवं महापज्जो, आवुसो, सत्था”ति । सत्था आगन्त्वा “काय नुत्थ, भिक्खवे, एतरहि कथाय सन्निसिन्ना”ति पुच्छित्वा “इमाय नामा”ति वुत्ते “न, भिक्खवे, तथागतो इदानेव पज्जवा, अतीतेपि अपरिपक्के जाणे बोधिजाणत्थाय चरियं चरन्तोपि पज्जवायेवा”ति वत्वा तेहि याचितो अतीतं आहरि ।

अतीते विदेहरट्ठे मिथिलायं वेदेहो नाम राजा रज्जं कारेसि । तस्स अत्थधम्मानुसासका चत्तारो पण्डिता अहेसुं सेनको, पुक्कुसो, कामिन्दो, देविन्दो चाति । तदा राजा बोधिसत्तस्स पटिसन्धिग्गहणदिवसे पच्चूसकाले एवरूपं सुपिनं अदस्स — राजङ्गणे चतूसु कोणेषु चत्तारो अग्गिक्खन्था महापाकारप्पमाणा उट्ठाय पज्जलन्ति । तेसं मज्झे खज्जोपनकप्पमाणा अग्गिक्खन्दो उट्ठित्वा तङ्गणज्जेव चत्तारो अग्गिक्खन्थे अतिक्कमित्वा याव ब्रह्मलोका उट्ठाय सकलचक्कवाळं ओभासेत्वा ठितो, भूमियं पतितो सासपबीजमत्तम्पि पज्जायति । तं सदेवका लोका समारका सब्रह्मका गन्धमालादीहि पूजेन्ति, महाजनो जालन्तरेनेव चरति, लोमकूपमत्तम्पि उण्हं न गण्हाति । राजा इमं सुपिनं दिस्वा भीततसितो उट्ठाय “किं नु खो मे भविस्सती”ति चिन्तेन्तो निसिन्नकोव अरुणं उट्ठापेसि ।

चत्तारोपि पण्डिता पातोवागन्त्वा “कच्चि, देव, सुखं सयित्था”ति सुखसेय्यं पुच्छिंसु । सो “कुतो मे सुखसेय्यं लद्ध”न्ति वत्वा “एवरूपो मे सुपिनो दिट्ठो”ति सब्बं कथेसि । अथ नं सेनकपण्डितो “मा भायि, महाराज, मङ्गलसुपिनो एस, वुद्धि वो भविस्सती”ति वत्वा “किं कारणा आचरिया”ति वुत्ते “महाराज, अम्हे चत्तारो पण्डिते अभिभवित्वा अज्जो वो पच्चमो पण्डितो उप्पज्जिस्सति, मयज्झि चत्तारो पण्डिता चत्तारो अग्गिक्खन्था विय, तेसं मज्झे उप्पन्नो अग्गिक्खन्थो विय अज्जो पच्चमो पण्डितो उप्पज्जिस्सति, सो सदेवके लोके असदिसो भविस्सती”ति वत्वा “इदानि पनेस कुहि”न्ति

वृत्ते “महाराज, अज्ज तस्स पटिसन्धिग्गहणेन वा मातुकुच्छितो निक्खमनेन वा भवितव्व”न्ति अत्तनो सिण्णबलेन दिव्वचक्खुना दिट्ठो विय ब्याकासि । राजापि ततो पट्टाय तं वचनं अनुस्सरि ।

मिथिलायं पन चतूसु द्वारेसु पाचीनयवमज्झको, दक्खिणयवमज्झको, पच्छिमयवमज्झको, उत्तरयवमज्झकोति चत्तारो गामा अहेसुं । तेसु पाचीनयवमज्झके सिरिवट्ठिनो नाम सेट्ठि पटिवसति, सुमनदेवी नामस्स भरिया अहोसि । महासत्तो तं दिवसं रज्जा सुपिनस्स दिट्ठवेलाय तावतिसंभवनतो चवित्वा तस्सा कुच्छिम्हि पटिसन्धिं गण्हि । तस्मिंयेव काले अपरेपि देवपुत्तसहस्सा तावतिसंभवनतो चवित्वा तस्मिंयेव गामे सेट्ठानुसेट्ठिनां कुलेसु पटिसन्धिं गण्हिंसु । सुमनदेवीपि दसमासच्चयेन सुवण्णवण्णं पुत्तं विजायि । तस्मिं खणे सक्को मनुस्सलोकं ओलोकेन्तो महासत्तस्स मातुकुच्छितो निक्खमनभावं जत्वा “इमं बुद्धङ्करं सदेवके लोके पाकटं कातुं वट्ठती”ति महासत्तस्स मातुकुच्छितो निक्खन्तक्खणे अदिस्समानकायेन गन्त्वा तस्स हत्थे एकं ओसधघटिकं ठपेत्वा सकट्टानमेव गतो । महासत्तो तं मुट्ठिं कत्वा गण्हि । तस्मिं पन मातुकुच्छितो निक्खन्ते मातु अप्पमत्तकम्पि दुक्खं नाहोसि, धमकरणतो उदकमिव सुखेन निक्खमि ।

सा तस्स हत्थे ओसधघटिकं दिस्वा “तात, किं ते लद्ध”न्ति आह । “ओसधं, अम्मा”ति दिव्वोसधं मातु हत्थे ठपेसि । ठपेत्वा च पन “अम्म, इदं ओसधं येन केनचि आबाधेन आबाधिकानं देथा”ति आह । सा तुट्ठपहट्ठा सिरिवट्ठिनसेट्ठिनो आरोचेसि । तस्स पन सत्तवस्सिको सीसाबाधो अत्थि । सो तुट्ठपहट्ठो हुत्वा “अयं मातुकुच्छितो जायमानो ओसधं गहेत्वा आगतो, जातक्खणेयेव मातरा सद्धिं कथेसि, एवरूपेन पुज्जवता दिन्नं ओसधं महानुभावं भविस्सती”ति चिन्तेत्वा तं ओसधं गहेत्वा निसदायं घंसित्वा थोकं नलाटे मक्खेसि । तस्मिं खणे तस्स सत्तवस्सिको सीसाबाधो पदुमपत्ततो उदकं विय निवत्तित्वा गतो । सो “महानुभावं ओसध”न्ति सोमनस्सप्पत्तो अहोसि । महासत्तस्स ओसधं गहेत्वा आगतभावो सब्बत्थ पाकटो जातो । ये केचि आबाधिका, सब्बे सेट्ठिस्स गेहं गन्त्वा ओसधं याचन्ति । सब्बेसं निसदायं घंसित्वा थोकं गहेत्वा उदकेन आळोलेत्वा देति । दिव्वोसधेन सरीरे मक्खितमत्तेयेव सब्बाबाधा वूपसम्मन्ति । सुखिता मनुस्सा “सिरिवट्ठिनसेट्ठिनो गेहे ओसधस्स महन्तो आनुभावो”ति वण्णयन्ता पक्कमिंसु । महासत्तस्स पन नामग्गहणदिवसे महासेट्ठि “मम पुत्तस्स अय्यकादीनं न नामेन अत्थो अत्थि, जायमानस्स ओसधं गहेत्वा आगतत्ता ओसधनामकोव होतू”ति वत्वा “महोसधकुमारो”त्वेवस्स नाममकासि ।

इदञ्चस्स अहोसि “मम पुत्तो महापुज्जो, न एककोव निव्वत्तिस्सति, इमिना सद्धिं जातदारकेहि भवितव्व”न्ति । सो ओलोकापेन्तो दारकसहस्सानं निव्वत्तभावं सुत्वा सब्बेसम्पि कुमारकानं पिळन्धनानि दत्वा धातियो दापेसि “पुत्तस्स मे उपट्ठाका भविस्सन्ती”ति । बोधिसत्तेन सद्धियेव तेसं मङ्गलट्टाने मङ्गलं कारेसि । दारके अलङ्कुरित्वा महासत्तस्स उपट्ठातुं आनेन्ति । बोधिसत्तो तेहि सद्धिं कीळन्तो वट्ठित्वा सत्तवस्सिककाले सुवण्णपटिमा विय अभिरूपो अहोसि । अथस्स गाममज्झे तेहि सद्धिं कीळन्तस्स हत्थिअस्सादीसु आगच्छन्तेसु कीळामण्डलं भिज्जति । वातातपपहरणकाले दारका किलमन्ति । एकदिवसञ्च तेसं कीळन्तानंयेव अकालमेघो उट्ठहि । तं दिस्वा नागबलो बोधिसत्तो धावित्वा एकसालं पाविसि । इतरे दारका पच्छतो धावन्ता अज्जमज्जस्स पादेसु पहरित्वा उपक्खलित्वा पतिता जण्णुकभेदादीनि पापुणिंसु । बोधिसत्तोपि “इमस्मिं ठाने कीळासालं कातुं वट्ठति, एवं वाते वा वस्से वा आतपे वा आगते न किलमिस्सामा”ति चिन्तेत्वा ते दारके आह — “सम्मा, इमस्मिं ठाने वाते वा वस्से वा आतपे वा आगते ठाननिसज्जसयनक्खमं एकं सालं कारेस्साम, एकेकं कहापणं आहरथा”ति । ते तथा करिंसु ।

महासत्तो महावट्ठिकिं पक्कोसापेत्वा “इमस्मिं ठाने सालं करोही”ति सहस्सं अदासि । सो “साधू”ति सम्पटिच्छित्वा

सहस्सं गहेत्वा खाणुकण्टके कोट्टेत्वा भूमिं समं कारेत्वा सुत्तं पसारेसि । महासत्तो तस्स सुत्तपसारणविधानं अनाराधेन्तो “आचरिय, एवं अपसारेत्वा साधुकं पसारेही”ति आह । सामि, अहं अत्तनो सिप्पानुरूपेण पसारेसि, इतो अञ्जं न जानामीति । “एत्तकं अजानन्तो त्वं अम्हाकं धनं गहेत्वा सालं कथं करिस्ससि, आहर, सुत्तं पसारेत्वा ते दस्सामी”ति आहरापेत्वा सयं सुत्तं पसारेसि । तं विस्सकम्मदेवपुत्तस्स पसारितं विय अहोसि । ततो वड्ढिं आह “एवं पसारेतुं सक्खिस्ससी”ति? “न सक्खिस्सामी”ति । “मम विचारणाय पन कातुं सक्खिस्ससी”ति । “सक्खिस्सामि, सामी”ति । महासत्तो यथा तस्सा सालाय एकस्मिं पदेसे अनाथानं वसनट्ठानं होति, एकस्मिं अनाथानं इत्थीनं विजायनट्ठानं, एकस्मिं आगन्तुकसमणब्राह्मणानं वसनट्ठानं, एकस्मिं आगन्तुकमनुस्सानं वसनट्ठानं, एकस्मिं आगन्तुकवाणिजानं भण्डट्ठपनट्ठानं होति, तथा सब्बानि ठानानि बहिमुखानि कत्वा सालं विचारेसि । तत्थेव कीळामण्डलं, तत्थेव विनिच्छयं, तत्थेव धम्मसभं कारेसि । कतिपाहेनेव निट्ठिताय सालाय चित्तकारे पक्कोसापेत्वा सयं विचारेत्वा रमणीयं चित्तकम्मं कारेसि । साला सुधम्मादेवसभापटिभागा अहोसि ।

ततो “न एत्तकेन साला सोभति, पोक्खरणिं पन कारेतुं वड्ढी”ति पोक्खरणिं खणापेत्वा इट्ठकवड्ढिं पक्कोसापेत्वा सयं विचारेत्वा सहस्सवड्ढं सततित्थं पोक्खरणिं कारेसि । सा पञ्चविधपदुमसञ्छन्ना नन्दापोक्खरणी विय अहोसि । तस्सा तीरे पुप्फफलधरे नानारुक्खे रोपापेत्वा नन्दनवनकप्पं उय्यानं कारेसि । तमेव च सालं निस्साय धम्मिकसमणब्राह्मणानञ्चेव आगन्तुकगमिकादीनञ्च दानवत्तं पट्टपेसि । तस्स सा किरिया सब्बत्थ पाकटा अहोसि । बहू मनुस्सा ओसरन्ति । महासत्तो सालाय निसीदित्वा सम्पत्तसम्पत्तानं कारणाकारणं युत्तायुत्तं कथेसि, विनिच्छयं ठपेसि, बुद्धुप्पादकालो विय अहोसि ।

वेदेहराजापि सत्तवस्सच्चयेन “चत्तारो पण्डिता ‘अम्हे अभिभवित्वा पञ्चमो पण्डितो उप्पज्जिस्सती’ति मे कथयिंसु, कथं सो एतरही”ति सरित्वा “तस्स वसनट्ठानं जानाथा”ति चतूहि द्वारेहि चत्तारो अमच्चे पेसेसि । सेसद्वारेहि निक्खन्ता अमच्चा महासत्तं न पस्सिंसु । पाचीनद्वारेन निक्खन्तो अमच्चो पन सालादीनि दिस्वा “पण्डितेन नाम इमिस्सा सालाय कारकेन वा कारापकेन वा भवितब्ब”न्ति चिन्तेत्वा मनुस्से पुच्छि “अयं साला कतरवड्ढिकिना कता”ति? मनुस्सा “नायं वड्ढिकिना कता, सिरिवड्ढनसेट्ठिपुत्तेन महोसधपण्डितेन अत्तनो पञ्जाबलेन विचारेत्वा कता”ति वदिंसु । “कतिवस्सो पन पण्डितो”ति? “परिपुण्णसत्तवस्सो”ति । अमच्चो रज्जा दिट्ठसुपिण्णदिवसतो पट्टाय वस्सं गणेत्वा “रज्जो दिट्ठसुपिणेन समेति, अयमेव सो पण्डितो”ति रज्जो दूतं पेसेसि “देव, पाचीनयवमज्झकगामे सिरिवड्ढनसेट्ठिपुत्तो महोसधपण्डितो नाम सत्तवस्सिकोव समानो एवरूपं नाम सालं विचारेसि, पोक्खरणिं उय्यानञ्च कारेसि, इमं पण्डितं गहेत्वा आनेमी”ति । राजा तं कथं सुत्वाव तुट्ठचित्तो हुत्वा सेनकं पक्कोसापेत्वा तमत्थं आरोचेत्वा “किं, आचरिय, आनेम पण्डित”न्ति पुच्छि । सो लाभं मच्छरायन्तो “महाराज, सालादीनं कारापितमत्तेन पण्डितो नाम न होति, यो कोचि एतानि कारेति, अप्पमत्तकं एत”न्ति आह । सो तस्स कथं सुत्वा “भवितब्बमेत्थ कारणेना”ति तुण्ही हुत्वा “तत्थेव वसन्तो पण्डितं वीमंसतू”ति अमच्चस्स दूतं पटिपेसेसि । तं सुत्वा अमच्चो तत्थेव वसन्तो पण्डितं वीमंसि ।

सत्तदारकपञ्चो

तत्रिदं वीमंसनुद्धानं —

“मंसं गोणो गन्थि सुत्तं, पुत्तो गोतो रथेन च ।

दण्डो सीसं अही चेव, कुक्कुटो मणि विजायनं ।

ओदनं वालुकञ्चापि, तळाकुय्यानं गद्रभो मणी'ति॥

तत्थ मंसन्ति एकदिवसं बोधिसत्ते कीळामण्डलं गच्छन्ते एको सेनो सूनफलकतो मंसपेसिं गहेत्वा आकासं पक्खन्दि । तं दिस्वा दारका “मंसपेसिं छट्ठपेस्सामा”ति सेनं अनुबन्धिंसु । सेनो इतो चितो च धावति । ते उद्धं ओलोकेत्वा तस्स पच्छतो पच्छतो गच्छन्ता पासाणादीसु उपक्खलित्वा किलमन्ति । अथ ने पण्डितो आह “छट्ठपेस्सामि न”न्ति । “छट्ठपेहि सामी”ति । “तेन हि पस्सथा”ति सो उद्धं अनोलोकेत्वाव वातवेगेन धावित्वा सेनस्स छायं अक्कमित्वा पाणिं पहरित्वा महारवं रवि । तस्स तेजेन सो सद्धो सेनस्स कुच्छियं विनिविज्झित्वा निच्छारितो विय अहोसि । सो भीतो मंसं छट्ठेसि । महासत्तो छट्ठितभावं जत्वा छायं ओलोकेन्तोव भूमियं पतितुं अदत्वा आकासेयेव सम्पटिच्छि । तं अच्छरियं दिस्वा महाजनो नदन्तो वगन्तो अप्फोटेन्तो महासदं अकासि । अमच्चो तं पवत्तिं जत्वा रज्जो दूतं पेसेसि “पण्डितो इमिना उपायेन मंसपेसिं छट्ठपेसि, इदं देवो जानातू”ति । तं सुत्वा राजा सेनकं पुच्छि “किं, सेनक, आनेम पण्डित”न्ति? सो चिन्तेसि “तस्स इधागतकालतो पट्टाय मयं निष्पभा भविस्साम, अत्थिभावम्पि नो राजा न जानिस्सति, न तं आनेतुं वट्ठती”ति । सो बलवलाभमच्छरियताय “महाराज, एतकेन पण्डितो नाम न होति, अप्पमत्तकं किञ्चि एत”न्ति आह । राजा मज्झत्तोव हुत्वा “तत्थेव नं वीमंसतू”ति पुन पेसेसि ।

गोणेति एको पाचीनयवमज्झकगामवासी पुरिसो “वस्से पतिते कसिस्सामी”ति गामन्तरतो गोणे किणित्वा आनेत्वा गेहे वसापेत्वा पुनदिवसे गोचरत्थाय तिणभूमिं आनेत्वा गोणपिट्ठे निसिन्नो किलन्तरूपो ओतरित्वा रुक्खमूले निपन्नोव निदं ओक्कमि । तस्मिं खणे एको चोरो गोणे गहेत्वा पलायि । सो पबुज्झित्वा गोणे अपस्सन्तो इतो चितो च ओलोकेत्वा गोणे गहेत्वा पलायन्तं चोरं दिस्वा वेगेन पक्खन्दित्वा “कुहिं मे गोणे नेसी”ति आह । “मम गोणे अत्तनो इच्छितट्ठानं नेमी”ति । तेसं विवादं सुत्वा महाजनो सन्निपति । पण्डितो तेसं सालाद्वारेन गच्छन्तानं सदं सुत्वा उभोपि पक्कोसापेत्वा तेसं किरियं दिस्वाव “अयं चोरो, अयं गोणसामिको”ति जानाति । जानन्तोपि “कस्मा विवदथा”ति पुच्छि । गोणसामिको आह — “सामि, इमे अहं असुकगामतो असुकस्स नाम हत्थतो किणित्वा आनेत्वा गेहे वसापेत्वा गोचरत्थाय तिणभूमिं नेसिं, तत्थ मम पमादं दिस्वा अयं गोणे गहेत्वा पलायि । स्वाहं इतो चितो च ओलोकेन्तो इमं दिस्वा अनुबन्धित्वा गणिं, असुकगामवासिनो मया एतेसं किणित्वा गहितभावं जानन्ती”ति । चोरो पन “ममेते घरजातिका, अयं मुसा भणती”ति आह ।

अथ ने पण्डितो “अहं वो अहुं धम्मेन विनिच्छिनिस्सामि, ठस्सथ मे विनिच्छये”ति पुच्छित्वा “आम, सामि, ठस्सामा”ति वुत्ते “महाजनस्स मनं गणितुं वट्ठती”ति पठमं चोरं पुच्छि “तया इमे गोणा किं खादापिता किं पायिता”ति? “यागुं पायिता तिलपिट्ठञ्च मासे च खादापिता”ति । ततो गोणसामिकं पुच्छि । सो आह — “सामि, कुतो मे दुग्गतस्स यागुआदीनि लद्धानि, तिणमेव खादापिता”ति । पण्डितो तेसं कथं परिसं गाहापेत्वा पियङ्गुपत्तानि आहरापेत्वा कोट्टापेत्वा उदकेन मद्दपेत्वा गोणे पायेसि । गोणा तिणमेव छट्ठयिंसु । पण्डितो “पस्सथेत”न्ति महाजनस्स दस्सेत्वा चोरं पुच्छि “त्वं चोरोसि, न चोरोसी”ति? सो “चोरोम्ही”ति आह । “तेन हि त्वं इतो पट्टाय मा एवरूपमकासी”ति ओवदि । बोधिसत्तस्स परिसा पन तं हत्थपादेहि कोट्टेत्वा दुब्बलमकासि । अथ नं पण्डितो “दिट्ठधम्मेयेव ताव इमं दुक्खं लभसि, सम्पराये पन निरयादीसु महादुक्खं अनुभविस्ससि, सम्म, त्वं इतो पट्टाय पजहेतं कम्म”न्ति वत्वा तस्स पञ्च सीलानि अदासि । अमच्चो तं पवत्तिं यथाभूतं रज्जो आरोचापेसि । राजा सेनकं पुच्छि “किं, सेनक, आनेम पण्डित”न्ति । “गोणअहुं नाम, महाराज, ये केचि विनिच्छिनन्ति, आगमेहि तावा”ति वुत्ते राजा मज्झत्तो हुत्वा पुन तथेव सासनं पेसेसि । सब्बट्टानेसुपि एवं वेदितब्बं । इतो परं पन उद्धानमत्तमेव विभजित्वा दस्सयिस्सामाति ।

गन्थीति एका दुग्गतिथी नानावण्णेहि सुत्तेहि गन्थिके बन्धित्वा कतं सुत्तगन्थितपिळन्धनं गीवतो मोचेत्वा साटकस्स उपरि ठपेत्वा न्हायितुं पण्डितेन कारितपोक्खरणिं ओतरि । अपरा तरुणित्थी तं दिस्वा लोभं उप्पादेत्वा उक्खिपित्वा “अम्म, अतिविय सोभनं इदं कित्तकेन ते कतं, अहम्पि अत्तनो एवरूपं करिस्सामि, गीवाय पिळन्धित्वा पमाणं तावस्स उपधारेमी”ति वत्वा ताय उजुचित्ताय “उपधारेही”ति वुत्ते गीवाय पिळन्धित्वा पक्कामि । इतरा तं दिस्वा सीघं उत्तरित्वा साटकं निवासेत्वा उपधावित्वा “कहं मे पिळन्धनं गहेत्वा पलायिस्सामी”ति साटके गण्हि । इतरा “नाहं तव सन्तकं गण्हामि, मम गीवायमेव पिळन्धनं”न्ति आह । महाजनो तं सुत्वा सन्निपति । पण्डितो दारकेहि सद्धिं कीळन्तो तासं कलहं कत्वा सालाद्वारेन गच्छन्तीनं सद्धं सुत्वा “किं सद्धो एसो”ति पुच्छित्वा उभिनं कलहकारणं सुत्वा पक्कोसापेत्वा आकारेनेव चोरिज्ज अचोरिज्ज जत्वापि तमत्थं पुच्छित्वा “अहं वो धम्मेन विनिच्छिनिस्सामि, मम विनिच्छये ठस्सथा”ति वत्वा “आम, ठस्साम, सामी”ति वुत्ते पठमं चोरिं पुच्छि “त्वं इमं पिळन्धनं पिळन्धन्ती कतरगन्धं विलिम्पामी”ति? “अहं निच्चं सब्बसंहारकं विलिम्पामी”ति । सब्बसंहारको नाम सब्बगन्धेहि योजेत्वा कतगन्धो । ततो इतरं पुच्छि । सा आह “कुतो, सामि, लद्धो दुग्गताय मय्हं सब्बसंहारको, अहं निच्चं पियङ्गुपुप्फगन्धमेव विलिम्पामी”ति । पण्डितो उदकपातिं आहरापेत्वा तं पिळन्धनं तत्थ पक्खिपापेत्वा गन्धिकं पक्कोसापेत्वा “एतं गन्धं उपसिङ्घित्वा असुकगन्धभावं जानाही”ति आह । सो उपसिङ्घन्तो पियङ्गुपुप्फभावं जत्वा इमं एककनिपाते गाथमाह —

“सब्बसंहारको नत्थि, सुद्धं कङ्गु पवायति ।

अलिकं भासतियं धुत्ती, सच्चमाहु महल्लिका”ति ॥ (जा० १.१.११०) ।

तत्थ धुत्तीति धुत्तिका । आहूति आह, अयमेव वा पाठो ।

एवं महासत्तो तं कारणं महाजनं जानापेत्वा “त्वं चोरीसि, न चोरीसी”ति पुच्छित्वा चोरिभावं पटिजानापेसि । ततो पट्टाय महासत्तस्स पण्डितभावो पाकटो जातो ।

सुत्तन्ति एका कप्पासक्खेत्तरक्खिका इत्थी कप्पासक्खेत्तं रक्खन्ती तत्थेव परिसुद्धं कप्पासं गहेत्वा सुखुमसुत्तं कन्तित्वा गुळं कत्वा उच्छङ्गे ठपेत्वा गामं आगच्छन्ती “पण्डितस्स पोक्खरणियं न्हायिस्सामी”ति तीरं गन्त्वा साटकं मुञ्चित्वा साटकस्स उपरि सुत्तगुळं ठपेत्वा ओतरित्वा पोक्खरणियं न्हायति । अपरा तं दिस्वा लुद्धचित्ताय तं गहेत्वा “अहो मनापं सुत्तं, अम्म, तया कत”न्ति अच्छरं पहरित्वा ओलोकेन्ती विय उच्छङ्गे कत्वा पक्कामि । सेसं पुरिमनयेनेव वित्थारेतब्बं । पण्डितो पठमं चोरिं पुच्छि “त्वं गुळं करोन्ती अन्तो किं पक्खिपित्वा अकासी”ति? “कप्पासफलट्टिमेव सामी”ति । ततो इतरं पुच्छि । सा “सामि तिम्बरुअट्ठि”न्ति आह । सो उभिनं वचनं परिसं गाहापेत्वा सुत्तगुळं निब्बेठापेत्वा तिम्बरुअट्ठिं दिस्वा तं चोरिभावं संपटिच्छापेसि । महाजनो हट्टुट्ठो “सुविनिच्छितो अट्ठो”ति साधुकारसहस्सानि पवत्तेसि ।

पुत्तोति एकदिवसं एका इत्थी पुत्तं आदाय मुखधोवनत्थाय पण्डितस्स पोक्खरणिं गन्त्वा पुत्तं न्हापेत्वा अत्तनो साटके निसीदापेत्वा अत्तनो मुखं धोवितुं ओतरि । तस्मिं खणे एका यक्खिनी तं दारकं दिस्वा खादितुकामा हुत्वा इत्थिवेसं गहेत्वा “सहायिके, सोभति वतायं दारको, तवेसो पुत्तो”ति पुच्छित्वा “आमा”ति वुत्ते “पायेमि न”न्ति वत्वा “पायेही”ति वुत्ता तं गहेत्वा थोकं कीळापेत्वा आदाय पलायि । इतरा तं दिस्वा धावित्वा “कुहिं मे पुत्तं नेसी”ति गण्हि । यक्खिनी “कुतो तया पुत्तो लद्धो, ममेसो पुत्तो”ति आह । ता कलहं करोन्तियो सालाद्वारेन गच्छन्ति । पण्डितो तं कलहसद्धं सुत्वा पक्कोसापेत्वा “किमेत”न्ति पुच्छि । ता तस्स एतमत्थं आरोचेसुं । तं सुत्वा महासत्तो अक्खीनं अनिमिसताय चेव रत्तताय च निरासङ्कताय च छायाय अभावताय च “अयं यक्खिनी”ति जत्वापि “मम विनिच्छये ठस्सथा”ति वत्वा “आम, ठस्सामा”ति वुत्ते भूमियं

लेखं कट्टयित्वा लेखामज्झे दारकं निपज्जापेत्वा यक्खिनिं हत्थेसु, मातरं पादेसु गाहापेत्वा “द्वेपि कट्टित्वा गण्हथ, कट्टितुं सक्कोन्तिया एव पुत्तो”ति आह ।

ता उभोपि कट्टिसु । दारको कट्टियमानो दुक्खप्पत्तो हुत्वा विरवि । माता हदयेन फलितेन विय हुत्वा पुत्तं मुञ्चित्वा रोदमाना अट्ठासि । पण्डितो महाजनं पुच्छि “अम्भो, दारके, मातु हदयं मुदुकं होति, उदाहु अमातू”ति । “मातु हदयं मुदुकं होती”ति । “किं दानि दारकं गहेत्वा ठिता माता होति, उदाहु विस्सज्जेत्वा ठिता”ति? “विस्सज्जेत्वा ठिता पण्डिता”ति । “इमं पन दारकचोरिं तुम्हे जानाथा”ति? “न जानाम, पण्डिता”ति । अथ ने पण्डितो आह — “यक्खिनी एसा, एतं खादितुं गण्ही”ति । “कथं जानासि, पण्डिता”ति । “अक्खीनं अनिमिसताय च व रत्तताय च निरासङ्कताय च छायाय अभावेन च निक्करुणताय चा”ति । अथ नं पुच्छि “कासि त्व”न्ति? “यक्खिनीमिह सामी”ति । “कस्मा इमं दारकं गण्ही”ति? “खादितुं गण्हामि, सामी”ति । “अन्धबाले, त्वं पुब्बेपि पापकम्मं कत्वा यक्खिनी जातासि, इदानी पुनपि पापं करोसि, अहो अन्धबालासी”ति वत्वा तं पञ्चसीलेसु पतिट्ठापेत्वा “इतो पट्टाय एवरूपं पापकम्मं मा अकासी”ति वत्वा तं उय्योजेसि । दारकमातापि दारकं लभित्वा “चिरं जीवतु सामी”ति पण्डितं थोमेत्वा पुत्तं आदाय पक्कामि ।

गोतोति एको किर लकुण्डकत्ता गोतो, काळवण्णता च काळोति गोतकाळो नाम पुरिसो सत्तसंवच्छरानि कम्मं कत्वा भरियं लभि । सा नामेन दीघताला नाम । सो एकदिवसं तं आमन्तेत्वा “भद्रे, पूवखादनीयं पचाहि, मातापितरो दट्ठं गमिस्सामा”ति वत्वा “किं ते मातापितूही”ति ताय पटिक्खित्तोपि यावततियं वत्वा पूवखादनीयं पचापेत्वा पाथेय्यञ्चेव पण्णाकारञ्च आदाय ताय सद्धिं मगं पटिपन्नो अन्तरामग्गे उत्तानवाहिनिं एकं नदिं अदस । ते पन द्वेपि उदकभीरुकजातिकाव, तस्मा तं उत्तरितुं अविसहन्ता तीरे अट्ठंसु । तदा दीघपिट्ठि नामेको दुग्गतपुरिसो अनुविचरन्तो तं ठानं पापुणि । अथ नं ते दिस्वा पुच्छंसु “सम्म, अयं नदी गम्भीरा उत्ताना”ति । सो तेसं कथं सुत्वा उदकभीरुकभावं जत्वा “सम्म, अयं नदी गम्भीरा बहुचण्डमच्छाकिण्णा”ति आह । “सम्म, कथं त्वं गमिस्ससी”ति? सो आह — “संसुमारमकरानं अम्हेहि परिचयो अत्थि, तेन ते अम्हे न विहेठेन्ती”ति । “तेन हि, सम्म, अम्हेपि नेही”ति । सो “साधू”ति सम्पटिच्छि । अथस्स ते खज्जभोजनं अदंसु । सो कतभत्तकिच्चो “सम्म, कं पठमं नेमी”ति पुच्छि । सो आह — “तव सहायिकं पठमं नेहि, मं पच्छा नेही”ति । सो “साधू”ति सम्पटिच्छित्वा तं खन्धे कत्वा पाथेय्यञ्चेव पण्णाकारञ्च गहेत्वा नदिं ओतरित्वा थोकं गन्त्वा उक्कुटिको निसीदित्वा पक्कामि ।

गोतकाळो तीरे ठितोव “गम्भीरावतायं नदी, एवं दीघस्सपि नाम एवरूपा, मय्हं पन अपसय्हाव भविस्सती”ति चिन्तेसि । इतरोपि तं नदीमज्झं नेत्वा “भद्रे, अहं तं पोसेस्सामि, सम्पन्नवत्थालङ्कारा दासिदासपरिवुता विचरिस्ससि, किं ते अयं लकुण्डकवामनको करिस्सति, मम वचनं करोही”ति आह । सा तस्स वचनं सुत्वाव अत्तनो सामिके सिनेहं भिन्दित्वा तंखणञ्चेव तस्मिं पटिबद्धचित्ता हुत्वा “सामि, सचे मं न छडुस्ससि, करिस्सामि ते वचन”न्ति सम्पटिच्छि । “भद्रे, किं वदेसि, अहं तं पोसेस्सामी”ति । ते परतीरं गन्त्वा उभोपि समग्गा सम्मोदमाना “गोतकाळं पहाय तिट्ठ त्व”न्ति वत्वा तस्स पस्सन्तस्सेव खादनीयं खादन्ता पक्कमिंसु । सो दिस्वा “इमे एकतो हुत्वा मं छडुत्वा पलायन्ति मज्जे”ति अपरापरं धावन्तो थोकं ओतरित्वा भयेन निवत्तित्वा पुन तेसु कोपेन “जीवामि वा मरामि वा”ति उल्लङ्घित्वा नदियं पतितो उत्तानभावं जत्वा नदिं उत्तरित्वा वेगेन तं पापुणित्वा “अम्भो दुडुचोर, कुहिं मे भरियं नेसी”ति आह । इतरोपि तं “अरे दुडुवामनक, कुतो तव भरिया, ममेसा भरिया”ति वत्वा गीवायं गहेत्वा खिपि । सो दीघतालं हत्थे गहेत्वा “तिट्ठ त्वं कुहिं गच्छसि, सत्त संवच्छरानि कम्मं कत्वा लद्धभरिया मेसी”ति वत्वा तेन सद्धिं कलहं करोन्तो सालाय सन्तिकं पापुणि । महाजनो सन्निपति ।

पण्डितो “किं सद्दो नामेसो”ति पुच्छित्वा ते उभोपि पक्कोसापेत्वा वचनप्पटिवचनं सुत्वा “मम विनिच्छये ठस्सथा”ति वत्वा “आम, ठस्सामा”ति वुत्ते पठमं दीघपिट्ठिं पक्कोसापेत्वा “त्वं कोनामोसी”ति पुच्छि। “दीघपिट्ठिको नाम, सामी”ति। “भरिया ते का नामा”ति? सो तस्सा नामं अजानन्तो अज्जं कथेसि। “मातापितरो ते के नामा”ति? “असुका नामा”ति। “भरियाय पन ते मातापितरो के नामा”ति? सो अजानित्वा अज्जं कथेसि। तस्स कथं परिसं गाहापेत्वा तं अपनेत्वा इतरं पक्कोसापेत्वा पुरिमनयेनेव सब्बेसं नामानि पुच्छि। सो यथाभूतं जानन्तो अविरज्झित्वा कथेसि। तम्पि अपनेत्वा दीघतालं पक्कोसापेत्वा “त्वं का नामा”ति पुच्छि। “दीघताला नाम सामी”ति। “सामिको ते कोनामो”ति? सा अजानन्ती अज्जं कथेसि। “मातापितरो ते के नामा”ति। “असुका नाम सामी”ति। “सामिकस्स पन ते मातापितरो के नामा”ति? सापि विलपन्ती अज्जं कथेसि। इतरे द्वे पक्कोसापेत्वा महाजनं पुच्छि “किं इमिस्सा दीघपिट्ठिस्स वचनेन समेति, उदाहु गोतकाळस्सा”ति। “गोतकाळस्स पण्डिता”ति। “अयं एतिस्सा सामिको, इतरो चोरो”ति। अथ नं “चोरोसि, न चोरोसी”ति पुच्छि। “आम, सामि, चोरोम्ही”ति चोरभावं सम्पटिच्छि। पण्डितस्स विनिच्छयेन गोतकाळो अत्तनो भरियं लभित्वा महासत्तं थोमेत्वा तं आदाय पक्कामि। पण्डितो दीघपिट्ठिमाह “मा पुन एवमकासी”ति।

रथेन चाति एकदिवसं एको पन पुरिसो रथे निसीदित्वा मुखधोवनत्थाय निक्खमि। तस्मिं खणे सक्को आवज्जेन्तो पण्डितं दिस्वा “महोसधबुद्धङ्कुरस्स पज्जानुभावं पाकटं करिस्सामी”ति चिन्तेत्वा मनुस्सवेसेनागन्त्वा रथस्स पच्छाभागं गहेत्वा पायासि। रथे निसिन्नो पुरिसो “तात, केनत्थेनागतोसी”ति पुच्छित्वा “तुम्हे उपट्ठातु”न्ति वुत्ते “साधू”ति सम्पटिच्छित्वा याना ओरुह्म सरीरकिच्चत्थाय गतो। तस्मिं खणे सक्को रथं अभिरुहित्वा वेगेन पाजेसि। रथसामिको पन सरीरकिच्चं कत्वा निक्खन्तो सक्कं रथं गहेत्वा पलायन्तं दिस्वा वेगेन गन्त्वा “तिट्ठ तिट्ठ, कुहिं मे रथं नेसी”ति वत्वा “तव रथो अज्जो भविस्सति, अयं पन मम रथो”ति वुत्ते तेन सद्धिं कलहं करोन्तो सालाद्वारं पत्तो। पण्डितो “किं नामेत”न्ति पुच्छित्वा ते पक्कोसापेत्वा आगच्छन्ते दिस्वा निब्भयताय चेव अक्खीनं अनिमिसताय च “अयं सक्को, अयं रथसामिको”ति अज्जासि, एवं सन्तेपि विवादकारणं पुच्छित्वा “मम विनिच्छये ठस्सथा”ति वत्वा “आम, ठस्सामा”ति वुत्ते “अहं रथं पाजेस्सामि, तुम्हे द्वेपि रथं पच्छतो गहेत्वा गच्छथ, रथसामिको न विस्सज्जेस्सति, इतरो विस्सज्जेस्सती”ति वत्वा पुरिसं आणापेसि “रथं पाजेही”ति। सो तथा अकासि।

इतरेपि द्वे पच्छतो गहेत्वा गच्छन्ति। रथसामिको थोकं गन्त्वा विस्सज्जेत्वा ठितो, सक्को पन रथेन सद्धिं गन्त्वा रथेनेव सद्धिं निवत्ति। पण्डितो मनुस्से आचिक्खि “अयं पुरिसो थोकं गन्त्वा रथं विस्सज्जेत्वा ठितो, अयं पन रथेन सद्धिं धावित्वा रथेनेव सद्धिं निवत्ति, नेवस्स सरीरे सेदबिन्दुमत्तम्पि अत्थि, अस्सासपस्सासोपि नत्थि, अभीतो अनिमिसनेत्तो, एस सक्को देवराजा”ति। अथ नं “सक्को देवराजासी”ति पुच्छित्वा “आम, पण्डिता”ति वुत्ते “कस्मा आगतोसी”ति वत्वा “तवेव पज्जापकासनत्थं पण्डिता”ति वुत्ते “तेन हि मा पुन एवमकासी”ति ओवदति। सक्कोपि सक्कानुभावं दस्सेन्तो आकासे ठत्वा “सुविनिच्छितो पण्डितेन अट्ठो”ति पण्डितस्स थुतिं कत्वा सकट्टानमेव गतो। तदा सो अमच्चो सयमेव रज्जो सन्तिकं गन्त्वा “महाराज, पण्डितेन एवं रथअट्ठो सुविनिच्छितो, सक्कोपि तेन पराजितो, कस्मा पुरिसविसेसं न जानासि, देवा”ति आह। राजा सेनकं पुच्छि “किं, सेनक, आनेम पण्डित”न्ति। सो लाभमच्छरेन “महाराज, एत्तकेन पण्डितो नाम न होति, आगमेथ ताव वीमंसित्वा जानिस्सामा”ति आह।

सत्तदारकपज्जो निड्डितो।

गद्वभपज्जो

दण्डोति अथेकदिवसं राजा “पण्डितं वीमंसिस्सामा”ति खदिरदण्डं आहरापेत्वा ततो विदत्थिं गहेत्वा चुन्दकारे पक्कोसापेत्वा सुट्ठु लिखापेत्वा पाचीनयवमज्झकगामं पेसेसि “पाचीनयवमज्झकगामवासिनो किर पण्डिता, ‘इमस्स खदिरदण्डस्स इदं अगं, इदं मूलं’न्ति जानन्तु, अजानन्तानं सहस्सदण्डो”ति । गामवासिनो सन्निपतित्वा जानितुं असक्कोन्ता सेट्ठिनो कथयिंसु “कदाचि महोसधपण्डितो जानेय्य, पक्कोसापेत्वा तं पुच्छथा”ति । सेट्ठि पण्डितं कीळामण्डला पक्कोसापेत्वा तमत्थं आरोचेत्वा “तात, मयं जानितुं न सक्कोम, अपि नु त्वं सक्खिस्ससी”ति पुच्छि । तं सुत्वा पण्डितो चिन्तेसि “रज्जो इमस्स अग्गेन वा मूलेन वा पयोजनं नत्थि, मम वीमंसनत्थाय पेसितं भविस्सती”ति । चिन्तेत्वा च पन “आहरथ, तात, जानिस्सामी”ति आहरापेत्वा हत्थेन गहेत्वाव “इदं अगं इदं मूलं”न्ति जत्वापि महाजनस्स हृदयगगहणत्थं उदकपातिं आहरापेत्वा खदिरदण्डकस्स मज्झे सुत्तेन बन्धित्वा सुत्तकोटियं गहेत्वा खदिरदण्डकं उदकपिट्ठे ठपेसि । मूलं भारियताय पठमं उदके निमुज्जि । ततो महाजनं पुच्छि “रुक्खस्स नाम मूलं भारियं होति, उदाहु अगं”न्ति? “मूलं पण्डिता”ति । तेन हि इमस्स पठमं निमुगं पस्सथ, एतं मूलन्ति इमाय सज्जाय अगगच्च मूलञ्च आचिक्खि । गामवासिनो “इदं अगं इदं मूलं”न्ति रज्जो पहिणिसु । राजा “को इमं जानाती”ति पुच्छित्वा “सिरिवट्ठनसेट्ठिनो पुत्तो महोसधपण्डितो”ति सुत्वा “किं, सेनक, आनेम पण्डित”न्ति पुच्छि । अधिवासेहि, देव, अज्जेनपि उपायेन नं वीमंसिस्सामाति ।

सीसन्ति अथेकदिवसं इत्थिया च पुरिसस्स चाति द्वे सीसानि आहरापेत्वा “इदं इत्थिसीसं, इदं पुरिससीसन्ति जानन्तु, अजानन्तानं सहस्सदण्डो”ति पहिणिसु । गामवासिनो अजानन्ता पण्डितं पुच्छिंसु । सो दिस्वाव अज्जासि । कथं जानाति? पुरिससीसे किर सिब्बिनी उजुकाव होति, इत्थिसीसे सिब्बिनी वड्ढा होति, परिवत्तित्वा गच्छति । सो इमिना अभिज्जाणेन “इदं इत्थिया सीसं, इदं पुरिसस्स सीस”न्ति आचिक्खि । गामवासिनोपि रज्जो पहिणिसु । सेसं पुरिमसदिसमेव ।

अहीति अथेकदिवसं सप्पञ्च सप्पिनीञ्च आहरापेत्वा “अयं सप्पो, अयं सप्पिनीति जानन्तु, अजानन्तानं सहस्सदण्डो”ति वत्वा गामवासीनं पेसेसुं । गामवासिनो अजानन्ता पण्डितं पुच्छिंसु । सो दिस्वाव जानाति । सप्पस्स हि नङ्गुट्ठं थूलं होति, सप्पिनिया तनुकं होति, सप्पस्स सीसं पुथुलं होति, सप्पिनिया तनुकं होति, सप्पस्स अक्खीनि महन्तानि, सप्पिनिया खुट्ठकानि, सप्पस्स सोवत्तिको पराबद्धो होति, सप्पिनिया विच्छिन्नको । सो इमेहि अभिज्जाणेहि “अयं सप्पो, अयं सप्पिनी”ति आचिक्खि । सेसं वुत्तनयमेव ।

कुक्कुटोति अथेकदिवसं “पाचीनयवमज्झकगामवासिनो अम्हाकं सब्बसेतं पादविसाणं सीसककुधं तयो काले अनतिक्कमित्वा नदन्तं उसभं पेसेन्तु, नो चे पेसेन्ति, सहस्सदण्डो”ति पहिणिसु । ते अजानन्ता पण्डितं पुच्छिंसु । सो आह — “राजा वो सब्बसेतं कुक्कुटं आहरापेसि, सो हि पादनखसिखताय पादविसाणो नाम, सीसचूळताय सीसककुधो नाम, तिक्खत्तुं वस्सनतो तयो काले अनतिक्कमित्वा नदति नाम, तस्मा एवरूपं कुक्कुळं पेसेथा”ति आह । ते पेसयिंसु ।

मणीति सक्केन कुसरज्जो दिन्नो मणिक्खन्धो अट्ठसु ठानेसु वड्ढो होति । तस्स पुराणसुत्तं छिन्नं, कोचि पुराणसुत्तं नीहरित्वा नवसुत्तं पवेसेतुं न सक्कोति, तस्मा एकदिवसं “इमस्मा मणिक्खन्धा पुराणसुत्तं नीहरित्वा नवसुत्तं पवेसेन्तू”ति पेसयिंसु । गामवासिनो पुराणसुत्तं नीहरित्वा नवसुत्तं पवेसेतुं असक्कोन्ता पण्डितस्स आचिक्खिंसु । सो “मा चिन्तयित्थ, मधुं आहरथा”ति आहरापेत्वा मणिनो द्वीसु पस्सेसु मधुना छिदं मक्खेत्वा कम्बलसुत्तं वट्ठेत्वा कोटियं मधुना मक्खेत्वा थोकं छिद्रे पवेसेत्वा किपिल्लिकानं निक्खमनट्ठाने ठपेसि । किपिल्लिका मधुगन्धेन निक्खमित्वा मणिमि पुराणसुत्तं खादमाना गन्त्वा कम्बलसुत्तकोटियं डंसित्वा कट्ठन्ता एकेन पस्सेन नीहरिंसु । पण्डितो पवेसितभावं जत्वा “रज्जो देथा”ति

गामवासीनं अदासि । ते रज्जो पेसयिंसु । सो पवेसितउपायं सुत्वा तुस्सि ।

विजायनन्ति अथेकदिवसं रज्जो मङ्गलउसभं बहू मासे खादापेत्वा महोदरं कत्वा विसाणानि धोवित्वा तेलेन मक्खेत्वा हलिद्विया न्हापेत्वा गामवासीनं पहिणिसु “तुम्हे किर पण्डिता, अयञ्च रज्जो मङ्गलउसभो पतिट्ठितगम्भो, एतं विजायापेत्वा सवच्छकं पेसेथ, अपेसेन्तानं सहस्सदण्डो”ति । गामवासिनो “न सक्का इदं कातुं, किं नु खो करिस्सामा”ति पण्डितं पुच्छिंसु । सो “इमिना एकेन पज्जपटिभागेन भवितब्ब”न्ति चिन्तेत्वा “सक्खिस्सथ पनेकं रज्जा सद्धिं कथनसमत्थं विसारदं पुरिसं लद्धु”न्ति पुच्छि । “न गरु एतं, पण्डिता”ति । “तेन हि नं पक्कोसथा”ति । ते पक्कोसिंसु । अथ नं महासत्तो “एहि, भो पुरिस, त्वं तव केसे पिट्ठियं विकिरित्वा नानप्पकारं बलवपरिदेवं परिदेवन्तो राजद्वारं गच्छ, अज्जेहि पुच्छितोपि किञ्चि अवत्ताव परिदेव, रज्जा पन पक्कोसापेत्वा परिदेवकारणं पुच्छितोव समानो पिता मे देव विजायितुं न सक्कोति, अज्ज सत्तमो दिवसो, पटिसरणं मे होहि, विजायनुपायमस्स करोही”ति वत्वा रज्जा “किं विलपसि अट्टानमेतं, पुरिसा नाम विजायन्ता नत्थी”ति वुत्ते ‘सचे देव, एवं नत्थि, अथ कस्मा पाचीनयवमज्झकगामवासिनो कथं मङ्गलउसभं विजायापेस्सन्ती”ति वदेय्यासी”ति आह । सो “साधू”ति सम्पटिच्छित्वा तथा अकासि । राजा “केनिदं पज्जपटिभागं चिन्तित”न्ति पुच्छित्वा “महोसधपण्डितेना”ति सुत्वा तुस्सि ।

ओदनन्ति अपरस्मिं दिवसे “पण्डितं वीमंसिस्सामा”ति “पाचीनयवमज्झकगामवासिनो अम्हाकं अट्ठङ्गसमन्नागतं अम्बिलोदनं पचित्वा पेसेन्तु । तत्रिमानि अट्ठङ्गानि — न तण्डुलेहि, न उदकेन, न उक्खलिया, न उद्धनेन, न अग्गिना, न दारूहि, न इत्थिया न पुरिसेन, न मग्गेनाति । अपेसेन्तानं सहस्सदण्डो”ति पहिणिसु । गामवासिनो तं कारणं अजानन्ता पण्डितं पुच्छिंसु । सो “मा चिन्तयित्था”ति वत्वा “न तण्डुलेहीति कणिकं गाहापेत्वा, न उदकेनाति हिमं गाहापेत्वा, न उक्खलियाति अज्जं नवमत्तिकाभाजनं गाहापेत्वा, न उद्धनेनाति खाणुके कोट्टापेत्वा, न अग्गिनाति पकतिअग्गिं पहाय अरणिअग्गिं गाहापेत्वा, न दारूहीति पण्णानि गाहापेत्वा अम्बिलोदनं पचापेत्वा नवभाजने पक्खिपित्वा लज्जित्वा, न इत्थिया न पुरिसेनाति पण्डकेन उक्खिपापेत्वा, न मग्गेनाति महामग्गं पहाय जङ्घमग्गेन रज्जो पेसेथा”ति आह । ते तथा करिंसु । राजा “केन पनेस पज्जो जातो”ति पुच्छित्वा “महोसधपण्डितेना”ति सुत्वा तुस्सि ।

वालुकन्ति अपरस्मिं दिवसे पण्डितस्स वीमंसनत्थं गामवासीनं पहिणिसु “राजा दोलाय कीळितुकामो, राजकुले पुराणयोत्तं छिन्नं, एकं वालुकयोत्तं वट्टेत्वा पेसेन्तु, अपेसेन्तानं सहस्सदण्डो”ति । ते पण्डितं पुच्छिंसु । पण्डितो “इमिनापि पज्जपटिभागेनेव भवितब्ब”न्ति गामवासिनो अस्सासेत्वा वचनकुसले द्वे तयो पुरिसे पक्कोसापेत्वा “गच्छथ तुम्हे, राजानं वदेथ ‘देव, गामवासिनो तस्स योत्तस्स तनुकं वा थूलं वा पमाणं न जानन्ति, पुराणवालुकयोत्ततो विदत्थिमत्तं वा चतुरङ्गुलमत्तं वा खण्डं पेसेथ, तं ओलोकेत्वा तेन पमाणेन वट्टेस्सन्ती”ति । सचे, वो राजा ‘अम्हाकं घरे वालुकयोत्तं नाम न कदाचि सुतपुब्ब”न्ति वदति, अथ नं ‘सचे, महाराज, वो एवरूपं न सक्का कातुं, पाचीनयवमज्झकगामवासिनो कथं करिस्सन्ती”ति वदेय्याथा”ति पेसेसि । ते तथा करिंसु । राजा “केन चिन्तितं पज्जपटिभाग”न्ति पुच्छित्वा “महोसधपण्डितेना”ति सुत्वा तुस्सि ।

तळाकन्ति अपरस्मिं दिवसे पण्डितस्स वीमंसनत्थं “राजा उदककीळं कीळितुकामो, पञ्चविधपदुमसच्छन्नं पोक्खरणिं पेसेन्तु, अपेसेन्तानं सहस्सदण्डो”ति गामवासीनं पेसयिंसु । ते पण्डितस्स आरोचेसु । सो “इमिनापि पज्जपटिभागेनेव भवितब्ब”न्ति चिन्तेत्वा वचनकुसले कतिपये मनुस्से पक्कोसापेत्वा “एथ तुम्हे उदककीळं कीळित्वा अक्खीनि रत्तानि कत्वा अल्लकेसा अल्लवत्था कदममक्खितसरीरा योत्तदण्डलेडुहत्था राजद्वारं गन्त्वा द्वारे ठितभावं रज्जो

आरोचापेत्वा कतोकासा पविसित्वा ‘महाराज, तुम्हेहि किर पाचीनयवमज्झकगामवासिनो पोक्खरणिं पेसेन्तूति पहिता मयं तुम्हाकं अनुच्छविकं महन्तं पोक्खरणिं आदाय आगता । सा पन अरञ्जवासिकत्ता नगरं दिस्वा द्वारपाकारपरिखाअट्टालकादीनि ओलोकेत्वा भीततसिता योत्तानि छिन्दित्वा पलायित्वा अरञ्जमेव पविट्ठा, मयं लेडुदण्डादीहि पोथेन्तापि निवत्तेतुं न सक्खिम्हा, तुम्हाकं अरञ्जा आनीतं पुराणपोक्खरणिं पेसेथ, ताय सद्धिं योजेत्वा हरिस्सामा’ति वत्वा रञ्जान कदाचि मम अरञ्जतो आनीतपोक्खरणी नाम भूतपुब्बा, न च मया कस्सचि योजेत्वा आहरणत्थाय पोक्खरणी पेसितपुब्बा’ति वुत्ते ‘सचे, देव, वो एवं न सक्का कातुं, पाचीनयवमज्झकगामवासिनो कथं पोक्खरणिं पेसेस्सन्ती’ति वदेय्याथा’ति वत्वा पेसेसि । ते तथा करिंसु । राजा पण्डितेन जातभावं सुत्वा तुस्सि ।

उय्यानन्ति पुनेकदिवसं “मयं उय्यानकीळं कीळितुकामा, अम्हाकञ्च पुराणउय्यानं परिजिण्णं, ओभगं जातं, पाचीनयवमज्झकगामवासिनो सुपुप्फिततरुणरुक्खसञ्चन् नवउय्यानं पेसेन्तू”ति पहिणिंसु । गामवासिनो पण्डितस्स आरोचेसुं । पण्डितो “इमिनापि पञ्चपटिभागेनेव भवितब्ब”न्ति ते समस्सासेत्वा मनुस्से पेसेत्वा पुरिमनयेनेव कथापेसि ।

तदापि राजा तुस्सित्वा सेनकं पुच्छि “किं, सेनक, आनेम पण्डित”न्ति । सो लाभमच्छरियेन “एत्तकेन पण्डितो नाम न होति, आगमेथ, देवा”ति आह । तस्स तं वचनं सुत्वा राजा चिन्तेसि “महोसधपण्डितो सत्तदारकपञ्हेहि मम मनं गण्हि, एवरूपेसुपिस्स गुह्यपञ्चविस्सज्जनेसु चेव पञ्चपटिभागेसु च बुद्धस्स विय ब्याकरणं, सेनको एवरूपं पण्डितं आनेतुं न देति, किं मे सेनकेन, आनेस्सामि न”न्ति । सो महन्तेन परिवारेन तं गामं पायासि । तस्स मङ्गलअस्सं अभिरुहित्वा गच्छन्तस्स अस्सस्स पादो फलितभूमिया अन्तरं पविसित्वा भिज्जि । राजा ततोव निवत्तित्वा नगरं पाविसि । अथ नं सेनको उपसङ्गमित्वा पुच्छि “महाराज, पण्डितं किं आनेतुं पाचीनयवमज्झकगामं अगमित्था”ति । “आम, पण्डिता”ति । “महाराज, तुम्हे मं अनत्थकामं कत्वा पस्सथ, ‘आगमेथ तावा’ति वुत्तेपि अतितुरिता निक्खमित्थ, पठमगमनेनेव मङ्गलअस्सस्स पादो भिन्नो”ति ।

सो तस्स वचनं सुत्वा तुण्ही हुत्वा पुनेकदिवसं तेन सद्धिं मन्तेसि “किं, सेनक, आनेम पण्डित”न्ति । देव, सयं अगन्त्वा दूतं पेसेथ “पण्डित, अम्हाकं तव सन्तिकं आगच्छन्तानं अस्सस्स पादो भिन्नो, अस्सतरं वा नो पेसेतु सेट्ठतरं वा”ति । “यदि अस्सतरं पेसेस्सति, सयं आगमिस्सति । सेट्ठतरं पेसेन्तो पितरं पेसेस्सति, अयमेको नो पञ्चो भविस्सती”ति । राजा “साधू”ति सम्पटिच्छित्वा तथा कत्वा दूतं पेसेसि । पण्डितो दूतस्स वचनं सुत्वा “राजा ममञ्चेव पितरञ्च पस्सितुकामो”ति चिन्तेत्वा पितु सन्तिकं गन्त्वा वन्दित्वा “तात, राजा तुम्हे चेव ममञ्च दड्ढुकामो, तुम्हे पठमतरं सेट्ठिसहस्सपरिवुता गच्छथ, गच्छन्ता च तुच्छहत्था अगन्त्वा नवसप्पिपूरं चन्दनकरण्डकं आदाय गच्छथ । राजा तुम्हेहि सद्धिं पटिसन्थारं कत्वा ‘गहपति पतिरूपं आसनं जत्वा निसीदाही’ति वक्खति, अथ तुम्हे तथारूपं आसनं जत्वा निसीदेय्याथ । तुम्हाकं निसिन्नकाले अहं आगमिस्सामि, राजा मयापि सद्धिं पटिसन्थारं कत्वा ‘पण्डित, तवानुरूपं आसनं जत्वा निसीदा’ति वक्खति, अथाहं तुम्हे ओलोकेस्सामि, तुम्हे ताय सञ्जाय आसना वुट्ठाय ‘तात महोसध, इमस्मिं आसने निसीदा’ति वदेय्याथ, अज्ज नो एको पञ्चो मत्थकं पापुणिस्सती”ति आह । सो “साधू”ति सम्पटिच्छित्वा वुत्तनयेनेव गन्त्वा अत्तनो द्वारे ठितभावं रञ्जो आरोचापेत्वा “पविसतू”ति वुत्ते पविसित्वा राजानं वन्दित्वा एकमन्तं अट्ठासि ।

राजा तेन सद्धिं पटिसन्थारं कत्वा “गहपति, तवपुत्तो महोसधपण्डितो कुहि”न्ति पुच्छि । “पच्छतो आगच्छति, देवा”ति । राजा “पच्छतो आगच्छती”ति सुत्वा तुट्ठमानसो हुत्वा “महासेट्ठि अत्तनो युत्तासनं जत्वा निसीदा”ति आह । सो अत्तनो युत्तासनं जत्वा एकमन्तं निसीदि । महासत्तोपि अलङ्कृतपटियत्तो दारकसहस्सपरिवुतो अलङ्कतरथे निसीदित्वा नगरं

पविसन्तो परिखापिट्टे चरमानं एकं गद्रभं दिस्वा थामसम्पन्ने माणवे पेसेसि “अम्भो, एतं गद्रभं अनुबन्धित्वा यथा सद्दं न करोति, एवमस्स मुखबन्धनं कत्वा किलज्जेन वेठेत्वा तस्मिं एकेनत्थरणेन पटिच्छादेत्वा अंसेनादाय आगच्छथा”ति । ते तथा करिंसु । बोधिसत्तोपि महन्तेन परिवारेन नगरं पविसि । महाजनो “एस किर सिरिवट्टुनसेट्टिनो पुत्तो महोसधपण्डितो नाम, एस किर जायमानो ओसधघटिकं हत्थेन गहेत्वा जातो, इमिना किर एत्तकानं वीमंसनपज्झानं पज्जहपटिभागो जातो”ति महासत्तं अभित्थवन्तो ओलोकेन्तोपि तित्तिं न गच्छति । सो राजद्वारं गन्त्वा पटिवेदेसि । राजा सुत्वाव हट्टुट्टो “मम पुत्तो महोसधपण्डितो खिप्पं आगच्छतू”ति आह । सो दारकसहस्सपरिवुत्तो पासादं अभिरुहित्वा राजानं वन्दित्वा एकमन्तं अट्ठासि । राजा तं दिस्वाव सोमनस्सप्पत्तो हुत्वा मधुरपटिसन्थारं कत्वा “पण्डित, पतिरूपं आसनं जत्वा निसीदा”ति आह । अथ सो पितरं ओलोकेसि । अथस्स पितापि ओलोकितसज्जाय उट्ठाय “पण्डित, इमस्मिं आसने निसीदा”ति आह । सो तस्मिं आसने निसीदि ।

तं तत्थ निसिन्नं दिस्वाव सेनकपुक्कुसकामिन्देविन्दा चेव अज्जे च अन्धबाला पाणिं पहरित्वा महाहसितं हसित्वा “इमं अन्धबालं ‘पण्डितो’ति वदिंसु, सो पितरं आसना वुट्ठापेत्वा सयं निसीदति, इमं ‘पण्डितो’ति वत्तुं अयुत्त”न्ति परिहासं करिंसु । राजापि दुम्मुखो अनत्तमनो अहोसि । अथ नं महासत्तो पुच्छि “किं, महाराज, दुम्मुखत्था”ति? “आम पण्डित, दुम्मुखोम्हि, सवनमेव ते मनापं, दस्सनं पन अमनापं जात”न्ति । “किं कारणा, महाराजा”ति? “पितरं आसना वुट्ठापेत्वा निसिन्नत्ता”ति । “किं पन त्वं, महाराज, ‘सब्बट्टानेसु पुत्तेहि पितरोव उत्तमा’ति मज्जसी”ति । “आम, पण्डिता”ति । अथ महासत्तो “ननु, महाराज, तुम्हेहि अम्हाकं ‘अस्सतरं वा पेसेतु सेट्टतरं वा’ति सासनं पहित”न्ति वत्वा आसना वुट्ठाय ते माणवे ओलोकेत्वा “तुम्हेहि गहितं गद्रभं आनेथा”ति आणापेत्वा रज्जो पादमूले निपज्जापेत्वा “महाराज, अयं गद्रभो किं अघती”ति पुच्छि । “पण्डित, सचे उपकारको, अट्ट कहापणे अघती”ति । “इमं पटिच्च जातो आजानीयवळवाय कुच्छिम्हि वुट्टअस्सतरो किं अघती”ति? “अनग्घो पण्डिता”ति । “देव, कस्मा एवं कथेथ, ननु तुम्हेहि इदनेव वुत्तं ‘सब्बट्टानेसु पुत्तेहि पितरोव उत्तमा’ति । सचे तं सच्चं, तुम्हाकं वादे अस्सतरतो गद्रभोव उत्तमो होति, किं पन, महाराज, तुम्हाकं पण्डिता एत्तकम्पि जानितुं असक्कोन्ता पाणिं पहरित्वा हसन्ति, अहो तुम्हाकं पण्डितानं पज्जासम्पत्ति, कुतो वो एते लब्धा”ति चत्तारो पण्डिते परिहसित्वा राजानं इमाय एककनिपाते गाथाय अज्झभासि —

“हंचि तुवं एवमज्जसि ‘सेय्यो, पुत्तेन पिता’ति राजसेट्टु ।

हन्दस्सतरस्स ते अयं, अस्सतरस्स हि गद्रभो पिता”ति ॥ (जा० १.१.१११) ।

तस्सत्थो — यदि, त्वं राजसेट्टु, सब्बट्टानेसु सेय्यो पुत्तेन पिताति एवं मज्जसि, तव अस्सतरतोपि अयं गद्रभो सेय्यो होतु । किं कारणा? अस्सतरस्स हि गद्रभो पिताति ।

एवञ्च पन वत्वा महासत्तो आह — “महाराज, सचे पुत्ततो पिता सेय्यो, मम पितरं गण्हथ । सचे पितितो पुत्तो सेय्यो, मं गण्हथ तुम्हाकं अत्थाया”ति । राजा सोमनस्सप्पत्तो अहोसि । सब्बा राजपरिसापि “सुकथितो पण्डितेन पज्जो”ति उन्नदन्ता साधुकारसहस्सानि अदंसु, अङ्गुलिफोटा चेव चेलुक्खेपा च पवत्तिंसु । चत्तारो पण्डितापि दुम्मुखा पज्झायन्ताव अहेसुं । ननु मातापितून् गुणं जानन्तो बोधिसत्तेन सदिसो नाम नत्थि, अथ सो कस्मा एवमकासीति? न सो पितु अवमाननत्थाय, रज्जा पन “अस्सतरं वा पेसेतु सेट्टतरं वा”ति पेसितं, तस्मा तस्सेव पज्जस्स आविभावत्थं अत्तनो च पण्डितभावस्स आपनत्थं चतुन्नज्ज पण्डितानं अप्पटिभानकरणत्थं एवमकासीति ।

गद्रभपज्जो निट्ठितो ।

एकूनवीसतिमपञ्चो

राजा तुस्सित्वा गन्धोदकपुण्णं सुवण्णाभिङ्गारं आदाय “पाचीनयवमज्झकगामं राजभोगेन परिभुञ्जतू”ति सेट्ठिस्स हत्थे उदकं पातेत्वा “सेससेट्ठिनो एतस्सेव उपट्ठाका होन्तू”ति वत्वा बोधिसत्तस्स मातु च सब्बालङ्कारे पेसेत्वा गद्रभपञ्चे पसन्नो बोधिसत्तं पुत्तं कत्वा गण्हितुं सेट्ठिं अवोच — “गहपति, महोसधपण्डितं मम पुत्तं कत्वा देही”ति । “देव, अतितरुणो अयं, अज्जापिस्स मुखे खीरगन्धो वायति, महल्लककाले तुम्हाकं सन्तिके भविस्सती”ति । “गहपति, त्वं इतो पट्ठाय एतस्मिं निरालयो होहि, अयं अज्जतग्गे मम पुत्तो, अहं मम पुत्तं पोसेतुं सक्खिस्सामि, गच्छ त्व”न्ति तं उय्योजेसि । सो राजानं वन्दित्वा पण्डितं आलिङ्गित्वा उरे निपज्जापेत्वा सीसे चुम्बित्वा “तात, अप्पमत्तो होही”ति ओवादमस्स अदासि । सोपि पितरं वन्दित्वा “तात, मा चिन्तयित्था”ति अस्सासेत्वा पितरं उय्योजेसि । राजा पण्डितं पुच्छि “तात, अन्तोभत्तिको भविस्ससि, उदाहु बहिभत्तिको”ति । सो “महा मे परिवारो, तस्मा बहिभत्तिकेन मया भवितुं वट्ठती”ति चिन्तेत्वा “बहिभत्तिको भविस्सामि, देवा”ति आह । अथस्स राजा अनुरूपं गेहं दापेत्वा दारकसहस्सं आदिं कत्वा परिब्बयं दापेत्वा सब्बपरिभोगे दापेसि । सो ततो पट्ठाय राजानं उपट्ठासि ।

राजापि नं वीमंसितुकामो अहोसि । तदा च नगरस्स दक्खिणद्वारतो अविदूरे पोक्खरणितीरे एकस्मिं तालरुक्खे काककुलावके मणिरतनं अहोसि । तस्स छाया पोक्खरणिं पज्जायि । महाजनो “पोक्खरणिं मणि अत्थी”ति रज्जो आरोचेसि । सो सेनकं आमन्तेत्वा “पोक्खरणिं किर मणिरतनं पज्जायति, कथं तं गण्हापेस्सामा”ति पुच्छित्वा “महाराज, उदकं नीहरापेत्वा गण्हितुं वट्ठती”ति वुत्ते “तेन हि, आचरिय, एवं करोही”ति तस्सेव भारमकासि । सो बहू मनुस्से सन्निपातापेत्वा उदकञ्च कट्टमञ्च नीहरापेत्वा भूमिं भिन्दित्वापि मणिं नादस । पुन पुण्णाय पोक्खरणिं मणिच्छाया पज्जायि । सो पुनपि तथा कत्वा न च अदस । ततो राजा पण्डितं आमन्तेत्वा “तात, पोक्खरणिं एको मणि पज्जायति, सेनको उदकञ्च कट्टमञ्च नीहरापेत्वा भूमिं भिन्दित्वापि नादस, पुन पुण्णाय पोक्खरणिं पज्जायति, सक्खिस्ससि तं मणिं गण्हापेतु”न्ति पुच्छि । सो “नेतं, महाराज, गरु, एथ दस्सेस्सामी”ति आह । राजा तस्स वचनं तुस्सित्वा “पस्सिस्सामि अज्ज पण्डितस्स जाणबल”न्ति महाजनपरिवृतो पोक्खरणितीरं गतो ।

महासत्तो तीरे ठत्वा मणिं ओलोकेन्तो “नायं मणि पोक्खरणिं, तालरुक्खे काककुलावके मणिना भवितब्ब”न्ति जत्वा “नत्थि, देव, पोक्खरणिं मणी”ति वत्वा “ननु उदके पज्जायती”ति वुत्ते “तेन हि उदकपातिं आहरा”ति उदकपातिं आहरापेत्वा “पस्सथ, देव, नायं मणि पोक्खरणिंयं पज्जायति, पातियम्पि पज्जायती”ति वत्वा “पण्डित, कत्थ पन मणिना भवितब्ब”न्ति वुत्ते “देव, पोक्खरणिंयं पातियम्पि छायाव पज्जायति, न मणि, मणि पन तालरुक्खे काककुलावके अत्थि, पुरिसं आणापेत्वा आहरापेही”ति आह । राजा तथा कत्वा मणिं आहरापेसि । सो आहरित्वा पण्डितस्स अदासि । पण्डितो तं गहेत्वा रज्जो हत्थे ठपेसि । तं दिस्वा महाजनो पण्डितस्स साधुकारं दत्वा सेनकं परिभासन्तो “मणिरतनं तालरुक्खे काककुलावके अत्थि, सेनकबालो बहू मनुस्से पोक्खरणिमेव भिन्दापेसि, पण्डितेन नाम महोसधसदिसेन भवितब्ब”न्ति महासत्तस्स थुतिमकासि । राजापिस्स तुट्ठो अत्तनो गीवाय पिळ्ळन्धनं मुत्ताहारं दत्वा दारकसहस्सानम्पि मुत्तावलियो दापेसि । बोधिसत्तस्स च परिवारस्स च इमिना परिहारेन उपट्ठानं अनुजानीति ।

एकूनवीसतिमपञ्चो निट्ठितो ।

ककण्टकपञ्चो

पुनेकदिवसं राजा पण्डितेन सद्धिं उय्यानं अगमासि । तदा एको ककण्टको तोरणगे वसति । सो राजानं आगच्छन्तं दिस्वा ओतरित्वा भूमियं निपज्जि । राजा तस्स तं किरियं ओलोकेत्वा “पण्डित, अयं ककण्टको किं करोती”ति पुच्छि । महासत्तो “महाराज, तुम्हे सेवती”ति आह । “सचे एवं अम्हाकं सेवति, एतस्स मा निष्फलो होतु, भोगमस्स दापेही”ति । “देव, तस्स भोगेन किच्चं नत्थि, खादनीयमत्तं अलमेतस्सा”ति । “किं पनेस, खादती”ति? “मंसं देवा”ति । “कित्तकं लब्धुं वट्टती”ति? “काकणिकमत्तग्घनकं देवा”ति । राजा एकं पुरिसं आणापेसि “राजदायो नाम काकणिकमत्तं न वट्टति, इमस्स निबद्धं अट्टमासग्घनकं मंसं आहरित्वा देही”ति । सो “साधू”ति सम्पटिच्छित्वा ततो पट्टाय तथा अकासि । सो एकदिवसं उपोसथे माघाते मंसं अलभित्वा तमेव अट्टमासकं विज्झित्वा सुत्तेन आवुनित्वा तस्स गीवायं पिळन्धि । अथस्स तं निस्साय मानो उप्पज्जि । तं दिवसमेव राजा पुन महोसधेन सद्धिं उय्यानं अगमासि । सो राजानं आगच्छन्तं दिस्वापि धनं निस्साय उप्पन्नमानवसेन “वेदेह, त्वं नु खो महद्धनो, अहं नु खो”ति रज्जा सद्धिं अत्तानं समं करोन्तो अनोतरित्वा तोरणगेयेव सीसं चालेन्तो निपज्जि । राजा तस्स तं किरियं ओलोकेत्वा “पण्डित, एस पुब्बे विय अज्ज न ओतरति, किं नु खो कारण”न्ति पुच्छन्तो इमं गाथमाह —

“नायं पुरे उन्नमति, तोरणगे ककण्टको ।

महोसध विजानाहि, केन थद्धो ककण्टको”ति ॥ (जा० १.२.३९) ।

तत्थ उन्नमतीति यथा अज्ज अनोतरित्वा तोरणगेयेव सीसं चालेन्तो उन्नमति, एवं पुरे न उन्नमति । केन थद्धोति केन कारणेन थद्धभावं आपन्नोति ।

पण्डितो तस्स वचनं सुत्वा “महाराज, उपोसथे माघाते मंसं अलभन्तेन राजपुरिसेन गीवाय बद्धं अट्टमासकं निस्साय तस्स मानेन भवितव्व”न्ति जत्वा इमं गाथमाह —

“अलद्धपुब्बं लद्धान, अट्टमासं ककण्टको ।

अतिमज्जति राजानं, वेदेहं मिथिलग्गह”न्ति ॥ (जा० १.२.४०) ।

राजा तस्स वचनं सुत्वा तं पुरिसं पक्कोसापेत्वा पुच्छि । सो यथाभूतं रज्जो आरोचेसि । राजा तं कथं सुत्वा “कज्जि अपुच्छित्वाव सब्बज्जुबुद्धेन विय पण्डितेन ककण्टकस्स अज्झासयो जातो”ति अतिविय पसीदित्वा पण्डितस्स चतूसु द्वारेसु सुद्धं दापेसि । ककण्टकस्स पन कुज्झित्वा वत्तं हारेतुं आरभि । पण्डितो पन “मा हारेहि महाराजा”ति तं निवारेसि ।

ककण्टकपज्जो निड्डितो ।

सिरिकाळकणिपज्जो

अथेको मिथिलवासी पिङ्गुत्तरो नाम माणवो तक्कसिलं गन्त्वा दिसापामोक्खाचरियस्स सन्तिके सिप्पं सिक्खन्तो खिप्पमेव सिक्खि । सो अनुयोगं दत्वा “गच्छामह”न्ति आचरियं आपुच्छि । तस्मिं पन कुले “सचे वयप्पत्ता धीता होति, जेट्टन्तेवासिकस्स दातव्वा”ति वत्तंव, तस्मा तस्स आचरियस्स वयप्पत्ता एका धीता अत्थि, सा अभिरूपा देवच्छरापटिभागा । अथ नं आचरियो “धीतरं ते, तात, दस्सामि, तं आदाय गमिस्ससी”ति आह । सो पन माणवो दुब्भगो काळकणी, कुमारिका पन महापुज्जा । तस्स तं दिस्वा चित्तं न अल्लीयति । सो तं अरोचेन्तोपि “आचरियस्स वचनं न

भिन्दिस्सामी’ति सम्पटिच्छि । आचरियो धीतरं तस्स अदासि । सो रत्तिभागे अलङ्कृतसिरिसयने निपन्नो ताय आगन्त्वा सयनं अभिरुळ्हमत्ताय अट्टीयमानो हरायमानो जिगुच्छमानो पकम्पमानो ओतरित्वा भूमियं निपज्जि । सापि ओतरित्वा तस्स सन्तिकं गन्त्वा निपज्जि, सो उट्ठाय सयनं अभिरुहि । सापि पुन सयनं अभिरुहि, सो पुन सयना ओतरित्वा भूमियं निपज्जि । काळकण्णी नाम सिरिया सद्धिं न समेति । कुमारिका सयनेयेव निपज्जि, सो भूमियं सयि ।

एवं सत्ताहं वीतिनामेत्वा तं आदाय आचरियं वन्दित्वा निक्खमि, अन्तरामग्गे आलापसल्लापमत्तम्पि नत्थि । अनिच्छमानाव उभोपि मिथिलं सम्पत्ता । अथ पिङ्गुत्तरो नगरा अविदूरे फलसम्पन्नं उदुम्बररुक्खं दिस्वा खुदाय पीळितो तं अभिरुहित्वा फलानि खादि । सापि छातज्झत्ता रुक्खमूलं गन्त्वा “सामि, मय्हम्पि फलानि पातेथा”ति आह । किं तव हत्थपादा नत्थि, सयं अभिरुहित्वा खादाति । सा अभिरुहित्वा खादि । सो तस्सा अभिरुळ्हभावं जत्वा खिप्पं ओतरित्वा रुक्खं कण्टकेहि परिकिखपित्वा “मुत्तोम्हि काळकण्णिया”ति वत्वा पलायि । सापि ओतरितुं असक्कोन्ती तत्थेव निसीदि । अथ राजा उय्याने कीळित्वा हत्थिक्खन्धे निसिन्नो सायन्हसमये नगरं पविसन्तो तं दिस्वा पटिबद्धचित्तो हुत्वा “सपरिग्गहा, अपरिग्गहा”ति पुच्छापेसि । सापि “अत्थि मे, सामि, कुलदत्तिको पति, सो पन मं इध निसीदापेत्वा छट्टेत्वा पलातो”ति आह । अमच्चो तं कारणं रज्जो आरोचेसि । राजा “असामिकभण्डं नाम रज्जो पापुणाती”ति तं ओतारेत्वा हत्थिक्खन्धं आरोपेत्वा निवेसनं नेत्वा अभिसिञ्चित्वा अगमहेसिद्वाने ठपेसि । सा तस्स पिया अहोसि मनापा । उदुम्बररुक्खे लद्धत्ता “उदुम्बरदेवी”त्वेवस्सा नामं सज्जानिंसु ।

अथेकदिवसं रज्जो उय्यानगमनत्थाय द्वारगामवासिकेहि मग्गं पटिजग्गापेसुं । पिङ्गुत्तरोपि भतिं करोन्तो कच्छं बन्धित्वा कुद्दालेन मग्गं तच्छि । मग्गे अनिट्ठितेयेव राजा उदुम्बरदेविया सद्धिं रथे निसीदित्वा निक्खमि । उदुम्बरदेवी काळकण्णिं मग्गं तच्छन्तं दिस्वा “एवरूपं सिरिं धारेतुं नासक्खि अयं काळकण्णी”ति तं ओलोकेन्ती हसि । राजा हसमानं दिस्वा कुज्झित्वा “कस्मा हसी”ति पुच्छि । देव, अयं मगतच्छको पुरिसो मय्हं पोराणकसामिको, एस मं उदुम्बररुक्खं आरोपेत्वा कण्टकेहि परिकिखपित्वा गतो, इमाहं ओलोकेत्वा “एवरूपं सिरिं धारेतुं नासक्खि काळकण्णी अयं”न्ति चिन्तेत्वा हसन्ति । राजा “त्वं मुसावादं कथेसि, अज्जं कज्जि पुरिसं दिस्वा तया हसितं भविस्सति, तं मारेस्सामी”ति असिं अगगहेसि । सा भयप्पत्ता “देव, पण्डिते ताव पुच्छथा”ति आह । राजा सेनकं पुच्छि “सेनक, इमिस्सा वचनं त्वं सद्वहसी”ति । “न सद्वहामि, देव, को नाम एवरूपं इत्थिरतनं पहाय गमिस्सती”ति । सा तस्स कथं सुत्वा अतिरेकतरं भीता अहोसि । अथ राजा “सेनको किं जानाति, पण्डितं पुच्छिस्सामी”ति चिन्तेत्वा तं पुच्छन्तो इमं गाथमाह —

“इत्थी सिया रूपवती, सा च सीलवती सिया ।

पुरिसो तं न इच्छेय्य, सद्वहासि महोसधा”ति ॥ (जा० १.२.८३) ।

तत्थ सीलवतीति आचारगुणसम्पन्ना ।

तं सुत्वा पण्डितो गाथमाह —

“सद्वहामि महाराज, पुरिसो दुब्भगो सिया ।

सिरी च काळकण्णी च, न समेन्ति कुदाचन”न्ति ॥ (जा० १.२.८४) ।

तत्थ न समेन्तीति समुद्दस्स ओरिमतीरपारिमतीरानि विय च गगनतलपथवितलानि विय च न समागच्छन्ति ।

राजा तस्स वचनेन तं कारणं सुत्वा तस्सा न कुञ्जि, हृदयमस्स निब्बायि । सो तस्स तुस्सित्वा “सचे पण्डितो नाभविस्स, अज्जाहं बालसेनकस्स कथाय एवरूपं इत्थिरतनं हीनो अस्सं, तं निस्साय मया एसा लब्धा”ति सतसहस्सेन पूजं कारेसि । देवीपि राजानं वन्दित्वा “देव, पण्डितं निस्साय मया जीवितं लब्धं, इमाहं कनिट्ठभातिकट्टाने ठपेतुं वरं याचामी”ति आह । “साधु, देवि, गणहाहि, दम्मि ते वर”न्ति । “देव, अज्ज पट्टाय मम कनिट्ठं विना किञ्चि मधुररसं न खादिस्सामि, इतो पट्टाय वेलाय वा अवेलाय वा द्वारं विवरापेत्वा इमस्स मधुररसं पेसेतुं लभनकवरं गणहामी”ति । “साधु, भद्दे, इमञ्च वरं गणहाही”ति ।

सिरिकाळकण्णिपज्जो निट्ठितो ।

मेण्डकपज्जो

अपरस्मिं दिवसे राजा कतपातरासो पासादस्स दीघन्तरे चङ्कमन्तो वातपानन्तरेन ओलोकेन्तो एकं एळकञ्च सुनखञ्च मित्तसन्थवं करोन्तं अद्दस । सो किर एळको हत्थिसालं गन्त्वा हत्थिस्स पुरतो खित्तं अनामट्ठतिणं खादि । अथ नं हत्थिगोपका पोथेत्वा नीहरिंसु । सो विरवित्वा पलायि । अथ नं एको पुरिसो वेगेनागन्त्वा पिट्ठियं दण्डेन तिरियं पहरि । सो पिट्ठि ओनामेत्वा वेदनाप्पत्तो हुत्वा गन्त्वा राजगेहस्स महाभित्तिं निस्साय पिट्ठिकाय निपज्जि । तं दिवसमेव रज्जो महानसे अट्ठिचम्मादीनि खादित्वा वट्ठितसुनखो भत्तकारके भत्तं सम्पादेत्वा बहि ठत्वा सरीरे सेदं निब्बापेन्ते मच्छमंसगन्धं घायित्वा तण्हं अधिवासेतुं असक्कोन्तो महानसं पविसित्वा भाजनपिधानं पातेत्वा मंसं खादि । अथ भत्तकारको भाजनसद्देन पविसित्वा तं दिस्वा द्वारं पिदहित्वा तं लेडुदण्डादीहि पोथेसि । सो खादितमंसं मुखेनेव छुट्टेत्वा विरवित्वा निक्खमि । भत्तकारकोपि तस्स निक्खन्तभावं जत्वा अनुबन्धित्वा पिट्ठियं दण्डेन तिरियं पहरि । सो वेदनाप्पत्तो पिट्ठि ओनामेत्वा एकं पादं उक्खिपित्वा एळकस्स निपन्नट्टानमेव पाविसि । अथ नं एळको “सम्म, किं पिट्ठि ओनामेत्वा आगच्छसि, किं ते वातो विज्झती”ति पुच्छि । सुनखोपि “त्वम्पि पिट्ठि ओनामेत्वा निपन्नोसि, किं ते वातो विज्झती”ति पुच्छि । ते अज्जमज्जं अत्तनो पवत्ति आरोचेसुं ।

अथ नं एळको पुच्छि “किं पन त्वं पुन भत्तगेहं गन्तुं सक्खिस्ससि सम्मा”ति? “न सक्खिस्सामि, सम्म, गतस्स मे जीवितं नत्थी”ति । “त्वं पन पुन हत्थिसालं गन्तुं सक्खिस्ससी”ति । “मयापि तत्थ गन्तुं न सक्का, गतस्स मे जीवितं नत्थी”ति । ते “कथं नु खो मयं इदानि जीविस्सामा”ति उपायं चिन्तेसुं । अथ नं एळको आह — “सचे मयं समग्गवासं वसितुं सक्कोम, अत्थेको उपायो”ति । “तेन हि कथेही”ति । “सम्म, त्वं इतो पट्टाय हत्थिसालं याहि, “नायं तिणं खादती”ति तयि हत्थिगोपका आसङ्कं न करिस्सन्ति, त्वं मम तिणं आहरेय्यासि । अहम्पि भत्तगेहं पविसिस्सामि, “नायं मंसखादको”ति भत्तकारको मयि आसङ्कं न करिस्सति, अहं ते मंसं आहरिस्सामी”ति । ते “सुन्दरो उपायो”ति उभोपि सम्पटिच्छिंसु । सुनखो हत्थिसालं गन्त्वा तिणकलापं डंसित्वा आगन्त्वा महाभित्तिपिट्ठिकाय ठपेसि । इतरापि भत्तगेहं गन्त्वा मंसखण्डं मुखपूरं डंसित्वा आनेत्वा तत्थेव ठपेसि । सुनखो मंसं खादि, एळको तिणं खादि । ते इमिना उपायेन समग्गा सम्मोदमाना महाभित्तिपिट्ठिकाय वसन्ति । राजा तेसं मित्तसन्थवं दिस्वा चिन्तेसि “अदिट्ठपुब्बं वत मे कारणं दिट्ठं, इमे पच्चामित्ता हुत्वापि समग्गवासं वसन्ति । इदं कारणं गहेत्वा पज्जं कत्वा पज्ज पण्डिते पुच्छिस्सामि, इमं पज्जं अजानन्तं रट्ठा पब्बाजेस्सामि, तं जानन्तस्स ‘एवरूपो पण्डितो नत्थी’ति महासक्कारं करिस्सामि । अज्ज ताव अवेला, स्वे उपट्टानं आगतकाले पुच्छिस्सामी”ति । सो पुनदिवसे पण्डितेसु आगन्त्वा निसिन्नेसु पज्जं पुच्छन्तो इमं गाथमाह —

“येसं न कदाचि भूतपुब्बं, सख्यं सत्तपदम्पिमस्मि लोके ।

जाता अमिता दुवे सहाया, पटिसन्धाय चरन्ति किस्स हेतू”ति ॥ (जा० १.१२.९४) ।

तत्थ पटिसन्धायति सद्वहित्वा घटिता हुत्वा ।

इदञ्च पन वत्वा पुन एवमाह —

“यदि मे अज्ज पातरासकाले, पज्जं न सक्कुण्येय्याथ वत्तुमेतं ।

रट्ठा पब्बाजयिस्सामि वो सब्बे, न हि मत्थो दुप्पज्जजातिकेही”ति ॥ (जा० १.१२.९५) ।

तदा पन सेनको अग्गासने निसिन्नो अहोसि, पण्डितो पन परियन्ते निसिन्नो । सो तं पज्जं उपधारेन्तो तमत्थं अदिस्वा चिन्तेसि “अयं राजा दन्धधातुको इमं पज्जं चिन्तेत्वा सङ्घुरितुं असमत्थो, किञ्चिदेव, तेन दिट्ठं भविस्सति, एकदिवसं ओकासं लभन्तो इमं पज्जं नीहरिस्सामि, सेनको केनचि उपायेन अज्जेकदिवसमत्तं अधिवासापेतू”ति । इतरेपि चत्तारो पण्डिता अन्धकारगब्भं पविट्ठा विय न किञ्चि पस्सिंसु । सेनको “का नु खो महोसधस्स पवत्ती”ति बोधिसत्तं ओलोकेसि । सोपि तं ओलोकेसि । सेनको बोधिसत्तस्स ओलोकिताकारेनेव तस्स अधिप्पायं जत्वा “पण्डितस्सपि न उपट्ठाति, तेनेकदिवसं ओकासं इच्छति, पूरेस्सामिस्स मनोरथ”न्ति चिन्तेत्वा रज्जा सद्धिं विस्सासेन महाहसितं हसित्वा “किं, महाराज, सब्बेव अम्हे पज्जं कथेतुं असक्कोन्ते रट्ठा पब्बाजेस्ससि, एतम्पि ‘एको गण्ठिपज्जो’ति त्वं सल्लक्खेसि, न मयं एतं कथेतुं न सक्कोम, अपिच खो थोकं अधिवासेहि । गण्ठिपज्जो एस, न सक्कोम महाजनमज्झे कथेतुं, एकमन्ते चिन्तेत्वा पच्छा तुम्हाकं कथेस्साम, ओकासं नो देही”ति महासत्तं ओलोकेत्वा इमं गाथाद्वयमाह —

“महाजनसमागमम्हि घोरे, जनकोलाहलसङ्गमम्हि जाते ।

विविखत्तमना अनेकचित्ता, पज्जं न सक्कुणोम वत्तुमेतं ॥

“एकगचित्ताव एकमेका, रहसि गता अत्थं निचिन्तयित्वा ।

पविवेके सम्मसित्वान धीरा, अथ वक्खन्ति जनिन्द एतमत्थ”न्ति ॥ (जा० १.१२.९६-९७) ।

तत्थ सम्मसित्वानाति कायचित्तविवेके ठिता इमे धीरा इमं पज्जं सम्मसित्वा अथ वो एतं अत्थं वक्खन्ति ।

राजा तस्स कथं सुत्वा अनत्तमनो हुत्वापि “साधु चिन्तेत्वा कथेथ, अकथेन्ते पन वो पब्बाजेस्सामी”ति तज्जेसियेव । चत्तारो पण्डिता पासादा ओतरिंसु । सेनको इतरे आह — “सम्मा, राजा सुखुमपज्जं पुच्छि, अकथिते महन्तं भयं भविस्सति, सप्पायभोजनं भुज्जित्वा सम्मा उपधारेथा”ति । ते अत्तनो अत्तनो गेहं गता । पण्डितोपि उट्ठाय उदुम्बरदेविया सन्तिकं गन्त्वा “देवि, अज्ज वा हिय्यो वा राजा कत्थ चिरं अट्ठासी”ति पुच्छि । “तात, दीघन्तरे वातपानेन ओलोकेन्तो चङ्कमती”ति । ततो पण्डितो चिन्तेसि “रज्जा इमिना पस्सेन किञ्चि दिट्ठं भविस्सती”ति । सो तत्थ गन्त्वा बहि ओलोकेन्तो एळकसुनखानं किरियं दिस्वा “इमे दिस्वा रज्जा पज्जो अभिसङ्घतो”ति सन्निट्ठानं कत्वा गेहं गतो । इतरेपि तयो चिन्तेत्वा किञ्चि अदिस्वा सेनकस्स सन्तिकं अगमंसु । सो ते पुच्छि “दिट्ठो वो पज्जो”ति । “न दिट्ठो आचरिया”ति । “यदि एवं राजा वो पब्बाजेस्सति, किं करिस्सथा”ति? “तुम्हेहि पन दिट्ठो”ति? “अहम्पि न पस्सामी”ति । “तुम्हेसु अपस्सन्तेसु मयं किं पस्साम, रज्जो पन सन्तिके ‘चिन्तेत्वा कथेस्सामा’ति सीहनादं नदित्वा आगतम्हा, अकथिते अम्हे राजा कुज्झिस्सति, किं करोम, अयं पज्जो न सक्का अम्हेहि दट्ठुं, पण्डितेन पन सतगुणं सहस्सगुणं सतसहस्सगुणं कत्वा चिन्तितो भविस्सति, एथ तस्स सन्तिकं

गच्छामा”ति ते चत्तारो पण्डिता बोधिसत्तस्स घरद्वारं आगतभावं आरोचापेत्वा “पविसन्तु पण्डिता”ति वुत्ते गेहं पविसित्वा पटिसन्थारं कत्वा एकमन्तं ठिता महासत्तं पुच्छिंसु “किं पन, पण्डित, चिन्तितो पज्जो”ति? “आम, चिन्तितो, मयि अचिन्तेन्ते अज्जो को चिन्तयिस्सती”ति । “तेन हि पण्डित अम्हाकम्पि कथेथा”ति ।

पण्डितो “सचाहं एतेसं न कथेस्सामि, राजा ते रट्ठा पब्बाजेस्सति, मं पन सत्तहि रतनेहि पूजेस्सति, इमे अन्धबाला मा विनस्सन्तु, कथेस्सामि तेस”न्ति चिन्तेत्वा ते चत्तारोपि नीचासने निसीदापेत्वा अज्जलिं पग्गण्हापेत्वा रज्जा दिट्ठतं अजानापेत्वा “रज्जा पुच्छितकाले एवं कथेय्याथा”ति चतुन्नम्पि चतस्सो गाथायो बन्धित्वा पाळिमेव उग्गण्हापेत्वा उय्योजेसि । ते दुतियदिवसे राजपुट्टानं गन्त्वा पज्जत्तासने निसीदिंसु । राजा सेनकं पुच्छि “आतो ते, सेनक, पज्जो”ति? “महाराज, मयि अजानन्ते अज्जो को जानिस्सती”ति । “तेन हि कथेही”ति । “सुणाथ देवा”ति सो उग्गहितनियामेनेव गाथमाह —

“उग्गपुत्तराजपुत्तियानं, उरब्भस्स मंसं पियं मनापं ।

न सुनखस्स ते अदेन्ति मंसं, अथ मेण्डस्स सुणेन सख्यमस्सा”ति ॥ (जा० १.१२.९८) ।

तत्थ उग्गपुत्तराजपुत्तियानन्ति उगतानं अमच्चपुत्तानज्जेव राजपुत्तानज्ज ।

गाथं वत्वापि सेनको अत्थं न जानाति । राजा पन अत्तनो दिट्ठभावेन पजानाति, तस्मा “सेनकेन ताव आतो”ति पुक्कुसं पुच्छि । सोपिस्स “किं अहम्पि अपण्डितो”ति वत्वा उग्गहितनियामेनेव गाथमाह —

“चम्मं विहनन्ति एळकस्स, अस्सपिट्ठत्थरस्सुखस्स हेतु ।

न च ते सुनखस्स अत्थरन्ति, अथ मेण्डस्स सुणेन सख्यमस्सा”ति ॥ (जा० १.१२.९९) ।

तस्सपि अत्थो अपाकटोयेव । राजा पन अत्तनो पाकटत्ता “इमिनापि पुक्कुसेन आतो”ति कामिन्दं पुच्छि । सोपि उग्गहितनियामेनेव गाथमाह —

“आवेल्लितसिङ्गिको हि मेण्डो, न च सुनखस्स विसाणकानि अत्थि ।

तिणभक्खो मंसभोजनो च, अथ मेण्डस्स सुणेन सख्यमस्सा”ति ॥ (जा० १.१२.१००) ।

राजा “इमिनापि आतो”ति देविन्दं पुच्छि । सोपि उग्गहितनियामेनेव गाथमाह —

“तिणमासि पलासमासि मेण्डो, न च सुनखो तिणमासि नो पलासं ।

गण्हेय्य सुणो ससं बिळारं, अथ मेण्डस्स सुणेन सख्यमस्सा”ति ॥ (जा० १.१२.१०१) ।

तत्थ तिणमासि पलासमासीति तिणखादको चेव पण्णखादको च । नो पलासन्ति पण्णम्पि न खादति ।

अथ राजा पण्डितं पुच्छि — “तात, त्वम्पि इमं पज्जं जानासी”ति? “महाराज, अवीचितो याव भवग्गा मं ठपेत्वा को अज्जो एतं जानिस्सती”ति । “तेन हि कथेही”ति । “सुण महाराजा”ति तस्स पज्जस्स अत्तनो पाकटभावं पकासेन्तो गाथाद्वयमाह —

“अट्टुडूपदो चतुप्पदस्स, मेण्डो अट्टुनखो अदिस्समानो ।
छादियमाहरती अयं इमस्स, मंसं आहरती अयं अमुस्स ॥

“पासादवरगतो विदेहसेट्ठो, वीतिहारं अज्जमज्जभोजनानं ।
अद्वक्खि किर सक्खिकं जनिन्दो, बुभुक्कस्स पुण्णंमुखस्स चेत”न्ति ॥ (जा० १.१२.१०२-१०३) ।

तत्थ अट्टुडूपदोति ब्यज्जनकुसलताय एळकस्स चतुप्पादं सन्धायाह । मेण्डोति एळको । अट्टुनखोति एकेकस्मिं पादे द्विन्नं द्विन्नं खुरानं वसेनेतं वुत्तं । अदिस्समानोति मंसं आहरणकाले अपज्जायमानो । छादियन्ति गेहच्छदनं । तिणन्ति अत्थो । अयं इमस्साति सुनखो एळकस्स । वीतिहारन्ति वीतिहरणं । अज्जमज्जभोजनानन्ति अज्जमज्जस्स भोजनानं । मेण्डो हि सुनखस्स भोजनं हरति, सो तस्स वीतिहरति, सुनखोपि तस्स हरति, इतरो वीतिहरति । अद्वक्खीति तं तेसं अज्जमज्जभोजनानं वीतिहरणं सक्खिकं अत्तनो पच्चक्खं कत्वा अद्वस । बुभुक्कस्साति भुभूति सद्वकरणसुनखस्स । पुण्णंमुखस्साति मेण्डस्स । इमेसं एतं मित्तसन्धवं राजा सयं पस्सीति ।

राजा इतरेहि बोधिसत्तं निस्साय जातभावं अजानन्तो “पज्ज पण्डिता अत्तनो अत्तनो जाणबलेन जानिंसू”ति मज्जमानो सोमनस्सप्पत्तो हुत्वा इमं गाथमाह —

“लाभा वत मे अनप्परूपा, यस्स मेदिसा पण्डिता कुलम्हि ।
पज्हस्स गम्भीरगतं निपुणमत्थं, पटिविज्झन्ति सुभासितेन धीरा”ति ॥ (जा० १.१२.१०४) ।

तत्थ पटिविज्झन्तीति सुभासितेन ते विदित्वा कथेन्ति ।

अथ नेसं “तुट्ठेन नाम तुट्ठाकारो कत्तब्बो”ति तं करोन्तो इमं गाथमाह —

“अस्सतरिरथज्ज एकमेकं, फीतं गामवरज्ज एकमेकं ।
सब्बेसं वो दम्मि पण्डितानं, परमप्पतीतमनो सुभासितेना”ति ॥ (जा० १.१२.१०५) ।

इति वत्वा तेसं तं सब्बं दापेसि ।

द्वादसनिपाते मेण्डकपज्हो निट्ठितो ।

सिरिमन्तपज्हो

उदुम्बरदेवी पन इतरेहि पण्डितं निस्साय पज्हस्स जातभावं जत्वा “रज्जा मुगं मासेन निब्बिसेसकं करोन्तेन विय पज्चन्नं समकोव सक्कारो कतो, ननु मय्हं कनिट्ठस्स विसेसं सक्कारं कातुं वट्ठती”ति चिन्तेत्वा रज्जो सन्तिकं गन्त्वा पुच्छि “देव, केन वो पज्हो कथितो”ति? “पज्चहि पण्डितेहि, भदे”ति । “देव, चत्तारो जना तं पज्हं कं निस्साय जानिंसू”ति? “न जानामि, भदे”ति । “महाराज, किं ते जानन्ति, पण्डितो पन ‘मा नस्सन्तु इमे बाला’ति पज्हं उग्गण्हापेसि, तुम्हे सब्बेसं समकं सक्कारं करोथ, अयुत्तमेतं, पण्डितस्स विसेसकं कातुं वट्ठती”ति । राजा “अत्तानं निस्साय जातभावं न कथेसी”ति पण्डितस्स तुस्सित्वा अतिरेकतरं सक्कारं कातुकामो चिन्तेसि “होतु मम पुत्तं एकं पज्हं पुच्छित्वा कथितकाले

महन्तं सक्कारं करिस्सामी’ति । सो पज्जं चिन्तेन्तो सिरिमन्तपज्जं चिन्तेत्वा एकदिवसं पज्जन्नं पण्डितानं उपट्ठानं आगन्त्वा सुखनिसिन्नकाले सेनकं आह — “सेनक, पज्जं पुच्छिस्सामी’ति । “पुच्छ देवा’ति । राजा सिरिमन्तपज्जे पठमं गाथमाह —

“पज्जायुपेतं सिरिया विहीनं, यसस्सिनं वापि अपेतपज्जं ।
पुच्छामि तं सेनक एतमत्थं, कमेत्थ सेय्यो कुसला वदन्ती’ति ॥ (जा० १.१५.८३) ।

तत्थ **कमेत्थ सेय्यो**ति इमेसु द्वीसु कतरं पण्डिता सेय्योति वदन्ति ।

अयज्ज किर पज्जो सेनकस्स वंसानुगतो, तेन नं खिप्पमेव कथेसि —

“धीरा च बाला च हवे जनिन्द, सिप्पूपपन्ना च असिप्पिनो च ।
सुजातिमन्तोपि अजातिमस्स, यसस्सिनो पेसकरा भवन्ति ।
एतम्पि दिस्वान अहं वदामि, पज्जो निहीनो सिरीमाव सेय्यो’ति ॥ (जा० १.१५.८४) ।

तत्थ **पज्जो निहीनो**ति पज्जवा निहीनो, इस्सरोव उत्तमोति अत्थो ।

राजा तस्स वचनं सुत्वा इतरे तयो अपुच्छित्वा सङ्गनवकं हुत्वा निसिन्नं महोसधपण्डितं आह —

“तुवम्पि पुच्छामि अनोमपज्ज, महोसध केवलधम्मदस्सि ।
बालं यसस्सिं पण्डितं अप्पभोगं, कमेत्थ सेय्यो कुसला वदन्ती’ति ॥ (जा० १.१५.८५) ।

तत्थ **केवलधम्मदस्सी**ति सब्बधम्मदस्सि ।

अथस्स महासत्तो “सुण, महाराजा’ति वत्वा कथेसि —

“पापानि कम्मानि करोति बालो, इधमेव सेय्यो इति मज्जमानो ।
इधलोकदस्सी परलोकमदस्सी, उभयत्थ बालो कलिमग्गहेसि ।
एतम्पि दिस्वान अहं वदामि, पज्जोव सेय्यो न यसस्सि बालो’ति ॥ (जा० १.१५.८६) ।

तत्थ **इधमेव सेय्यो**ति इधलोके इस्सरियमेव मय्हं सेट्ठन्ति मज्जमानो । **कलिमग्गहेसी**ति बालो इस्सरियमानेन पापकम्मं कत्वा निरयादिं उपपज्जन्तो परलोके च पुन ततो आगन्त्वा नीचकुले दुक्खभावं पत्वा निब्बत्तमानो इधलोके चाति उभयत्थ पराजयमेव गण्हाति । एतम्पि कारणं अहं दिस्वा पज्जासम्पन्नोव उत्तमो, इस्सरो पन बालो न उत्तमोति वदामि ।

एवं वुत्ते राजा सेनकं ओलोकेत्वा “ननु महोसधो पज्जवन्तमेव उत्तमोति वदती’ति आह । सेनको “महाराज, महोसधो दहरो, अज्जापिस्स मुखे खीरगन्धो वायति, किमेस जानाती’ति वत्वा इमं गाथमाह —

“निसिप्पमेतं विदधाति भोगं, न बन्धुवा न सरीरवण्णो यो ।

पस्सेळमूगं सुखमेधमानं, सिरी हि नं भजते गोरविन्दं ।
एतम्पि दिस्वान अहं वदामि, पज्जो निहीनो सिरीमाव सेय्यो’ति ॥

तत्थ एळमूगन्ति पग्घरितलालमुखं । गोरविन्दन्ति सो किर तस्मिंयेव नगरे असीतिकोटिविभवो सेट्ठि विरूपो । नास्स पुत्तो न च धीता, न किञ्चि सिप्यं जानाति । कथेन्तस्सपिस्स हनुकस्स उभोहिपि पस्सेहि लालाधारा पग्घरति । देवच्छरा विय द्वे इत्थियो सब्बालङ्कारेहि विभूसिता सुपुप्फितानि नीलुप्पलानि गहेत्वा उभोसु पस्सेसु ठिता तं लालं नीलुप्पलेहि सम्पटिच्छित्वा नीलुप्पलानि वातपानेन छुट्टेन्ति । सुरासोण्डापि पानागारं पविसन्ता नीलुप्पलेहि अत्थे सति तस्स गेहद्वारं गन्त्वा “सामि गोरविन्द, सेट्ठी”ति वदन्ति । सो तेसं सहं सुत्वा वातपाने ठत्वा “किं, ताता”ति वदति । अथस्स लालाधारा पग्घरति । ता इत्थियो तं नीलुप्पलेहि सम्पटिच्छित्वा नीलुप्पलानि अन्तरवीथियं खिपन्ति । सुराधुत्ता तानि गहेत्वा उदकेन विक्खालेत्वा पिळन्धित्वा पानागारं पविसन्ति । एवं सिरिसम्पन्नो अहोसि । सेनको तं उदाहरणं कत्वा दस्सेन्तो एवमाह ।

तं सुत्वा राजा “कीदिसं, तात, महोसधपण्डिता”ति आह । पण्डितो “देव, किं सेनको जानाति, ओदनसित्थिद्वाने काको विय दधिं पातुं आरद्धसुनखो विय च यसमेव पस्सति, सीसे पतन्तं महामुग्गरं न पस्सति, सुण, देवा”ति वत्वा इमं गाथमाह —

“लद्धा सुखं मज्जति अप्पपज्जो, दुक्खेन फुट्ठोपि पमोहमेति ।
आगन्तुना दुक्खसुखेन फुट्ठो, पवेधति वारिचरोव घम्मे ।
एतम्पि दिस्वान अहं वदामि, पज्जोव सेय्यो न यसस्सि बालो”ति ॥ (जा० १.१५.८८) ।

तत्थ सुखन्ति इस्सरियसुखं लभित्वा बालो पमज्जति, पमत्तो समानो पापं करोति । दुक्खेनाति कायिकचेतसिकदुक्खेन । आगन्तुनाति न अज्झत्तिकेन । सत्तानज्झि सुखम्पि दुक्खम्पि आगन्तुकमेव, न निच्चपवत्तं । घम्मेति उदका उद्धरित्वा आतपे खित्तमच्छो विय ।

तं सुत्वा राजा “कीदिसं आचरिया”ति आह । सेनको “देव, किमेस जानाति, तिट्ठन्तु ताव मनुस्सा, अरज्जे जातरुक्खेसुपि फलसम्पन्नमेव बहू विहङ्गमा भजन्ती”ति वत्वा इमं गाथमाह —

“दुमं यथा सादुफलं अरज्जे, समन्ततो समभिसरन्ति पक्खी ।
एवम्पि अट्ठं सधनं सभोगं, बहुज्जनो भजति अत्थहेतु ।
एतम्पि दिस्वान अहं वदामि, पज्जो निहीनो सिरीमाव सेय्यो’ति ॥ (जा० १.१५.८९) ।

तत्थ बहुज्जनोति महाजनो ।

तं सुत्वा राजा “कीदिसं ताता”ति आह । पण्डितो “किमेस महोदरो जानाति, सुण, देवा”ति वत्वा इमं गाथमाह —

“न साधु बलवा बालो, साहसा विन्दते धनं ।
कन्दन्तमेतं दुम्मेधं, कट्ठन्ति निरयं भुसं ।
एतम्पि दिस्वान अहं वदामि, पज्जोव सेय्यो न यसस्सि बालो”ति ॥ (जा० १.१५.९०) ।

तत्थ साहसाति साहसेन साहसिककम्मं कत्वा जनं पीळेत्वा धनं विन्दति । अथ नं निरयपाला कन्दन्तमेव दुम्मेधं बलववेदनं निरयं कट्टन्ति ।

पुन रज्जा “किं सेनका”ति वुत्ते सेनको इमं गाथमाह —

“या काचि नज्जो गङ्गमभिस्सवन्ति, सब्बाव ता नामगोत्तं जहन्ति ।
गङ्गा समुद्दं पटिपज्जमाना, न खायते इद्धिं पज्जोपि लोके ।
एतम्पि दिस्वान अहं वदामि, पज्जो निहीनो सिरीमाव सेय्यो”ति ॥ (जा० १.१५.९१) ।

तत्थ नज्जोति निन्ना हुत्वा सन्दमाना अन्तमसो कुन्ददियोपि गङ्गं अभिस्सवन्ति । जहन्तीति गङ्गात्वेव सङ्ख्यं गच्छन्ति, अत्तनो नामगोत्तं जहन्ति । न खायतेति सापि गङ्गा समुद्दं पटिपज्जमाना न पज्जायति, समुद्दोत्वेव नामं लभति । एवमेव महापज्जोपि इस्सरसन्तिकं पत्तो न खायति न पज्जायति, समुद्दं पविट्ठगङ्गा विय होति ।

पुन राजा “किं पण्डिता”ति आह । सो “सुण, महाराजा”ति वत्वा इमं गाथाद्वयमाह —

“यमेतमक्खा उदधिं महन्तं, सवन्ति नज्जो सब्बकालमसङ्ख्यं ।
सो सागरो निच्चमुळारवेगो, वेलं न अच्छेति महासमुद्दो ॥
“एवम्पि बालस्स पजप्पितानि, पज्जं न अच्छेति सिरी कदाचि ।
एतम्पि दिस्वान अहं वदामि, पज्जोव सेय्यो न यसस्सि बालो”ति ॥ (जा० १.१५.९२-९३) ।

तत्थ यमेतमक्खाति यं एतं अक्खासि वदेसि । असङ्ख्यन्ति अगणनं । वेलं न अच्छेतीति उळारवेगोपि हुत्वा ऊमिसहस्सं उक्खिपित्वापि वेलं अतिक्कमितुं न सक्कोति, वेलं पत्वा अवस्सं सब्बा ऊमियो भिज्जन्ति । एवम्पि बालस्स पजप्पितानीति बालस्स वचनानिपि एवमेव पज्जवन्तं अतिक्कमितुं न सक्कोन्ति, तं पत्वाव भिज्जन्ति । पज्जं न अच्छेतीति पज्जवन्तं सिरीमा नाम नातिक्कमति । न हि कोचि मनुजो अत्थानत्थे उप्पन्नकङ्खो तंछिन्दनत्थाय पज्जवन्तं अतिक्कमित्वा बालस्स इस्सरस्स पादमूलं गच्छति, पज्जवन्तस्स पन पादमूलेयेव विनिच्छयो नाम लब्धतीति ।

तं सुत्वा राजा “कथं सेनका”ति आह । सो “सुण, देवा”ति वत्वा इमं गाथमाह —

“असज्जतो चेपि परेसमत्थं, भणाति सन्धानगतो यसस्सी ।
तस्सेव तं रुहति जातिमज्जे, सिरी हि नं कारयते न पज्जा ।
एतम्पि दिस्वान अहं वदामि, पज्जो निहीनो सिरीमाव सेय्यो”ति ॥ (जा० १.१५.९४) ।

तत्थ असज्जतो चेपीति इस्सरो हि सचेपि कायादीहि असज्जतो दुस्सीलो । सन्धानगतोति विनिच्छये ठितो हुत्वा परेसं अत्थं भणति, तस्मिं विनिच्छयमण्डले महापरिवारपरिवुत्तस्स मुसावादं वत्वा सामिकम्पि अस्सामिकं करोन्तस्स तस्सेव तं वचनं रुहति । सिरी हि नं तथा कारयते न पज्जा, तस्मा पज्जो निहीनो, सिरीमाव सेय्योति वदामि ।

पुन रज्जा “किं, ताता”ति वुत्ते पण्डितो “सुण, देव, बालसेनको किं जानाती”ति वत्वा इमं गाथमाह —

“परस्स वा अत्तनो वापि हेतु, बालो मुसा भासति अप्पपज्जो ।
 सो निन्दितो होति सभाय मज्झे, पच्छापि सो दुग्गतिगामी होति ।
 एतम्पि दिस्वान अहं वदामि, पज्जोव सेय्यो न यसस्सि बालो”ति ॥ (जा० १.१५.९५) ।

ततो सेनको इमं गाथमाह —

“अत्थम्पि चे भासति भूरिपज्जो, अनाळ्हियो अप्पधनो दलिदो ।
 न तस्स तं रूहति जातिमज्झे, सिरी च पज्जाणवतो न होति ।
 एतम्पि दिस्वान अहं वदामि, पज्जो निहीनो सिरीमाव सेय्यो”ति ॥ (जा० १.१५.९६) ।

तत्थ अत्थम्पीति कारणम्पि चे भासति । जातिमज्झेति परिसमज्झे । पज्जाणवतोति महाराज, पज्जाणवन्तस्स सिरिसोभगप्पत्तस्स सन्तिकं गन्त्वा पकतिया विज्जमानापि सिरी नाम न होति । सो हि तस्स सन्तिके सूरियुग्गमने खज्जोपनको विय खायतीति दस्सेति ।

पुन रज्जा “कीदिसं, ताता”ति वुत्ते पण्डितो “किं जानाति, सेनको, इधलोकमत्तमेव ओलोकेति, न परलोक”न्ति वत्वा इमं गाथमाह —

“परस्स वा अत्तनो वापि हेतु, न भासति अलिकं भूरिपज्जो ।
 सो पूजितो होति सभाय मज्झे, पच्छापि सो सुग्गतिगामी होति ।
 एतम्पि दिस्वान अहं वदामि, पज्जोव सेय्यो न यसस्सि बालो”ति ॥ (जा० १.१५.९७) ।

ततो सेनको गाथमाह —

“हत्थी गवास्सा मणिकुण्डला च, थियो च इद्धेसु कुलेसु जाता ।
 सब्बाव ता उपभोगा भवन्ति, इद्धस्स पोसस्स अनिद्धिमन्तो ।
 एतम्पि दिस्वान अहं वदामि, पज्जो निहीनो सिरीमाव सेय्यो”ति ॥ (जा० १.१५.९८) ।

तत्थ इद्धस्साति इस्सरस्स । अनिद्धिमन्तोति न केवलं ता नारियोव, अथ खो सब्बे अनिद्धिमन्तोपि सत्ता तस्स उपभोगा भवन्ति ।

ततो पण्डितो “किं एस जानाती”ति वत्वा एकं कारणं आहरित्वा दस्सेन्तो इमं गाथमाह —

“असंविहितकम्मन्तं, बालं दुम्मेधमन्तिनं ।
 सिरी जहति दुम्मेधं, जिण्णां व उरगो तचं ।
 एतम्पि दिस्वान अहं वदामि ।
 पज्जोव सेय्यो न यसस्सि बालो”ति ॥ (जा० १.१५.९९) ।

तत्थ “सिरी जहती”ति पदस्स चेतियजातकेन (जा० १.८.४५ आदयो) अत्थो वण्णेतब्बो ।

अथ सेनको रज्जा “कीदिस”न्ति वुत्ते “देव, किं एस तरुणदारको जानाति, सुणाथा”ति वत्त्वा “पण्डितं अप्पटिभानं करिस्सामी”ति चिन्तेत्वा इमं गाथमाह —

“पञ्च पण्डिता मयं भदन्ते, सब्बे पञ्जलिका उपट्ठिता ।
त्वं नो अभिभुय्य इस्सरोसि, सक्कोव भूतपति देवराजा ।
एतम्पि दिस्वान अहं वदामि, पञ्जो निहीनो सिरीमाव सेय्यो”ति ॥ (जा० १.१५.१००) ।

इदं किर सुत्वा राजा “साधुरूपं सेनकेन कारणं आभतं, सक्खिस्सति नु खो मे पुत्तो इमस्स वादं भिन्दित्वा अज्जं कारणं आहरितु”न्ति चिन्तेत्वा “कीदिसं पण्डिता”ति आह । सेनकेन किर इमस्मिं कारणे आभते ठपेत्वा बोधिसत्तं अज्जो तं वादं भिन्दितुं समत्थो नाम नत्थि, तस्मा महासत्तो अत्तनो जाणबलेन तस्स वादं भिन्दन्तो “महाराज, किमेस बालो जानाति, यसमेव ओलोकेति, पञ्जाय विसेसं न जानाति, सुणाथा”ति वत्त्वा इमं गाथमाह —

“दासोव पञ्जस्स यसस्सि बालो, अत्थेसु जातेसु तथाविधेसु ।
यं पण्डितो निपुणं संविधेति, सम्मोहमापज्जति तत्थ बालो ।
एतम्पि दिस्वान अहं वदामि, पञ्जोव सेय्यो न यसस्सि बालो”ति ॥ (जा० १.१५.१०१) ।

तत्थ अत्थेसूति किच्चेसु जातेसु । संविधेतीति संविदहति ।

इति महासत्तो सिनेरुपादतो सुवण्णवालुकं उद्धरन्तो विय गगनतले पुण्णचन्दं उट्ठापेन्तो विय च नयकारणं दस्सेसि । एवं महासत्तेन पञ्जानुभावं दस्सेत्वा कथिते राजा सेनकं आह — “कीदिसं, सेनक, सक्कोन्तो उत्तरिपि कथेही”ति । सो कोट्ठे ठपितधज्जं विय उग्गहितकं खेपेत्वा अप्पटिभानो मङ्कुभूतो पञ्जायन्तो निसीदि । सचे हि सो अज्जं कारणं आहरेय्य, न गाथासहस्सेनपि इमं जातकं निट्ठायेथ । तस्स पन अप्पटिभानस्स ठितकाले गम्भीरं ओघं आनेन्तो विय महासत्तो उत्तरिपि पञ्जमेव वण्णेन्तो इमं गाथमाह —

“अद्धा हि पञ्जाव सतं पसत्था, कन्ता सिरी भोगरता मनुस्सा ।
जाणञ्च बुद्धानमतुल्यरूपं, पज्जं न अच्छेति सिरी कदाची”ति ॥ (जा० १.१५.१०२) ।

तत्थ सतन्ति बुद्धादीनं सप्पुरिसानं । भोगरताति महाराज, यस्मा अन्धबालमनुस्सा भोगरताव, तस्मा तेसं सिरी कन्ता । यसो नामेस पण्डितेहि गरहितो बालानं कन्तोति चायं अत्थो भिसजातकेन (जा० १.१४.७८ आदयो) वण्णेत्तब्बो । बुद्धानन्ति सब्बज्जुबुद्धानञ्च जाणं । कदाचीति किस्मिञ्चि काले जाणवन्तं सिरी नाम नातिक्कमति, देवाति ।

तं सुत्वा राजा महासत्तस्स पज्जब्बाकरणेन तुट्ठो घनवस्सं वस्सेन्तो विय महासत्तं धनेन पूजेन्तो इमं गाथमाह —

“यं तं अपुच्छिम्ह अकित्तयी नो, महोसध केवलधम्मदस्सी ।
गवं सहस्सं उसभञ्च नागं, आजञ्जयुत्ते च रथे दस इमे ।
पज्जस्स वेय्याकरणेन तुट्ठो, ददामि ते गामवरानि सोळसा”ति ॥ (जा० १.१५.१०३) ।

तत्थ उसभञ्च नागन्ति तस्स गवं सहस्सस्स उसभं कत्वा अलङ्कृतपटियत्तं आरोहणीयं नागं दम्मीति ।

वीसतिनिपाते सिरिमन्तपज्जो निड्डितो ।

छन्नपथपज्जो

ततो पट्टाय बोधिसत्तस्स यसो महा अहोसि । तं सब्बं उदुम्बरदेवीयेव विचारेसि । सा तस्स सोळसवस्सिककाले चिन्तेसि “मम कनिट्ठो महल्लको जातो, यसोपिस्स महा अहोसि, आवाहमस्स कातुं वट्ठती”ति । सा रज्जो तमतथं आरोचेसि । राजा “साधु जानापेहि न”न्ति आह । सा तं जानापेत्वा तेन सम्पटिच्छिते “तेन हि, तात, ते कुमारिकं आनेमी”ति आह । अथ महासत्तो “कदाचि इमेहि आनीता मम न रुच्चेय्य, सयमेव ताव उपधारेमी”ति चिन्तेत्वा एवमाह — “देवि, कतिपाहं मा किञ्चि रज्जो वदेथ, अहं एकं कुमारिकं सयं परियेसित्वा मम चित्तरुचितं तुम्हाकं आचिक्खिस्सामी”ति । “एवं करोहि, ताता”ति । सो देविं वन्दित्वा अत्तनो घरं गन्त्वा सहायकानं सज्जं दत्वा अज्जातकवेसेन तुन्नवायउपकरणानि गहेत्वा एककोव उत्तरद्वारेन निक्खमित्वा उत्तरयवमज्झकं पायासि । तदा पन तत्थ एकं पोराणसेट्ठिकुलं परिकखीणं अहोसि । तस्स कुलस्स धीता अमरादेवी नाम अभिरूपा दस्सनीया पासादिका सब्बलक्खणसम्पन्ना पुज्जवती । सा तं दिवसं पातोव यागुं पचित्वा आदाय “पितु कसनट्ठानं गमिस्सामी”ति निक्खमित्वा तमेव मग्गं पटिपज्जि । महासत्तो तं आगच्छन्तिं दिस्वा “सब्बलक्खणसम्पन्नायं इत्थी, सचे अपरिग्गहा, इमाय मे पादपरिचारिकाय भवितुं वट्ठती”ति चिन्तेसि ।

सापि तं दिस्वाव “सचे एवरूपस्स पुरिसस्स गेहे भवेय्यं, सक्का मया कुटुम्बं सण्ठापेतु”न्ति चिन्तेसि ।

अथ महासत्तो — “इमिस्सा सपरिग्गहापरिग्गहभावं न जानामि, हत्थमुट्ठिया नं पुच्छिस्सामि, सचे एसा पण्डिता भविस्सति, जानिस्सति । नो चे, न जानिस्सति, इधेव नं छट्ठेत्वा गच्छामी”ति चिन्तेत्वा दूरे ठितोव हत्थमुट्ठिमकासि । सापि “अयं मम ससामिकासामिकभावं पुच्छती”ति जत्वा हत्थं पसारेसि । सो अपरिग्गहभावं जत्वा समीपं गन्त्वा “भद्दे, का नाम त्व”न्ति पुच्छि । “सामि, अहं अतीते वा अनागते वा एतरहि वा यं नत्थि, तन्नामिका”ति । “भद्दे, लोके अमरा नाम नत्थि, त्वं अमरा नाम भविस्ससी”ति । “एवं, सामी”ति । “भद्दे, कस्स यागुं हरिस्ससी”ति? “पुब्बदेवताय, सामी”ति । “भद्दे, पुब्बदेवता नाम मातापितरो, तव पितु यागुं हरिस्ससि मज्जे”ति । “एवं, सामी”ति । “भद्दे, तव पिता किं करोती”ति? “सामि, एकं द्विधा करोती”ति । “एकस्स द्विधाकरणं नाम कसनं, तव पिता कसती”ति । “एवं, सामी”ति । “कतरस्मिं पन ठाने ते पिता कसती”ति? “यत्थ सकिं गता न एन्ति, तस्मिं ठाने, सामी”ति । “सकिं गतानं न पच्चागमनट्ठानं नाम सुसानं, सुसानसन्तिके कसति, भद्दे”ति । “एवं, सामी”ति । “भद्दे, अज्जेव एस्ससी”ति । “सचे एस्सति, न एस्सा”मि । “नो चे एस्सति, एस्सामि, सामी”ति । “भद्दे, पिता ते मज्जे नदीपारे कसति, उदके एन्ते न एस्ससि, अनेन्ते एस्ससी”ति । “एवं, सामी”ति । एत्तकं नाम महासत्तो आलापसल्लापं करोति ।

अथ नं अमरादेवी “यागुं पिविस्ससि, सामी”ति निमन्तेसि । महासत्तो “पठममेव पटिक्खपनं नाम अवमङ्गल”न्ति चिन्तेत्वा “आम, पिविस्सामी”ति आह । सा पन यागुघटं ओतारेसि । महासत्तो चिन्तेसि “सचे पातिं अधोवित्वा हत्थधोवनं अदत्वा दस्सति, एत्थेव नं पहाय गमिस्सामी”ति । सा पन पातिं धोवित्वा पातिया उदकं आहरित्वा हत्थधोवनं दत्वा तुच्छपातिं हत्थे अट्ठपेत्वा भूमियं ठपेत्वा घटं आलुळेत्वा यागुया पूरेसि, तत्थ पन सित्थानि महन्तानि । अथ नं महासत्तो आह “किं, भद्दे, अतिबहला यागू”ति । “उदकं न लद्धं, सामी”ति । “केदारे उदकं न लद्धं भविस्सति मज्जे”ति । “एवं, सामी”ति । सा पितु यागुं ठपेत्वा बोधिसत्तस्स अदासि । सो यागुं पिवित्वा मुखं विक्खालेत्वा “भद्दे, तुहं मातु गेहं गमिस्सामि, मग्गं मे आचिक्खा”ति आह । सा “साधू”ति वत्वा मग्गं आचिक्खन्ती एककनिपाते इमं गाथमाह —

“येन सत्तुबिलङ्गा च, दिगुणपलासो च पुष्फितो ।
 येन ददामि तेन वदामि, येन न ददामि न तेन वदामि ।
 एस मग्गो यवमज्झकस्स, एतं अन्नपथं विजानाही”ति ॥ (जा० १.१.११२) ।

तस्सत्थो — “सामि, अन्तोगामं पविसित्वा एकं सत्तुआपणं पस्सिस्ससि, ततो कज्जिकापणं, तेसं पुरतो दिगुणपण्णो कोविळारो सुपुष्फितो, तस्मा त्वं येन सत्तुबिलङ्गा च कोविळारो च पुष्फितो, तेन गन्त्वा कोविळारमूले ठत्वा दक्खिणं गण्ह वामं मुञ्च, एस मग्गो यवमज्झकस्स यवमज्झकगामे ठितस्स अम्हाकं गेहस्स, एतं एवं पटिच्छादेत्वा मया वुत्तं छन्नपथं पटिच्छन्नपथं छन्नपथं वा पटिच्छन्नकारणं विजानाही”ति । एत्थ हि येन ददामीति येन हत्थेन ददामि, इदं दक्खिणहत्थं सन्धाय वुत्तं, इतरं वामहत्थं । एवं सा तस्स मग्गं आचिक्खित्वा पितु यागुं गहेत्वा अगमासि ।

छन्नपथपज्जो निद्धितो ।

अमरादेविपरियेसना

सोपि तां कथितमग्गेनेव तं गेहं गतो । अथ नं अमरादेविया माता दिस्वा आसनं दत्वा “यागुं पिप्पिस्ससि, सामी”ति आह । “अम्म, कनिट्ठभगिनिया मे अमरादेविया थोका यागु मे दिन्ना”ति । तं सुत्वा सा “धीतु मे अत्थाय आगतो भविस्सती”ति अज्जासि । महासत्तो तेसं दुग्गतभावं जानन्तोपि “अम्म, अहं तुन्नवायो, किञ्चि सिब्बितब्बयुत्तकं अत्थी”ति पुच्छि । “अत्थि, सामि, मूलं पन नत्थी”ति? “अम्म मूलेन कम्मं नत्थि, आनेहि, सिब्बिस्सामि न”न्ति । सा जिण्णसाटकानि आहरित्वा अदासि । बोधिसत्तो आहटाहटं निट्ठापेसियेव । पुज्जवतो हि किरिया नाम समिज्झितियेव । अथ नं आह “अम्म, वीथिभागेन आरोचेय्यासी”ति । सा सकलगामं आरोचेसि । महासत्तो तुन्नवायकम्मं कत्वा एकाहेनेव सहस्सं कहापणं उप्पादेसि । महल्लिकापिस्स पातरासभत्तं पचित्वा दत्वा “तात, सायमासं कित्तकं पचामी”ति आह । “अम्म, यत्तका इमस्मिं गेहे भुज्जन्ति, तेसं पमाणेना”ति । सा अनेकसूपब्यज्जनं बहुभत्तं पचि । अमरादेवीपि सायं सीसेन दारुकलापं, उच्छङ्गेन पण्णं आदाय अरज्जतो आगन्त्वा पुरगेहद्वारे दारुकलापं निक्खिपित्वा पच्छिमद्वारेन गेहं पाविसि । पितापिस्सा सायतरं आगमासि । महासत्तो नानगरसभोजनं भुज्जि । इतरा मातापितरो भोजेत्वा पच्छा सयं भुज्जित्वा मातापितूनं पादे धोवित्वा महासत्तस्स पादे धोवि ।

सो तं परिगणहन्तो कतिपाहं तत्थेव वसि । अथ नं वीमंसन्तो एकदिवसं आह — “भद्दे, अट्ठनाळिकतण्डुले गहेत्वा ततो मय्हं यागुञ्च पूवञ्च भत्तञ्च पचाही”ति । सा “साधू”ति सम्पटिच्छित्वा तण्डुले कोट्टेत्वा मूलतण्डुलेहि भत्तं, मज्झिमतण्डुलेहि यागुं, कणकाहि पूवं पचित्वा तदनुरूपं सूपब्यज्जनं सम्पादेत्वा महासत्तस्स सव्यज्जनं यागुं अदासि । सा यागु मुखे ठपितमत्ताव सत्त रसहरणिसहस्सानि फरित्वा अट्ठासि । सो तस्सा वीमंसनत्थमेव “भद्दे, यागुं पचितुं अजानन्ती किमत्थं मम तण्डुले नासेसी”ति कुद्धो विय सह खेळेन निट्ठुभित्वा भूमियं पातेसि । सा तस्स अकुज्झित्वाव “सामि, सचे यागु न सुन्दरा, पूवं खादा”ति पूवं अदासि । तम्पि तथेव अकासि । “सचे, सामि, पूवं न सुन्दरं, भत्तं भुज्जा”ति भत्तं अदासि । भत्तम्पि तथेव कत्वा “भद्दे, त्वं पचितुं अजानन्ती मम सन्तकं किमत्थं नासेसी”ति कुद्धो विय तीणिपि एकतो मदित्वा सीसतो पट्ठाव सकलसरीरं लिप्पित्वा “गच्छ, द्वारे निसीदाही”ति आह । सा अकुज्झित्वाव “साधु, सामी”ति गन्त्वा तथा अकासि । सो तस्सा निहतमानभावं जत्वा “भद्दे, एही”ति आह । सा अकुज्झित्वा एकवचनेनेव आगता । महासत्तो पन आगच्छन्तो कहापणसहस्सेन सद्धिं एकसाटकयुगं तम्बूलपसिब्बके ठपेत्वा आगतो । अथ सो तं साटकं नीहरित्वा तस्सा हत्थे ठपेत्वा “भद्दे, तव सहायिकाहि सद्धिं न्हायित्वा इमं साटकं निवासेत्वा एही”ति आह । सा तथा

अकासि ।

पण्डितो उप्पादितधनञ्च, आभतधनञ्च सब्बं तस्सा मातापितूनं दत्त्वा समस्सासेत्वा ससुरे आपुच्छित्वा तं आदाय नगराभिमुखो अगमासि । अन्तरामग्गे तस्सा वीमंसनत्थाय छत्तञ्च उपाहनञ्च दत्त्वा एवमाह — “भद्दे, इमं छत्तं गहेत्वा अत्तानं धारेहि, उपाहनं अभिरुहित्वा याही”ति । सा तं गहेत्वा तथा अकत्वा अब्भोकासे सूरियसन्तापे छत्तं अधारेत्वा वनन्ते धारेत्वा गच्छति, थलट्टाने उपाहनं पटिमुञ्चित्वा उदकट्टानं सम्पत्तकाले अभिरुहित्वा गच्छति । बोधिसत्तो तं कारणं दिस्वा पुच्छि “किं, भद्दे, थलट्टाने उपाहनं पटिमुञ्चित्वा उदकट्टाने अभिरुहित्वा गच्छसि, सूरियसन्तापे छत्तं अधारेत्वा वनन्ते धारेत्वा”ति? सा आह — “सामि, थलट्टाने कण्टकादीनि पस्सामि, उदकट्टाने मच्छकच्छपकण्टकादीनि न पस्सामि, तेसु पादे पविट्ठेसु दुक्खवेदना भवेय्य, अब्भोकासे सुक्खरुक्खकण्टकादीनि नत्थि, वनन्तरं पविट्ठानं पन सुक्खरुक्खदण्डादिकेसु मत्थके पतितेसु दुक्खवेदना भवेय्य, तस्मा तानि पटिघातनत्थाय एवं करोमी”ति ।

बोधिसत्तो द्वीहि कारणेहि तस्सा कथं सुत्वा तुस्सित्वा गच्छन्तो एकस्मिं ठाने फलसम्पन्नं एकं बदररुक्खं दिस्वा बदररुक्खमूले निसीदि । सा बदररुक्खमूले निसिन्नं महासत्तं दिस्वा “सामि, अभिरुहित्वा बदरफलं गहेत्वा खादाहि, मय्हम्पि देही”ति आह । “भद्दे, अहं किलमामि, अभिरुहितुं न सक्कोमि, त्वमेव अभिरुहा”ति । सा तस्स वचनं सुत्वा बदररुक्खं अभिरुह साखन्तरे निसीदित्वा फलं ओचिनि । बोधिसत्तो तं आह — “भद्दे, फलं मय्हं देही”ति । सा “अयं पुरिसो पण्डितो वा अपण्डितो वा वीमंसिस्सामी”ति चिन्तेत्वा तं आह “सामि, उण्हफलं खादिस्ससि, उदाहु सीतफल”न्ति? सो तं कारणं अजानन्तो विय एवमाह — “भद्दे, उण्हफलेन मे अत्थो”ति । सा फलानि भूमियं खिपित्वा “सामि, खादा”ति आह । बोधिसत्तो तं गहेत्वा धमेन्तो खादि । पुन वीमंसमानो नं एवमाह — “भद्दे, सीतलं मे देही”ति । अथ सा बदरफलानि तिणभूमिया उपरि खिपि । सो तं गहेत्वा खादित्वा “अयं दारिका अतिविय पण्डिता”ति चिन्तेत्वा तुस्सि । अथ महासत्तो तं आह — “भद्दे, बदररुक्खतो ओतराही”ति । सा महासत्तस्स वचनं सुत्वा रुक्खतो ओतरित्वा घटं गहेत्वा नदिं गन्त्वा उदकं आनेत्वा महासत्तस्स अदासि । महासत्तो पिवित्वा मुखं विक्खालेत्वा ततो उट्ठाय गच्छन्तो नगरमेव सम्पत्तो ।

अथ सो तं वीमंसनत्थाय दोवारिकस्स गेहे ठपेत्वा दोवारिकस्स भरियाय आचिक्खित्वा अत्तनो निवेसनं गन्त्वा पुरिसे आमन्तेत्वा “असुकगेहे इत्थिं ठपेत्वा आगतोम्हि, इमं सहस्सं आदाय गन्त्वा तं वीमंसथा”ति सहस्सं दत्त्वा पेसेसि । ते तथा करिंसु । सा आह — “इदं मम सामिकस्स पादरजम्पि न अग्घती”ति । ते आगन्त्वा पण्डितस्स आरोचेसुं । पुनपि यावततियं पेसेत्वा चतुत्थे वारे महासत्तो तेयेव “तेन हि नं हत्थे गहेत्वा कट्ठन्ता आनेथा”ति आह । ते तथा करिंसु । सा महासत्तं महासम्पत्तियं ठितं न सज्जानि, नं ओलोकेत्वा च पन हसि चैव रोदि च । सो उभयकारणं पुच्छि । अथ नं सा आह — “सामि, अहं हसमाना तव सम्पत्तिं ओलोकेत्वा ‘अयं अकारणेन न लद्धा, पुरिमभवे कुसलं कत्वा लद्धा, अहो पुज्जानं फलं नामा’ति हसिं । रोदमाना पन ‘इदानि परस्स रक्खितगोपितवत्थुम्हि अपरज्झित्वा निरयं गमिस्सती’ति तयि कारुज्जेन रोदि”न्ति ।

सो तं वीमंसित्वा सुद्धभावं जत्वा “गच्छथ नं तत्थेव नेथा”ति वत्वा पेसेत्वा पुन तुन्नवायवेसं गहेत्वा गन्त्वा ताय सद्धिं सयित्वा पुनदिवसे पातोव राजकुलं पविसित्वा उदुम्बरदेविया आरोचेसि । सा रज्जो आरोचेत्वा अमरादेविं सब्बालङ्कारेहि अलङ्कित्वा महायोगे निसीदापेत्वा महन्तेन सक्कारेन महासत्तस्स गेहं नेत्वा मङ्गलं कारेसि । राजा बोधिसत्तस्स सहस्समूलं पण्णाकारं पेसेसि । दोवारिके आदिं कत्वा सकलनगरवासिनो पण्णाकारे पहिणिसु । अमरादेवीपि

रज्जा पहितं पण्णाकारं द्विधा भिन्दित्वा एकं कोट्टासं रज्जो पेसेसि । एतेनुपायेन सकलनगरवासीनम्पि पण्णाकारं पेसेत्वा नगरं सङ्गृहि । ततो पट्टाय महासत्तो ताय सद्धिं समग्गवासं वसन्तो रज्जो अत्थञ्च धम्मञ्च अनुसासि ।

अमरादेविपरियेसना निट्ठिता ।

सब्बरतनथेनवण्णना

अथेकदिवसं सेनको इतरे तयो अत्तनो सन्तिकं आगते आमन्तेसि “अम्भो, मयं गहपतिपुत्तस्स महोसधस्सेव नप्पहोम, इदानीं पन तेन अत्तना व्यत्ततरा भरिया आनीता, किन्ति नं रज्जो अन्तरे परिभिन्देय्यामा”ति । “आचरिय, मयं किं जानाम, त्वंयेव जानाही”ति । “होतु मा चिन्तयित्थ, अत्थेको उपायो, अहं रज्जो चूळामणिं थेनेत्वा आहरिस्सामि, पुक्कुस, त्वं सुवण्णमालं आहर, कामिन्द, त्वं कम्बलं, देविन्द, त्वं सुवण्णपादुकन्ति एवं मयं चत्तारोपि उपायेन तानि आहरिस्साम, ततो अम्हाकं गेहे अट्टपेत्वा गहपतिपुत्तस्स गेहं पेसेस्सामा”ति । अथ खो ते चत्तारोपि तथा करिंसु । तेसु सेनको ताव चूळामणिं तक्कघटे पक्खिपित्वा दासिया हत्थे ठपेत्वा पेसेसि “इमं तक्कघटं अज्जेसं गणहन्तानं अदत्त्वा सचे महोसधस्स गेहे गण्हाति, घटेनेव सद्धिं देही”ति । सा पण्डितस्स घरद्वारं गन्त्वा “तक्कं गणहथ, तक्कं गणहथा”ति अपरापरं चरति ।

अमरादेवी द्वारे ठिता तस्सा किरियं दिस्वा “अयं अज्जत्थ न गच्छति, भवितब्बमेत्थ कारणेना”ति इङ्गितसज्जाय दासियो पटिक्कमापेत्वा सयमेव “अम्म, एहि तक्कं गणिहस्सामी”ति पक्कोसित्वा तस्सा आगतकाले दासीनं सज्जं दत्त्वा तासु अनागच्छन्तीसु “गच्छ, अम्म, दासियो पक्कोसाही”ति तमेव पेसेत्वा तक्कघटे हत्थं ओतारेत्वा मणिं दिस्वा तं दासिं पुच्छि “अम्म, त्वं कस्स सन्तका”ति? “अय्ये, सेनकपण्डितस्स दासीम्ही”ति । ततो तस्सा नामं तस्सा च मातुया नामं पुच्छित्वा “असुका नामा”ति वुत्ते “अम्म, इमं तक्कं कतिमूल”न्ति पुच्छि । “अय्ये, चतुनाळिक”न्ति । “तेन हि, अम्म, इमं तक्कं मे देही”ति वत्त्वा “अय्ये, तुम्हेसु गणहन्तीसु मूलेन मे को अत्थो, घटेनेव सद्धिं गणहथा”ति वुत्ते “तेन हि याही”ति तं उय्योजेत्वा सा “असुकमासे असुकदिवसे सेनकाचरियो असुकाय नाम दासिया धीताय असुकाय नाम हत्थे रज्जो चूळामणिं पहेनकत्थाय पहिणी”ति पण्णे लिखित्वा तक्कं गणिह । पुक्कुसोपि सुवण्णमालं सुमनपुप्फचङ्कोटके ठपेत्वा सुमनपुप्फेन पटिच्छादेत्वा तथेव पेसेसि । कामिन्दोपि कम्बलं पण्णपच्छियं ठपेत्वा पण्णेहि छादेत्वा पेसेसि । देविन्दोपि सुवण्णपादुकं यवकलापन्तरे बन्धित्वा पेसेसि । सा सब्बानिपि तानि गहेत्वा पण्णे अक्खरानि आरोपेत्वा महासत्तस्स आचिक्खित्वा ठपेसि ।

तेपि चत्तारो पण्डिता राजकुलं गन्त्वा “किं, देव, तुम्हे चूळामणिं न पिळन्धथा”ति आहंसु । राजा “पिळन्धिस्सामि आहरथा”ति पुरिसे आह । ते मणिं न पस्सिंसु, इतरानिपि न पस्सिंसुयेव । अथ ते चत्तारो पण्डिता “देव, तुम्हाकं आभरणानि महोसधस्स गेहे अत्थि, सो तानि सयं वळज्जेति, पटिसत्तु ते महाराज, गहपतिपुत्तो”ति तं भिन्दिंसु । अथस्स अत्थचरका मनुस्सा सीधं गन्त्वा आरोचेसु । सो “राजानं दिस्वा जानिस्सामी”ति राजपट्टानं अगमासि । राजा कुञ्जित्वा “को जानिस्सति, किं भविस्सति किं करिस्सती”ति अत्तानं पस्सितुं नादासि । पण्डितो रज्जो कुद्धभावं जत्वा अत्तनो निवेसनमेव गतो । राजा “नं गणहथा”ति आणापेसि । पण्डितो अत्थचरकानं वचनं सुत्वा “मया अपगन्तुं वट्टती”ति अमरादेविया सज्जं दत्त्वा अज्जातकवेसेन नगरा निक्खमित्वा दक्खिणयवमज्झकगामं गन्त्वा तस्मिं कुम्भकारकम्मं अकासि । नगरे “पण्डितो पलातो”ति एककोलाहलं जातं ।

सेनकादयोपि चत्तारो जना तस्स पलातभावं जत्वा “मा चिन्तयित्थ, मयं किं अपण्डिता”ति अज्जमज्जं

अजानापेत्वाव अमरादेविया पण्णाकारं पहिणिसु सा तेहि चतूहि पेसितपण्णाकारं गहेत्वा “असुक-असुकवेलाय आगच्छतू”ति वत्वा एकं कूपं खणापेत्वा गूथरासिनो सह उदकेन तत्थ पूरेत्वा गूथकूपस्स उपरितले यन्तफलकाहि पिदहित्वा किळञ्जेन पटिच्छादेत्वा सब्बं निट्ठापेसि। अथ सेनको सायन्हसमये न्हत्वा अत्तानं अलङ्कुरित्वा नानगगरसभोजनं भुज्जित्वा बोधिसत्तस्स गेहं अगमासि। सो घरद्वारे ठत्वा अत्तनो आगतभावं जानापेसि। सा “एहि, आचरिया”ति आह। सो गन्त्वा तस्सा सन्तिके अट्ठासि। सा एवमाह — “सामि, इदानि अहं तव वसं गता, अत्तनो सरीरं अन्हायित्वा सयितुं अयुत्त”न्ति। सो तस्सा वचनं सुत्वा “साधू”ति सम्पटिच्छि। सा निक्खमित्वा उदकपूरं घटं गहेत्वा आसित्ता विय “एहि, आचरिय, न्हानत्थाय फलकानि आरुहा”ति वत्वा तस्स फलकानि अभिरुह्य ठितकाले गेहं पविसित्वा फलककोटियं अवकमित्वा गूथकूपे पातेसि।

पुक्कुसोपि सायन्हसमये न्हत्वा अलङ्कुरित्वा नानगगरसभोजनं भुज्जित्वा बोधिसत्तस्स गेहं गन्त्वा घरद्वारे ठत्वा अत्तनो आगतभावं जानापेसि। एका परिचारिका इत्थी अमरादेविया आरोचेसि। सा तस्सा वचनं सुत्वा “एहि, आचरिय, अत्तनो सरीरं अन्हायित्वा सयितुं अयुत्त”न्ति आह। सो “साधू”ति सम्पटिच्छि। सा निक्खमित्वा उदकपूरं घटं गहेत्वा आसिञ्चमाना विय “एहि, आचरिय, न्हानत्थाय फलकानि अभिरुहा”ति आह। तस्स फलकानि अभिरुह्य ठितकाले सा गेहं पविसित्वा फलकानि आकट्ठित्वा गूथकूपे पातेसि। पुक्कुसं सेनको “को एसो”ति पुच्छि। “अहं पुक्कुसो”ति। “त्वं को नाम मनुस्सो”ति? “अहं सेनको”ति अञ्जमञ्जं पुच्छित्वा अट्ठंसु। तथा इतरे द्वेपि तत्थेव पातेसि। सब्बेपि ते जेगुच्छे गूथकूपे अट्ठंसु। सा विभाताय रत्तिया ततो उक्खिपापेत्वा, चत्तारोपि जने खुरमुण्डे कारापेत्वा तण्डुलानि गाहापेत्वा उदकेन तेमेत्वा कोट्टापेत्वा चुण्णं बहलयागुं पचापेत्वा मद्दित्वा सीसतो पट्टाय सकलसरीरं विलिम्पापेत्वा तूलपिचूनि गाहापेत्वा तथेव सीसतो पट्टाय ओकिरापेत्वा महादुक्खं पापेत्वा किलञ्जकुच्छियं निपज्जापेत्वा वेठेत्वा रञ्जो आरोचेतुकामा हुत्वा तेहि सद्धिं चत्तारि रत्तनानि गाहापेत्वा रञ्जो सन्तिकं गन्त्वा राजानं वन्दित्वा एकमन्तं निसीदित्वा — “देव, सेतवानरं नाम महापण्णाकारं पटिग्गण्हथा”ति वत्वा चत्तारि किलञ्जानि रञ्जो पादमूले ठपापेसि। अथ राजा विवरापेत्वा सेतमक्कटसदिसे चत्तारोपि जने पस्सि। अथ सब्बे मनुस्सा “अहो अदिट्ठपुब्बा, अहो महासेतवानरा”ति वत्वा महाहसितं हसिंसु। ते चत्तारोपि महालज्जा अहेसुं।

अथ अमरादेवी अत्तनो सामिनो निद्वोसभावं कथेन्ती राजानं आह — “देव, महोसधपण्डितो न चोरो, इमे चत्तारोव चोरा। एतेसु हि सेनको मणिचोरो, पुक्कुसो सुवण्णमालाचोरो, कामिन्दो कम्बलचोरो, देविन्दो सुवण्णपादुकाचोरो। इमे चोरा असुकमासे असुकदिवसे असुकदासिधीतानं असुकदासीनं हत्थे इमानि रत्तनानि पहिणन्ति। इमं पण्णं पस्सथ, अत्तनो सन्तकञ्च गण्हथ, चोरे च, देव, पटिच्छथा”ति। सा चत्तारोपि जने महाविप्पकारं पापेत्वा राजानं वन्दित्वा अत्तनो गेहमेव गता। राजा बोधिसत्तस्स पलातभावेन तस्मिं आसङ्काय च अञ्जेसं पण्डितपतिमन्तीनं अभावेन च तेसं किञ्चि अवत्वा “पण्डिता न्हापेत्वा अत्तनो गेहानि गच्छथा”ति पेसेसि। चत्तारो जना महाविप्पकारं पत्वा राजानं वन्दित्वा अत्तनो गेहमेव गता।

सब्बरतनथेना निट्ठिता।

खज्जोपनकपञ्चो

अथस्स छत्ते अधिवत्था देवता बोधिसत्तस्स धम्मदेसनं अस्सुणन्ती “किं नु खो कारण”न्ति आवज्जमाना तं कारणं जत्वा “पण्डितस्स आनयनकारणं करिस्सामी”ति चिन्तेत्वा रत्तिभागे छत्तपिण्डिकं विवरित्वा राजानं चतुक्कनिपाते

देवताय पुच्छितपञ्हे आगते “हन्ति हत्थेहि पादेही”ति आदिके चत्तारो पञ्हे पुच्छि । राजा अजानन्तो “अहं न जानामि, अज्जे पण्डिते पुच्छिस्सामी”ति एकदिवसं ओकासं याचित्वा पुनदिवसे “आगच्छन्तू”ति चतुन्नं पण्डितानं सासनं पेसेसि । तेहि “मयं खुरमुण्डा वीथिं ओतरन्ता लज्जामा”ति वुत्ते राजा चत्तारो नाळिपट्टे पेसेसि “इमे सीसेसु कत्वा आगच्छन्तू”ति । तदा किर ते नाळिपट्टा उप्पन्ना । ते आगन्त्वा पञ्जत्तासने निसीदिसु । अथ राजा “सेनक, अज्ज रत्तिभागे छत्ते अधिवत्था देवता मं चत्तारो पञ्हे पुच्छि, अहं पन अजानन्तो ‘पण्डिते पुच्छिस्सामी’ति अवचं, कथेहि मे ते पञ्हे”ति वत्वा इमं गाथमाह

“हन्ति हत्थेहि पादेहि, मुखञ्च परिसुम्भति ।

स वे राज पियो होति, कं तेन त्वाभिपस्ससी”ति ॥ (जा० १.४.१९७) ।

सेनको अजानन्तो “किं हन्ति, कथं हन्ती”ति तं तं विलपित्वा नेव अन्तं पस्सि, न कोटिं पस्सि । सेसापि अप्पटिभाना अहेसुं । अथ राजा विप्पटिसारी हुत्वा पुन रत्तिभागे देवताय “पञ्हो ते जातो”ति पुट्ठो “मया चत्तारो पण्डिता पुट्ठा, तेपि न जानिंसू”ति आह । देवता “किं ते जानिस्सन्ति, ठपेत्वा महोसधपण्डितं अज्जो कोचि एते पञ्हे कथेतुं समत्थो नाम नत्थि । सचे तं पक्कोसापेत्वा एते पञ्हे न कथापेस्ससि, इमिना ते जलितेन अयकूटेन सीसं भिन्दिस्सामी”ति राजानं तज्जेत्वा “महाराज, अग्गिना अत्थे सति खज्जोपनकं धमितुं न वट्टति, खीरेन अत्थे सति विसाणं दुहितुं न वट्टती”ति वत्वा इमं पञ्चकनिपाते खज्जोपनकपञ्हं उदाहरि —

“को नु सन्तमिह पज्जोते, अग्गिपरियेसनं चरं ।

अद्विख रत्ति खज्जोतं, जातवेदं अमज्जथ ॥

“स्वस्स गोमयचुण्णानि, अभिमत्थं तिणानि च ।

विपरीताय सज्जाय, नासक्खि पज्जलेतवे ॥

“एवमि अनुपायेन, अत्थं न लभते मिगो ।

विसाणतो गवं दोहं, यत्थ खीरं न विन्दति ॥

“विविधेहि उपायेहि, अत्थं पप्पोन्ति माणवा ।

निग्गहेन अमित्तानं, मित्तानं पग्गहेन च ॥

“सेनामोक्खपलाभेन, वल्लभानं नयेन च ।

जगतिं जगतिपाला, आवसन्ति वसुन्धर”न्ति ॥ (जा० १.५.७५-७९) ।

तत्थ सन्तमिह पज्जोतेति अग्गिमिह सन्ते । चरन्ति चरन्तो । अद्विखीति पस्सि, दिस्वा च पन वण्णसामज्जताय खज्जोपनकं “जातवेदो अयं भविस्सती”ति अमज्जित्थ । स्वस्साति सो अस्स खज्जोपनकस्स उपरि सुखुमानि गोमयचुण्णानि चेव तिणानि च । अभिमत्थन्ति हत्थेहि घंसित्वा आकिरन्तो जण्णुकेहि भूमियं पतिट्ठाय मुखेन धमन्तो जालेस्सामि नन्ति विपरीताय सज्जाय वायमन्तोपि जालेतुं नासक्खि । मिगोति मिगसदिसो अन्धबालो एवं अनुपायेन परियेसन्तो अत्थं न लभति । यत्थाति यस्मिं विसाणे खीरमेव नत्थि, ततो गाविं दुहन्तो विय च अत्थं न विन्दति ।

सेनामोक्खपलाभेनाति सेनामोक्खानं अमच्चानं लाभेन । वल्लभानन्ति पियमनापानं विस्सासिकानं अमच्चानं नयेन च । वसुन्धरन्ति वसुसङ्घातानं रतनानं धारणतो वसुन्धरन्ति लद्धनामं जगतिं जगतिपाला राजानो आवसन्ति ।

न ते तथा सदिसा हुत्वा अग्गिम्हि विज्जमानेयेव खज्जोपनकं धमन्ति । महाराज, त्वं पन अग्गिम्हि सति खज्जोपनकं धमन्तो विय, तुलं छट्टेत्वा हत्थेन तुलयन्तो विय, खीरेन अत्थे जाते विसाणतो दुहन्तो विय च, सेनकादयो पुच्छसि, एते किं जानन्ति । खज्जोपनकसदिसा हेते । अग्गिक्खन्धसदिसो महोसधो पज्जाय जलति, तं पक्कोसापेत्वा पुच्छ । इमे ते पज्जे अजानन्तस्स जीवितं नत्थीति राजानं तज्जेत्वा अन्तरधायि ।

खज्जोपनकपज्जो निड्डितो ।

भूरिपज्जो

अथ राजा मरणभयतज्जितो पुनदिवसे चत्तारो अमच्चे पक्कोसापेत्वा “ताता, तुम्हे चत्तारो चतूसु रथेसु ठत्वा चतूहि नगरद्वारेहि निक्खमित्वा यत्थ मम पुत्तं महोसधपण्डितं पस्सथ, तत्थेवस्स सक्कारं कत्वा खिप्पं आनेथा”ति आणापेसि । तेपि चत्तारो एकेकेन द्वारेन निक्खमिंसु । तेसु तयो जना पण्डितं न पस्सिंसु । दक्खिणद्वारेन निक्खन्तो पन दक्खिणयवमज्झकगामे महासत्तं मत्तिकं आहरित्वा आचरियस्स चक्कं वट्टेत्वा मत्तिकामक्खितसरीरं पलालपिट्टके निसीदित्वा मुट्ठिं मुट्ठिं कत्वा अप्पसूपं यवभत्तं भुज्जमानं पस्सि । कस्मा पनेस एतं कम्मं अकासीति? राजा किर “निस्संसयं पण्डितो रज्जं गण्हिस्सती”ति आसङ्कति । “सो ‘कुम्भकारकम्मेन जीवती’ति सुत्वा निरासङ्को भविस्सती”ति चिन्तेत्वा एवमकासीति । सो अमच्चं दिस्वा अत्तनो सत्तिकं आगतभावं जत्वा “अज्ज मय्हं यसो पुन पाकतिको भविस्सति, अमरादेविया सम्पादितं नानग्गरसभोजनमेव भुज्जिस्सामी”ति चिन्तेत्वा गहितं यवभत्तपिण्डं छट्टेत्वा उट्ठाय मुखं विक्खालेत्वा निसीदि । तस्मिं खणे सो अमच्चो तं उपसङ्कमि । सो पन सेनकपक्खिको, तस्मा नं घटेन्तो “पण्डित, आचरियसेनकस्स वचनं नित्थानिकं, तव नाम यसे परिहीने तथारूपा पज्जा पतिट्ठा होतुं नासक्खि, इदानि मत्तिकामक्खितो पलालपिट्ठे निसीदित्वा एवरूपं भत्तं भुज्जसी”ति वत्वा दसकनिपाते भूरिपज्जे पठमं गाथमाह —

“सच्चं किर, त्वं अपि भूरिपज्ज, या तादिसी सिरी धिती मती च ।

न तायतेभाववसूपनितं, यो यवकं भुज्जसि अप्पसूप”न्ति ॥ (जा० १.१०.१४५) ।

तत्थ सच्चं किराति यं आचरियसेनको आह, तं किर सच्चमेव । सिरीति इस्सरियं । धितीति अब्भोच्छिन्नवीरियं । न तायतेभाववसूपनितन्ति अभावस्स अवुट्ठिया वसं उपनीतं तं न रक्खति न गोपेति, पतिट्ठा होतुं न सक्कोति । यवकन्ति यवभत्तं ।

अथ नं महासत्तो “अन्धबाल, अहं अत्तनो पज्जाबलेन पुन तं यसं पाकतिकं कातुकामो एवं करोमी”ति वत्वा इमं गाथाद्वयमाह —

“सुखं दुक्खेन परिपाचयन्तो, कालाकालं विचिनं छन्दछन्नो ।

अत्थस्स द्वारानि अवापुरन्तो, तेनाहं तुस्सामि यवोदनेन ॥

“कालज्जं जत्वा अभिजीहनाय, मन्तेहि अत्थं परिपाचयित्वा ।

विजम्भिस्सं सीहविजम्भितानि, तायिद्धिया दक्खसि मं पुनापी'ति ॥ (जा० १.१०.१४६-१४७) ।

तत्थ **दुक्खेना**ति इमिना कायिकचेतसिकदुक्खेन अत्तनो पोराणकसुखं पटिपाकतिककरणेन **परिपाचयन्तो**वट्टेन्तो । **कालाकाल**न्ति अयं पटिच्छन्नो हुत्वा चरणकालो, अयं अप्पटिच्छन्नोति एवं कालञ्च अकालञ्च विचिनन्तो रज्जो कुद्धकाले छन्नेन चरितब्बन्ति जत्वा छन्देन अत्तनो रुचिया छन्नो पटिच्छन्नो हुत्वा कुम्भकारकम्मेन जीवन्तो अत्तनो अत्थस्स कारणसङ्घातानि द्वारानि अवापुरन्तो विहरामि, तेन कारणेनाहं यवोदनेन तुस्सामीति अत्थो । **अभिजीहनाया**ति वीरियकरणस्स । **मन्तेहि अत्थं परिपाचयित्वा**ति अत्तनो जाणबलेन मम यसं वट्टेत्वा मनोसिलातले विजम्भमानो सीहो विय विजम्भिस्सं, ताय इद्धिया मं पुनपि त्वं पस्सिस्ससीति ।

अथ नं अमच्चो आह — “पण्डित, छत्ते अधिवत्था देवता राजानं पज्जं पुच्छि । राजा चत्तारो पण्डिते पुच्छि । तेसु एकोपि तं पज्जं कथेतुं नासक्खि, तस्मा राजा तव सन्तिकं मं पहिणी”ति । “एवं सन्ते पज्जाय आनुभावं कस्मा न पस्ससि, एवरूपे हि काले न इस्सरियं पतिट्ठा होति, पज्जासम्पन्नोव पतिट्ठा होती”ति महासत्तो पज्जाय आनुभावं वण्णेसि । अमच्चो रज्जा “पण्डितं दिट्ठद्वानेयेव सक्कारं कत्वा आनेथा”ति दिन्नं कहापणसहस्सं महासत्तस्स हत्थे ठपेसि । कुम्भकारो “महोसधपण्डितो किर मया पेसकारकम्मं कारितो”ति भयं आपज्जि । अथ नं महासत्तो “मा भायि, आचरिय, बहूपकारो त्वं अम्हाक”न्ति अस्सासेत्वा सहस्सं दत्वा मत्तिकामक्खितेनेव सरीरेन रथे निसीदित्वा नगरं पाविसि । अमच्चो रज्जो आरोचेत्वा “तात, कुहिं पण्डितो दिट्ठो”ति वुत्ते “देव, दक्खिणयवमज्झकगामे कुम्भकारकम्मं कत्वा जीवति, तुम्हे पक्कोसथाति सुत्वाव अन्हायित्वा मत्तिकामक्खितेनेव सरीरेन आगतो”ति आह । राजा “सचे मय्हं पच्चत्थिको अस्स, इस्सरियविधिना चरेय्य, नायं मम पच्चत्थिको”ति चिन्तेत्वा “मम पुत्तस्स ‘अत्तनो घरं गन्त्वा न्हत्वा अलङ्कुरित्वा मया दिन्नविधानेन आगच्छतू’ति वदेय्याथा”ति आह । तं सुत्वा पण्डितो तथा कत्वा आगन्त्वा “पविसतू”ति वुत्ते पविसित्वा राजानं वन्दित्वा एकमन्तं अट्ठासि । राजा पटिसन्थारं कत्वा पण्डितं वीमंसन्तो इमं गाथमाह —

“सुखीपि हेके न करोन्ति पापं, अवण्णसंसग्गभया पुनेके ।

पहू समानो विपुलत्थचिन्ती, किं कारणा मे न करोसि दुक्ख”न्ति ॥ (जा० १.१०.१४८) ।

तत्थ **सुखी**ति पण्डित, एकच्चे “मयं सुखिनो सम्पन्नइस्सरिया, अलं नो एत्तकेना”ति उत्तरि इस्सरियकारणा पापं न करोन्ति, एकच्चे “एवरूपस्स नो यसदायकस्स सामिकस्स अपरज्झन्तानं अवण्णो भविस्सती”ति अवण्णसंसग्गभया न करोन्ति । एको न समत्थो होति, एको मन्दपज्जो, त्वं पन समत्थो च विपुलत्थचिन्ती च, इच्छन्तो पन सकलजम्बुदीपे रज्जम्पि कारेय्यासि । किं कारणा मम रज्जं गहेत्वा दुक्खं न करोसीति ।

अथ नं बोधिसत्तो आह —

“न पण्डिता अत्तसुखस्स हेतु, पापानि कम्मानि समाचरन्ति ।

दुक्खेन फुट्ठा खलितापि सन्ता, छन्दा च दोसा न जहन्ति धम्म”न्ति ॥ (जा० १.१०.१४९) ।

तत्थ **खलितापी**ति सम्पत्तितो खलित्वा विपत्तियं ठितसभावा हुत्वापि । **न जहन्ति धम्मन्ति** पवेणियधम्मम्पि सुचरितधम्मम्पि न जहन्ति ।

पुन राजा तस्स वीमंसनत्थं खत्तियमायं कथेन्तो इमं गाथमाह —

“येन केनचि वण्णेन, मुदुना दारुणेन वा ।

उद्धरे दीनमत्तानं, पच्छा धम्मं समाचरे”ति ॥ (जा० १.१०.१५०) ।

तत्थ दीनन्ति दुग्गतं अत्तानं उद्धरित्वा सम्पत्तियं ठपेय्याति ।

अथस्स महासत्तो रुक्खूपमं दस्सेन्तो इमं गाथमाह —

“यस्स रुक्खस्स छायाय, निसीदेय्य सयेय्य वा ।

न तस्स साखं भज्जेय्य, मित्तदुब्भो हि पापको”ति ॥ (जा० १.१०.१५१) ।

एवञ्च पन वत्वा — “महाराज, यदि परिभुत्तरुक्खस्स साखं भज्जन्तोपि मित्तदुब्भो होति, येहि तुम्हेहि मम पिता उळारे इस्सरिये पतिट्ठापितो, अहञ्च महन्तेन अनुग्गहेन अनुग्गहितो, तेसु तुम्हेसु अपरज्झन्तो अहं कथं नाम मित्तदुब्भो न भवेय्य”न्ति सब्बथापि अत्तनो अमित्तदुब्भिभावं कथेत्वा रज्जो चित्ताचारं चोदेन्तो इमं गाथमाह —

“यस्सापि धम्मं पुरिसो विजज्जा, ये चस्स कङ्खं विनयन्ति सन्तो ।

तं हिस्स दीपञ्च परायणञ्च, न तेन मेत्तिं जरयेथ पज्जो”ति ॥ (जा० १.१०.१५२) ।

तस्सत्थो — महाराज, यस्स आचरियस्स सन्निका यो पुरिसो अप्पमत्तकम्पि धम्मं कारणं जानेय्य, ये चस्स सन्तो उप्पन्नं कङ्खं विनयन्ति, तं तस्स पतिट्ठानट्ठेन दीपञ्चेव परायणञ्च, तादिसेन आचरियेन सद्धिं पण्डितो मित्तभावं नाम न जीरेय्य न नासेय्य ।

इदानीं तं ओवदन्तो इमं गाथाद्वयमाह —

“अलसो गिही कामभोगी न साधु, असज्जतो पब्बजितो न साधु ।

राजा न साधु अनिसम्मकारी, यो पण्डितो कोधनो तं न साधु ॥

“निसम्म खत्तियो कयिरा, नानिसम्म दिसम्पति ।

निसम्मकारिनो राज, यसो कित्ति च वड्ढती”ति ॥ (जा० १.१०.१५३-१५४) ।

तत्थ न साधूति न सुन्दरो । अनिसम्मकारीति किञ्चि सुत्वा अनुपधारेत्वा अत्तनो पच्चक्खं अक्त्वा कारको । यसो कित्ति चाति इस्सरियपरिवारो च गुणकित्ति च एकन्तेन वड्ढतीति ।

भूरिपज्जो निड्डितो ।

देवतापज्जो

एवं वुत्ते राजा महासत्तं समुस्सितसेतच्छत्ते राजपल्लङ्के निसीदापेत्वा सयं नीचासने निसीदित्वा आह — “पण्डित,

सेतच्छत्ते अधिवत्था देवता मं चत्तारो पज्जे पुच्छि, ते अहं न जानामि । चत्तारोपि पण्डिता न जानिंसु, कथेहि मे, तात, ते पज्जे”ति । महाराज, छत्ते अधिवत्था देवता वा होतु, चातुमहाराजिकादयो वा होन्तु, येन केनचि पुच्छितपज्जं अहं कथेतुं सक्कोमि । वद, महाराज, देवताय पुच्छितपज्जेति । अथ राजा देवताय पुच्छितनियामेनेव कथेन्तो पठमं गाथमाह —

“हन्ति हत्थेहि पादेहि, मुखञ्च परिसुम्भति ।

स वे राज पियो होति, कं तेन त्वाभिपस्ससी”ति ॥ (जा० १.४.१९७) ।

तत्थ हन्तीति पहरति । परिसुम्भतीति पहरतियेव । स वेति सो एवं करोन्तो पियो होति । कं तेन त्वाभिपस्ससीति तेन पहरणकारणेन पियं कतमं पुगलं त्वं, राज, अभिपस्ससीति ।

महासत्तस्स तं कथं सुत्वाव गगनतले पुण्णचन्दो विय अत्थो पाकटो अहोसि । अथ महासत्तो “सुण, महाराज, यदा हि मातुअङ्गे निपन्नो दहरकुमारो हट्ठतुट्ठो कीळन्तो मातरं हत्थपादेहि पहरति, केसे लुञ्चति, मुट्ठिना मुखं पहरति, तदा नं माता ‘चोरपुत्तक, कथं त्वं नो एवं पहरसी’ति आदीनि पेमसिनेहवसेनेव वत्वा पेमं सन्धारेतुं असक्कोन्ती आलिङ्गित्वा थनन्तरे निपज्जापेत्वा मुखं परिचुम्बति । इति सो तस्सा एवरूपे काले पियतरो होति, तथा पितुनोपी”ति एवं गगनमज्जे सूरियं उट्ठापेन्तो विय पाकटं कत्वा पज्जं कथेसि । तं सुत्वा देवता छत्तपिण्डिकं विवरित्वा निक्खमित्वा उपट्ठं सरीरं दस्सेत्वा “सुकथितो पण्डितेन पज्जो”ति मधुरस्सरेन साधुकारं दत्वा रतनचङ्कोटकं पूरेत्वा दिब्बपुप्फगन्धवासेहि बोधिसत्तं पूजेत्वा अन्तरधायि । राजापि पण्डितं पुप्फादीहि पूजेत्वा इतरं पज्जं याचित्वा “वद, महाराजा”ति वुत्ते दितियं गाथमाह —

“अक्कोसति यथाकामं, आगमञ्चस्स इच्छति ।

स वे राज पियो होति, कं तेन त्वाभिपस्ससी”ति ॥ (जा० १.४.१९८) ।

अथस्स महासत्तो — “महाराज, माता वचनपेसनं कातुं समत्थं सत्तट्ठवस्सिकं पुत्तं ‘तात, खेत्तं गच्छ, अन्तरापणं गच्छा’ति आदीनि वत्वा ‘अम्म, सचे इदञ्चिदञ्च खादनीयं भोजनीयं दस्ससि, गमिस्सामी’ति वुत्ते ‘साधु, पुत्त, गण्हाही’ति वत्वा देति । सो दारको तं खादित्वा बहि गन्त्वा दारकेहि सद्धिं कीळित्वा मातुपेसनं न गच्छति । मातरा “तात, गच्छाही”ति वुत्ते सो मातरं ‘अम्म, त्वं सीताय घरच्छायाय निसीदसि, किं पन अहं तव बहि पेसनकम्मं करिस्सामि, अहं तं वज्जेमी’ति वत्वा हत्थविकारमुखविकारे कत्वा गतो । सा गच्छन्तं दिस्वा कुञ्जित्वा दण्डकं गहेत्वा ‘त्वं मम सन्तकं खादित्वा खेत्ते किच्चं कातुं न इच्छसी’ति तज्जेन्ती वेगेन पलायन्तं अनुबन्धित्वा पापुणितुं असक्कोन्ती ‘चोरा तं खण्डाखण्डं छिन्दन्तू’ति आदीनि वत्वा यथाकामं अक्कोसति परिभासति । यं पन मुखेन भणति, तथा हृदये अप्पमत्तकम्पि न इच्छति, आगमनञ्चस्स इच्छति, सो दिवसभागं कीळित्वा सायं गेहं पविसितुं अविसहन्तो जातकानं सन्तिकं गच्छति । मातापिस्स आगमनमगं ओलोकेन्ती अनागच्छन्तं दिस्वा ‘पविसितुं न विसहति मज्जे’ति सोकस्स हृदयं पूरेत्वा अस्सुपुण्णेहि नेत्तेहि जातिघरे उपधारेन्ती पुत्तं दिस्वा आलिङ्गित्वा सीसे चुम्बित्वा उभोहि हत्थेहि दळ्हं गहेत्वा ‘तात पियपुत्तक, मम वचनं हृदये ठपेसी’ति अतिरेकतरं पेमं उप्पादेसि । एवं, महाराज, मातुया कुद्धकाले पुत्तो पियतरो नाम होती”ति दितियं पज्जं कथेसि । देवता तथेव पूजेसि ।

राजापि पूजेत्वा ततियं पज्जं याचित्वा “वद, महाराजा”ति वुत्ते ततियं गाथमाह —

“अब्भक्खाति अभूतेन, अलिकेनाभिसारये ।

स वे राज पियो होति, कं तेन त्वाभिपस्ससी'ति ॥ (जा० १.४.१९९) ।

अथस्स महासत्तो “राज, यदा उभो जयम्पतिका रहोगता लोकस्सादरतिया कीळन्ता ‘भद्दे, तव मयि पेमं नत्थि, हृदयं ते बहि गत’न्ति एवं अज्जमज्जं अभूतेन अब्भाचिक्खन्ति, अलिकेन सारेन्ति चोदेन्ति, तदा ते अतिरेकतरं अज्जमज्जं पियायन्ति । एवमस्स पज्जहस्स अत्थं जानाही’ति कथेसि । देवता तथेव पूजेसि ।

राजापि पूजेत्वा इतरं पज्जं याचित्वा “वद, महाराजा”ति वुत्ते चतुत्थं गाथमाह —

“हरं अन्नञ्च पानञ्च, वत्थसेनासनानि च ।
अज्जदत्थुहरा सन्ता, ते वे राज पिया होन्ति ।
कं तेन त्वाभिपस्ससी’ति ॥ (जा० १.४.२००) ।

अथस्स महासत्तो “महाराज, अयं पज्जो धम्मिकसमणब्राह्मणे सन्थाय वुत्तो । सद्धानि हि कुलानि इधलोकपरलोकं सद्वहित्वा देन्ति चेव दातुकामानि च होन्ति, तानि तथारूपे समणब्राह्मणे याचन्तेपि लद्धं हरन्ते भुज्जन्तेपि दिस्वा ‘अम्हेयेव याचन्ति, अम्हाकंयेव सन्तकानि अन्नपानादीनि परिभुज्जन्ती’ति तेसु अतिरेकतरं पेमं करोन्ति । एवं खो, महाराज, अज्जदत्थुहरा सन्ता एकंसेन याचन्ता चेव लद्धं हरन्ता च समाना पिया होन्ती’ति कथेसि । इमस्मिं पन पज्जे कथिते देवता तथेव पूजेत्वा साधुकारं दत्वा सत्तरतनपूरं रतनचङ्कोटकं “गण्ह, महापण्डिता”ति महासत्तस्स पादमूले खिपि । राजापिस्स अतिरेकतरं पूजं करोन्तो अतिविय पसीदित्वा सेनापतिट्ठानं अदासि । ततो पट्ठाय महासत्तस्स यसो महा अहोसि ।

देवतापज्जो निट्ठितो ।

पज्जपण्डितपज्जो

पुन ते चत्तारो पण्डिता “अम्भो, गहपतिपुत्तो इदानि महन्ततरो जातो, किं करोमा”ति मन्तयिंसु । अथ ने सेनको आह — “होतु दिट्ठो मे उपायो, मयं गहपतिपुत्तं उपसङ्गमित्वा ‘रहस्सं नाम कस्स कथेतुं वट्ठती’ति पुच्छिस्साम, सो ‘न कस्सचि कथेतब्ब’न्ति वक्खति । अथ नं ‘गहपतिपुत्तो ते, देव, पच्चत्थिको जातो’ति परिभिन्दिस्सामा”ति । ते चत्तारोपि पण्डिता तस्स घरं गन्त्वा पटिसन्थारं कत्वा “पण्डित, पज्जं पुच्छितुकामम्हा”ति वत्वा “पुच्छथा”ति वुत्ते सेनको पुच्छि “पण्डित, पुरिसेन नाम कत्थ पतिट्ठातब्ब”न्ति? “सच्चे पतिट्ठातब्ब”न्ति । “सच्चे पतिट्ठितेन किं उप्पादेतब्ब”न्ति? “धनं उप्पादेतब्ब”न्ति । “धनं उप्पादेत्वा किं कातब्ब”न्ति? “मन्तो गहेतब्बो”ति । “मन्तं गहेत्वा किं कातब्ब”न्ति? “अत्तनो रहस्सं परस्स न कथेतब्ब”न्ति । ते “साधु पण्डिता”ति वत्वा तुट्ठमानसा हुत्वा “इदानि गहपतिपुत्तस्स पिट्ठिं पस्सिस्सामा”ति रज्जो सन्निकं गन्त्वा “महाराज, गहपतिपुत्तो ते पच्चत्थिको जातो”ति वदिंसु । “नाहं तुम्हाकं वचनं सद्वहामि, न सो मय्हं पच्चत्थिको भविस्सती”ति । सच्चं, महाराज, सद्वहथ, असद्वहन्तो पन तमेव पुच्छथ “पण्डित, अत्तनो रहस्सं नाम कस्स कथेतब्ब”न्ति? सचे पच्चत्थिको न भविस्सति, “असुकस्स नाम कथेतब्ब”न्ति वक्खति । सचे पच्चत्थिको भविस्सति, “कस्सचि न कथेतब्बं, मनोरथे परिपुण्णे कथेतब्ब”न्ति वक्खति । तदा अम्हाकं वचनं सद्वहित्वा निक्कङ्खा भवेय्याथाति । सो “साधू”ति सम्पटिच्छित्वा एकदिवसं सब्बेसु समागन्त्वा निसिन्नेसु वीसतिनिपाते पज्जपण्डितपज्जे पठमं गाथमाह —

“पञ्च पण्डिता समागतात्थ, पञ्हा मे पटिभाति तं सुणाथ ।

निन्दियमत्थं पसंसियं वा, कस्सेवाविकरेय्य गुहमत्थ”न्ति ॥ (जा० १.१५.३१५) ।

एवं वृत्ते सेनको “राजानमि अम्हाकंयेव अब्भन्तरे पक्खिपिस्सामी”ति चिन्तेत्वा इमं गाथमाह —

“त्वं आविकरोहि भूमिपाल, भत्ता भारसहो तुवं वदेतं ।

तव छन्दरुचीनि सम्मसित्वा, अथ वक्खन्ति जनिन्द पञ्च धीरा”ति ॥ (जा० १.१५.३१६) ।

तत्थ भत्ताति त्वं अम्हाकं सामिको चेव उप्पन्नस्स च भारस्स सहो, पठमं ताव त्वमेव एतं वदेहि । तव छन्दरुचीनीति पच्छा तव छन्दज्जेव रुच्यनकारणानि च सम्मसित्वा इमे पञ्च पण्डिता वक्खन्ति ।

अथ राजा अत्तनो किलेसवसिकताय इमं गाथमाह —

“या सीलवती अनज्जथेय्या, भत्तुच्छन्दवसानुगा पिया मनापा ।

निन्दियमत्थं पसंसियं वा, भरियायाविकरेय्य गुहमत्थ”न्ति ॥ (जा० १.१५.३१७) ।

तत्थ अनज्जथेय्याति किलेसवसेन अज्जेन न थेनितब्बा ।

ततो सेनको “इदानि राजानं अम्हाकं अब्भन्तरे पक्खिपिम्हा”ति तुस्सित्वा सयंकतकारणमेव दीपेन्तो इमं गाथमाह —

“यो किच्छगतस्स आतुरस्स, सरणं होति गती परायणज्ज ।

निन्दियमत्थं पसंसियं वा, सखिनोवाविकरेय्य गुहमत्थ”न्ति ॥ (जा० १.१५.३१८) ।

अथ राजा पुक्कुसं पुच्छि “कथं, पुक्कुस, पस्ससि, निन्दियं वा पसंसियं वा रहस्सं कस्स कथेतब्ब”न्ति? सो कथेन्तो इमं गाथमाह —

“जेट्ठो अथ मज्झिमो कनिट्ठो, यो चे सीलसमाहितो ठितत्तो ।

निन्दियमत्थं पसंसियं वा, भातुवाविकरेय्य गुहमत्थ”न्ति ॥ (जा० १.१५.३१९) ।

तत्थ ठितत्तोति ठितसभावो निब्बिसेवनो ।

ततो राजा कामिन्दं पुच्छि “कथं कामिन्द पस्ससि, रहस्सं कस्स कथेतब्ब”न्ति? सो कथेन्तो इमं गाथमाह —

“यो वे पितुहदयस्स पद्धगू, अनुजातो पितरं अनोमपज्जो ।

निन्दियमत्थं पसंसियं वा, पुत्तस्साविकरेय्य गुहमत्थ”न्ति ॥ (जा० १.१५.३२०) ।

तत्थ पद्धगूति पेसनकारको यो पितुस्स पेसनं करोति, पितु चित्तस्स वसे वत्तति, ओवादक्खमो होतीति अत्थो । अनुजातोति तयो पुत्ता अतिजातो च अनुजातो च अवजातो चाति । अनुप्पन्नं यसं उप्पादेन्तो अतिजातो, कुलभारो अवजातो, कुलपवेणिरक्खको पन अनुजातो । तं सन्धाय एवमाह ।

ततो राजा देविन्दं पुच्छि — “कथं देविन्द, पस्ससि, रहस्सं कस्स कथेतब्ब”न्ति? सो अत्तनो कतकारणमेव कथेन्तो इमं गाथमाह —

“माता द्विपदाजनिन्दसेट्ठ, या नं पोसेति छन्दसा पियेन ।
निन्दियमत्थं पसंसियं वा, मातुयाविकरेय्य गुह्ममत्थ”न्ति ॥ (जा० १.१५.३२१) ।

तत्थ द्विपदाजनिन्दसेट्ठाति द्विपदानं सेट्ठ, जनिन्द । छन्दसा पियेनाति छन्देन चैव पेमेन च ।

एवं ते पुच्छित्वा राजा पण्डितं पुच्छि “कथं पस्ससि, पण्डित, रहस्सं कस्स कथेतब्ब”न्ति । “महाराज, याव अत्तनो इच्छितं न निप्फज्जति, ताव पण्डितो अधिवासेय्य, कस्सचि न कथेय्या”ति सो इमं गाथमाह —

“गुह्मस्स हि गुह्ममेव साधु, न हि गुह्मस्स पसत्थमाविकम्मं ।
अनिप्फन्नता सहेय्य धीरो, निप्फन्नोव यथासुखं भणेय्या”ति ॥ (जा० १.१५.३२२) ।

तत्थ अनिप्फन्नताति महाराज, याव अत्तनो इच्छितं न निप्फज्जति, ताव पण्डितो अधिवासेय्य, न कस्सचि कथेय्याति ।

पण्डितेन पन एवं वुत्ते राजा अनत्तमनो अहोसि । सेनको राजानं ओलोकेसि, राजापि सेनकमुखं ओलोकेसि । बोधिसत्तो तेसं किरियं दिस्वाव जानि “इमे चत्तारो जना पठममेव मं रज्जो अन्तरे परिभिन्दिंसु, वीमंसनवसेन पज्जो पुच्छितो भविस्सती”ति । तेसं पन कथेन्तानज्जेव सूरियो अत्थङ्गतो, दीपा जलिता । पण्डितो “राजकम्मानि नाम भारियानि, न पज्जायति किं भविस्सती”ति, खिप्पमेव गन्तुं वट्ठती”ति उट्ठायासना राजानं वन्दित्वा निक्खमित्वा चिन्तेसि “इमेसु एको ‘सहायकस्स कथेतुं वट्ठती’ति आह, एको ‘भातुस्स, एको पुत्तस्स, एको मातु कथेतुं वट्ठती’ति आह । इमेहि एतं कतमेव भविस्सति, दिट्ठमेव कथितन्ति मज्जामि, होतु अज्जेव एतं जानिस्सामी”ति । ते पन चत्तारोपि अज्जेसु दिवसेसु राजकुला निक्खमित्वा राजनिवेसनद्वारे एकस्स भत्तअम्बणस्स पिट्ठे निसीदित्वा किच्चकरणीयानि मन्तेत्वा घरानि गच्छन्ति । तस्मा पण्डितो “अहं एतेसं चतुन्नं रहस्सं अम्बणस्स हेट्ठा निपज्जित्वा जानितुं सक्कुणेय्य”न्ति चिन्तेत्वा तं अम्बणं उक्खिपापेत्वा अत्थरणं अत्थरापेत्वा अम्बणस्स हेट्ठा पविसित्वा पुरिसानं सज्जं अदासि “तुम्हे चतूसु पण्डितेसु मन्तेत्वा गतेसु आगन्त्वा मं आनेय्याथा”ति । ते “साधू”ति सम्पटिच्छित्वा पक्कमिंसु । सेनकोपि राजानं आह — “महाराज, अम्हाकं वचनं न सहहथ, इदानीं किं करिस्सथा”ति । सो तस्स वचनं गहेत्वा अनिसामेत्वाव भीततसितो हुत्वा “इदानीं किं करोम, सेनक पण्डिता”ति पुच्छि । “महाराज, पपज्चं अकत्वा कज्जि अजानापेत्वा गहपतिपुत्तं मारेतुं वट्ठती”ति । राजा “सेनक, ठपेत्वा तुम्हे अज्जो मम अत्थकामो नाम नत्थि, तुम्हे अत्तनो सुहदे गहेत्वा द्वारन्तरे ठत्वा गहपतिपुत्तस्स पातोव उपट्ठानं आगच्छन्तस्स खग्गेन सीसं छिन्दथा”ति अत्तनो खग्गरतनं अदासि । ते “साधु, देव, मा भायि, मयं तं मारेस्सामा”ति वत्वा निक्खमित्वा “दिट्ठा नो पच्चामित्तस्स पिट्ठी”ति भत्तअम्बणस्स पिट्ठे निसीदिंसु । ततो सेनको आह “अम्भो, को गहपतिपुत्तं मारेस्सती”ति । इतरे “तुम्हेयेव आचरिय, मारेथा”ति तस्सेव भारं करिंसु ।

अथ ने सेनको पुच्छि “तुम्हे ‘रहस्सं नाम असुकस्स असुकस्स कथेतब्ब’न्ति वदथ, किं वो एतं कतं, उदाहु दिट्ठं सुत”न्ति? “कतं एतं, आचरिया”ति । तुम्हे “रहस्सं नाम सहायकस्स कथेतब्ब”न्ति वदथ, “किं वो एतं कतं, उदाहु दिट्ठं सुत”न्ति? “कतं एतं मया”ति? “कथेथ, आचरिया”ति । “इमस्मिं रहस्से रज्जा जाते जीवितं मे नत्थी”ति । “मा भायथ

आचरिय, इध तुम्हाकं रहस्सभेदको नत्थि, कथेथा”ति । सो नखेन अम्बणं कोट्टेत्वा “अत्थि नु खो इमस्स हेट्ठा गहपतिपुत्तो”ति आह । “आचरिय, गहपतिपुत्तो अत्तनो इस्सरियेन एवरूपं ठानं न पविसिस्सति, इदानी यसेन मत्तो भविस्सति, कथेथ तुम्हे”ति । सेनको ताव अत्तनो रहस्सं कथेन्तो आह — “तुम्हे इमस्मिं नगरे असुकं नाम वेसिं जानाथा”ति? “आम, आचरिया”ति । “इदानी सा पज्जायती”ति । “न पज्जायति, आचरिया”ति । “अहं सालवनुय्याने ताय सद्धिं पुरिसकिच्चं कत्वा तस्सा पिळन्धनेसु लोभेन तं मारेत्वा तस्सायेव साटकेन भण्डिकं कत्वा आहरित्वा अम्हाकं घरे असुकभूमिकाय असुके नाम गब्भे नागदन्तके लग्गेसिं, वळज्जेतुं ३ विसहामि, पुराणभावमस्स ओलोकेमि, एवरूपं अपराधकम्मं कत्वा मया एकस्स सहायकस्स कथितं, न तेन कस्सचि कथितपुब्बं, इमिना कारणेन ‘सहायकस्स गुहं कथेतब्ब’न्ति मया कथितं”न्ति । पण्डितो तस्स रहस्सं साधुकं ववत्थपेत्वा सल्लक्खेसि ।

पुक्कुसोपि अत्तनो रहस्सं कथेन्तो आह — “मम ऊरुया कुट्टं अत्थि, कनिट्ठो मे पातोव कज्जि अजानापेत्वा तं धोवित्वा भेसज्जेन मक्खेत्वा उपरि पिलोतिकं दत्वा बन्धति । राजा मयि मुदुचित्तो ‘एहि पुक्कुसा’ति मं पक्कोसित्वा येभ्येन मम ऊरुयायेव सयति, सचे पन एतं राजा जानेय्य, मं मारेय्य । तं मम कनिट्ठं ठपेत्वा अज्जो जानन्तो नाम नत्थि, तेन कारणेन ‘रहस्सं नाम भातु कथेतब्ब’न्ति मया वुत्तं”न्ति । कामिन्दोपि अत्तनो रहस्सं कथेन्तो आह — “मं काळपक्खे उपोसथदिवसे नरदेवो नाम यक्खो गण्हाति, अहं उम्मत्तकसुनखो विय विरवामि, स्वाहं तमत्थं पुत्तस्स कथेसिं । सो मम यक्खेन गहितभावं जत्वा मं अन्तोगेहगब्भे निपज्जापेत्वा द्वारं पिदहित्वा निक्खमित्वा मम सहं पटिच्छादनत्थं द्वारे समज्जं कारेसि, इमिना कारणेन ‘रहस्सं नाम पुत्तस्स कथेतब्ब’न्ति मया वुत्तं”न्ति । ततो तयोपि देविन्दं पुच्छिंसु । सो अत्तनो रहस्सं कथेन्तो आह — “मया मणिपहंसनकम्मं करोन्तेन रज्जो सन्तकं सक्केन कुसरज्जो दिन्नं, सिरिपवेसनं मङ्गलमणिरतनं थेनेत्वा मातुया दिन्नं । सा कज्जि अजानापेत्वा मम राजकुलं पविसनकाले तं मय्हं देति, अहं तेन मणिना सिरिं पवेसेत्वा राजनिवेसनं गच्छामि । राजा तुम्हेहि सद्धिं अकथेत्वा पठमतं मया सद्धिं कथेसि । देवसिकं अट्ठ, सोळस, द्वत्तिस, चतुसट्ठि कहापणे मम परिब्बयत्थाय देति । सचे तस्स मणिरतनस्स छन्नभावं राजा जानेय्य, मय्हं जीवितं नत्थि, इमिना कारणेन ‘रहस्सं नाम मातु कथेतब्ब’न्ति मया वुत्तं”न्ति ।

महासत्तो सब्बेसम्पि गुहं अत्तनो पच्चक्खं अकासि । ते पन अत्तनो उदरं फालेत्वा अन्तं बाहिरं करोन्ता विय रहस्सं अज्जमज्जं कथेत्वा “तुम्हे अप्पमत्ता पातोव आगच्छथ, गहपतिपुत्तं मारेस्सामा”ति उट्ठाय पक्कमिंसु । तेसं गतकाले पण्डितस्स पुरिसा आगन्त्वा अम्बणं उक्खिपित्वा महासत्तं आदाय पक्कमिंसु । सो घरं गन्त्वा न्हत्वा अलङ्कारित्वा सुभोजनं भुज्जित्वा “अज्ज मे भगिनी उदुम्बरदेवी राजगेहतो सासनं पेसेस्सती”ति जत्वा द्वारे पच्चायिकं पुरिसं ठपेसि “राजगेहतो आगतं सीधं पवेसेत्वा मम दस्सेय्यासी”ति । एवञ्च पन वत्वा सयनपिट्ठे निपज्जि । तस्मिं खणे राजापि सयनपिट्ठे निपन्नोव पण्डितस्स गुणं सरित्वा “महोसधपण्डितो सत्तवस्सिककालतो पट्ठाय मं उपट्ठहन्तो न किज्जि मय्हं अनत्थं अकासि, देवताय पुच्छितपज्हेपि पण्डिते असति जीवितं मे लद्धं न सिया । वेरिपच्चामित्तानं वचनं गहेत्वा ‘असमधुरं पण्डितं मारेथा’ति खगं देन्तेन अयुत्तं मया कतं, स्वे दानि नं पस्सितुं न लभिस्सामी”ति सोकं उप्पादेसि । सरीरतो सेदा मुच्चिंसु । सो सोकसमप्पितो चित्तस्सादं न लभि । उदुम्बरदेवीपि तेन सद्धिं एकसयनगता तं आकारं दिस्वा “किं नु खो मय्हं कोचि अपराधो अत्थि, उदाहु देवस्स किज्जि सोककारणं उप्पन्नं, पुच्छिस्सामि ताव न”न्ति इमं गाथमाह —

“किं त्वं विमनोसि राजसेट्ठ, द्विपदजनिन्द वचनं सुणोम मेतं ।

किं चिन्तयमानो दुम्मनोसि, नून देव अपराधो अत्थि मय्हं”न्ति ॥ (जा० १.१५.३२३) ।

अथ राजा कथेन्तो गाथमाह —

“पण्हे वज्झो महोसधोति, आणत्तो मे वमाय भूरिपज्जो ।

तं चिन्तयमानो दुम्मनोस्मि, न हि देवी अपराधो अत्थि तुह्म”न्ति ॥ (जा० १.१५.३२४) ।

तत्थ आणत्तोति भद्रे, चत्तारो पण्डिता “महोसधो मम पच्चत्थिको”ति कथयिंसु । मया तथतो अविचिनिन्त्वा “वधेथ न”न्ति भूरिपज्जो वधाय आणत्तो । तं कारणं चिन्तयमानो दुम्मनोस्मीति ।

तस्सा तस्स वचनं सुत्वाव महासत्ते सिनेहेन पब्बतमतो सोको उप्पज्जि । ततो सा चिन्तेसि “एकेन उपायेन राजानं अस्सासेत्वा रज्जो निदं ओक्कमनकाले मम कनिट्ठस्स सासनं पहिणिस्सामी”ति । अथ सा “महाराज, तयावेतं कतं गहपतिपुत्तं महन्ते इस्सरिये पतिट्ठापेन्तेन, तुम्हेहि सो सेनापतिट्ठाने ठपितो, इदानीं किर सो तुम्हाकंयेव पच्चत्थिको जातो, न खो पन पच्चत्थिको खुह्मको नाम अत्थि, मारेतब्बोव, तुम्हे मा चिन्तयित्था”ति राजानं अस्सासेसि । सो तनुभूतसोको निदं ओक्कमि । देवी उट्ठाय गम्भं पविसित्वा “तात महोसध, चत्तारो पण्डिता तं परिभिन्दिंसु, राजा कुब्धो स्वे द्वारन्तरे तं वधाय आणापेसि, स्वे राजकुलं मा आगच्छेय्यासि, आगच्छन्तो पन नगरं हत्थगतं कत्वा समत्थो हुत्वा आगच्छेय्यासी”ति पण्णं लिखित्वा मोदकस्स अन्तो पक्खिपित्वा मोदकं सुत्तेन वेठेत्वा नवभाजने कत्वा छादेत्वा लज्जेत्वा अत्थचारिकाय दासिया अदासि “इमं मोदकं गहेत्वा मम कनिट्ठस्स देही”ति । सा तथा अकासि । “रत्तिं कथं निक्खन्ता”ति न चिन्तेतब्बं । रज्जा पठममेव देविया वरो दिन्नो, तेन न नं कोचि निवारेसि । बोधिसत्तो पण्णाकारं गहेत्वा नं उय्योजेसि । सा पुन आगन्त्वा दिन्नभावं आरोचेसि । तस्मिं खणे देवी आगन्त्वा रज्जा सद्धिं निपज्जि । महासत्तोपि मोदकं भिन्दित्वा पण्णं वाचेत्वा तमत्थं जत्वा कत्तब्बकिच्चं विचारेत्वा सयने निपज्जि ।

इतरेपि चत्तारो जना पातोव खगं गहेत्वा द्वारन्तरे ठत्वा पण्डितं अपस्सन्ता दुम्मना हुत्वा रज्जो सन्तिकं गन्त्वा “किं पण्डिता मारितो वो गहपतिपुत्तो”ति वुत्ते “न पस्साम, देवा”ति आहंसु । महासत्तोपि अरुणुगमनेयेव नगरं अत्तनो हत्थगतं कत्वा तत्थ तत्थ आरक्खं ठपेत्वा महाजनपरिवुत्तो रथं आरुह्य महन्तेन परिवारेन राजद्वारं अगमासि । राजा सीहपज्जरं उग्घाटेत्वा बहि ओलोकेन्तो अट्ठासि । अथ महासत्तो रथा ओतरित्वा राजानं वन्दित्वा अट्ठासि । राजा तं दिस्वा चिन्तेसि “सचे अयं मम पच्चत्थिको भवेय्य, न मं वन्देय्या”ति । अथ नं पक्कोसापेत्वा राजा आसने निसीदि । महासत्तोपि एकमन्तं निसीदि । चत्तारोपि पण्डिता तत्थेव निसीदिंसु । अथ नं राजा किञ्चि अजानन्तो विय “तात, त्वं हिय्यो गन्त्वा इदानीं आगच्छसि, किं मं परिच्चजसी”ति वत्वा इमं गाथमाह —

“अभिदोसगतो दानि एहिसि, किं सुत्वा किं सङ्कते मनो ते ।

को ते किमवोच भूरिपज्ज, इद्धं वचनं सुणोम ब्रूहि मेत”न्ति ॥ (जा० १.१५.३२५) ।

तत्थ अभिदोसगतोति हिय्यो पठमयामे गतो इदानीं आगतो । किं सङ्कतेति किं आसङ्कते । किमवोचाति किं रज्जो सन्तिकं मा गमीति तं कोचि अवोच ।

अथ नं महासत्तो “महाराज, तया मे चतुन्नं पण्डितानं वचनं गहेत्वा वधो आणत्तो, तेनाहं न एमी”ति चोदेन्तो इमं गाथमाह —

“पणहे वज्झो महोसधोति, यदि ते मन्तयितं जनिन्द दोसं ।

भरियाय रहोगतो असंसि, गुहं पातुकतं सुतं ममेत”न्ति ॥ (जा० १.१५.३२६) ।

तत्थ यदि तेति यस्मा तथा । मन्तयितन्ति कथितं । दोसन्ति अभिदोसं, रत्तिभागेति अत्थो । कस्स कथितन्ति? भरियाय । त्वज्झि हिय्यो तस्सा इममत्थं रहोगतो असंसि । गुहं पातुकतन्ति तस्सा एवरूपं अत्तनो रहस्सं पातुकतं । सुतं ममेतन्ति मया पनेतं तस्मिं खणेयेव सुतं ।

राजा तं सुत्वा “इमाय तद्धणञ्जेव सासनं पहितं भविस्सती”ति कुब्धो देविं ओलोकेसि । तं जत्वा महासत्तो “किं, देव, देविया कुज्झथ, अहं अतीतानागतपच्चुप्पन्नं सब्बं जानामि । देव, तुम्हाकं ताव रहस्सं देविया कथितं होतु, आचरियसेनकस्स पुक्कुसादीनं वा रहस्सं मम केन कथितं, अहं एतेसम्पि रहस्सं जानामियेवा”ति सेनकस्स ताव रहस्सं कथेन्तो इमं गाथमाह —

“यं सालवनस्मिं सेनको, पापकम्मं अकासि असब्भिरूपं ।

सखिनोव रहोगतो असंसि, गुहं पातुकतं सुतं ममेत”न्ति ॥ (जा० १.१५.३२७) ।

तत्थ असब्भिरूपन्ति असाधुजातिकं लामकं अकुसलकम्मं अकासि । इमस्मियेव हि नगरे असुकं नाम वेसिं सालवनुय्याने पुरिसकिच्चं कत्वा तं मारेत्वा अलङ्कारं गहेत्वा तस्सायेव साटकेन भण्डिकं कत्वा अत्तनो घरे असुकट्टाने नागदन्तके लग्गेत्वा ठपेसि । सखिनोवाति अथ नं, महाराज, एकस्स सहायकस्स रहोगतो हुत्वा अक्खासि, तम्पि मया सुतं । नाहं देवस्स पच्चत्थिको, सेनकोयेव । यदि ते पच्चत्थिकेन कम्मं अत्थि, सेनकं गणहापेहीति ।

राजा सेनकं ओलोकेत्वा “सच्चं, सेनका”ति पुच्छित्वा “सच्चं, देवा”ति वुत्ते तस्स बन्धनागारप्पवेसनं आणापेसि । पण्डितो पुक्कुसस्स रहस्सं कथेन्तो इमं गाथमाह —

“पुक्कुसपुरिसस्स ते जनिन्द, उप्पन्नो रोगो अराजयुत्तो ।

भातुच्च रहोगतो असंसि, गुहं पातुकतं सुतं ममेत”न्ति ॥ (जा० १.१५.३२८) ।

तत्थ अराजयुत्तोति महाराज, एतस्स कुट्टरोगो उप्पन्नो, सो राजानं पत्तुं अयुत्तो, छुपनानुच्छविको न होति । तुम्हे च “पुक्कुसस्स ऊरु मुदुको”ति येभ्य्येन तस्स ऊरुम्हि निपज्जथ । सो पनेस वणबन्धपिलोतिकाय फस्सो, देवाति ।

राजा तम्पि ओलोकेत्वा “सच्चं पुक्कुसा”ति पुच्छित्वा “सच्चं देवा”ति वुत्ते तम्पि बन्धनागारं पवेसापेसि । पण्डितो कामिन्दस्सपि रहस्सं कथेन्तो इमं गाथमाह —

“आबाधोयं असब्भिरूपो, कामिन्दो नरदेवेन फुट्ठो ।

पुत्तस्स रहोगतो असंसि, गुहं पातुकतं सुतं ममेत”न्ति ॥ (जा० १.१५.३२९) ।

तत्थ असब्भिरूपोति येन सो आबाधेन फुट्ठो उम्मतकसुनखो विय विरवति, सो नरदेवयक्खाबाधो असब्भिजातिको लामको, राजकुलं पविसितुं न युत्तो, महाराजाति वदति ।

राजा तम्पि ओलोकेत्वा “सच्चं कामिन्दा”ति पुच्छित्वा “सच्चं देवा”ति वुत्ते तम्पि बन्धनागारं पवेसापेसि । पण्डितो देविन्दस्सपि रहस्सं कथेन्तो इमं गाथमाह —

“अट्ठवङ्कं मणिरतनं उळारं, सक्को ते अददा पितामहस्स ।
देविन्दस्स गतं तदज्ज हत्थं, मातुच्च रहोगतो असंसि ।
गुहं पातुकतं सुतं ममेत”न्ति ॥ (जा० १.१५.३३०) ।

तत्थ **पितामहस्सा**ति तव पितामहस्स कुसराजस्स । **तदज्ज हत्थन्ति** तं मङ्गलसम्मत्तं मणिरतनं अज्ज देविन्दस्स हत्थगतं, महाराजाति ।

राजा तम्पि ओलोकेत्वा “सच्चं देविन्दा”ति पुच्छित्वा “सच्चं देवा”ति वुत्ते तम्पि बन्धनागारं पवेसापेसि । एवं “बोधिसत्तं वधिस्सामा”ति चिन्तेत्वा सब्बेपि ते बन्धनागारं पविट्ठा । बोधिसत्तो “महाराज, इमिना कारणेनाहं ‘अत्तनो गुहं परस्स न कथेतब्ब’न्ति वदामि, वदन्ता पन महाविनासं पत्ता”ति वत्वा उत्तरि धम्मं देसेन्तो इमा गाथा अभसि —

“गुहस्स हि गुहमेव साधु, न गुहस्स पसत्थमाविकम्मं ।
अनिप्फन्नता सहेय्य धीरो, निप्फन्नोव यथासुखं भण्येय ॥

“न गुहमत्थं विवरेय्य, रक्खेय्य नं यथा निधिं ।
न हि पातुकतो साधु, गुहो अत्थो पजानता ॥

“थिया गुहं न संसेय्य, अमित्तस्स च पण्डितो ।
यो चामिसेन संहिरो, हृदयत्थेनो च यो नरो ॥

“गुहमत्थं असम्बुद्धं, सम्बोधयति यो नरो ।
मन्तभेदभया तस्स, दासभूतो तितिक्खति ॥

“यावन्तो पुरिसस्सत्थं, गुहं जानन्ति मन्तिनं ।
तावन्तो तस्स उब्बेगा, तस्मा गुहं न विस्सजे ॥

“विविच्च भासेय्य दिवा रहस्सं, रत्तिं गिरं नातिवेलं पमुञ्चे ।
उपस्सुतिका हि सुणन्ति मन्तं, तस्मा मन्तो खिप्पमुपेति भेद”न्ति ॥ (जा० १.१५.३३१-३३६) ।

तत्थ **अमित्तस्स चा**ति इत्थिया च पच्चत्थिकस्स च न कथेय्य । **संहिरो**ति यो च येन केनचि आमिसेन संहिरति उपलापति सङ्गहं गच्छति, तस्सपि न संसेय्य । **हृदयत्थेनो**ति यो च अमित्तो मित्तपतिरूपको मुखेन अज्जं कथेति, हृदयेन अज्जं चिन्तेति, तस्सपि न संसेय्य । **असम्बुद्धन्ति** परेहि अज्जातं । “असम्बोध”न्तिपि पाठो, परेसं बोधेतुं अयुत्तन्ति अत्थो । **तितिक्खतीति** तस्स अक्कोसम्पि परिभासम्पि पहारम्पि दासो विय हुत्वा अधिवासेति । **मन्तिनन्ति** मन्तितं, मन्तीनं वा अन्तरे यावन्तो जानन्तीति अत्थो । **तावन्तो**ति ते गुहजाननके पटिच्च तत्तका तस्स उब्बेगा सन्तासा उप्पज्जन्ति । **न विस्सजे**ति न विस्सज्जेय्य परं न जानापेय्य । **विविच्चा**ति सचे दिवा रहस्सं मन्तेतुकामो होति, विवित्तं ओकासं कारेत्वा

सुप्पटिच्छन्नद्वाने मन्तेय्य । नातिवेलन्ति रत्तिं रहस्सं कथेन्तो पन अतिवेलं मरियादातिक्कन्तं महासदं करोन्तो गिरं नप्पमुज्जेय्य । उपस्सुतिका हीति मन्तनद्वानं उपगन्त्वा तिरोकुट्टादीसु ठत्वा सोतारो । तस्माति महाराज, तेन कारणेन सो मन्तो खिप्पमेव भेदमुपागमीति ।

राजा महासत्तस्स कथं सुत्वा “एते सयं राजवेरिनो हुत्वा पण्डितं मम वेरिं करोन्ती”ति कुज्झित्वा “गच्छथ ने नगरा निक्खमापेत्वा सूलेसु वा उत्तासेथ, सीसानि वा तेसं छिन्दथा”ति आणापेसि । तेसु पच्छाबाहं बन्धित्वा चतुक्के चतुक्के कसाहि पहारसहस्सं दत्वा नीयमानेसु पण्डितो “देव, इमे तुम्हाकं पोराणका अमच्चा, खमथ नेसं अपराध”न्ति राजानं खमापेसि । राजा तस्स वचनं सुत्वा “साधू”ति ते पक्कोसापेत्वा तस्सेव दासे कत्वा अदासि । सो पन ते तत्थेव भुजिस्से अकासि । राजा “तेन हि मम विजिते मा वसन्तू”ति पब्बाजनीयकम्मं आणापेसि । पण्डितो “खमथ, देव, एतेसं अन्धबालानं दोस”न्ति खमापेत्वा तेसं ठानन्तरानि पुन पाकतिकानि कारेसि । राजा “पच्चामित्तेसुपि तावस्स एवरूपा मेत्ता भवति, अज्जेसु जनेसु कथं न भविस्सती”ति पण्डितस्स अतिविय पसन्नो अहोसि । ततो पट्टाय चत्तारो पण्डिता उद्धतदाठा विय सप्पा निब्बिसा हुत्वा किञ्चि कथेतुं नासक्खिंसु ।

पञ्चपण्डितपज्जो निड्डितो ।

निड्डिता च परिभन्दकथा ।

युद्धपराजयकण्डं

ततो पट्टाय पण्डितोव रज्जो अत्थज्ज धम्मज्ज अनुसासति । सो चिन्तेसि “रज्जो सेतछत्तमत्तमेव, रज्जं पन अहमेव विचारेमि, मया अप्पमत्तेन भवितुं वट्ठी”ति । सो नगरे महापाकारं नाम कारेसि, तथा अनुपाकारज्ज द्वारद्वालके अन्तरद्वालके उदकपरिखं कद्दमपरिखं सुक्खपरिखन्ति तिस्सो परिखायो कारेसि, अन्तो नगरे जिण्णगेहानि पटिसङ्घरापेसि, महापोक्खरणियो कारेत्वा तासु उदकनिधानं कारेसि, नगरे सब्बकोट्टागारानि धज्जस्स पूरापेसि, हिमवन्तप्पदेसतो कुलुपकतापसेहि कुदूसकुमुदबीजानि आहरापेसि, उदकनिद्धमनानि सोधापेत्वा तत्थ रोपापेसि, बहिनगरेपि जिण्णसालापटिसङ्घरणकम्मं कारेसि । किं कारणा? अनागतभयपटिबाहनत्थं । ततो ततो आगतवाणिजकेपि “सम्मा, तुम्हे कुतो आगतत्था”ति पुच्छित्वा “असुकट्टानतो”ति वुत्ते “तुम्हाकं रज्जा किं पिय”न्ति पुच्छित्वा “असुकं नामा”ति वुत्ते तेसं सम्मानं कारेत्वा उय्योजेत्वा अत्तनो एकसते योधे पक्कोसापेत्वा “सम्मा, मया दिन्ने पण्णाकारे गहेत्वा एकसतराजधानियो गन्त्वा इमे पण्णाकारे अत्तनो पियकामताय तेसं राजूनं दत्वा तेयेव उपट्ठहन्ता तेसं किरियं वा मन्तं वा जत्वा मय्हं सासनं पेसेन्ता तत्थेव वसथ, अहं वो पुत्तदारं पोसेस्सामी”ति वत्वा केसज्जि कुण्डले, केसज्जि पादुकायो, केसज्जि खग्गे, केसज्जि सुवण्णमालायो अक्खरानि छिन्दित्वा “यदा मम किच्चं अत्थि, तदा पज्जायन्तू”ति अधिद्वहित्वा तेसं हत्थे दत्वा पेसेसि । ते तत्थ तत्थ गन्त्वा तेसं तेसं राजूनं पण्णाकारं दत्वा “केनत्थेनागता”ति वुत्ते “तुम्हेव उपट्ठातुं आगतम्हा”ति वत्वा “कुतो आगतत्था”ति पुट्ठा आगतद्वानं अवत्वा अज्जानि ठानानि आचिक्खित्वा “तेन हि साधू”ति सम्पटिच्छिते उपट्ठहन्ता तेसं अब्भन्तरिका अहेसुं ।

तदा कपिलरट्ठे सङ्खबलको नाम राजा आवुधानि सज्जापेसि, सेनं सङ्कट्ठि । तस्स सन्तिके उपनिक्खित्तकपुरिसो पण्डितस्स सासनं पेसेसि “सामि, मयं इध पवत्तिं इदं नाम करिस्सती”ति न जानाम, आवुधानि सज्जापेति, सेनं सङ्कट्ठति, तुम्हे पुरिसविसेसे पेसेत्वा इदं पवत्तिं तथतो जानाथा”ति । अथ महासत्तो सुवपोतकं आमन्तेत्वा “सम्म, कपिलरट्ठे

सङ्खबलको नाम राजा आवुधानि सज्जापेसि, त्वं तत्थ गन्त्वा ‘इमं नाम करोती’ति तथतो जत्वा सकलजम्बुदीपं आहिण्डित्वा मय्हं पवत्तिं आहराही’ति वत्वा मधुलाजे खादापेत्वा मधुपानीयं पायेत्वा सतपाकसहस्सपाकेहि तेलेहि पक्खन्तरं मक्खेत्वा पाचीनसीहपज्जरे ठत्वा विस्सज्जेसि । सोपि तत्थ गन्त्वा तस्स पुरिसस्स सन्तिका तस्स रज्जो पवत्तिं तथतो जत्वा सकलजम्बुदीपं परिगणहन्तो कपिलरट्ठे उत्तरपञ्चालनगरं पापुणि । तदा तत्थ चूळनिब्रह्मदत्तो नाम राजा रज्जं कारेसि । तस्स केवट्टो नाम ब्राह्मणो अत्थञ्च धम्मञ्च अनुसासति, पण्डितो ब्यत्तो । सो पच्चूसकाले पबुज्झित्वा दीपालोकेन अलङ्कतप्पटियत्तं सिरिगम्भं ओलोकेन्तो अत्तनो महन्तं यसं दिस्वा “अयं मम यसो, कस्स सन्तको”ति चिन्तेत्वा “न अज्जस्स सन्तको चूळनिब्रह्मदत्तस्स, एवरूपं पन यसदायकं राजानं सकलजम्बुदीपे अगगराजानं कातुं वट्ठति, अहञ्च अगगपुरोहितो भविस्सामी”ति चिन्तेत्वा पातोव न्हत्वा भुज्जित्वा अलङ्कुरित्वा रज्जो सन्तिकं गन्त्वा “महाराज, सुखं सयथा”ति सुखसेय्यं पुच्छित्वा “आम, पण्डिता”ति वुत्ते राजानं “देव, मन्तेतब्बं अत्थी”ति आह । “वद, आचरिया”ति । “देव, अन्तो नगरे रहो नाम न सक्का लद्धं, उय्यानं गच्छामा”ति । “साधु, आचरिया”ति राजा तेन सद्धिं उय्यानं गन्त्वा बलकायं बहि ठपेत्वा आरक्खं कारेत्वा ब्राह्मणेन सद्धिं उय्यानं पविसित्वा मङ्गलसिलापट्टे निसीदि ।

तदा सुवपोतकोपि तं किरियं दिस्वा “भवितब्बमेत्थ कारणेन, अज्ज पण्डितस्स आचिक्खितब्बयुत्तकं किञ्चि सुणिस्सामी”ति उय्यानं पविसित्वा मङ्गलसालरुक्खस्स पत्तन्तरे निलीयित्वा निसीदि । राजा “कथेथ, आचरिया”ति आह । “महाराज, तव कण्णे इतो करोहि, चतुक्कण्णोव मन्तो भविस्सति । सचे, महाराज, मम वचनं करेय्यासि, सकलजम्बुदीपे तं अगगराजानं करोमी”ति । सो महातण्हाय तस्स वचनं सुत्वा सोमनस्सप्पत्तो हुत्वा “कथेथ, आचरिय, करिस्सामि ते वचन”न्ति आह । “देव, मयं सेनं सङ्कट्ठित्वा पठमं खुद्दकनगरं रुम्भित्वा गण्हिस्साम, अहज्झि चूळद्वारेन नगरं पविसित्वा राजानं वक्खामि — महाराज, तव युद्धेन किच्चं नत्थि, केवलं अम्हाकं रज्जो सन्तको होहि, तव रज्जं तवेव भविस्सति, युज्जन्तो पन अम्हाकं बलवाहनस्स महन्ताय एकन्तेन पराजिस्ससी”ति । “सचे मे वचनं करिस्सति, सङ्गण्हिस्साम नं । नो चे, युज्जित्वा जीवितक्खयं पापेत्वा द्वे सेना गहेत्वा अज्जं नगरं गण्हिस्साम, ततो अज्जन्ति एतेनुपायेन सकलजम्बुदीपे रज्जं गहेत्वा ‘जयपानं पिविस्सामा’ति वत्वा एकसतराजानो अम्हाकं नगरं आनेत्वा उय्याने आपानमण्डपं कारेत्वा तत्थ निसिन्ने विसमिस्सकं सुरं पायेत्वा सब्बेपि ते राजानो जीवितक्खयं पापेत्वा एकसतराजधानीसु रज्जं अम्हाकं हत्थगतं करिस्साम । एवं त्वं सकलजम्बुदीपे अगगराजा भविस्ससी”ति । सोपि “साधु, आचरिय, एवं करिस्सामी”ति वदति । “महाराज, चतुक्कण्णो मन्तो नाम, अयज्झि मन्तो न सक्का अज्जेन जानितुं, तस्मा पपज्जं अकत्वा सीधं निक्खमथा”ति । राजा तुस्सित्वा “साधू”ति सम्पटिच्छि ।

सुवपोतको तं सुत्वा तेसं मन्तपरियोसाने साखायं ओलम्बकं ओतारेन्तो विय केवट्टस्स सीसे छकणपिण्डं पातेत्वा “किमेत”न्ति मुखं विवरित्वा उद्धं ओलोकेन्तस्स अपरम्पि मुखे पातेत्वा “किरि किरि”ति सद्धं विरवन्तो साखतो उप्पतित्वा “केवट्ट, त्वं चतुक्कण्णमन्तोति मज्जसि, इदानेव छक्कण्णो जातो, पुन अट्टकण्णो भवित्वा अनेकसतकण्णोपि भविस्सती”ति वत्वा “गण्हथ, गण्हथा”ति वदन्तानज्जेव वातवेगेन मिथिलं गन्त्वा पण्डितस्स निवेसनं पाविसि । तस्स पन इदं वत्तं — सचे कुतोचि आभतसासनं पण्डितस्सेव कथेतब्बं होति, अथस्स अंसकूटे ओतरति, सचे अमरादेवियापि सोतुं वट्ठति, उच्छङ्गे ओतरति, सचे महाजनेन सोतब्बं, भूमियं ओतरति । तदा सो पण्डितस्स अंसकूटे ओतरि । ताय सज्जाय “रहस्सेन भवितब्ब”न्ति महाजनो पटिक्कमि । पण्डितो तं गहेत्वा उपरिपासादतलं अभिरुह्य “किं ते, तात, दिट्ठं सुत”न्ति पुच्छि । अथस्स सो “अहं, देव, सकलजम्बुदीपे विचरन्तो अज्जस्स रज्जो सन्तिके किञ्चि गुह्यं न पस्सामि, उत्तरपञ्चालनगरे पन चूळनिब्रह्मदत्तस्स पुरोहितो केवट्टो नाम ब्राह्मणो राजानं उय्यानं नेत्वा चतुक्कण्णमन्तं गण्हि । अथाहं साखन्तरे निसीदित्वा तेसं मन्तं सुणित्वा मन्तपरियोसाने तस्स सीसे च मुखे च छकणपिण्डं पातेत्वा आगतोम्ही”ति वत्वा

सब्बं कथेसि । ‘रज्जा सम्पटिच्छित्तं’न्ति वुत्ते “सम्पटिच्छि, देवा”ति आह ।

अथस्स पण्डितो कत्तब्बयुत्तकं सक्कारं करित्वा तं मुदुपच्चत्थरणे सुवण्णपञ्जरे सुद्धु सयापेत्वा “केवट्टो मम महोसधस्स पण्डितभावं न जानाति मज्जे, अहं न दानिस्स मन्तस्स मत्थकं पापुणितुं दस्सामी”ति चिन्तेत्वा नगरतो दुग्गतकुलानि नीहरापेत्वा बहि निवासापेसि, रट्टजनपदद्वारागामेसु समिद्धानि इस्सरियकुलानि आहरित्वा अन्तो नगरे निवासापेसि, बहुं धनधज्जं कारेसि । चूळनिब्रह्मदत्तोपि केवट्टस्स वचनं गहेत्वा सेनङ्गपरिवुतो गन्त्वा एकं खुद्दकनगरं परिक्षिपि । केवट्टोपि वुत्तनयेनेव तत्थ पविसित्वा तं राजानं सज्जापेत्वा अत्तनो सन्तकमकासि । द्वे सेना एकतो कत्वा ततो अज्जं नगरं रुम्भति । एतेनुपायेन पटिपाटिया सब्बानि तानि नगरानि गण्णिह । एवं चूळनिब्रह्मदत्तो केवट्टस्स ओवादे ठितो, ठपेत्वा वेदेहराजानं सेसराजानो सकलजम्बुदीपे अत्तनो सन्तके अकासि । बोधिसत्तस्स पन उपनिक्खित्तकपुरिसा “चूळनिब्रह्मदत्तेन एत्तकानि नगरानि गहितानि, अप्पमत्तो होतू”ति निच्चं सासनं पहिणिसु । सोपि तेसं “अहं इध अप्पमत्तो वसामि, तुम्हेपि अनुक्कण्ठन्ता अप्पमत्तो हुत्वा वसथा”ति पटिपेसेसि ।

चूळनिब्रह्मदत्तो सत्तदिवससत्तमासाधिकेहि सत्तसंवच्छरेहि विदेहरज्जं वज्जेत्वा सेसं सकलजम्बुदीपे रज्जं गहेत्वा केवट्टं आह — “आचरिय, मिथिलायं विदेहरज्जं गण्हामा”ति । “महाराज, महोसधपण्डितस्स वसननगरे रज्जं गण्हितुं न सक्खिस्साम । सो हि एवं जाणसम्पन्नो एवं उपायकुसलो”ति सो वित्थारेत्वा चन्दमण्डलं उट्ठापेन्तो विय महोसधस्स गुणे कथेसि । अयज्झि सयम्पि उपायकुसलोव, तस्मा “मिथिलनगरं नाम देव अप्पमत्तकं, सकलजम्बुदीपे रज्जं अम्हाकं पहोति, किं नो एतेना”ति उपायेनेव राजानं सल्लक्खापेसि । सेसराजानोपि “मयं मिथिलरज्जं गहेत्वाव जयपानं पिविस्सामा”ति वदन्ति । केवट्टो तेपि निवारेत्वा “विदेहरज्जं गहेत्वा किं करिस्साम, सोपि राजा अम्हाकं सन्तकोव, तस्मा निवत्तथा”ति ते उपायेनेव बोधेसि । ते तस्स वचनं सुत्वा निवत्तिसु । महासत्तस्स उपनिक्खित्तकपुरिसा सासनं पेसयिसु “ब्रह्मदत्तो एकसतराजपरिवुतो मिथिलं आगच्छन्तोव निवत्तित्वा अत्तनो नगरमेव गतो”ति । सोपि तेसं “इतो पट्ठाव तस्स किरियं जानन्तू”ति पटिपेसेसि । ब्रह्मदत्तोपि केवट्टेन सद्धि “इदानि किं करिस्सामी”ति मन्तेत्वा “जयपानं पिविस्सामा”ति वुत्ते उय्यानं अलङ्कारित्वा चाटिसतेसु चाटिसहस्सेसु सुरं ठपेथ, नानाविधानि च मच्छमंसादीनि उपनेथा”ति सेवके आणापेसि । उपनिक्खित्तकपुरिसा तं पवत्तिं पण्डितस्स आरोचेसुं । ते पन “विसेन सुरं योजेत्वा राजानो मारेतुकामो”ति न जानिसु । महासत्तो पन सुवपोतकस्स सन्तिका सुतत्ता तथतो जानित्वा “नेसं सुरापानदिवसं तथतो जानित्वा मम पेसेथा”ति पटिसासनं पेसेसि । ते तथा करिंसु ।

पण्डितो “मादिसे धरमाने एत्तकानं राजूनं मरणं अयुत्तं, अवस्सयो नेसं भविस्सामी”ति चिन्तेत्वा सहजातं योधसहस्सं पक्कोसापेत्वा “सम्मा, चूळनिब्रह्मदत्तो किर उय्यानं अलङ्कारापेत्वा एकसतराजपरिवुतो सुरं पातुकामो, तुम्हे तत्थ गन्त्वा राजूनं आसनेसु पञ्जत्तेसु किस्मिज्जि अनिसिन्नेयेव ‘चूळनिब्रह्मदत्तस्स अनन्तरं महारहं आसनं अम्हाकं रज्जोव देथा’ति वदन्ता गहेत्वा तेसं पुरिसेहि ‘तुम्हे कस्स पुरिसा’ति वुत्ते ‘विदेहराजस्सा’ति वदेय्याथ । ते तुम्हेहि सद्धि ‘मयं सत्तदिवससत्तमासाधिकानि सत्तवस्सानि रज्जं गण्हन्ता एकदिवसम्पि विदेहराजानं न पस्साम, किं राजा नामेस, गच्छथ परियन्ते आसनं गण्हथा’ति वदन्ता कलहं करिस्सन्ति । अथ तुम्हे ‘ठपेत्वा ब्रह्मदत्तं अज्जो अम्हाकं रज्जो उत्तरितरो इध नत्थी’ति कलहं वट्ठेत्वा अम्हाकं रज्जो आसनमत्तम्पि अलभन्ता ‘न दानि वो सुरं पातुं मच्छमंसं खादितुं दस्सामा’ति नदन्ता वग्गन्ता महाघोसं करोन्ता तेसं सन्तासं जनेन्ता महन्तेहि लेडुदण्डेहि सब्बचाटियो भिन्दित्वा मच्छमंसं विप्पकिरित्वा अपरिभोगं कत्वा जवेन सेनाय अन्तरं पविसित्वा देवनगरं पविट्ठा असुरा विय उल्लोळं उट्ठापेत्वा ‘मयं मिथिलनगरे महोसधपण्डितस्स पुरिसा, सक्कोन्ता अम्हे गण्हथा’ति तुम्हाकं आगतभावं जानापेत्वा आगच्छथा”ति पेसेसि । ते

“साधू”ति तस्स वचनं सम्पटिच्छित्वा वन्दित्वा सन्नद्धपञ्चावुधा निक्खमित्वा तत्थ गन्त्वा नन्दनवनमिव अलङ्कृतउय्यानं पविसित्वा समुस्सितसेतच्छत्ते एकसतराजपल्लङ्के आदिं कत्वा अलङ्कृतप्पटियत्तं सिरिविभवं दिस्वा महासत्तेन वुत्तनियामेनेव सब्बं कत्वा महाजनं सङ्खोभेत्वा मिथिलाभिमुखा पक्कमिंसु । राजपुरिसापि तं पवत्तिं तेसं राजूनं आरोचेसुं । चूळनिब्रह्मदत्तोपि “एवरूपस्स नाम मे विसयोगस्स अन्तरायो कतो”ति कुज्झि । राजानोपि “अम्हाकं जयपानं पातुं नादासी”ति कुज्झिंसु । बलकायापि “मयं अमूलकं सुरं पातुं न लभिमहा”ति कुज्झिंसु ।

चूळनिब्रह्मदत्तो ते राजानो आमन्तेत्वा “एथ, भो, मिथिलं गन्त्वा विदेहराजस्स खग्गेन सीसं छिन्दित्वा पादेहि अवकमित्वा निसिन्ना जयपानं पिविस्साम, सेनं गमनसज्जं करोथा”ति वत्वा पुन रहोगतो केवट्टस्सपि एतमत्थं कथेत्वा “अम्हाकं एवरूपस्स मन्तस्स अन्तरायकरं पच्चामित्तं गण्हिस्साम, एकसतराजूनं अट्टारसअक्खोभणिसङ्खाय सेनाय परिवुता गच्छाम, एथ, आचरिया”ति आह । ब्राह्मणो अत्तनो पण्डितभावेन चिन्तेसि “महोसधपण्डितं जिनिंतुं नाम न सक्का, अम्हाकंयेव लज्जितब्बं भविस्सति, निवत्तापेस्सामि न”न्ति । अथ नं एवमाह — “महाराज, न एस विदेहराजस्स थामो, महोसधपण्डितस्स संविधानमेतं, महानुभावो पनेस, तेन रक्खिता मिथिला सीहरक्खितगुहा विय न सक्का केनचि गहेतुं, केवलं अम्हाकं लज्जनकं भविस्सति, अलं तत्थ गमनेना”ति । राजा पन खत्तियमानेन इस्सरियमदेन मत्तो हुत्वा “किं सो करिस्सती”ति वत्वा एकसतराजपरिवुतो अट्टारसअक्खोभणिसङ्खाय सेनाय सद्धिं निक्खमि । केवट्टोपि अत्तनो कथं गणहापेतुं असक्कोन्तो “रज्जो पच्चनीकवुत्ति नाम अयुत्ता”ति तेन सद्धियेव निक्खमि । तेपि योधा एकरत्तेनेव मिथिलं पत्वा अत्तना कतकिच्चं पण्डितस्स कथयिंसु । पठमं उपनिक्खित्तकपुरिसापिस्स सासनं पहिणिंसु । “चूळनिब्रह्मदत्तो विदेहराजानं गण्हिस्सामी”ति एकसतराजपरिवुतो आगच्छति, पण्डितो अप्पमत्तो होतु, अज्ज असुकट्ठानं नाम आगतो, अज्ज असुकट्ठानं, अज्ज नगरं पापुणिस्सती”ति पण्डितस्स निबद्धं पेसेन्तियेव । तं सुत्वा महासत्तो अप्पमत्तो अहोसि । विदेहराजा पन “ब्रह्मदत्तो किर इमं नगरं गहेतुं आगच्छती”ति परम्परघोसेन अस्सोसि ।

अथ ब्रह्मदत्तो अगगपदोसेयेव उक्कासतसहस्सेन धारियमानेन आगन्त्वा सकलनगरं परिवारेसि । अथ नं हत्थिपाकाररथपाकारादीहि परिक्खिपापेत्वा तेसु तेसु ठानेसु बलगुम्बं ठपेसि । मनुस्सा उन्नादेन्ता अप्फोटेन्ता सेळेन्ता नच्चन्ता गज्जन्ता तज्जेन्ता महाघोसं करोन्ता अट्ठंसु । दीपोभासेन चेव अलङ्कारोभासेन च सकलसत्तयोजनिका मिथिला एकोभासा अहोसि । हत्थिअस्सरथतूरियानं सदेन पथविया भिज्जनकालो विय अहोसि । चत्तारो पण्डिता उल्लोळसद्वं सुत्वा अजानन्ता रज्जो सन्तिकं गन्त्वा “महाराज, उल्लोळसद्वो जातो, न खो पन मयं जानाम, किं नामेतं, वीमंसितुं वट्टती”ति आहंसु । तं सुत्वा राजा “चूळनिब्रह्मदत्तो नु खो आगतो भवेय्या”ति सीहपज्जरं विवरित्वा ओलोकेन्तो तस्सागमनभावं जत्वा भीततसितो “नत्थि अम्हाकं जीवितं, सब्बे नो जीवितक्खयं पापेस्सती”ति तेहि सद्धिं सल्लपन्तो निसीदि । महासत्तो पन तस्सागतभावं जत्वा सीहो विय अछम्भितो सकलनगरे आरक्खं संविदहित्वा “राजानं अस्सासेस्सामी”ति राजनिवेसनं अभिरुहित्वा एकमन्तं अट्ठासि । राजा तं दिस्वाव पटिलद्धस्सासो हुत्वा “ठपेत्वा मम पुत्तं महोसधपण्डितं अज्जो मं इमम्हा दुक्खा मोचेतुं समत्थो नाम नत्थी”ति चिन्तेत्वा तेन सद्धिं सल्लपन्तो आह —

५९०. “पञ्चालो सब्बसेनाय, ब्रह्मदत्तोयमागतो ।
सायं पञ्चालिया सेना, अप्पमेय्यो महोसध ॥

५९१. “वीथिमती पत्तिमती, सब्बसङ्गामकोविदा ।
ओहारिनी सद्वती, भेरिसङ्खप्पबोधना ॥

५९२: “लोहविज्जालङ्काराभा, धजिनी वामरोहिनी ।
सिप्पियेहि सुसम्पन्ना, सूरुहि सुप्पतिट्ठिता ॥

५९३: “दसेत्थ पण्डिता आहु, भूरिपज्जा रहोगमा ।
माता एकादसी रज्जो, पज्वालियं पसासति ॥

५९४: “अथेत्येकसतं खत्या, अनुयन्ता यसस्सिनो ।
अच्छिन्नरट्ठा व्यथिता, पज्वालियं वसं गता ॥

५९५: “यंवदा तक्करा रज्जो, अकामा पियभाणिनो ।
पज्वालमनुयायन्ति, अकामा वसिनो गता ॥

५९६: “ताय सेनाय मिथिला, तिसन्धिपरिवारिता ।
राजधानी विदेहानं, समन्ता परिखज्जति ॥

५९७: “उद्धं तारकजाताव, समन्ता परिवारिता ।
महोसध विजानाहि, कथं मोक्खो भविस्सती”ति ॥

तत्थ **सब्बसेनायाति** सब्बाय एकसतराजनायिकाय अट्टारसअक्खोभणिसङ्घाय सेनाय सद्धिं आगतो किर, ताताति वदति । **पज्वालियाति** पज्वालरज्जो सन्तका । **वीथिमतीति** वीथिया आनीते दब्बसम्भारे गहेत्वा विचरन्तेन वड्ढकिगणेन समन्नागता । **पत्तिमतीति** पदसज्जरेन बलकायेन समन्नागता । **सब्बसङ्गामकोविदाति** सब्बसङ्गामे कुसला । **ओहारिनीति** परसेनाय अन्तरं पविसित्वा अपज्जायन्ताव परसीसं आहरितुं समत्था । **सद्वतीति** दसहि सद्देहि अविवित्ता । **भेरिसङ्घप्पबोधनाति** “एथ याथ युज्झथा”ति आदीनि तत्थ वचीभेदेन जानापेतुं न सक्का, तादिसानि पनेत्थ किच्चानि भेरिसङ्घसद्देहेव बोधेन्तीति भेरिसङ्घप्पबोधना । **लोहविज्जालङ्काराभाति** एत्थ लोहविज्जाति लोहसिप्पानि । सत्तरतनपटिमण्डितानं कवचचम्मजालिकासीसकरेणिकादीनं एतं नामं । **अलङ्काराति** राजमहामत्तादीनं अलङ्कारा । तस्मा लोहविज्जाहि चेव अलङ्कारेहि च भासतीति लोहविज्जालङ्काराभाति अयमेत्थ अत्थो । **धजिनीति** सुवण्णादिपटिमण्डितेहि नानावत्थसमुज्जलेहि रथादीसु समुस्सितधजेहि समन्नागता । **वामरोहिनीति** हत्थी च अस्से च आरोहन्ता वामपस्सेन आरोहन्ति, तेन “वामरोहिनी”ति वुच्चन्ति, तेहि समन्नागता, अपरिमितहत्थिअस्ससमाकिण्णाति अत्थो । **सिप्पियेहीति** हत्थिसिप्पअस्ससिप्पादीसु अट्टारससु सिप्पेसु निप्फत्तिं पत्तेहि सुट्ठु समन्नागता सुसमाकिण्णा । **सूरुहीति** तात, एसा किर सेना सीहसमानपरक्कमेहि सूरयोधेहि सुप्पतिट्ठिता ।

आहूति दस किरेत्य सेनाय पण्डिताति वदन्ति । **भूरिपज्जाति** पथविसमाय विपुलाय पज्जाय समन्नागता । **रहोगमाति** रहो गमनसीला रहो निसीदित्वा मन्तनसीला । ते किर एकाहद्वीहं चिन्तेतुं लभन्ता पथविं परिवत्तेतुं आकासे गण्हितुं समत्था । **एकादसीति** तेहि किर पण्डितेहि अतिरेकतरपज्जा पज्वालरज्जो माता । सा तेसं एकादसी हुत्वा पज्वालियं सेनं पसासति अनुसासति ।

एकदिवसं किरको पुरिसो एकं तण्डुलनाळिज्ज पुटकभत्तज्ज कहापणसहस्सज्ज गहेत्वा “नदिं तरिस्सामी”ति

ओतिण्णो नदिमज्झं पत्वा तरितुं असक्कोन्तो तीरे ठिते मनुस्से एवमाह — “अम्भो, मम हत्थे एका तण्डुलनाळि पुटकभत्तं कहापणसहस्सज्च अत्थि, इतो यं मय्हं रुच्चति, तं दस्सामि । यो सक्कोति, सो मं उत्तारेतू”ति । अथेको थामसम्पन्नो पुरिसो गाळ्हं निवासेत्वा नदिं ओगाहेत्वा तं हत्थे गहेत्वा परतीरं उत्तारेत्वा “देहि मे दातब्ब”न्ति आह । “सो तण्डुलनाळिं वा पुटकभत्तं वा गण्हाही”ति । “सम्म, अहं जीवितं अगणेत्वा तं उत्तारेसिं, न मे एतेहि अत्थो, कहापणं मे देही”ति । अहं “इतो मय्हं यं रुच्चति, तं दस्सामी”ति अवचं, इदानि मय्हं यं रुच्चति, तं दम्मि, इच्छन्तो गण्हाति । सो समीपे ठितस्स एकस्स कथेसि । सोपि तं “एस अत्तनो रुच्चनकं तव देति, गण्हा”ति आह । सो “अहं न गणिहस्सामी”ति तं आदाय विनिच्छयं गन्त्वा विनिच्छयामच्चानं आरोचेसि । तेपि सब्बं सुत्वा तथेवाहंसु । सो तेसं विनिच्छयेन अतुडो रज्जो सन्तिकं गन्त्वा तमत्थं आरोचेसि । राजापि विनिच्छयामच्चे पक्कोसापेत्वा तेसं सन्तिके उभिन्नं वचनं सुत्वा विनिच्छिनिंतुं अजानन्तो अत्तनो जीवितं पहाय नदिं ओतिण्णं परज्जापेसि ।

तस्मिं खणे रज्जो माता चलाकदेवी नाम अविदूरे निसिन्ना अहोसि । सा रज्जो दुब्बिनिच्छितभावं जत्वा “तात, इमं अहुं जत्वाव सुट्ठु विनिच्छित”न्ति आह । “अम्म, अहं एत्तकं जानामि । सचे तुम्हे उत्तरितरं जानाथ, तुम्हेव विनिच्छिनथा”ति । सा “एवं करिस्सामी”ति वत्वा तं पुरिसं पक्कोसापेत्वा “एहि, तात, तव हत्थगतानि तीणिपि भूमियं ठपेही”ति पटिपाटिया ठपापेत्वा “तात, त्वं उदके वुहमानो इमस्स किं कथेसी”ति पुच्छित्वा “इदं नामय्ये”ति वुत्ते “तेन हि तव रुच्चनकं गण्हा”ति आह । सो सहस्सत्थविकं गणिह । अथ नं सा थोकं गतकाले पक्कोसापेत्वा “तात, सहस्सं ते रुच्चती”ति पुच्छित्वा “आम, रुच्चती”ति वुत्ते “तात, तया ‘इतो यं मय्हं रुच्चति, तं दस्सामी’ति इमस्स वुत्तं, न वुत्त”न्ति पुच्छित्वा “वुत्तं देवी”ति वुत्ते “तेन हि इमं सहस्सं एतस्स देही”ति वत्वा दापेसि । सो रोदन्तो परिदेवन्तो अदासि । तस्मिं खणे राजा अमच्चा च तुस्सित्वा साधुकारं पवत्तयिंसु । ततो पट्टाय तस्सा पण्डितभावो सब्बत्थ पाकटो जातो । तं सन्धाय विदेहराजा “माता एकादसी रज्जो”ति आह ।

खत्थाति खत्तिया । **अच्छिन्नरट्ठाति** चूळनिब्रह्मदत्तेन अच्छिन्दित्वा गहितरट्ठा । **ब्यथिताति** मरणभयभीता अज्जं गहेतब्बगहणं अपस्सन्ता । **पञ्चालियं वसं गताति** एतस्स पञ्चालरज्जो वसं गताति अत्थो । सामिवचनत्थे हि एतं उपयोगवचनं । **यंवदा तक्कराति** यं मुखेन वदन्ति, तं रज्जो कातुं सक्कोन्ताव । **वसिनो गताति** पुब्बे सयंवसिनो इदानि पनस्स वसं गताति अत्थो । **तिसन्धीति** पठमं हत्थिपाकारेण परिकिखत्ता, ततो रथपाकारेण, ततो अस्सपाकारेण, ततो योधपत्तिपाकारेण परिकिखत्ताति इमेहि चतूहि सङ्खेपेहि तिसन्धीहि परिवारिता । हत्थिरथानज्झि अन्तरं एको सन्धि, रथअस्सानं अन्तरं एको सन्धि, अस्सपत्तीनं अन्तरं एको सन्धि । **परिखज्जतीति** खनीयति । इमज्झि इदानि उप्पाटेत्वा गणितुकामा विय समन्ततो खनन्ति । **उद्धं तारकजातावाति** तात, याय सेनाय समन्ता परिवारिता, सा अनेकसतसहस्सदण्डदीपिकाहि उद्धं तारकजाता विय खायति । **विजानाहीति** तात महोसधपण्डित, अवीचितो याव भवग्गा अज्जो तया सदिसो उपायकुसलो पण्डितो नाम नत्थि, पण्डितभावो नाम एवरूपेसु ठानेसु पज्जायति, तस्मा त्वमेव जानाहि, कथं अम्हाकं इतो दुक्खा पमोक्खो भविस्सतीति ।

इमं रज्जो कथं सुत्वा महासत्तो चिन्तेसि “अयं राजा अतिविय मरणभयभीतो, गिलानस्स खो पन वेज्जो पटिसरणं, छातस्स भोजनं, पिपासितस्स पानीयं, इमस्सपि मं ठपेत्वा अज्जं पटिसरणं नत्थि, अस्सासेस्सामि न”न्ति । अथ महासत्तो मनोसिलातले नदन्तो सीहो विय “मा भायि, महाराज, रज्जसुखं अनुभव, अहं लेहुं

गहेत्वा काकं विय, धनुं गहेत्वा मक्कटं विय च, इमं अट्टारसअक्खोभणिसङ्खं सेनं उदरे बन्धसाटकानम्पि अस्सामिकं

कत्वा पलापेस्सामी’ति वत्वा नवमं गाथमाह —

५९८:“पादे देव पसारेहि, भुञ्ज कामे रमस्सु च ।

हित्वा पञ्चालियं सेनं, ब्रह्मदत्तो पलायिती’ति ॥

तस्सत्थो — “देव, त्वं यथासुखं अत्तनो रज्जसुखसङ्घाते ते पादे पसारेहि, पसारेन्तो च सङ्गामे चित्तं अकत्वा भुञ्ज, कामे रमस्सु च, एस ब्रह्मदत्तो इमं सेनं छुट्ठ्वा पलायिस्सती’ति ।

एवं पण्डितो राजानं समस्सासेत्वा वन्दित्वा राजनिवेसना निक्खमित्वा नगरे छणभेरिं चरापेत्वा नागरे आह — “अम्भो, तुम्हे मा चिन्तयित्थ, सत्ताहं मालागन्धविलेपनपानभोजनादीनि सम्पादेत्वा छणकीळं पट्टपेथ । तत्थ तत्थ मनुस्सा यथारूपं महापानं पिवन्तु, गन्धब्बं करोन्तु, वादेन्तु वग्गन्तु सेळेन्तु नदन्तु नच्चन्तु गायन्तु अप्फोटेन्तु, परिब्बयो पन वो मम सन्तकोव होतु, अहं महोसधपण्डितो नाम, पस्सिस्सथ मे आनुभाव’न्ति । ते तथा करिंसु । तदा गीतवादितादिसद्वं बहिनगरे ठिता सुणन्ति, चूळद्वारेन मनुस्सा नगरं पविसन्ति । ठपेत्वा पटिसत्तुं दिट्ठं दिट्ठं न गणहन्ति, तस्मा सञ्चारो न छिज्जति, नगरं पविट्ठमनुस्सा छणकीळनिस्सितं जनं पस्सन्ति ।

चूळनिब्रह्मदत्तोपि नगरे कोलाहलं सुत्वा अमच्चे एवमाह — “अम्भो, अम्हेसु अट्टारसअक्खोभणिया सेनाय नगरं परिवारेत्वा ठितेसु नगरवासीनं भयं वा सारज्जं वा नत्थि, आनन्दिता सोमनस्सप्पत्ता अप्फोटेन्ति नदन्ति सेळेन्ति नच्चन्ति गायन्ति, किं नामेत’न्ति? अथ नं उपनिक्खित्तकपुरिसा मुसावादं कत्वा एवमाहंसु “देव, मयं एकेन कम्मेन चूळद्वारेन नगरं पविसित्वा छणनिस्सितं महाजनं दिस्वा पुच्छिम्हा ‘अम्भो, सकलजम्बुदीपराजानो आगन्त्वा तुम्हाकं नगरं परिक्खिपित्वा ठिता, तुम्हे पन अतिपमत्ता, किं नामेत’न्ति? ते एवमाहंसु ‘अम्भो, अम्हाकं रज्जो कुमारकाले एको मनोरथो अहोसि सकलजम्बुदीपराजूहि नगरे परिवारिते छणं करिस्सामीति, तस्स अज्ज मनोरथो मत्थकं पत्तो, तस्मा छणभेरिं चरापेत्वा सयं महातले महापानं पिवती’ति ।

राजा तेसं कथं सुत्वा कुज्झित्वा सेनं आणापेसि — “भोन्तो, गच्छथ, खिप्पं इतो चितो च नगरं अवत्थरित्वा परिखं भिन्दित्वा पाकारं मद्दन्ता द्वारट्टालके भिन्दन्ता नगरं पविसित्वा सकटेहि कुम्भण्डानि विय महाजनस्स सीसानि गणहथ, विदेहरज्जो सीसं आहरथा’ति । तं सुत्वा सूरयोधा नानावुधहत्था द्वारसमीपं गन्त्वा पण्डितस्स पुरिसेहि सक्खरवालुककललसिञ्चनपासाणपतनादीहि उपहुता पटिक्कमन्ति । “पाकारं भिन्दिस्सामा’ति परिखं ओतिण्णेपि अन्तरट्टालकेसु ठिता उसुसत्तितोमरादीहि विज्झन्ता महाविनासं पापेन्ति । पण्डितस्स योधा चूळनिब्रह्मदत्तस्स योधे हत्थविकारादीनि दस्सेत्वा नानप्पकारेहि अक्कोसन्ति परिभासन्ति तज्जेन्ति । “तुम्हे किलमन्ता भत्तं अलभन्ता थोकं पिविस्सथ खादिस्सथा’ति सुरापिट्टुकानि चेव मच्छमंससूलानि च पसारेत्वा सयमेव पिवन्ति खादन्ति, अनुपाकारे चङ्कमन्ति । इतरे किञ्चि कातुं असक्कोन्ता चूळनिब्रह्मदत्तस्स सन्तिकं गन्त्वा “देव, ठपेत्वा इद्धिमन्ते अज्जेहि निद्धरितुं न सक्का’ति वदिंसु ।

राजा चतुपञ्चाहं वसित्वा गहेतब्बयुत्तकं अपस्सन्तो केवट्टं पुच्छि “आचरिय, नगरं गणितुं न सक्कोम, एकोपि उपसङ्कमितुं समत्थो नत्थि, किं कातब्ब’न्ति । केवट्टो “होतु, महाराज, नगरं नाम बहिउदकं होति, उदकक्खयेन नं गणिस्साम, मनुस्सा उदकेन किलमन्ता द्वारं विवरिस्सन्ती’ति आह । सो “अत्थेसो उपायो’ति सम्पटिच्छि । ततो पट्टाय उदकं पवेसेतुं न देन्ति । पण्डितस्स उपनिक्खित्तकपुरिसा पण्णं लिखित्वा कण्डे बन्धित्वा तं पवत्ति पेसेसुं । तेनपि पठममेव

आणत्तं “यो यो कण्डे पण्णं पस्सति, सो सो मे आहरतू”ति । अथेको पुरिसो तं दिस्वा पण्डितस्स दस्सेसि । सो तं पवत्तिं जत्वा “न मे पण्डितभावं जानन्ती”ति सट्ठिहत्थं वेळुं द्विधा फालेत्वा परिसुद्धं सोधापेत्वा पुन एकतो कत्वा चम्मेन बन्धित्वा उपरि कललेन मक्खेत्वा हिमवन्ततो इद्धिमन्ततापसेहि आनीतं कुट्टूसकुमुदबीजं पोक्खरणितीरे कललेसु रोपापेत्वा उपरि वेळुं ठपापेत्वा उदकस्स पूरापेसि । एकरत्तेनेव वट्ठित्वा पुण्णं वेळुमत्थकतो उगगन्त्वा रतनमत्तं अट्ठासि ।

अथ नं उप्पाटेत्वा “इदं चूळनिब्रह्मदत्तस्स देथा”ति अत्तनो पुरिसानं दापेसि । ते तस्स दण्डकं वलयं कत्वा “अम्भो, ब्रह्मदत्तस्स पादमूलिका छातकेन मा मरित्थ, गण्ठथेतं उप्पलं पिळन्धित्वा दण्डकं कुच्छिपूरं खादथा”ति वत्वा खिपिंसु । तमेको पण्डितस्स उपनिक्खित्तकपुरिसो उट्ठाय गण्ठि, अथ तं रज्जो सन्तिकं आहरित्वा “पस्सथ, देव, इमस्स दण्डकं, न नो इतो पुब्बे एवं दीघदण्डको दिट्ठपुब्बो”ति वत्वा “मिनथ न”न्ति वुत्ते पण्डितस्स पुरिसा सट्ठिहत्थं दण्डकं असीतिहत्थं कत्वा मिनिंसु । पुन रज्जा “कत्थेतं जात”न्ति वुत्ते एको मुसावादं कत्वा एवमाह — “देव, अहं एकदिवसं पिपासितो हुत्वा ‘सुरं पिविस्सामी’ति चूळद्वारेन नगरं पविट्ठो, नागरानं उदककीळत्थाय कतं महापोक्खरणिं पस्सिं, महाजनो नावाय निसीदित्वा पुष्फानि गण्हाति । तत्थ इदं तीरप्पदेसे जातं, गम्भीरट्ठाने जातस्स पन दण्डको सतहत्थो भविस्सती”ति ।

तं सुत्वा राजा केवट्टं आह — “आचरिय, न सक्का उदकक्खयेन इदं गण्ठितुं, हरथेकं उपाय”न्ति । “तेन हि, देव, धज्जक्खयेन गण्ठिस्साम, नगरं नाम बहिधज्जं होती”ति । एवं होतु आचरियाति, पण्डितो पुरिमनयेनेव तं पवत्तिं जत्वा “न मे केवट्टब्राह्मणो पण्डितभावं जानाती”ति अनुपाकारमत्थके कललं कत्वा वीहिं तत्थ रोपापेसि । बोधिसत्तानं अधिप्पायो नाम समिज्झतीति वीही एकरत्तेनेव वुट्ठाय पाकारमत्थके नीला हुत्वा पज्जायन्ति । तं दिस्वा चूळनिब्रह्मदत्तो “अम्भो, किमेतं पाकारमत्थके नीलं हुत्वा पज्जायती”ति पुच्छि । पण्डितस्स उपनिक्खित्तकपुरिसो रज्जो वचनं मुखतो जिह्वं लुञ्चन्तो विय गहेत्वा “देव, गहपतिपुत्तो महोसधपण्डितो अनागतभयं दिस्वा पुब्बेव रट्ठतो धज्जं आहरापेत्वा कोट्टागारादीनि पूरापेत्वा सेसधज्जं पाकारपस्से निक्खिपापेसि । ते किर वीहयो आतपेन सुक्खन्ता वस्सेन तेमेन्ता तत्थेव सस्सं जनेसुं । अहं एकदिवसं एकेन कम्मेन चूळद्वारेन पविसित्वा पाकारमत्थके वीहिरासितो वीहिं हत्थेन गहेत्वा वीथियं छट्ठेन्ते पस्सिं । अथ ते मं परिहासन्ता ‘छातोसि मज्जे, वीहिंसाटकदसन्ते बन्धित्वा तव गेहं हरित्वा कोट्टेत्वा पचापेत्वा भुज्जाही’ति वदिंसू”ति आरोचेसि ।

तं सुत्वा राजा केवट्टं “आचरिय, धज्जक्खयेनपि गण्ठितुं न सक्का, अयम्पि अनुपायो”ति आह । “तेन हि, देव, दारुक्खयेन गण्ठिस्साम, नगरं नाम बहिदारुकं होती”ति । “एवं होतु, आचरिया”ति । पण्डितो पुरिमनयेनेव तं पवत्तिं जत्वा पाकारमत्थके वीहिं अतिक्कमित्वा पज्जायमानं दारुरासिं कारेसि । पण्डितस्स मनुस्सा चूळनिब्रह्मदत्तस्स पुरिसेहि सट्ठिं परिहासं करोन्ता “सचे छातत्थ, यागुभत्तं पचित्वा भुज्जथा”ति महन्तमहन्तानि दारूनि खिपिंसु । राजा “पाकारमत्थकेन दारूनि पज्जायन्ति, किमेत”न्ति पुच्छित्वा “देव, गहपतिपुत्तो किर महोसधपण्डितो अनागतभयं दिस्वा दारूनि आहरापेत्वा कुलानं पच्छागेहेसु ठपापेत्वा अतिरेकानि पाकारं निस्साय ठपापेसी”ति उपनिक्खित्तकानज्जेव सन्निका वचनं सुत्वा केवट्टं आह — “आचरिय, दारुक्खयेनपि न सक्का अम्हेहि गण्ठितुं, आहरथेकं उपाय”न्ति । “मा चिन्तयित्थ, महाराज, अज्जो उपायो अत्थी”ति । “आचरिय, किं उपायो नामेस, नाहं तव उपायस्स अन्तं पस्सामि, न सक्का अम्हेहि वेदेहं गण्ठितुं, अम्हाकं नगरमेव गमिस्सामा”ति । “देव, ‘चूळनिब्रह्मदत्तो एकसत्तखत्तियेहि सट्ठिं वेदेहं गण्ठितुं नासक्खी’ति अम्हाकं लज्जनकं भविस्सति, किं पन महोसधोव पण्डितो, अहम्पि पण्डितोयेव, एकं लेसं करिस्सामी”ति । “किं लेसो नाम, आचरिया”ति । “धम्मयुद्धं नाम करिस्साम, देवा”ति । “किमेतं धम्मयुद्धं नामा”ति? “महाराज न सेना युज्जिस्सन्ति, द्विन्नं पन राजूनं द्वे पण्डिता एकट्ठाने भविस्सन्ति । तेसु यो वन्दिस्सति, तस्स पराजयो भविस्सति । महोसधो पन इमं मन्तं न

जानाति, अहं महल्लको, सो दहरो, मं दिस्वाव वन्दिस्सति, तदा विदेहो पराजितो नाम भविस्सति, अथ मयं विदेहं पराजेत्वा अत्तनो नगरमेव गमिस्साम, एवं नो लज्जनकं न भविस्सति । इदं धम्मयुद्धं नामा”ति ।

पण्डितो तम्पि रहस्सं पुरिमनयेनेव जत्वा “सचे केवट्टस्स परज्जामि, नाहं पण्डितोस्मी”ति चिन्तेसि । चूळनिब्रह्मदत्तोपि “सोभनो, आचरिय, उपायो”ति वत्वा “स्वे धम्मयुद्धं भविस्सति, द्विन्नम्पि पण्डितानं धम्मेन जयपराजयो भविस्सति । यो धम्मयुद्धं न करिस्सति, सोपि पराजितो नाम भविस्सती”ति पण्णं लिखापेत्वा चूळद्वारेन वेदेहस्स पेसेसि । तं सुत्वा वेदेहो पण्डितं पक्कोसापेत्वा तमत्थं आचिक्खि । तं पवत्तिं सुत्वा पण्डितो “साधु, देव, स्वे पातोव पच्छिमद्वारे धम्मयुद्धमण्डलं सज्जेस्सन्ति, “धम्मयुद्धमण्डलं आगच्छतू”ति पेसेथा”ति आह । तं सुत्वा राजा आगतदूतस्सेव हत्थे पण्णकं अदासि । पण्डितो पुनदिवसे “केवट्टस्सेव पराजयो होतू”ति पच्छिमद्वारे धम्मयुद्धमण्डलं सज्जापेसि । तेपि खो एकसत्तपुरिसा “को जानाति, किं भविस्सती”ति पण्डितस्स आरक्खत्थाय केवट्टं परिवारयिंसु । तेपि एकसत्तराजानो धम्मयुद्धमण्डलं गन्त्वा पाचीनदिसं ओलोकेन्ता अट्टुंसु, तथा केवट्टब्राह्मणोपि ।

बोधिसत्तो पन पातोव गन्धोदकेन न्हत्वा सत्तसहस्सग्घनकं कासिकवत्थं निवासेत्वा सब्बालङ्कारपटिमण्डितो नानगरसभोजनं भुज्जित्वा महन्तेन परिवारेन राजद्वारं गन्त्वा “पविसतु मे पुत्तो”ति वुत्ते पविसित्वा राजानं वन्दित्वा एकमन्तं ठत्वा “कुहिं गमिस्ससि, ताता”ति वुत्ते “धम्मयुद्धमण्डलं गमिस्सामी”ति आह । “किं लद्धं वट्टती”ति? “देव, केवट्टब्राह्मणं मणिरतनेन वज्जेतुकामोम्हि, अट्टवट्ठं मणिरतनं लद्धं वट्टती”ति । “गण्ह, ताता”ति । सो तं गहेत्वा राजानं वन्दित्वा राजनिवेसना ओतिण्णो सहजातेहि योधसहस्सेहि परिवुतो नवुतिकहापणसहस्सग्घनकं सेतसिन्धवयुत्तं रथवरमारुह्य पातरासवेलाय द्वारसमीपं पापुणि । केवट्टो पन “इदानि आगमिस्सति, इदानि आगमिस्सती”ति तस्सागमनं ओलोकेन्तोयेव अट्टासि, ओलोकनेन दीघगीवतं पत्तो विय अहोसि, सूरियतेजेन सेदा मुच्चन्ति । महासत्तोपि महापरिवारताय महासमुदो विय अज्झोत्थरन्तो केसरसीहो विय अछम्भितो विगतलोमहंसो द्वारं विवरापेत्वा नगरा निक्खम्म रथा ओरुह्य सीहो विय विजम्भमानो पायासि । एकसत्तराजानोपि तस्स रूपसिरिं दिस्वा “एस किर सिरिवट्ठनसेट्ठिपुत्तो महोसधपण्डितो पज्जाय सकलजम्बुदीपे अदुतियो”ति उक्कुट्टिसहस्सानि पवत्तयिंसु ।

सोपि मरुगणपरिवुतो विय सक्को अनोमेन सिरिविभवेन तं मणिरतनं हत्थेन गहेत्वा केवट्टाभिमुखो अगमासि । केवट्टोपि तं दिस्वाव सकभावेन सण्ठातुं असक्कोन्तो पच्चुग्गमनं कत्वा एवमाह — “पण्डित महोसध, मयं द्वे पण्डिता, अम्हाकं तुम्हे निस्साय एत्तकं कालं वसन्तानं तुम्हेहि पण्णाकारमत्तम्पि न पेसितपुब्बं, कस्मा एवमकत्था”ति? अथ नं महासत्तो “पण्डित, तुम्हाकं अनुच्छविकं पण्णाकारं ओलोकेन्ता अज्ज मयं इमं मणिरतनं लभिमहा, हन्द, इमं मणिरतनं गण्हथ, एवरूपं नाम अज्जं मणिरतनं नत्थी”ति आह । सो तस्स हत्थे जलमानं मणिरतनं दिस्वा “दातुकामो मे भविस्सती”ति चिन्तेत्वा “तेन हि, पण्डित, देही”ति हत्थं पसारेसि । महासत्तो “गण्हाहि, आचरिया”ति खिपित्वा पसारितहत्थस्स अङ्गुलीसु पातेसि । ब्राह्मणो गरुं मणिरतनं अङ्गुलीहि धारेतुं नासक्खि । मणिरतनं परिगळित्वा महासत्तस्स पादमूले पति । ब्राह्मणो लोभेन “गण्हिस्सामि न”न्ति तस्स पादमूले ओणतो अहोसि । अथस्स महासत्तो उट्ठातुं अदत्वा एकेन हत्थेन खन्धट्टिके, एकेन पिट्टिकच्छायं गहेत्वा “उट्ठेथ आचरिय, उट्ठेथ आचरिय, अहं अतिदहरो तुम्हाकं नत्तुमत्तो, मा मं वन्दथा”ति वदन्तो अपरापरं कत्वा मुखं भूमियं घंसित्वा लोहितमक्खितं कत्वा “अन्धबाल, त्वं मम सन्निका वन्दनं पच्चासीससी”ति गीवायं गहेत्वा खिपि । सो उसभमत्ते ठाने पतित्वा उट्ठाय पलायि । मणिरतनं पन महासत्तस्स मनुस्सायेव गण्हिंसु ।

बोधिसत्तस्स पन “उट्ठेथ आचरिय, उट्ठेथ आचरिय, मा मं वन्दथा”ति वचीघोसो सकलपरिसं छादेत्वा अट्ठासि । “केवट्टब्राह्मणो महोसधस्स पादे वन्दती”ति पुरिसापिस्स एकप्पहारेनेव उन्नादादीनि अकंसु । ब्रह्मदत्तं आदिं कत्वा सब्बेपि ते राजानो केवट्टं महासत्तस्स पादमूले ओणतं अद्दसंसुयेव । ते “अम्हाकं पण्डितेन महोसधो वन्दितो, इदानी पराजितम्हा, न नो जीवितं दस्सती”ति अत्तनो अत्तनो अस्से अभिरुहित्वा उत्तरपञ्चालाभिमुखा पलायितुं आरंभिसु । ते पलायन्ते दिस्वा बोधिसत्तस्स पुरिसा “चूळनिब्रह्मदत्तो एकसत्तखत्तिये गहेत्वा पलायती”ति पुन उक्कुट्टिमकंसु । तं सुत्वा ते राजानो मरणभयभीता भिय्योसोमत्ताय पलायन्ता सेनङ्गं भिन्दिसु । बोधिसत्तस्स पुरिसापि नदन्ता वगन्ता सुट्ठुतरं कोलाहलमकंसु । महासत्तो सेनङ्गपरिवृतो नगरमेव पाविसि । चूळनिब्रह्मदत्तस्स सेनापि तियोजनमत्तं पक्खन्दि ।

केवट्टो अस्सं अभिरुह नलाटे लोहितं पुञ्छमानो सेनं पत्वा अस्सपिट्ठियं निसिन्नोव “भोन्तो मा पलायथ, भोन्तो मा पलायथ, नाहं गहपतिपुत्तं वन्दामि, तिट्ठथ तिट्ठथा”ति आह । सेना असद्दहन्ता अट्ठत्वा आगच्छन्तं केवट्टं अक्कोसन्ता परिभासन्ता “पापधम्म दुट्ठब्राह्मण, धम्मयुद्धं नाम करिस्सामी”ति वत्वा नत्तुमत्तं अप्पहोन्तम्पि वन्दति, नत्थि तव कत्तब्ब”न्ति कथं असुणन्ता विय गच्छन्तेव । सो वेगेन गन्त्वा सेनं पापुणित्वा “भोन्तो वचनं सद्दहथ मय्हं, नाहं तं वन्दामि, मणिरतनेन मं वञ्चेसी”ति सब्बेपि ते राजानो नानाकारणेहि सम्बोधेत्वा अत्तनो कथं गण्हापेत्वा तथा भिन्नं सेनं पटिनिवत्तेसि । सा पन ताव महती सेना सचे एकेकपंसुमुट्ठिं वा एकेकलेडुं वा गहेत्वा नगराभिमुखा खिपेय्य, परिखं पूरेत्वा पाकारप्पमाणा रासि भवेय्य । बोधिसत्तानं पन अधिप्पायो नाम समिज्झितियेव, तस्मा एकोपि पंसुमुट्ठिं वा लेडुं वा नगराभिमुखं खिपन्तो नाम नाहोसि । सब्बेपि ते निवत्तित्वा अत्तनो अत्तनो खन्धावारट्ठानमेव पच्चागमिसु ।

राजा केवट्टं पुच्छि “किं करोम, आचरिया”ति । “देव, कस्सचि चूळद्वारेन निक्खमितुं अदत्वा सञ्चारं छिन्दाम, मनुस्सा निक्खमितुं अलभन्ता उक्कण्ठित्वा द्वारं विवरिस्सन्ति, अथ मयं पच्चामित्तं गण्हिस्सामी”ति । पण्डितो तं पवत्ति पुरिमनयेनेव जत्वा चिन्तेसि “इमेसु चिरं इधेव वसन्तेसु फासुकं नाम नत्थि । उपायेनेव ते पलापेतुं वट्ठती”ति । सो “मन्तेन ते पलापेस्सामी”ति एकं मन्तकुसलं उपधारेन्तो अनुकेवट्टं नाम ब्राह्मणं दिस्वा तं पक्कोसापेत्वा “आचरिय, अम्हाकं एकं कम्मं निद्धरितुं वट्ठती”ति आह । “किं करोम, पण्डित, वदेही”ति । “आचरिय, तुम्हे अनुपाकारे ठत्वा अम्हाकं मनुस्सानं पमादं ओलोकेत्वा अन्तरन्तरा ब्रह्मदत्तस्स मनुस्सानं पूवमच्छमंसादीनि खिपित्वा “अम्भो, इदञ्चिदञ्च खादथ मा उक्कण्ठथ, अञ्जं कतिपाहं वसितुं वायमथ, नगरवासिनो पञ्जरे बद्धकुक्कुटा विय उक्कण्ठिता नचिरस्सेव वो द्वारं विवरिस्सन्ति । अथ तुम्हे वेदेहञ्च दुट्ठगहपतिपुत्तञ्च गण्हिस्सथा”ति वदेय्याथ । अम्हाकं मनुस्सा तं कथं सुत्वा तुम्हे अक्कोसित्वा तज्जेत्वा ब्रह्मदत्तस्स मनुस्सानं पस्सन्तानञ्जेव तुम्हे हत्थपादेसु गहेत्वा वेळुपेसिकादीहि पहरन्ता विय हुत्वा केसे ओहारेत्वा पञ्च चूळा गाहापेत्वा इट्ठकचुण्णेन ओकिरापेत्वा कणवीरमालं कण्णे कत्वा कतिपयपहारे दत्वा पिट्ठियं राजियो दस्सेत्वा पाकारं आरोपेत्वा सिक्काय पक्खित्वा योत्तेन ओतारेत्वा “गच्छ मन्तभेदक, चोरा”ति चूळनिब्रह्मदत्तस्स मनुस्सानं दस्सन्ति । ते तं रञ्जो सन्निकं आनेस्सन्ति । राजा तं दिस्वा “को ते अपराधो”ति पुच्छिस्सति । अथस्स एवं वदेय्याथ “महाराज, मय्हं पुब्बे यसो महन्तो, गहपतिपुत्तो मन्तभेदको”ति मं कुज्झित्वा रञ्जो कथेत्वा सब्बं मे विभवं अच्छिन्दि, “अहं मम यसभेदकस्स गहपतिपुत्तस्स सीसं गण्हापेस्सामी”ति तुम्हाकं मनुस्सानं उक्कण्ठितमोचनेन एतेसं ठितानं खादनीयं वा भोजनीयं वा देमि । एत्तकेन मं पोराणवेरं हृदये कत्वा इमं ब्यसनं पापेसि । “तं सब्बं तुम्हाकं मनुस्सा जानन्ति, महाराजा”ति नानप्पकारेहि तं सद्दहापेत्वा विस्सासे उप्पन्ने वदेय्याथ “महाराज, तुम्हे ममं लद्धकालतो पट्टाय मा चिन्तयित्थ । इदानी वेदेहस्स च गहपतिपुत्तस्स च जीवितं नत्थि, अहं इमस्मिं नगरे पाकारस्स थिरट्ठानदुब्बलट्ठानञ्च परिखायं कुम्भीलादीनं अत्थिट्ठानञ्च नत्थिट्ठानञ्च जानामि, न चिरस्सेव वो नगरं गहेत्वा दस्सामी”ति । अथ सो राजा सद्दहित्वा तुम्हाकं सक्कारं करिस्सति, सेनावाहनञ्च पटिच्छापेस्सति । अथस्स सेनं

वाळकुम्भीलट्टानेसुयेव ओतारेय्याथ । तस्स सेना कुम्भीलभयेन न ओतरिस्सति, तदा तुम्हे राजानं उपसङ्गमित्वा “तुम्हाकं सेनाय, देव, गहपतिपुत्तेन लज्जो दिन्नो, सब्बे राजानो च आचरियकेवट्टञ्च आदिं कत्वा न केनचि लज्जो अगगहितो नाम अत्थि । केवलं एते तुम्हे परिवारेत्वा चरन्ति, सब्बे पन गहपतिपुत्तस्स सन्तकाव, अहमेकोव तुम्हाकं पुरिसो । सचे मे न सद्दहथ, सब्बे राजानो अलङ्कारित्वा मं दस्सनाय आगच्छन्तू”ति पेसेथ । “अथ नेसं गहपतिपुत्तेन अत्तनो नामरूपं लिखित्वा दिन्नेसु वत्थालङ्कारखग्गादीसु अक्खरानि दिस्वा निट्ठं गच्छेय्याथा”ति वदेय्याथ । सो तथा कत्वा तानि दिस्वा निट्ठं गन्त्वा भीततसितो ते राजानो उय्योजेत्वा “इदानी किं करोम पण्डिता”ति तुम्हे पुच्छिस्सति । तमेनं तुम्हे एवं वदेय्याथ “महाराज, गहपतिपुत्तो बहुमायो । सचे अज्जानि कतिपयदिवसानि वसिस्सथ, सब्बं वो सेनं अत्तनो हत्थगतं कत्वा तुम्हे गण्हिस्सति । तस्मा पपज्चं अकत्वा अज्जेव मज्झिमयामानन्तरे अस्सपिट्ठियं निसीदित्वा पलायिस्साम, मा नो परहत्थे मरणं होतू”ति । सो तुम्हाकं वचनं सुत्वा तथा करिस्सति । तुम्हे तस्स पलायनवेलाय निवत्तित्वा अम्हाकं मनुस्से जानापेय्याथाति ।

तं सुत्वा अनुकेवट्टब्राह्मणो “साधु पण्डित, करिस्सामि ते वचनं”न्ति आह । “तेन हि कतिपयपहारे सहितुं वट्ठती”ति । “पण्डित, मम जीवितञ्च हत्थपादे च ठपेत्वा सेसं अत्तनो रुचिवसेन करोही”ति । सो तस्स गेहे मनुस्सानं सक्कारं कारेत्वा अनुकेवट्टं वुत्तनयेन विप्पकारं पापेत्वा योत्तेन ओतारेत्वा ब्रह्मदत्तमनुस्सानं दापेसि । अथ ते तं गहेत्वा तस्स दस्सेसुं । राजा तं वीमंसित्वा सद्दहत्वा सक्कारमस्स कत्वा सेनं पटिच्छापेसि । सोपि तं वाळकुम्भीलट्टानेसुयेव ओतारेति । मनुस्सा कुम्भीलेहि खज्जमाना अट्टालकट्टितेहि मनुस्सेहि उसुसत्तितोमरेहि विज्झियमाना महाविनासं पापुणन्ति । ततो पट्टाय कोचि भयेन उपगन्तुं न सक्कोति । अनुकेवट्टो राजानं उपसङ्गमित्वा “तुम्हाकं अत्थाय युज्जनका नाम नत्थि, सब्बेहि लज्जो गहितो, असद्दहन्तो पक्कोसापेत्वा निवत्थवत्थादीसु अक्खरानि ओलोकेथा”ति आह । राजा तथा कत्वा सब्बेसं वत्थादीसु अक्खरानि दिस्वा “अद्धा इमेहि लज्जो गहितो”ति निट्ठं गन्त्वा “आचरिय, इदानी किं कत्तब्बं”न्ति पुच्छित्वा “देव, अज्जं कातब्बं नत्थि । सचे पपज्चं करिस्सथ, गहपतिपुत्तो वो गण्हिस्सति, आचरियकेवट्टोपि केवलं नलाटे वणं कत्वा चरति, लज्जो पन एतेनपि गहितो । अयज्झि मणिरतनं गहेत्वा तुम्हे तियोजनं पलापेसि, पुन सद्दहापेत्वा निवत्तेसि, अयम्पि परिभिन्दकोव । एकरत्तिवासोपि मय्हं न रुच्चति, अज्जेव मज्झिमयामसमनन्तरे पलायितुं वट्ठति, मं ठपेत्वा अज्जो तव सुहदयो नाम नत्थी”ति वुत्ते “तेन हि आचरिय तुम्हेयेव मे अस्सं कप्पेत्वा यानसज्जं करोथा”ति आह ।

ब्राह्मणो तस्स निच्छयेन पलायनभावं जत्वा “मा भायि, महाराजा”ति अस्सासेत्वा बहि निक्खमित्वा उपनिक्खित्तकपुरिसानं “अज्ज राजा पलायिस्सति, मा निद्दायित्था”ति ओवादं दत्वा रज्जो अस्सो यथा आकट्ठितो सुट्ठतरं पलायति, एवं अवकप्पनाय कप्पेत्वा मज्झिमयामसमनन्तरे “कप्पितो, देव, अस्सो, वेलं जानाही”ति आह । राजा अस्सं अभिरुहित्वा पलायि । अनुकेवट्टोपि अस्सं अभिरुहित्वा तेन सद्धिं गच्छन्तो विय थोकं गन्त्वा निवत्तो । अवकप्पनाय कप्पितअस्सो आकट्ठियमानोपि राजानं गहेत्वा पलायि । अनुकेवट्टो सेनाय अन्तरं पविसित्वा “चूळनिब्रह्मदत्तो पलातो”ति उक्कुट्टिमकासि । उपनिक्खित्तकपुरिसापि अत्तनो मनुस्सेहि सद्धिं उपघोसिंसु । सेसराजानो तं सुत्वा “महोसधपण्डितो द्वारं विवरित्वा निक्खन्तो भविस्सति, न नो दानि जीवितं दस्सती”ति भीततसिता उपभोगपरिभोगभण्डानिपि अनोलोकेत्वा इतो चित्तो च पलायिंसु । मनुस्सा “राजानो पलायन्ती”ति सुट्ठतरं उपघोसिंसु । तं सुत्वा द्वारट्टालकादीसु ठितापि उन्नादिंसु अप्फोटयिंसु । इति तस्मिं खणे पथवी विय भिज्जमाना समुद्धो विय सद्धुभिन्नो सकलनगरं अन्तो च बहि च एकनिन्नादं अहोसि । अट्टारसअक्खोभणिसङ्घा मनुस्सा “महोसधपण्डितेन किर ब्रह्मदत्तो एकसतराजानो च गहिता”ति मरणभयभीता अत्तनो अत्तनो उदरबद्धसाटकम्पि छट्टेत्वा पलायिंसु । खन्धावारट्टानं तुच्छं अहोसि । चूळनिब्रह्मदत्तो एकसते खत्तिये गहेत्वा अत्तनो नगरमेव गतो । पुनदिवसे पन पातोव नगरद्वारानि विवरित्वा बलकाया नगरा निक्खमित्वा महाविलोपं दिस्वा “किं

करोम, पण्डिता”ति महासत्तस्स आरोचयिंसु। सो आह — “एतेहि छड्डितं धनं अम्हाकं पापुणाति, सब्बेसं राजूनं सन्तकं अम्हाकं रज्जो, देथ, सेट्ठीनज्ज केवट्टब्राह्मणस्स च सन्तकं अम्हाकं आहरथ, अवसेसं पन नगरवासिनो गण्हन्तू”ति। तेसं महग्घरतनभण्डमेव आहरन्तानं अट्टमासो वीतिवत्तो। सेसं पन चतूहि मासेहि आहरिंसु। महासत्तो अनुकेवट्टस्स महन्तं सक्कारमकासि। ततो पट्टाय च किर मिथिलवासिनो बहू हिरज्जसुवण्णा जाता। ब्रह्मदत्तस्सपि तेहि राजूहि सद्धिं उत्तरपज्वालनगरे वसन्तस्स एकवस्सं अतीतं।

ब्रह्मदत्तस्स युद्धपराजयकण्डं निड्डितं।

सुवकण्डं

अथेकदिवसं केवट्टो आदासे मुखं ओलोकेन्तो नलाटे वणं दिस्वा “इदं गहपतिपुत्तस्स कम्मं, तेनाहं एत्तकानं राजूनं अन्तरे लज्जापितो”ति चिन्तेत्वा समुप्पन्नकोधो हुत्वा “कदा नु ख्वस्स पिट्ठिं पस्सितुं समत्थो भविस्सामी”ति चिन्तेन्तो “अत्थेसो उपायो, अम्हाकं रज्जो धीता पज्वालचन्दी नाम उत्तमरूपधरा देवच्छरापटिभागा, तं विदेहरज्जो दस्सामा”ति वत्वा “वेदेहं कामेन पलोभेत्वा गिलितबळिसं विय मच्छं सद्धिं महोसधेन आनेत्वा उभो ते मारेत्वा जयपानं पिविस्सामा”ति सन्निट्ठानं कत्वा राजानं उपसङ्कमित्वा आह — “देव, एको मन्तो अत्थी”ति। “आचरिय, तव मन्तं निस्साय उदरबद्धसाटकस्सपि अस्सामिनो जातम्हा, इदानी किं करिस्ससि, तुण्ही होही”ति। “महाराज, इमिना उपायेन सदिसो अज्जो नत्थी”ति। “तेन हि भणाही”ति। “महाराज, अम्हेहि द्वीहियेव एकतो भवितुं वट्ठती”ति। “एवं होतू”ति। अथ नं ब्राह्मणो उपरिपासादतलं आरोपेत्वा आह — “महाराज, विदेहराजानं किलेसेन पलोभेत्वा इधानेत्वा सद्धिं गहपतिपुत्तेन मारेस्सामा”ति। “सुन्दरो, आचरिय, उपायो, कथं पन तं पलोभेत्वा आनेस्सामा”ति? “महाराज, धीता वो पज्वालचन्दी उत्तमरूपधरा, तस्सा रूपसम्पत्तिं चातुरियविलासेन कवीहि गीतं बन्धापेत्वा तानि कब्बानि मिथिलायं गायापेत्वा ‘एवरूपं इत्थिरतनं अलभन्तस्स विदेहनरिन्दस्स किं रज्जेना’ति तस्स सवनसंसंगेनेव पटिबद्धभावं जत्वा अहं तत्थ गन्त्वा दिवसं ववत्थपेस्सामि। सो मयि दिवसं ववत्थपेत्वा आगते गिलितबळिसो विय मच्छो गहपतिपुत्तं गहेत्वा आगमिस्सति, अथ ने मारेस्सामा”ति।

राजा तस्स वचनं सुत्वा तुस्सित्वा “सुन्दरो उपायो, आचरिय, एवं करिस्सामा”ति सम्पटिच्छि। तं पन मन्तं चूळनिब्रह्मदत्तस्स सयनपालिका साळिका सुत्वा पच्चक्खमकासि। राजा निपुणे कब्बकारे पक्कोसापेत्वा बहुं धनं दत्वा धीतरं तेसं दस्सेत्वा “ताता, एतिस्सा रूपसम्पत्तिं निस्साय कब्बं करोथा”ति आह। ते अतिमनोहरानि गीतानि बन्धित्वा राजानं सावयिंसु। राजा तुस्सित्वा बहुं धनं तेसं अदासि। कवीनं सन्तिका नटा सिक्खित्वा समज्जमण्डले गायिंसु। इति तानि वित्थारितानि अहेसुं। तेसु मनुस्सानं अन्तरे वित्थारितत्तं गतेसु राजा गायके पक्कोसापेत्वा आह — “ताता, तुम्हे महासकुणे गहेत्वा रत्तिभागे रुक्खं अभिरुह्य तत्थ निस्सिन्ना गायित्वा पच्चूसकाले तेसं गीवासु कंसताले बन्धित्वा ते उप्पातेत्वा ओतरथा”ति। सो किर “पज्वालरज्जो धीतु सरीरवण्णं देवतापि गायन्ती”ति पाकटभावकरणत्थं तथा कारेसि। पुन राजा कवी पक्कोसापेत्वा “ताता, इदानी तुम्हे ‘एवरूपा कुमारिका जम्बुदीपतले अज्जस्स रज्जो नानुच्छविका, मिथिलायं वेदेहरज्जो अनुच्छविका’ति रज्जो च इस्सरियं इमाय च रूपं वण्णेत्वा गीतानि बन्धथा”ति आह। ते तथा कत्वा रज्जो आरोचयिंसु।

राजा तेसं धनं दत्वा पुन गायके पक्कोसापेत्वा “ताता, मिथिलं गन्त्वा तत्थ इमिनाव उपायेन गायथा”ति पेसेसि। ते तानि गायन्ता अनुपुब्बेन मिथिलं गन्त्वा समज्जमण्डले गायिंसु। तानि सुत्वा महाजनो उक्कुट्टिसहस्सानि पवत्तेत्वा तेसं बहुं

धनं अदासि । ते रत्तिसमये रुक्खेसुपि गायित्वा पच्चूसकाले सकुणानं गीवासु कंसताले बन्धित्वा ओतरन्ति । आकासे कंसतालसदं सुत्वा “पञ्चालराजधीतु सरीरवण्णं देवतापि गायन्ती”ति सकलनगरे एककोलाहलं अहोसि । राजा सुत्वा गायके पक्कोसापेत्वा अन्तोनिवेसने समज्जं कारेत्वा “एवरूपं किर उत्तमरूपधरं धीतरं चूळनिराजा मय्हं दातुकामो”ति तुस्सित्वा तेसं बहुं धनं अदासि । ते आगन्त्वा ब्रह्मदत्तस्स आरोचेसुं । अथ नं केवट्टो आह — “इदानि, महाराज, दिवसं ववत्थपनत्थाय गमिस्सामी”ति । “साधु, आचरिय, किं लद्धुं वट्टती”ति? “थोकं पण्णाकार”न्ति । “तेन हि गण्हा”ति दापेसि । सो तं आदाय महन्तेन परिवारेन वेदेहरट्ठं पापुणि । तस्सागमनं सुत्वा नगरे एककोलाहलं जातं “चूळनिराजा किर वेदेहो च मित्तसन्थवं करिस्सन्ति, चूळनिराजा अत्तनो धीतरं अम्हाकं रज्जो दस्सति, केवट्टो दिवसं ववत्थपेतुं एती”ति । वेदेहराजापि सुणि, महासत्तोपि, सुत्वान पनस्स एतदहोसि “तस्सागमनं मय्हं न रुच्चति, तथतो नं जानिस्सामी”ति । सो चूळनिसन्तिके उपनिक्खित्तकपुरिसानं सासनं पेसेसि “इममत्थं तथतो जानित्वा पेसेन्तू”ति । अथ ते “मयमेतं तथतो न जानाम, राजा च केवट्टो च सयनगब्भे निसीदित्वा मन्तेन्ति, रज्जो पन सयनपालिका साळिका सकुणिका एतमत्थं जानेय्या”ति पटिपेसयिंसु ।

तं सुत्वा महासत्तो चिन्तेसि “यथा पच्चामित्तानं ओकासो न होति, एवं सुविभत्तं कत्वा सुसज्जितं नगरं अहं केवट्टस्स दट्ठुं न दस्सामी”ति । सो नगरद्वारतो याव राजगेहा, राजगेहतो च याव अत्तगेहा, गमनमगं उभोसु पस्सेसु किलज्जेहि परिकिखपापेत्वा मत्थकेपि किलज्जेहि पटिच्छादापेत्वा चित्तकम्मं कारापेत्वा भूमियं पुष्फानि विकिरित्वा पुण्णघटे ठपापेत्वा कदलियो बन्धापेत्वा धजे पग्गण्हापेसि । केवट्टो नगरं पविसित्वा सुविभत्तं नगरं अपस्सन्तो “रज्जा मे मग्गो अलङ्कारापितो”ति चिन्तेत्वा नगरस्स अदस्सनत्थं कतभावं न जानि । सो गन्त्वा राजानं दिस्वा पण्णाकारं पटिच्छापेत्वा पटिसन्थारं कत्वा एकमन्तं निसीदित्वा रज्जा कतसक्कारसम्मानो आगतकारणं आरोचेन्तो द्वे गाथा अभसि —

५९९: “राजा सन्थवकामो ते, रतनानि पवेच्छति ।

आगच्छन्तु इतो दूता, मज्जुका पियभाणिनो ॥

६००: “भासन्तु मुदुका वाचा, या वाचा पटिनन्दिता ।

पञ्चालो च विदेहो च, उभो एका भवन्तु ते”ति ॥

तत्थ सन्थवकामोति महाराज, अम्हाकं राजा तथा सद्धिं मित्तसन्थवं कातुकामो । रतनानीति इत्थिरतनं अत्तनो धीतरं आदिं कत्वा तुम्हाकं सब्बरतनानि दस्सति । आगच्छन्तूति इतो पट्टाय किर उत्तरपञ्चालनगरतो पण्णाकारं गहेत्वा मधुरवचना पियभाणिनो दूता इध आगच्छन्तु, इतो च तत्थ गच्छन्तु । एका भवन्तूति गङ्गोदकं विय यमुनोदकेन सद्धिं संसन्दन्ता एकसदिसाव होन्तूति ।

एवञ्च पन वत्वा “महाराज, अम्हाकं राजा अज्जं महामत्तं पेसेतुकामो हुत्वापि ‘अज्जो मनापं कत्वा सासनं आरोचेतुं न सक्खिस्सती’ति मं पेसेसि ‘आचरिय, तुम्हे राजानं साधुकं पबोधेत्वा आदाय आगच्छथा’ति, गच्छथ राजसेट्ठ अभिरूपञ्च कुमारिकं लभिस्सथ, अम्हाकञ्च रज्जा सद्धिं मित्तभावो पतिट्ठहिस्सती”ति आह । सो तस्स वचनं सुत्वा तुट्ठमानसो “उत्तमरूपधरं किर कुमारिकं लभिस्सामी”ति सवनसंसग्गेन बज्झित्वा “आचरिय, तुम्हाकञ्च किर महोसधपण्डितस्स च धम्मयुद्धे विवादो अहोसि, गच्छथ पुत्तं मे पस्सथ, उभोपि पण्डिता अज्जमज्जं खमापेत्वा मन्तेत्वा एथा”ति आह । तं सुत्वा केवट्टो “पस्सिस्सामि पण्डित”न्ति तं पस्सितुं अगमासि । महासत्तोपि तं दिवसं “तेन मे पापधम्मेन सद्धिं सल्लापो मा होतू”ति पातोव थोकं सप्पिं पिवि, गेहम्पिस्स बहलेन अल्लगोमयेन लेपापेसि, थम्भे तेलेन मक्खेसि,

तस्स निपन्नमञ्चकं ठपेत्वा सेसानि मञ्चपीठादीनि नीहरापेसि ।

सो मनुस्सानं सञ्जमदासि “ताता, ब्राह्मणे कथेतुं आरद्धे एवं वदेय्याथ ‘ब्राह्मण, मा पण्डितेन सद्धिं कथयित्थ, अज्ज तेन तिखिणसप्पि पिवित’न्ति । मयि च तेन सद्धिं कथनाकारं करोन्तेपि ‘देव तिखिणसप्पि ते पिवितं, मा कथेथा’ति मं निवारेथा”ति । एवं विचारेत्वा महासत्तो रत्तपटं निवासेत्वा सत्तसु द्वारकोट्टकेसु मनुस्से ठपेत्वा सत्तमे द्वारकोट्टके पटमञ्चके निपज्जि । केवट्टोपिस्स पठमद्वारकोट्टके ठत्वा “कहं पण्डितो”ति पुच्छि । अथ नं ते मनुस्सा “ब्राह्मण, मा सदमकरि, सचेपि आगच्छितुकामो, तुण्ही हुत्वा एहि, अज्ज पण्डितेन तिखिणसप्पि पीतं, महासदं कातुं न लब्भती”ति आहंसु । सेसद्वारकोट्टकेसुपि नं तथेव आहंसु । सो सत्तमद्वारकोट्टकं अतिक्कमित्वा पण्डितस्स सन्तिकं अगमासि । पण्डितो कथनाकारं दस्सेसि । अथ नं मनुस्सा “देव, मा कथयित्थ, तिखिणसप्पि ते पीतं, किं ते इमिना दुट्ठब्राह्मणेन सद्धिं कथितेना”ति वत्वा वारयिंसु । इति सो तस्स सन्तिकं गन्त्वा नेव निसीदितुं, न आसनं निस्साय ठितट्ठानं लभि, अल्लगोमयं अक्कमित्वा अट्ठासि ।

अथ नं ओलोकेत्वा एको अक्खीनि निमीलि, एको भमुकं उक्खिपि, एको कप्परं कण्डूयि । सो तेसं किरियं ओलोकेत्वा मङ्कुभूतो “गच्छामहं पण्डिता”ति वत्वा अपरेन “अरे दुट्ठब्राह्मण, ‘मा सदमकासी’ति वुत्तो सदमेव करोसि, अट्ठीनि ते भिन्दिस्सामी”ति वुत्ते भीततसितो हुत्वा निवत्तित्वा ओलोकेसि । अथ नं अज्जो वेळुपेसिकाय पिट्ठियं तालेसि, अज्जो गीवायं गहेत्वा खिपि, अज्जो पिट्ठियं हत्थतलेन पहरि । सो दीपिमुखा मुत्तमिगो विय भीततसितो निक्खमित्वा राजगेहं गतो । राजा चिन्तेसि “अज्ज मम पुत्तो इमं पवत्तिं सुत्वा तुट्ठो भविस्सति, द्विन्नं पण्डितानं महतिया धम्मसाकच्छाय भवितब्बं, अज्ज उभो अज्जमज्जं खमापेस्सन्ति, लाभा वत मे”ति । सो केवट्ठं दिस्वा पण्डितेन सद्धिं संसन्दनाकारं पुच्छन्तो गाथमाह —

६०१. “कथं नु केवट्ठ महोसधेन, समागमो आसि तदिद्धं ब्रूहि ।

कच्चि ते पटिनिज्झत्तो, कच्चि तुट्ठो महोसधो”ति ॥

तत्थ पटिनिज्झत्तोति धम्मयुद्धमण्डले पवत्तविग्गहस्स वूपसमनत्थं कच्चि त्वं तेन, सो च तया निज्झत्तो खमापितो ।
कच्चि तुट्ठोति कच्चि तुम्हाकं रज्जा पेसितं पवत्तिं सुत्वा तुट्ठोति ।

तं सुत्वा केवट्ठो “महाराज, तुम्हे ‘पण्डितो’ति तं गहेत्वा विचरथ, ततो असप्पुरिसतरो नाम नत्थी”ति गाथमाह —

६०२. “अनरियरूपो पुरिसो जनिन्द, असम्मोदको थद्धो असब्भिरूपो ।

यथा मूगो च बधिरो च, न किञ्चित्थं अभासथा”ति ॥

तत्थ असब्भिरूपोति अपण्डितजातिको । न किञ्चित्थन्ति मया सह किञ्चि अत्थं न भासित्थ, तेनेव नं अपण्डितोति मज्जामीति बोधिसत्तस्स अगुणं कथेसि ।

राजा तस्स वचनं अनभिनन्दित्वा अप्पटिक्कोसित्वा तस्स च तेन सद्धिं आगतानञ्च परिब्बयञ्चेव निवासगेहञ्च दापेत्वा “गच्छथाचरिय, विस्समथा”ति तं उय्योजेत्वा “मम पुत्तो पण्डितो पटिसन्थारकुसलो, इमिना किर सद्धिं नेव पटिसन्थारं अकासि, न तुट्ठिं पवेदेसि । किञ्चि तेन अनागतभयं दिट्ठं भविस्सती”ति सयमेव कथं समुट्ठापेसि —

६०३: “अद्धा इदं मन्तपदं सुदुद्दसं, अत्थो सुद्धो नरविरियेन दिट्ठो ।

तथा हि कायो मम सम्पवेधति, हित्वा सयं को परहत्थमेस्सती”ति ॥

तत्थ इदन्ति यं मम पुत्तेन दिट्ठं, अद्धा इदं मन्तपदं अज्जेन इतरपुरिसेन सुदुद्दसं । नरविरियेनाति वीरियवन्तेन महोसधपण्डितेन सुद्धो अत्थो दिट्ठो भविस्सति । सयन्ति सकं रट्ठं हित्वा को परहत्थं गमिस्सति ।

“मम पुत्तेन ब्राह्मणस्स आगमने दोसो दिट्ठो भविस्सति । अयज्झि आगच्छन्तो न मित्तसन्धवत्थाय आगमिस्सति, मं पन कामेन पलोभेत्वा नगरं नेत्वा गणहनत्थाय आगतेन भवितब्बं । तं अनागतभयं दिट्ठं भविस्सति पण्डितेना”ति तस्स तमत्थं आवज्जेत्वा भीततसितस्स निसिन्नकाले चत्तारो पण्डिता आगमिंसु । राजा सेनकं पुच्छि “सेनक, रुच्चति ते उत्तरपज्वालनगरं गन्त्वा चूळनिराजस्स धीतु आनयन”न्ति? किं कथेथ महाराज, न हि सिरिं आगच्छन्तिं दण्डेन पहरित्वा पलापेतुं वट्ठति । सचे तुम्हे तत्थ गन्त्वा तं गणहिस्सथ, ठपेत्वा चूळनिब्रह्मदत्तं अज्जो तुम्हेहि समो जम्बुदीपतले न भविस्सति । किं कारणा? जेट्टराजधीताय गहितत्ता । सो हि “सेसराजानो मम मनुस्सा, वेदेहो एकोव मया सदिसो”ति सकलजम्बुदीपे उत्तमरूपधरं धीतरं तुम्हाकं दातुकामो जातो, करोथस्स वचनं । मयम्पि तुम्हे निस्साय वत्थालङ्कारे लभिस्सामाति । राजा सेसेपि पुच्छि । तेपि तथेव कथेसुं । तस्स तेहि सद्धिं कथेन्तस्सेव केवट्टब्राह्मणो अत्तनो निवासगेहा निक्खमित्वा “राजानं आमन्तेत्वा गमिस्सामी”ति आगन्त्वा “महाराज, न सक्का अम्हेहि पपज्जं कातुं, गमिस्साम मयं नरिन्दा”ति आह । राजा तस्स सक्कारं कत्वा तं उय्योजेसि । महासत्तो तस्स गमनभावं जत्वा न्हत्वा अलङ्कारित्वा राजुपट्टानं आगन्त्वा राजानं वन्दित्वा एकमन्तं निसीदि । राजा चिन्तेसि “पुत्तो मे महोसधपण्डितो महामन्ती मन्तपारङ्गतो अतीतानागतपच्चुप्पन्नं अत्थं जानाति । अम्हाकं तत्थ गन्तुं युत्तभावं वा अयुत्तभावं वा पण्डितो जानिस्सती”ति । सो अत्तना पठमं चिन्तितं अवत्वा रागरत्तो मोहमूळ्हो हुत्वा तं पुच्छन्तो गाथमाह —

६०४: “छन्नज्झि एकाव मती समेति, ये पण्डिता उत्तमभूरिपत्ता ।

यानं अयानं अथ वापि ठानं, महोसध त्वम्पि मतिं करोही”ति ॥

तत्थ छन्नन्ति पण्डित, केवट्टब्राह्मणस्स च मम च इमेसज्ज चतुन्नन्ति छन्नं अम्हाकं एकाव मति एकोयेव अज्झासयो गङ्गोदकं विय यमुनोदकेन संसन्दति समेति । ये मयं छपि जना पण्डिता उत्तमभूरिपत्ता, तेसं नो छन्नम्पि चूळनिराजधीतु आनयनं रुच्चतीति । ठानन्ति इधेव वासो । मतिं करोहीति अम्हाकं रुच्चनकं नाम अप्पमाणं, त्वम्पि चिन्तेहि, किं अम्हाकं आवाहत्थाय तत्थ यानं, उदाहु अयानं, अदु इधेव वासो रुच्चतीति ।

तं सुत्वा पण्डितो “अयं राजा अतिविय कामगिद्धो अन्धबालभावेन इमेसं चतुन्नं वचनं गण्हाति, गमने दोसं कथेत्वा निवत्तेस्सामि न”नि चिन्तेत्वा चतस्सो गाथायो अभासि —

६०५: “जानासि खो राज महानुभावो, महब्बलो चूळनिब्रह्मदत्तो ।

राजा च तं इच्छति मारणत्थं, मिगं यथा ओकचरेन लुट्ठो ॥

६०६: “यथापि मच्छो बळिसं, वड्ढं मंसेन छादितं ।

आमगिद्धो न जानाति, मच्छो मरणमत्तनो ॥

६०७:“एवमेव तुवं राज, चूळनेय्यस्स धीतरं ।
कामगिद्धो न जानासि, मच्छोव मरणमत्तनो ॥

६०८:“सचे गच्छसि पञ्चालं, खिप्पमत्तं जहिस्ससि ।
मिगं पन्थानुबन्धं, महन्तं भयमेस्सती”ति ॥

तत्थ राजाति विदेहं आलपति । महानुभावोति महायसो । महब्बलोति अट्टरसअक्खोभणिसद्धेन बलेन समन्नागतो । मारणत्थन्ति मारणस्स अत्थाय । ओकचरेनाति ओकचारिकाय मिगिया । लुद्धो हि एकं मिगिं सिक्खापेत्वा रज्जुकेन बन्धित्वा अरज्जं नेत्वा मिगानं गोचरद्वाने ठपेसि । सा बालमिगं अत्तनो सन्तिकं आनेतुकामा सकसज्जाय रागं जनेन्ती विरवति । तस्सा सद्धं सुत्वा बालमिगो मिगगणपरिवृतो वनगुम्बे निपन्नो सेसमिगीसु सज्जं अकत्वा तस्सा सदस्सवनसंसंगेन बद्धो वुट्ठाय निक्खमित्वा गीवं उक्खिपित्वा किलेसवसेन तं मिगिं उपगन्त्वा लुद्धस्स पस्सं दत्वा तिट्ठति । तमेनं सो तिखिणाय सत्तिया विज्झित्वा जीवितक्खयं पापेति । तत्थ लुद्धो विय चूळनिराजा, ओकचारिका विय अस्स धीता, लुद्धस्स हत्थे आवुधं विय केवट्टब्राह्मणो । इति यथा ओकचरेन लुद्धो मिगं मारणत्थाय इच्छति, एवं सोपि राजा तं इच्छतीति अत्थो ।

आमगिद्धोति ब्यामसतगम्भीरे उदके वसन्तोपि तस्मिं बळिसस्स वड्ढुट्ठानं छादेत्वा ठिते आमसङ्घाते आमिसे गिद्धो हुत्वा बळिसं गिलति, अत्तनो मरणं न जानाति । धीतरन्ति चूळनिबाळिसिकस्स केवट्टब्राह्मणस्स वचनबळिसं छादेत्वा ठितं आमिससदिसं । तस्स रज्जो धीतरं कामगिद्धो हुत्वा मच्छो अत्तनो मरणसङ्घातं आमिसं विय न जानासि । पञ्चालन्ति उत्तरपञ्चालनगरं । अत्तन्ति अत्तानं । पन्थानुबन्धन्ति यथा गामद्वारमगं अनुबन्धमिगं महन्तं भयमेस्सति, तज्झि मिगं मारणत्थाय आवुधानि गहेत्वा निक्खन्तेसु मनुस्सेसु ये ये पस्सन्ति, ते ते मारेन्ति, एवं उत्तरपञ्चालनगरं गच्छन्तम्मि तं महन्तं मरणभयं एस्सति उपगमिस्सतीति ।

एवं महासत्तो चतूहि गाथाहि राजानं निग्गण्हित्वा कथेसि । सो राजा तेन अतिविय निग्गहितोव “अयं मं अत्तनो दासं विय मज्जति, राजाति सज्जम्मि न करोति, अग्गराजेन ‘धीतरं दस्सामी’ति मम सन्तिकं पेसितं जत्वा एकम्मि मङ्गलपटिसंयुत्तं कथं अकथेत्वा मं ‘बालमिगो विय, गिलितबळिसमच्छो विय पन्थानुबन्धमिगो विय, मरणं पापुणिस्सती’ति वदती”ति कुज्झित्वा अनन्तरं गाथमाह —

६०९:“मयमेव बालम्हसे एळमूगा, ये उत्तमत्थानि तयी लपिम्हा ।
किमेव त्वं नङ्गलकोटिवट्ठो, अत्थानि जानासि यथापि अज्जे”ति ॥

तत्थ बालम्हसेति बालाम्हा । एळमूगाति लालमुखा मयमेव । उत्तमत्थानीति उत्तमइत्थिरतनपटिलाभकारणानि । तयी लविम्हाति तव सन्तिके कथयिम्हा । किमेवाति गरहत्थे निपातो । नङ्गलकोटिवट्ठोति गहपतिपुत्तो दहरकालतो पट्टाय नङ्गलकोटिं वहन्तोयेव वट्ठति, तमत्थं सन्धाय “त्वं गहपतिकम्ममेव जानासि, न खत्तियानं मङ्गलकम्म”न्ति इमिना अधिप्पायेनेवमाह । अज्जेति यथा केवट्टो वा सेनकादयो वा अज्जे पण्डिता इमानि खत्तियानं मङ्गलत्थानि जानन्ति, तथा त्वं तानि किं जानासि, गहपतिकम्मजाननमेव तवानुच्छविकन्ति ।

इति नं अक्कोसित्वा परिभासित्वा “गहपतिपुत्तो मम मङ्गलन्तरायं करोति, नीहरथ न”न्ति नीहरापेतुं गाथमाह —

६१०. “इमं गले गहेत्वान, नासेथ विजिता मम ।
यो मे रतनलाभस्स, अन्तरायाय भासती”ति ॥

सो रज्जो कुद्धभावं जत्वा “सचे खो पन मं कोचि रज्जो वचनं गहेत्वा हत्थे वा गीवाय वा परामसेय्य, तं मे अलं अस्स यावजीवं लज्जितुं, तस्मा सयमेव निक्खमिस्सामी”ति चिन्तेत्वा राजानं वन्दित्वा अत्तनो गेहं गतो । राजापि केवलं कोधवसेनेव वदति, बोधिसत्ते पन गरुचित्ताय न कज्जि तथा कातुं आणापेसि । अथ महासत्तो “अयं राजा बालो अत्तनो हिताहितं न जानाति, कामगिद्धो हुत्वा ‘तस्स धीतरं लभिस्सामियेवा’ति अनागतभयं अजानित्वा गच्छन्तो महाविनासं पापुणिस्सति । नास्स कथं हृदये कातुं वट्ठति, बहुपकारो मे एस महायसदायको, इमस्स मया पच्चयेन भवितुं वट्ठति । पठमं खो पन सुवपोतकं पेसेत्वा तथतो जत्वा पच्छा अहं गमिस्सामी”ति चिन्तेत्वा सुवपोतकं पेसेसि । तमत्थं पकासेन्तो सत्था आह —

६११. “ततो च सो अपक्कम्म, वेदेहस्स उपन्तिका ।
अथ आमन्तयी दूतं, माधरं सुवपण्डितं ॥

६१२. “एहि सम्म हरितपक्ख, वेय्यावच्चं करोहि मे ।
अत्थि पञ्चालराजस्स, साळिका सयनपालिका ॥

६१३. “तं बन्धनेन पुच्छस्सु, सा हि सब्बस्स कोविदा ।
सा तेसं सब्बं जानाति, रज्जो च कोसियस्स च ॥

६१४. “आमोति सो पटिस्सुत्वा, माधरो सुवपण्डितो ।
अगमासि हरितपक्खो, साळिकाय उपन्तिकं ॥

६१५. “ततो च खो सो गन्त्वान, माधरो सुवपण्डितो ।
अथामन्तयि सुघरं, साळिकं मज्जुभाणिकं ॥

६१६. “कच्चि ते सुघरे खमनीयं, कच्चि वेस्से अनामयं ।
कच्चि ते मधुना लाजा, लब्भते सुघरे तुवं ॥

६१७. “कुसलज्जेव मे सम्म, अथो सम्म अनामयं ।
अथो मे मधुना लाजा, लब्भते सुवपण्डित ॥

६१८. “कुतो नु सम्म आगम्म, कस्स वा पहितो तुवं ।
न च मेसि इतो पुब्बे, दिट्ठो वा यदि वा सुतो”ति ॥

तत्थ हरितपक्खाति हरितपत्तसमानपक्खा । वेय्यावच्चन्ति “एहि, सम्मा”ति वुत्ते आगन्त्वा अङ्के निसिन्नं “सम्म, अज्जेन मनुस्सभूतेन कातुं असक्कुण्यं ममेकं वेय्यावटिकं करोही”ति आह ।

“किं करोमि, देवा”ति वृत्ते “सम्म, केवट्टब्राह्मणस्स दूतेय्येनागतकारणं ठपेत्वा राजानञ्च केवट्टञ्च अञ्जे न जानन्ति, उभोव रज्जो सयनगब्भे निसिन्ना मन्तयिंसु। तस्स पन अत्थि पञ्चालराजस्स साळिका सयनपालिका। सा किर तं रहस्सं जानाति, त्वं तत्थ गन्त्वा ताय सद्धिं मेथुनपटिसंयुत्तं विस्सासं कत्वा तेसं तं रहस्सं बन्धनेन पुच्छस्सु। तं साळिकं पटिच्छन्ने पदेसे यथा तं कोचि न जानाति, एवं पुच्छ। सचे हि ते कोचि सद्धं सुणाति, जीवितं ते नत्थि, तस्मा पटिच्छन्ने ठाने सणिकं पुच्छा”ति। **सा तेसं सब्बन्ति** सा तेसं रज्जो च कोसियगोत्तस्स च केवट्टस्साति द्विन्नम्पि जनानं सब्बं रहस्सं जानाति।

आमोतीति भिक्खवे, सो सुवपोतको पण्डितेन पुरिमनयेनेव सक्कारं कत्वा पेसितो “आमो”ति तस्स पटिस्सुत्वा महासत्तं वन्दित्वा पदक्खिणं कत्वा विवटसीहपञ्जरेन निक्खमित्वा वातवेगेन सिविरट्टे अरिट्टपुरं नाम गन्त्वा तत्थ पवत्तिं सल्लक्खेत्वा साळिकाय सन्तिकं गतो। कथं? सो हि राजनिवेसनस्स कञ्चनथुपिकाय निसीदित्वा रागनिस्सितं मधुररवं रवि। किं कारणा? इमं सद्धं सुत्वा साळिका पटिरविस्सति, ताय सञ्जाय तस्सा सन्तिकं गमिस्सामीति। सापि तस्स सद्धं सुत्वा राजसयनस्स सन्तिके सुवण्णपञ्जरे निसिन्ना रागरत्तचित्ता हुत्वा तिक्खत्तुं पटिरवि। सो थोकं गन्त्वा पुनप्पुनं सद्धं कत्वा ताय कतसद्धानुसारेण कमेण सीहपञ्जरउम्मारो ठत्वा परिस्सयाभावं ओलोकेत्वा तस्सा सन्तिकं गतो। अथ नं सा “एहि, सम्म, सुवण्णपञ्जरे निसीदा”ति आह। सो गन्त्वा निसीदि। **आमन्तयीति** एवं सो गन्त्वा मेथुनपटिसंयुत्तं विस्सासं कत्तुकामो हुत्वा तं आमन्तेसि। **सुधरन्ति** कञ्चनपञ्जरे वसनताय सुन्दरधरं। **वेस्सेति** वेस्सिके वेस्सजातिके। साळिका किर सकुणेषु वेस्सजातिका नाम, तेन तं एवं आलपति। **तुवन्ति** सुधरे तं पुच्छामि “कच्चि ते मधुना सद्धिं लाजा लब्धती”ति। **आगम्माति** सम्म, कुतो आगन्त्वा इध पविट्ठोति पुच्छति। **कस्स वाति** केन वा पेसितो त्वं इधागतोति।

सो तस्सा वचनं सुत्वा “सचाहं मिथिलतो आगतो”ति वक्खामि, एसा मरणमापन्नापि मया सद्धिं विस्सासं न करिस्सति। सिविरट्टे खो पन अरिट्टपुरं सल्लक्खेत्वा आगतो, तस्मा मुसावादं कत्वा सिविराजेन पेसितो हुत्वा ततो आगतभावं कथेस्सामी”ति चिन्तेत्वा आह —

६१९.“अहोसिं सिविराजस्स, पासादे सयनपालको।

ततो सो धम्मिको राजा, बद्धे मोचेसि बन्धना”ति॥

तत्थ **बद्धेति** अत्तनो धम्मिकताय सब्बे बद्धके बन्धना मोचेसि। एवं मोचेन्तो मम्पि सद्धित्वा “मुञ्चथ न”न्ति मोचापेसि। सोहं विवटा सुवण्णपञ्जरा निक्खमित्वापि बहिपासादे यत्थिच्छामि, तत्थ गोचरं गहेत्वा सुवण्णपञ्जरेयेव वसामि। यथा त्वं, न एवं निच्चकालं पञ्जरेयेव अच्छामीति।

अथस्स सा अत्तनो अत्थाय सुवण्णतट्टके ठपिते मधुलाजे चेव मधुरोदकञ्च दत्वा “सम्म, त्वं दूरतो आगतो, केनत्थेन इधागतोसी”ति पुच्छि। सो तस्सा वचनं सुत्वा रहस्सं सोतुकामो मुसावादं कत्वा आह —

६२०.“तस्स मेका दुतियासि, साळिका मञ्जुभाणिका।

तं तत्थ अवधी सेनो, पेक्खतो सुधरे ममा”ति॥

तत्थ **तस्स मेकाति** तस्स मय्हं एका। **दुतियासीति** पुराणदुतियिका अहोसि।

अथ नं सा पुच्छि “कथं पन ते भरियं सेनो अवधी”ति? सो तस्सा आचिक्खन्तो “सुण भद्दे, एकदिवसं अम्हाकं राजा उदककीळं गच्छन्तो मम्पि पक्कोसि। अथाहं भरियं आदाय तेन सद्धिं गन्त्वा कीळित्वा सायन्हसमये तेनेव सद्धिं पच्चागन्त्वा रज्जा सद्धियेव पासादं अभिरुह्य सरीरं सुखापनत्थाय भरियं आदाय सीहपज्जरेन निक्खमित्वा कूटागारकुच्छियं निसीदिं। तस्मिं खणे एको सेनो कूटागारा निक्खन्तो अम्हे गण्हितुं पक्खन्दि। अहं मरणभयभीतो वेगेन पलायिं। सा पन तदा गरुगब्भा अहोसि, तस्मा वेगेन पलायितुं नासक्खि। अथ सो मय्हं पस्सन्तस्सेव तं मारेत्वा आदाय गतो। अथ मं तस्सा सोकेन रोदमानं दिस्वा अम्हाकं राजा ‘सम्म, किं रोदसी’ति पुच्छित्वा तमत्थं सुत्वा ‘मा बाळ्हं, सम्म, रोदसि, अज्जं भरियं परियेसाही’ति वत्वा ‘किं, देव, अज्जाय अनाचाराय दुस्सीलाय भरियाय आनीताय, ततोपि एककेनेव चरितुं वर’न्ति वुत्ते ‘सम्म, अहं एकं सकुणिकं सीलाचारसम्पन्नं अस्सोसिं, तव भरियाय सदिसमेव। चूळनिराजस्स हि सयनपालिका साळिका एवरूपा, त्वं तत्थ गन्त्वा तस्सा मनं पुच्छित्वा ओकासं कारेत्वा सचे ते रुच्चति, आगन्त्वा अम्हाकं आचिक्ख। अथाहं वो विवाहं कत्वा महन्तेन परिवारेन तं आनेस्सामा’ति वत्वा मं इध पहिणि, तेनम्हि कारणेनागतो’ति वत्वा गाथं आह —

६२१. “तस्सा कामा हि सम्मत्तो, आगतोस्मि तवन्ति के।

सचे करेय्य ओकासं, उभयोव वसामसे”ति॥

सा तस्स वचनं सुत्वा सोमनस्सप्पत्ता अहोसि। एवं सन्तेपि अत्तनो पियभावं अजानापेत्वा अनिच्छमाना विय आह —

६२२. “सुवोव सुविं कामेय्य, साळिको पन साळिकं।

सुवस्स साळिकायेव, संवासो होति कीदिसो”ति॥

तत्थ सुवोति सम्म सुवपण्डित, सुवोव सुविं कामेय्य। कीदिसोति असमानजातिकानं संवासो नाम कीदिसो होति। सुवो हि समानजातिकं सुविं दिस्वा चिरसन्थवम्पि साळिकं जहिस्सति, सो पियविप्पयोगो महतो दुक्खाय भविस्सति, असमानजातिकानं संवासो नाम न समेतीति।

इतरो तं सुत्वा “अयं मं न पटिक्खपति, परिहारमेव करोति, अब्धा मं इच्छिस्सति, नानाविधाहि नं उपमाहि सहहापेस्सामी”ति चिन्तेत्वा आह —

६२३. “योयं कामे कामयति, अपि चण्डालिकामपि।

सब्बो हि सदिसो होति, नत्थि कामे असादिसो”ति॥

तत्थ चण्डालिकामपीति चण्डालिकं अपि। सदिसोति चित्तसदिसताय सब्बो संवासो सदिसोव होति। कामस्मिञ्चि चित्तमेव पमाणं, न जातीति।

एवञ्च पन वत्वा मनुस्सेसु ताव नानाजातिकानं समानभावदस्सनत्थं अतीतं आहरित्वा दस्सेन्तो अनन्तरं गाथमाह —

६२४. “अत्थि जम्पावती नाम, माता सिविस्स राजिनो।

सा भरिया वासुदेवस्स, कण्हस्स महेसी पिया’ति ॥

तत्थ जम्पावतीति सिविरञ्जो माता जम्पावती नाम चण्डाली अहोसि । सा कण्हायनगोत्तस्स दसभातिकानं जेट्ठकस्स वासुदेवस्स पिया महेसी अहोसि । सो किरिकदिवसं द्वारवतितो निक्खमित्वा उय्यानं गच्छन्तो नगरं पविसन्ति एकमन्ते ठितं अभिरूपं एकं चण्डालिकं दिस्वाव पटिबद्धचित्तो हुत्वा “किं जातिका”ति पुच्छापेत्वा “चण्डालजातिका”ति सुत्वापि पटिबद्धचित्तताय असामिकभावं पुच्छापेत्वा “असामिका”ति सुत्वा तं आदाय ततो निवत्तित्वा निवेसनं नेत्वा अग्गमहेसिं अकासि । सा सिविं नाम पुत्तं विजायि । सो पितु अच्चयेन द्वारवतियं रज्जं कारेसि । तं सन्धायेतं वुत्तं ।

इति सो इमं उदाहरणं आहरित्वा “एवरूपोपि नाम खत्तियो चण्डालिया सद्धिं संवासं कप्पेसि, अम्हेसु तिरच्छानगतेसु किं वत्तब्बं, अज्जमज्जं संवासरोचनंयेव पमाण”न्ति वत्वा अपरम्पि उदाहरणं आहरन्तो आह —

६२५: “रट्ठवती किम्पुरिसी, सापि वच्छं अकामयि ।

मनुस्सो मिगिया सद्धिं, नत्थि कामे असादिसो”ति ॥

तत्थ वच्छन्ति एवंनामकं तापसं । कथं पन सा तं कामेसीति? अतीतस्मिञ्चि एको ब्राह्मणो कामेसु आदीनवं दिस्वा महन्तं यसं पहाय इसिपब्बज्जं पब्बजित्वा हिमवन्ते पण्णसालं मापेत्वा वसि । तस्स पण्णसालतो अविदूरे एकस्सा गुहाय बहू किन्नरा वसन्ति । तत्थेव एको मक्कटको द्वारे वसति । सो जालं विनेत्वा तेसं सीसं भिन्दित्वा लोहितं पिवति । किन्नरा नाम दुब्बला होन्ति भीरुकजातिका । सोपि मक्कटको अतिविसालो । ते तस्स किञ्चि कातुं असक्कोन्ता तं तापसं उपसङ्गमित्वा कतपटिसन्धारा आगतकारणं पुट्ठा “देव, एको मक्कटको जीवितं नो हनति, तुम्हे ठपेत्वा अम्हाकं अज्जं पटिसरणं न पस्साम, तं मारेत्वा अम्हाकं सोत्थिभावं करोही”ति आहंसु । तं सुत्वा तापसो “अपेथ न मादिसा पाणातिपातं करोन्ती”ति अपसादेसि । तेसु रट्ठवती नाम किन्नरी अभिरूपा पासादिका असामिका अहोसि । ते तं अलङ्कारित्वा तापसस्स सन्तिकं नेत्वा “देव, अयं ते पादपरिचारिका होतु, अम्हाकं पच्चामित्तं वधेही”ति आहंसु । तापसो तं दिस्वाव पटिबद्धचित्तो हुत्वा ताय सद्धिं संवासं कप्पेत्वा गुहाद्वारे ठत्वा गोचरत्थाय निक्खन्तं मक्कटकं मुग्गरेन पोथेत्वा जीवितक्खयं पापेसि । सो ताय सद्धिं समग्गवासं वसन्तो पुत्तधीताहि वड्ढित्वा तत्थेव कालमकासि । एवं सा तं कामेसि । सुवपोतको इमं उदाहरणं आहरित्वा “वच्छतापसो ताव मनुस्सो हुत्वा तिरच्छानगताय किन्नरिया सद्धिं संवासं कप्पेसि, किमङ्गं पन अम्हाकं? मयञ्चि उभो पक्खिनोव तिरच्छानगतावा”ति दीपेन्तो “मनुस्सो मिगिया सद्धिं”न्ति आह । एवं मनुस्सा तिरच्छानगताहि सद्धिं समग्गवासं वसन्ति, नत्थि कामे असादिसो नाम, चित्तमेव पमाणन्ति कथेसि ।

सा तस्स वचनं सुत्वा “सामि, चित्तं नाम सब्बकालं एकसदिसं न होति, पियविप्पयोगस्स भायामी”ति आह । सोपि सुवपोतको इत्थिमायासु कुसलो, तेन तं वीमंसन्तो पुन गाथमाह —

६२६: “हन्द ख्वाहं गमिस्सामि, साळिके मज्जुभाणिके ।

पच्चक्खानुपदज्हेतं, अतिमज्जसि नून म”न्ति ॥

तत्थ पच्चक्खानुपदं हेतन्ति यं त्वं वदेसि, सब्बमेतं पच्चक्खानस्स अनुपदं, पच्चक्खानकारणं पच्चक्खानकोट्टासो पनेस । अतिमज्जसि नून मन्ति “नून मं इच्छति अयं”न्ति त्वं मं अतिक्कमित्वा मज्जसि, मय्हं सारं न जानासि । अहञ्चि राजपूजितो, न मय्हं भरिया दुल्लभा, अज्जं भरियं परियेसिस्सामीति ।

सा तस्स वचनं सुत्वाव भिज्जमानहदया विय तस्स सह दस्सनेनेव उप्पन्नकामरतिया अनुड्हमाना विय हुत्वापि अत्तनो इत्थिमायाय अनिच्छमाना विय हुत्वा दियड्ढं गाथमाह —

६२७: “न सिरी तरमानस्स, माधर सुवपण्डित ।
इधेव ताव अच्छस्सु, याव राजान दक्खसि ।
सोस्सि सद्धं मुदिङ्गानं, आनुभावज्ज राजिनो”ति ॥

तत्थ न सिरीति सम्म सुवपण्डित, तरमानस्स सिरी नाम न होति, तरमानेन कतकम्मं न सोभति, “घरावासो च नामेस अतिगरुको”ति चिन्तेत्वा तुलेत्वा कातब्बो । इधेव ताव अच्छस्सु, याव महन्तेन यसेन समन्नागतं अम्हाकं राजानं पस्सिस्ससि । सोस्सीति सायन्हसमये किन्नरिसमानलीलाहि उत्तमरूपधराहि नारीहि वज्जमानानं मुदिङ्गानं अज्जेसज्ज गीतवादितानं सद्धं त्वं सुणिस्ससि, रज्जो च आनुभावं महन्तं सिरिसोभगं पस्सिस्ससि । “सम्म, किं त्वं तुरितोसि, किं लेसम्पि न जानासि, अच्छस्सु ताव, पच्छा जानिस्सामा”ति ।

अथ ते सायन्हसमनन्तरे मेथुनसंवासं करिंसु, समग्गा सम्मोदमाना पियसंवासं वसिंसु । अथ नं सुवपोतको “न इदानेसा मय्हं रहस्सं गुहिस्सति, इदानि नं पुच्छित्वा गन्तुं वट्ठी”ति चिन्तेत्वा “साळिके”ति आह । “किं, सामी”ति? “अहं किञ्चि ते वत्तुकामोम्ही”ति । “वद, सामी”ति । “होतु, अज्ज अम्हाकं मङ्गलदिवसो, अज्जतरस्मिं दिवसे जानिस्सामी”ति । “सचे मङ्गलपटिसंयुत्ता कथा भविस्सति, कथेहि । नो चे, मा कथेहि सामी”ति । “मङ्गलकथावेसा, भद्दे”ति । “तेन हि कथेही”ति । अथ नं “भद्दे, सचे सोतुकामा भविस्ससि, कथेस्सामि ते”ति वत्वा तं रहस्सं पुच्छन्तो दियड्ढं गाथमाह —

६२८: “यो नु ख्वायं तिब्बो सद्धो, तिरोजनपदे सुतो ।
धीता पज्वालराजस्स, ओसधी विय वणिणी ।
तं दस्सति विदेहानं, सो विवाहो भविस्सती”ति ॥

तस्सत्थो — यो नु खो अयं सद्धो तिब्बो बहलो, तिरोजनपदे सुतो पररट्ठेसु जनपदेसु विस्सुतो पज्जातो पाकटो पत्थटो । किन्ति? धीता पज्वालराजस्स ओसधीतारका विय विरोचमाना ताय एव समानवणिणी अत्थि, तं सो विदेहानं दस्सति, सो विवाहो भविस्सति । यो सो एवं पत्थटो सद्धो, अहं तं सुत्वा चिन्तेसिं “अयं कुमारिका उत्तमरूपधरा, विदेहराजापि चूळनिरज्जो पटिसत्तु अहोसि । अज्जे बहू राजानो चूळनिब्रह्मदत्तस्स वसवत्तिनो सन्ति, तेसं अदत्त्वा किं कारणा विदेहस्स धीतरं दस्सती”ति?

सा तस्स वचनं सुत्वा एवमाह — “सामि, किं कारणा मङ्गलदिवसे अवमङ्गलं कथेसी”ति? “अहं, भद्दे, ‘मङ्गल’न्ति कथेमि, त्वं ‘अवमङ्गल’न्ति कथेसि, किं नु खो एत’न्ति? “सामि, अमित्तानम्पि तेसं एवरूपा मङ्गलकिरिया मा होतू”ति । “कथेहि ताव भद्दे”ति । “सामि, न सक्का कथेतु”न्ति । “भद्दे, तया विदितं रहस्सं मम अकथितकालतो पट्ठाय नत्थि अम्हाकं समग्गसंवासो”ति । सा तेन निष्पीळियमाना “तेन हि, सामि, सुणाही”ति वत्वा इमं गाथमाह —

६२९: “एदिसो मा अमित्तानं, विवाहो होतु माधर ।
यथा पज्वालराजस्स, वेदेहेन भविस्सती”ति ॥

इमं गाथं वत्वा पुन तेन “भद्रे, कस्मा एवरूपं कथं कथेसी”ति वृत्ते “तेन हि सुणाहि, एत्थ दोसं ते कथेस्सामी”ति वत्वा इमं गाथमाह —

६३०: “आनयित्वान वेदेहं, पञ्चालानं रथेसभो ।

ततो नं घातयिस्सति, नस्स सखी भविस्सती”ति ॥

तत्थ ततो नं घातयिस्सतीति यदा सो इमं नगरं आगतो भविस्सति, तदा तेन सद्धिं सखिभावं मित्तधम्मं न करिस्सति, दट्ठम्पिस्स धीतरं न दस्सति । एको किरस्स पन अत्थधम्मानुसासको महोसधपण्डितो नाम अत्थि, तेन सद्धिं तं घातेस्सति । ते उभो जने घातेत्वा जयपानं पिविस्सामाति केवट्टो रज्जा सद्धिं मन्तेत्वा तं गण्हित्वा आगन्तुं गतोति ।

एवं सा गुह्यमन्तं निस्सेसं कत्वा सुवपण्डितस्स कथेसि । तं सुत्वा सुवपण्डितो “आचरियो केवट्टो उपायकुसलो, अच्छरियं तस्स रज्जो एवरूपेन उपायेन घातन”न्ति केवट्टं वण्णेत्वा “एवरूपेन अवमङ्गलेन अम्हाकं को अत्थो, तुण्हीभूता सयामा”ति वत्वा आगमनकम्मस्स निष्फत्तिं जत्वा तं रत्तिं ताय सद्धिं वसित्वा “भद्रे, अहं सिविरट्टं गन्त्वा मनापाय भरियाय लद्धभावं सिविरज्जो देविया च आरोचेस्सामी”ति गमनं अनुजानापेतुं आह —

६३१: “हन्द खो मं अनुजानाहि, रत्तियो सत्तमत्तियो ।

यावाहं सिविराजस्स, आरोचेमि महेसिनो ।

लद्धो च मे आवसथो, साळिकाय उपन्तिक”न्ति ॥

तत्थ महेसिनोति महेसिया चस्स । आवसथोति वसनट्टानं । उपन्तिकन्ति अथ ने “एत्थ तस्सा सन्तिकं गच्छामा”ति वत्वा अट्टमे दिवसे इधानेत्वा महन्तेन परिवारेन तं गहेत्वा गमिस्सामि, याव ममागमनं, ताव मा उक्कण्ठीति ।

तं सुत्वा साळिका तेन वियोगं अनिच्छमानापि तस्स वचनं पटिक्खिपितुं असक्कोन्ती अनन्तरं गाथमाह —

६३२: “हन्द खो तं अनुजानामि, रत्तियो सत्तमत्तियो ।

सचे त्वं सत्तरत्तेन, नागच्छसि ममन्तिके ।

मज्जे ओक्कन्तसत्तं मं, मताय आगमिस्ससी”ति ॥

तत्थ मज्जे ओक्कन्तसत्तं मन्ति एवं सन्ते अहं मं अपगतजीवितं सल्लक्खेमि । सो त्वं अट्टमे दिवसे अनागच्छन्तो मयि मताय आगमिस्ससि, तस्मा मा पपज्जं अकासीति ।

इतरोपि “भद्रे, किं वदेसि, मय्हम्पि अट्टमे दिवसे तं अपस्सन्तस्स कुतो जीवित”न्ति वाचाय वत्वा हृदयेन पन “जीव वा त्वं मर वा, किं तया मय्ह”न्ति चिन्तेत्वा उट्ठाय थोकं सिविरट्टाभिमुखो गन्त्वा निवत्तित्वा मिथिलं गन्त्वा पण्डितस्स अंसकूटे ओतरित्वा महासत्तेन पन ताय सज्जाय उपरिपासादं आरोपेत्वा पुट्टो सब्बं तं पवत्तिं पण्डितस्स आरोचेसि । सोपिस्स पुरिमनयेनेव सब्बं सक्कारमकासि । तमत्थं पकासेन्तो सत्था आह —

६३३: “ततो च खो सो गन्त्वान, माधरो सुवपण्डितो ।

महोसधस्स अक्खासि, साळिकावचनं इद”न्ति ॥

तत्थ साळिकावचनं इदन्ति इदं साळिकाय वचनन्ति सब्बं वित्थारेत्वा कथेसीति ।

सुवखण्डं निड्डितं ।

महाउमङ्गकण्डं

तं सुत्वा महासत्तो चिन्तेसि “राजा मम अनिच्छमानस्सेव गमिस्सति, गन्त्वा च पन महाविनासं पापुणिस्सति । अथ मय्हं ‘एवरूपस्स नाम यसदायकस्स रज्जो वचनं हदये कत्वा तस्स सङ्गहं नाकासी’ति गरहापि उप्पज्जिस्सति, मादिसे पण्डिते विज्जमाने किंकारणा एस नस्सिस्सति, अहं रज्जो पुरेतरमेव गन्त्वा चूळनिं दिस्वा सुविभत्तं कत्वा विदेहरज्जो निवासत्थाय नगरं मापेत्वा गावुतमत्तं जङ्घुमङ्गं, अड्डयोजनिकञ्च महाउमङ्गं, कारेत्वा चूळनिरज्जो धीतरं अभिसिञ्चित्वा अम्हाकं रज्जोपादपरिचारिकं कत्वा अट्टारसअक्खोभणिसङ्गेहि बलेहि एकसतराजूसु परिवारेत्वा ठितेस्सेव अम्हाकं राजानं राहुमुखतो चन्दं विय मोचेत्वा आदायागमनं नाम मम भारो”ति । तस्सेवं चिन्तेन्तस्स सरीरे पीति उप्पज्जि । सो पीतिवेगेन उदानं उदानेन्तो इमं उपड्डुगाथमाह —

६३४: “यस्सेव घरे भुज्जेय्य भोगं, तस्सेव अत्थं पुरिसो चरेय्या”ति ॥

तस्सत्थो — यस्स रज्जो सन्तिके पुरिसो महन्तं इस्सरियं लभित्वा भोगं भुज्जेय्य, अक्कोसन्तस्सपि पहरन्तस्सपि गले गहेत्वा निक्कट्टन्तस्सपि तस्सेव अत्थं हितं वुड्ढिं पण्डितो कायद्वारादीहि तीहि द्वारेहि चरेय्य । न हि मित्तदुब्भिकम्मं पण्डितेहि कातब्बन्ति ।

इति चिन्तेत्वा सो न्हत्वा अलङ्कुरित्वा महन्तेन यसेन राजकुलं गन्त्वा राजानं वन्दित्वा एकमन्तं ठितो आह — “किं, देव, गच्छिस्सथ उत्तरपञ्चालनगर”न्ति? “आम, तात, पञ्चालचन्दिं अलभन्तस्स मम किं रज्जेन, मा मं परिच्चजि, मया सद्धियेव एहि । तत्थ अम्हाकं गतकारणा द्वे अत्था निप्फज्जिस्सन्ति, इत्थिरतनञ्च लच्छामि, रज्जा च मे सद्धि मेत्ति पतिट्ठहिस्सती”ति । अथ नं पण्डितो “तेन हि, देव, अहं पुरे गन्त्वा तुम्हाकं निवेसनानि मापेस्सामि, तुम्हे मया पहितसासनेन आगच्छेय्याथा”ति वदन्तो द्वे गाथा अभासि —

“हन्दाहं गच्छामि पुरे जनिन्द, पञ्चालराजस्स पुरं सुरम्मं ।

निवेसनानि मापेतुं, वेदेहस्स यसस्सिनो ॥

६३५: “निवेसनानि मापेत्वा, वेदेहस्स यसस्सिनो ।

यदा ते पहिणेय्यामि, तदा एय्यासि खत्तिया”ति ॥

तत्थ वेदेहस्साति तव विदेहराजस्स । एय्यासीति आगच्छेय्यासीति ।

तं सुत्वा राजा “न किर मं पण्डितो परिच्चजती”ति हट्टुट्टो हुत्वा आह — “तात, तव पुरे गच्छन्तस्स किं लद्धुं वट्टती”ति? “बलवाहनं, देवा”ति । “यत्तकं इच्छसि, तत्तकं गण्ह, ताता”ति । “चत्तारि बन्धनागारानि विवरापेत्वा चोरानं सङ्खलिकबन्धनानि भिन्दापेत्वा तेपि मया सद्धि पेसेथ देवा”ति । “यथारुचि करोहि, ताता”ति । महासत्तो बन्धनागारद्वारानि विवरापेत्वा सूरं महायोधे गतट्टाने कम्मं निप्फादेतुं समत्थे नीहरापेत्वा “मं उपट्टहथा”ति वत्वा तेसं सक्कारं कारेत्वा वट्टकिकम्मारचम्मकारइट्टकपासाणकारचित्तकारादयो नानासिप्पकुसला अट्टारस सेनियो आदाय

वासिफरसुकुद्दालखणित्तिआदीनि बहूनि उपकरणानि गाहापेत्वा महाबलकायपरिवृतो नगरा निक्खमि । तमत्थं पकासेन्तो सत्था आह —

६३६: “ततो च पायासि पुरे महोसधो, पञ्चालराजस्स पुरं सुरम्मं ।
निवेसनानि मापेतुं, वेदेहस्स यसस्सिनो”ति ॥

महासत्तोपि गच्छन्तो योजनन्तरे योजनन्तरे एकेकं गामं निवेसेत्वा एकेकं अमच्चं “तुम्हे रज्जो पञ्चालचन्दिं गहेत्वा निवत्तनकाले हत्थिअस्सरथे कप्पेत्वा राजानं आदाय पच्चामित्ते पटिबाहन्ता खिप्पं मिथिलं पापेय्याथा”ति वत्त्वा ठपेसि । गङ्गातीरं पन पत्वा आनन्दकुमारं पक्कोसापेत्वा “आनन्द, त्वं तीणि वड्ढकिसत्तानि आदाय उद्धंगङ्गं गन्त्वा सारदारूनि गाहापेत्वा तिसत्तमत्ता नावा मापेत्वा नगरस्सत्थाय तत्थेव तच्छापेत्वा सल्लहुकानं दारून् नावाय पूरापेत्वा खिप्पं आगच्छेय्यासी”ति पेसेसि । सयं पन नावाय गङ्गं तरित्वा ओतिण्णट्टानतो पट्टाय पदसज्जायेव गणेत्वा “इदं अट्ठयोजनट्टानं, एत्थ महाउमङ्गो भविस्सति, इमस्मिं ठाने रज्जो निवेसननगरं भविस्सति, इतो पट्टाय याव राजगेहा गावुत्तमत्ते ठाने जङ्घउमङ्गो भविस्सती”ति परिच्छिन्दित्वा नगरं पाविसि । चूळनिराजा बोधिसत्तस्स आगमनं सुत्वा “इदानि मे मनोरथो मत्थकं पापुणिस्सति, पच्चामित्तानं पिट्ठिं पस्सिस्सामि, इमस्मिं आगते वेदेहोपि न चिरस्सेव आगमिस्सति, अथ ने उभोपि मारेत्वा सकलजम्बुदीपतले एकरज्जं करिस्सामी”ति परमतुट्ठिं पत्तो अहोसि । सकलनगरं सङ्गुभि “एस किर महोसधपण्डितो, इमिना किर एकसतराजानो लेड्डुना काका विय पलापिता”ति ।

महासत्तो नागरेसु अत्तनो रूपसम्पत्तिं पस्सन्तेसुयेव राजद्वारं गन्त्वा रज्जो पटिवेदेत्वा “पविसतू”ति वुत्ते पविसित्वा राजानं वन्दित्वा एकमन्तं निसीदि । अथ नं राजा पटिसन्थारं कत्वा “तात, राजा कदा आगमिस्सती”ति पुच्छि । “मया पेसितकाले, देवा”ति । “त्वं पन किमत्थं आगतोसी”ति । “अम्हाकं रज्जो निवेसनं मापेतुं, देवा”ति । “साधु, ताता”ति । अथस्स सेनाय परिब्बयं दापेत्वा महासत्तस्स महन्तं सक्कारं कारेत्वा निवेसनगेहं दापेत्वा “तात, याव ते राजा नागच्छति, ताव अनुक्कण्ठमानो अम्हाकम्पि कत्तब्बयुत्तकं करोन्तोव वसाहि त्व”न्ति आह । सो किर राजनिवेसनं अभिरुहन्तोव महासोपानपादमूले ठत्वा “इध जङ्घउमङ्गद्वारं भविस्सती”ति सल्लक्खेसि । अथस्स एतदहोसि “राजा ‘अम्हाकम्पि कत्तब्बयुत्तकं करोही’ति वदति, उमङ्गे खणियमाने यथा इदं सोपानं न ओसक्कति, तथा कातुं वट्टती”ति । अथ राजानं एवमाह — “देव, अहं पविसन्तो सोपानपादमूले ठत्वा नवकम्मं ओलोकेन्तो महासोपाने दोसं पस्सिं । सचे ते रुच्चति, अहं दारूनि लभन्तो मनापं कत्वा अत्थरेय्य”न्ति । “साधु, पण्डित, अत्थराही”ति । सो “इध उमङ्गद्वारं भविस्सती”ति सल्लक्खेत्वा तं पोराणसोपानं हरित्वा यत्थ उमङ्गद्वारं भविस्सति, तत्थ पंसुनो अपतनत्थाय फलकसन्थारं कारेत्वा यथा सोपानं न ओसक्कति, एवं निच्चलं कत्वा सोपानं अत्थरि । राजा तं कारणं अजानन्तो “मम सिनेहेन करोती”ति मज्जि ।

एवं तं दिवसं तेनेव नवकम्मेन वीतिनामेत्वा पुनदिवसे राजानं आह — “देव, सचे अम्हाकं रज्जो वसनट्टानं जानेय्याम, मनापं कत्वा पटिजग्गेय्यामा”ति । साधु, पण्डित, ठपेत्वा मम निवेसनं सकलनगरे यं निवेसनं इच्छसि, तं गण्हाति । महाराज, मयं आगन्तुका, तुम्हाकं बहू वल्लभा योधा, ते अत्तनो अत्तनो गेहेसु गट्ठमानेसु अम्हेहि सद्धिं कलहं करिस्सन्ति । “तदा, देव, तेहि सद्धिं मयं किं करिस्सामा”ति? “तेसं वचनं मा गण्ह । यं इच्छसि, तं ठानमेव गण्हापेही”ति । “देव, ते पुनप्पुनं आगन्त्वा तुम्हाकं कथेस्सन्ति, तेन तुम्हाकं चित्तसुखं न लभिस्सति । सचे पन इच्छेय्याथ, याव मयं निवेसनानि गण्हाम, ताव अम्हाकंयेव मनुस्सा दोवारिका अस्सु । ततो ते द्वारं अलभित्वा नागमिस्सन्ति । एवं सन्ते तुम्हाकम्पि चित्तसुखं लभिस्सती”ति । राजा “साधू”ति सम्पटिच्छि ।

महासत्तो सोपानपादमूले सोपानसीसे महाद्वारेति सब्बत्थ अत्तनो मनुस्सेयेव ठपेत्वा “कस्सचि पविसितुं मा अदत्था”ति वत्वा अथ रज्जो मातु निवेसनं गन्त्वा “भिन्दनाकारं दस्सेथा”ति मनुस्से आणापेसि । ते द्वारकोट्टकालिन्दतो पट्टाय इट्टका च मत्तिका च अपनेतुं आरभिसु । राजमाता तं पवत्तिं सुत्वा आगन्त्वा “किस्स, ताता, मम गेहं भिन्दथा”ति आह । “महोसधपण्डितो भिन्दापेत्वा अत्तनो रज्जो निवेसनं कातुकामो”ति । “यदि एवं इधेव वसथा”ति । “अम्हाकं रज्जो महन्तं बलवाहनं, इदं नप्पहोति, अज्जं महन्तं गेहं करिस्सामा”ति । “तुम्हे मं न जानाथ, अहं राजमाता, इदानी पुत्तस्स सन्तिकं गन्त्वा जानिस्सामी”ति । “मयं रज्जो वचनेन भिन्दाम, सक्कोन्ती वारेही”ति । सा कुज्झित्वा “इदानी वो कत्तब्बं जानिस्सामी”ति राजद्वारं अगमासि । अथ नं “मा पविसा”ति दोवारिका वारयिसु । “अहं राजमाता”ति । “न मयं तं जानाम, मयं रज्जा ‘कस्सचि पविसितुं मा अदत्था’ति आणत्ता, गच्छ त्व”न्ति । सा गहेतब्बगहणं अपस्सन्ती निवत्तित्वा अत्तनो निवेसनं ओलोकेन्ती अट्ठासि । अथ नं एको पुरिसो “किं इध करोसि, गच्छसि, न गच्छसी”ति गीवाय गहेत्वा भूमियं पातेसि ।

सा चिन्तेसि “अब्बा इमे रज्जो आणत्ता भविस्सन्ति, इतरथा एवं कातुं न सक्खिस्सन्ति, पण्डितस्सेव सन्तिकं गच्छिस्सामी”ति । सा गन्त्वा “तात महोसध, कस्मा मम निवेसनं भिन्दापेसी”ति आह । सो ताय सद्धिं न कथेसि, सन्तिके ठितो पुरिसो पनस्स “देवि, किं कथेसी”ति आह । “तात, महोसधपण्डितो कस्मा मम गेहं भिन्दापेती”ति? “वेदेहरज्जो वसनट्टानं कातु”न्ति । “किं, तात, एवं महन्ते नगरे अज्जत्थ निवेसनट्टानं न लब्भती”ति मज्जति । “इमं सतसहस्सं लज्जं गहेत्वा अज्जत्थ गेहं कारेतू”ति । “साधु, देवि, तुम्हाकं गेहं विस्सज्जापेस्सामि, लज्जस्स गहितभावं मा कस्सचि कथयित्थ । मा नो अज्जेपि लज्जं दत्वा गेहानि विस्सज्जापेतुकामा अहेसु”न्ति । साधु, तात, “रज्जो माता लज्जं अदासी”ति मय्हम्पि लज्जनकमेव, तस्मा न कस्सचि कथेस्सामीति । सो “साधू”ति तस्सा सन्तिका सतसहस्सं गहेत्वा गेहं विस्सज्जापेत्वा केवट्टस्स गेहं अगमासि । सोपि द्वारं गन्त्वा वेळुपेसिकाहि पिट्ठिचम्मुप्पाटनं लभित्वा गहेतब्बगहणं अपस्सन्तो पुन गेहं गन्त्वा सतसहस्समेव अदासि । एतेनुपायेन सकलनगरे गेहट्टानं गणहन्तेन लज्जं गहेत्वा लद्धकहापणानज्जेव नव कोटियो जाता ।

महासत्तो सकलनगरं विचरित्वा राजकुलं अगमासि । अथ नं राजा पुच्छि “किं, पण्डित, लद्धं ते वसनट्टानं”न्ति? “महाराज, अदेन्ता नाम नत्थि, अपिच खो पन गेहेसु गय्हमानेसु किलमन्ति । तेसं पियविप्पयोगं कातुं अम्हाकं अयुत्तं । बहिनगरे गावुत्तमत्ते ठाने गङ्गाय च नगरस्स च अन्तरे असुकट्टाने अम्हाकं रज्जो वसननगरं करिस्सामी”ति । तं सुत्वा राजा “अन्तो नगरे युज्झितुम्पि दुक्खं, नेव सकसेना, न परसेना जातुं सक्का । बहिनगरे पन सुखं युद्धं कातुं, तस्मा बहिनगरेयेव ते कोट्टेत्वा मारेस्सामा”ति तुस्सित्वा “साधु, पण्डित, तया सल्लक्खितट्टानेयेव कारेही”ति आह । “महाराज, अहं कारेस्सामि, तुम्हाकं पन मनुस्सेहि दारुपण्णादीनं अत्थाय अम्हाकं नवकम्मट्टानं नागन्तब्बं । आगच्छन्ता हि कलहं करिस्सन्ति, तेनेव तुम्हाकज्ज अम्हाकज्ज चित्तसुखं न भविस्सती”ति । “साधु, पण्डित, तेन पस्सेन निसज्चारं कारेही”ति । “देव, अम्हाकं हत्थी उदकाभिरता उदकेयेव कीळिस्सन्ति । उदके आविले जाते ‘महोसधस्स आगतकालतो पट्टाय पसनं उदकं पातुं न लभामा’ति सचे नागरा कुज्झिस्सन्ति, तम्पि सहितब्ब”न्ति । राजा “विस्सत्था तुम्हाकं हत्थी कीळन्तू”ति वत्वा नगरे भेरिं चरापेसि — “यो इतो निक्खमित्वा महोसधस्स नगरमापितट्टानं गच्छति, तस्स सहस्सदण्डो”ति ।

महासत्तो राजानं वन्दित्वा अत्तनो परिसं आदाय निक्खमित्वा यथापरिच्छिन्नट्टाने नगरं मापेतुं आरभि । पारगङ्गाय वग्गुलिं नाम गामं कारेत्वा हत्थिअस्सरथवाहनज्जेव गोबलिबद्धज्ज तत्थ ठपेत्वा नगरकरणं विचारेन्तो “एत्तका इदं करोन्तू”ति सब्बकम्मनि विभजित्वा उमङ्गकम्मं पट्टपेसि । महाउमङ्गद्वारं गङ्गातित्थे अहोसि । सट्ठिमत्तानि योधसत्तानि

महाउमङ्गं खणन्ति । महन्तेहि चम्मपसिब्बकेहि वालुकपंसुं हरित्वा गङ्गाय पातेन्ति । पातितपातितं पंसुं हत्थी मद्दन्ति, गङ्गा आळुला सन्दति । नगरवासिनो “महोसधस्स आगतकालतो पट्टाय पसन्नं उदकं पातुं न लभाम, गङ्गा आळुला सन्दति, किं नु खो एत”न्ति वदन्ति । अथ नेसं पण्डितस्स उपनिक्खित्तकपुरिसा आरोचेन्ति “महोसधस्स किर हत्थी उदकं कीळन्ता गङ्गाय कद्दमं करोन्ति, तेन गङ्गा आळुला सन्दती”ति ।

बोधिसत्तानं अधिप्पायो नाम समिज्झति, तस्मा उमङ्गे मूलानि वा खाणुकानि वा मरुम्बानि वा पासाणानि वा सब्बेपि भूमियं पविंसिं सु । जङ्घुमङ्गस्स द्वारं तस्मिंयेव नगरे अहोसि । तीणि पुरिससतानि जङ्घुमङ्गं खणन्ति, चम्मपसिब्बकेहि पंसुंहरित्वा तस्मिं नगरे पातेन्ति । पातितपातितं उदकेन मद्दपेत्वा पाकारं चिनन्ति, अज्जानि वा कम्मानि करोन्ति । महाउमङ्गस्स पविसनद्वारं नगरे अहोसि अट्टारसहत्थुब्बेधेन यन्तयुत्तद्वारेन समन्नागतं । तज्झि एकाय आणिया अक्कन्ताय पिधीयति, एकाय आणिया अक्कन्ताय विवरीयति । महाउमङ्गस्स द्वीसु पस्सेसु इट्ठकाहि चिनित्वा सुधाकम्मं कारेसि, मत्थके फलकेन छन्नं कारेत्वा उल्लोकं मत्तिकाय लिम्पापेत्वा सेतकम्मं कारेत्वा चित्तकम्मं कारेसि । सब्बानि पनेत्थ असीति महाद्वारानि चतुसट्ठि चूळद्वारानि अहेसुं, सब्बानि यन्तयुत्तानेव । एकाय आणिया अक्कन्ताय सब्बानेव पिधीयन्ति, एकाय आणिया अक्कन्ताय सब्बानेव विवरीयन्ति । द्वीसु पस्सेसु अनेकसतदीपालया अहेसुं, तेषि यन्तयुत्तायेव । एकस्मिं विवरियमाने सब्बे विवरीयन्ति, एकस्मिं पिधीयमाने सब्बे पिधीयन्ति । द्वीसु पस्सेसु एकसतानं खत्तियानं एकसतसयनगम्भा अहेसुं । एकेकस्मिं गम्भे नानावण्णपच्चत्थरणत्थतं एकेकं महासयनं समुस्सितसेतच्छत्तं, एकेकं महासयनं निस्साय एकेकं मातुगामरूपकं उत्तमरूपधरं पतिट्ठितं । तं हत्थेन अपरामसित्वा “मनुस्सरूप”न्ति न सक्का जातुं, अपिच उमङ्गस्स उभोसु पस्सेसु कुसला चित्तकारा नानप्पकारं चित्तकम्मं करिं सु । सक्कविलाससिनेरुसत्तपरिभण्डचक्कवाळसागरसत्तमहासर-चतुमहादीप-हिमवन्त-अनोत्तसर-मनोसिलातल चन्दिमसूरिय-चातुमहाराजिकादिछकामावचरसम्पत्तियोपि सब्बा उमङ्गेयेव दस्सयिं सु । भूमियं रजतपट्टवण्णा वालुका ओकिरिं सु, उपरि उल्लोकपदुमानि दस्सेसुं । उभोसु पस्सेसु नानप्पकारे आपणेपि दस्सयिं सु । तेसु तेसु ठानेसु गन्धदामपुप्फदामादीनि ओलम्बेत्वा सुधम्मादेवसभं विय उमङ्गं अलङ्करीं सु ।

तानिपि खो तीणि वड्ढकिसतानि तीणि नावासतानि बन्धित्वा निट्ठितपरिकम्मानं दब्बसम्भारानं पूरेत्वा गङ्गाय आहरित्वा पण्डितस्स आरोचेसुं । तानि सो नगरे उपयोगं नेत्वा “मया आणत्तदिवसेयेव आहरेय्याथा”ति वत्वा नावा पटिच्छन्नद्वाने ठपापेसि । नगरे उदकपरिखा, कद्दमपरिखा, सुक्खपरिखाति तिस्सो परिखायो कारेसि । अट्टारसहत्थो पाकारो गोपुरट्टालको राजनिवेसनानि हत्थिसालादयो पोक्खरणियोति सब्बमेतं निट्ठं अगमासि । इति महाउमङ्गो जङ्घुमङ्गो नगरन्ति सब्बमेतं चतूहि मासेहि निट्ठितं । अथ महासत्तो चतुमासच्चयेन रज्जो आगमनत्थाय दूतं पाहेसि । तमत्थं पकासेन्तो सत्था आह —

६३७: “निवेसनानि मापेत्वा, वेदेहस्स यसस्सिनो ।

अथस्स पाहिणी दूतं, वेदेहं मिथिलगगहं ।

एहि दानि महाराज, मापितं ते निवेसन”न्ति ॥

तत्थ पाहिणीति पेसेसि ।

राजा दूतस्स वचनं सुत्वा तुट्ठचित्तो हुत्वा महन्तेन परिवारेन नगरा निक्खमि । तमत्थं पकासेन्तो सत्था आह —

६३८: “ततो च राजा पायासि, सेनाय चतुरङ्गिया ।

अनन्तवाहनं ददुं, फीतं कपिलियं पुर”न्ति ॥

तत्थ अनन्तवाहनन्ति अपरिमितहत्थिअस्सादिवाहनं । कपिलियं पुरन्ति कपिलरट्ठे मापितं नगरं ।

सो अनुपुब्बेन गन्त्वा गङ्गातीरं पापुणि । अथ नं महासत्तो पच्चुगन्त्वा अत्तना कतनगरं पवेसेसि । सो तत्थ पासादवरगतो नानगरसभोजनं भुज्जित्वा थोकं विस्समित्वा सायन्हसमये अत्तनो आगतभावं आपेतुं चूळनिरज्जो दूतं पेसेसि । तमत्थं पकासेन्तो सत्था आह —

६३९:“ततो च खो सो गन्त्वान, ब्रह्मदत्तस्स पाहिणि ।

आगतोस्मि महाराज, तव पादानि वन्दितुं ॥

६४०:“ददाहि दानि मे भरियं, नारिं सब्बङ्गसोभिनिं ।

सुवण्णेन पटिच्छन्नं, दासीगणपुरक्खत”न्ति ॥

तत्थ वन्दितुन्ति वेदेहो महल्लको, चूळनिराजा तस्स पुत्तनत्तमतोपि न होति, किलेसवसेन मुच्छितो पन हुत्वा “जामातरेन नाम ससुरो वन्दनीयो”ति चिन्तेत्वा तस्स चित्तं अजानन्तोव वन्दनसासनं पहिणि । ददाहि दानीति अहं तथा “धीतरं दस्सामी”ति पक्कोसापितो, तं मे इदानी देहीति पहिणि । सुवण्णेन पटिच्छन्नन्ति सुवण्णालङ्कारेण पटिमण्डितं ।

चूळनिराजा दूतस्स वचनं सुत्वा सोमनस्सप्पत्तो “इदानी मे पच्चामित्तो कुहिं गमिस्सति, उभिन्नम्पि नेसं सीसानि छिन्दित्वा जयपानं पिविस्सामा”ति चिन्तेत्वा केवलं सोमनस्सं दस्सेन्तो दूतस्स सक्कारं कत्वा अनन्तरं गाथमाह —

६४१:“स्वागतं तेव वेदेह, अथो ते अदुरागतं ।

नक्खत्तज्जेव परिपुच्छ, अहं कज्जं ददामि ते ।

सुवण्णेन पटिच्छन्नं, दासीगणपुरक्खत”न्ति ॥

तत्थ वेदेहाति वेदेहस्स सासनं सुत्वा तं पुरतो ठितं विय आलपति । अथ वा “एवं ब्रह्मदत्तेन वुत्तन्ति वदेही”ति दूतं आणापेन्तो एवमाह ।

तं सुत्वा दूतो वेदेहस्स सन्तिकं गन्त्वा “देव, मङ्गलकिरियाय अनुच्छविकं नक्खत्तं किर जानाहि, राजा ते धीतरं देती”ति आह । सो “अज्जेव नक्खत्तं सोभन”न्ति पुन दूतं पहिणि । तमत्थं पकासेन्तो सत्था आह —

६४२:“ततो च राजा वेदेहो, नक्खत्तं परिपुच्छथ ।

नक्खत्तं परिपुच्छित्वा, ब्रह्मदत्तस्स पाहिणि ॥

६४३:“ददाहि दानि मे भरियं, नारिं सब्बङ्गसोभिनिं ।

सुवण्णेन पटिच्छन्नं, दासीगणपुरक्खत”न्ति ॥

चूळनिराजापि —

६४४:‘ददामि दानि ते भरियं, नारिं सब्बङ्गसोभिनिं ।

सुवण्णेन पटिच्छन्नं, दासीगणपुरक्खत’न्ति ॥ —

इमं गाथं वत्वा “इदानी पेसेमि, इदानी पेसेमी”ति मुसावादं कत्वा एकसतराजूनं सज्जं अदासि “अट्टारसअक्खोभणिसङ्घाय सेनाय सद्धिं सब्बे युद्धसज्जा हुत्वा निक्खमन्तु, अज्ज उभिन्नम्मि पच्चत्थिकानं सीसानि छिन्दित्वा स्वे जयपानं पिविस्सामा”ति । ते सब्बेपि निक्खमिंसु । सयं निक्खन्तो पन मातरं चलाकदेविज्ज अग्गमहेसिं, नन्दादेविज्ज, पुत्तं पज्वालचन्दज्ज, धीतरं पज्वालचन्दिज्जाति चत्तारो जने ओरोधेहि सद्धिं पासादे निवासापेत्वा निक्खमि । बोधिसत्तोपि वेदेहरज्जो चेव तेन सद्धिं आगतसेनाय च महन्तं सक्कारं कारेसि । केचि मनुस्सा सुरं पिवन्ति, केचि मच्छमंसादीनि खादन्ति, केचि दूरमग्गा आगतत्ता किलन्ता सयन्ति । विदेहराजा पन सेनकादयो चत्तारो पण्डिते गहेत्वा अमच्चगणपरिवृतो अलङ्कृतमहातले निसीदि ।

चूळनिराजापि अट्टारसअक्खोभणिसङ्घाय सेनाय सब्बं तं नगरं तिसन्तिं चतुसङ्केपं परिक्रिपित्वा अनेकसतसहस्साहि उक्काहि धारियमानाहि अरुणे उग्गच्छन्तेयेव गहणसज्जो हुत्वा अट्टासि । तं जत्वा महासत्तो अत्तनो योधानं तीणि सतानि पेसेसि “तुम्हे जङ्घुमङ्गेन गन्त्वा रज्जो मातरज्ज अग्गमहेसिज्ज पुत्तज्ज धीतरज्ज जङ्घुमङ्गेन आनेत्वा महाउमङ्गेन नेत्वा उमङ्गद्वारतो बहि अकत्वा अन्तोउमङ्गेयेव ठपेत्वा याव अम्हाकं आगमना रक्खन्ता तत्थ ठत्वा अम्हाकं आगमनकाले उमङ्गा नीहरित्वा उमङ्गद्वारे महाविसालमाळके ठपेथा”ति । ते तस्स वचनं सम्पटिच्छित्वा जङ्घुमङ्गेन गन्त्वा सोपानपादमूले फलकसन्थरणं उग्घाटेत्वा सोपानपादमूले सोपानसीसे महातलेति एत्तके ठाने आरक्खमनुस्से च खुज्जादिपरिचारिकायो च हत्थपादेसु बन्धित्वा मुखज्ज पिदहित्वा तत्थ तत्थ पटिच्छन्नद्वाने ठपेत्वा रज्जो पटियत्तं खादनीयभोजनीयं किज्जि खादित्वा किज्जि भिन्दित्वा चुण्णविचुण्णं कत्वा अपरिभोगं कत्वा छडुत्वा उपरिपासादं अभिरुहिंसु । तदा चलाकदेवी नन्दादेविज्ज राजपुत्तज्ज राजधीतरज्ज गहेत्वा “को जानाति, किं भविस्सती”ति मज्जमाना अत्तना सद्धिं एकसयनेयेव सयापेसि । ते योधा गम्भद्वारे ठत्वा पक्कोसिंसु । सा निक्खमित्वा “किं, ताता”ति आह । “देवि, अम्हाकं राजा वेदेहज्ज महोसधज्ज जीवितक्खयं पापेत्वा सकलजम्बुदीपे एकरज्जं कत्वा एकसतराजपरिवृतो महन्तेन यसेन अज्ज महाजयपानं पिवन्तो तुम्हे चत्तारोपि जने गहेत्वा आनेही”ति अम्हे पहिणीति ।

तेपि तेसं वचनं सद्वित्त्वा पासादा ओतरित्वा सोपानपादमूलं अगमिंसु । अथ ने गहेत्वा जङ्घुमङ्गं पविसिंसु । ते आहंसु “मयं एत्तकं कालं इध वसन्ता इमं वीथिं न ओतिण्णपुब्बा”ति । “देवि, इमं वीथिं न सब्बदा ओतरन्ति, मङ्गलवीथि नामेसा, अज्ज मङ्गलदिवसभावेन राजा इमिना मग्गेन आनेतुं आणापेसी”ति । ते तेसं वचनं सद्वहिंसु । अथेकच्चे ते चत्तारो गहेत्वा गच्छिंसु । एकच्चे निवत्तित्वा राजनिवेसने रतनगम्भे विवरित्वा यथिच्छित्तं रतनसारं गहेत्वा आगमिंसु । इतरेपि चत्तारो खत्तिया पुरतो महाउमङ्गं पत्वा अलङ्कृतदेवसभं विय उमङ्गं दिस्वा “रज्जो अत्थाय सज्जित”न्ति सज्जं करिंसु । अथ ने गङ्गाय अविदूरठानं नेत्वा अन्तोउमङ्गेयेव अलङ्कृतगम्भे निसीदापेत्वा एकच्चे आरक्खं गहेत्वा अच्छिंसु । एकच्चे तेसं आनीतभावं जापेतुं गन्त्वा बोधिसत्तस्स आरोचेसु । सो तेसं कथं सुत्वा “इदानी मे मनोरथो मत्थकं पापुणिस्सती”ति सोमनस्सजातो रज्जो सन्तिकं गन्त्वा एकमन्तं अट्टासि । राजापि किलेसातुरताय “इदानी मे धीतरं पेसेस्सति, इदानी मे धीतरं पेसेस्सती”ति पल्लङ्गतो उट्ठाय वातपानेन ओलोकेन्तो अनेकेहि उक्कासतसहस्सेहि एकोभासं जातं नगरं महतिया सेनाय परिवृतं दिस्वा आसङ्कितपरिसङ्कितो “किं नु खो एत”न्ति पण्डितेहि सद्धिं मन्तेन्तो गाथमाह —

६४५:‘हत्थी अस्सा रथा पत्ती, सेना तिट्ठन्ति वम्मिता ।

उक्का पदिता ज्ञायन्ति, किं नु मज्जन्ति पण्डिता”ति ॥

तत्थ किं नु मज्जन्तीति चूळनिराजा अम्हाकं तुडो, उदाहु कुड्डो, किं नु पण्डिता मज्जन्तीति पुच्छि ।

तं सुत्वा सेनको आह — “मा चिन्तयित्थ, महाराज, अतिबहू उक्का पज्जायन्ति, राजा तुम्हाकं दातुं धीतरं गहेत्वा एति मज्जे”ति । पुक्कुसोपि “तुम्हाकं आगन्तुकसक्कारं कातुं आरक्खं गहेत्वा ठितो भविस्सती”ति आह । एवं तेसं यं यं रुच्चति, तं तं कथयिंसु । राजा पन “असुकट्टाने सेना तिट्ठन्तु, असुकट्टाने आरक्खं गण्हथ, अप्पमत्ता होथा”ति वदन्तानं सद्दं सुत्वा ओलोकेन्तो सन्नद्धपज्जावुधं सेनं पस्सित्वा मरणभयभीतो हुत्वा महासत्तस्स कथं पच्चासीसन्तो इतरं गाथमाह —

६४६:“हत्थी अस्सा रथा पत्ती, सेना तिट्ठन्ति वम्मिता ।

उक्का पदिता ज्ञायन्ति, किं नु काहन्ति पण्डिता”ति ॥

तत्थ किं नु काहन्ति पण्डिताति पण्डित, किं नाम चिन्तेसि, इमा सेना अम्हाकं किं करिस्सन्तीति ।

तं सुत्वा महासत्तो “इमं अन्धबालं थोकं सन्तासेत्वा पच्छा मम पज्जाबलं दस्सेत्वा अस्सासेस्सामी”ति चिन्तेत्वा आह —

६४७:“रक्खति तं महाराज, चूळनेय्यो महब्बलो ।

पदुडो ब्रह्मदत्तेन, पातो तं घातयिस्सती”ति ॥

तं सुत्वा सब्बे मरणभयतज्जिता जाता । रज्जो कण्डो सुस्सि मुखे खेळो परिछिज्जि, सरीरे दाहो उप्पज्जि । सो मरणभयभीतो परिदेवन्तो द्वे गाथा आह —

६४८:“उब्बेधति मे हृदयं, मुखञ्च परिसुस्सति ।

निब्बुतिं नाधिगच्छामि, अग्गिदड्ढोव आतपे ॥

६४९:“कम्मरानं यथा उक्का, अत्थो ज्ञायति नो बहि ।

एवम्पि हृदयं मय्हं, अन्तो ज्ञायति नो बही”ति ॥

तत्थ उब्बेधतीति तात महोसधपण्डित, हृदयं मे महावातप्पहरितं विय पल्लवं कम्पति । अन्तो ज्ञायतीति सो “उक्का विय मय्हं हृदयमंसं अब्भन्तरे ज्ञायति, बहि पन न ज्ञायती”ति परिदेवति ।

महासत्तो तस्स परिदेवितसद्दं सुत्वा “अयं अन्धबालो अज्जेसु दिवसेसु मम वचनं न अकासि, भिय्यो नं निग्गण्हिस्सामी”ति चिन्तेत्वा आह —

६५०:“पमत्तो मन्तनातीतो, भिन्नमन्तोसि खत्तिय ।

इदानि खो तं तायन्तु, पण्डिता मन्तिनो जना ॥

६५१: “अकत्वामच्चस्स वचनं, अत्थकामहितेसिनो ।
अत्तपीतिरतो राजा, मिगो कूटेव ओहितो ॥

६५२: “यथापि मच्छो बळिसं, वङ्कं मंसेन छादितं ।
आमगिद्धो न जानाति, मच्छो मरणमत्तनो ॥

६५३: “एवमेव तुवं राज, चूळनेय्यस्स धीतरं ।
कामगिद्धो न जानासि, मच्छोव मरणमत्तनो ॥

६५४: “सचे गच्छसि पञ्चालं, खिप्पमत्तं जहिस्ससि ।
मिगं पन्थानुबन्धं, महन्तं भयमेस्सति ॥

६५५: “अनरियरूपो पुरिसो जनिन्द, अहीव उच्छङ्गगतो डसेय्य ।
न तेन मित्तिं कयिराथ धीरो, दुक्खो हवे कापुरिसेन सङ्गमो ॥

६५६: “यदेव जज्जा पुरिसं जनिन्द, सीलवायं बहुस्सुतो ।
तेनेव मित्तिं कयिराथ धीरो, सुखो हवे सप्पुरिसेन सङ्गमो”ति ॥

तत्थ पमत्तोति महाराज, त्वं कामेन पमत्तो । मन्तनातीतोति मया अनागतभयं दिस्वा पञ्जाय परिच्छिन्दित्वा मन्तितमन्तनं अतिक्कमन्तो । भिन्नमन्तोति मन्तनातिक्कन्तत्तायेव भिन्नमन्तो, यो वा ते सेनकादीहि सद्धिं मन्तो गहितो, एसो भिन्नोतिपि भिन्नमन्तोसि जातो । पण्डिताति इमे सेनकादयो चत्तारो जना इदानि तं रक्खन्तु, पस्सामि नेसं बलन्ति दीपेति । अकत्वामच्चस्साति मम उत्तमअमच्चस्स वचनं अकत्वा । अत्तपीतिरतोति अत्तनो किलेसपीतिया अभिरतो हुत्वा । मिगो कूटेव ओहितोति यथा नाम निवापलोभेन आगतो मिगो कूटपासे बज्झति, एवं मम वचनं अगगहेत्वा “पञ्चालचन्दिं लभिस्सामी”ति किलेसलोभेन आगन्त्वा इदानि कूटपासे बद्धो मिगो विय जातोसीति ।

“यथापि मच्छो”ति गाथाद्वयं “तदा मया अयं उपमा आभता”ति दस्सेतुं वुत्तं । “सचे गच्छसी”ति गाथापि “न केवलं एत्तकमेव, इमम्पि अहं आहरि”न्ति दस्सेतुं वुत्ता । अनरियरूपोति केवट्टब्राह्मणसदिसो असप्पुरिसजातिको निल्लज्जपुरिसो । न तेन मित्तिन्ति तादिसेन सद्धिं मित्तिधम्मं न कयिराथ, त्वं पन केवट्टेन सद्धिं मित्तिधम्मं कत्वा तस्स वचनं गण्हि । दुक्खोति एवरूपेन सद्धिं सङ्गमो नाम एकवारम्पि कतो इधलोकेपि परलोकेपि महादुक्खावहनतो दुक्खो नाम होति । यदेवाति यं एव, अयमेव वा पाठो । सुखोति इधलोकेपि परलोकेपि सुखोयेव ।

अथ नं “पुन एवरूपं करिस्सती”ति सुट्ठतरं निगगण्हन्तो पुब्बे रज्जा कथितकथं आहरित्वा दस्सेन्तो —

६५७: “बालो तुवं एळमूगोसि राज, यो उत्तमत्थानि मयी लपित्थो ।
किमेवहं नङ्गलकोटिवट्ठो, अत्थानि जानामि यथापि अज्जे ॥

६५८: “इमं गले गहेत्वान, नासेथ विजिता मम ।

यो मे रतनलाभस्स, अन्तरायाय भासती'ति ॥ —

इमा द्वे गाथा वत्वा “महाराज, अहं गहपतिपुत्तो, यथा तव अज्जे सेनकादयो पण्डिता अत्थानि जानन्ति, तथा किमेव अहं जानिस्सं, अगोचरो एस मय्हं, गहपतिसिप्पमेवाहं जानामि, अयं अत्थो सेनकादीनं पण्डितानं पाकटो होति, अज्ज ते अट्टारसअक्खोभणिसङ्खाय सेनाय परिवारितस्स सेनकादयो अवस्सया होन्तु, मं पन गीवायं गहेत्वा निक्कट्ठितुं आणापेसि, इदानि मं कस्मा पुच्छसी'ति एवं सुनिग्गहितं निग्गण्हि ।

तं सुत्वा राजा चिन्तेसि “पण्डितो मया कथितदोसमेव कथेति । पुब्बेव हि इदं अनागतभयं जानि, तेन मं अतिविय निग्गण्हाति, न खो पनायं एतकं कालं निक्कम्मकोव अच्छिस्सति, अवस्सं इमिना मय्हं सोत्थिभावो कतो भविस्सती'ति । अथ नं परिग्गण्हन्तो द्वे गाथा अभसि —

६५९: “महोसध अतीतेन, नानुविज्झन्ति पण्डिता,
किं मं अस्संव सम्बद्धं, पतोदेनेव विज्झसि ॥

६६०: “सचे पस्ससि मोक्खं वा, खेमं वा पन पस्ससि ।
तेनेव मं अनुसास, किं अतीतेन विज्झसी'ति ॥

तत्थ नानुविज्झन्तीति अतीतदोसं गहेत्वा मुखसत्तीहि न विज्झन्ति । अस्संव सम्बद्धन्ति सत्तुसेनाय परिवुत्ता सुट्ठु बन्धित्वा ठपितं अस्सं विय किं मं विज्झसि । तेनेव मन्ति एवं ते मोक्खो भविस्सति, एवं खेमन्ति तेनेव सोत्थिभावेन मं अनुसास अस्सासेहि, तज्झि ठपेत्वा अज्जं मे पटिसरणं नत्थीति ।

अथ नं महासत्तो “अयं राजा अतिविय अन्धबालो, पुरिसविसेसं न जानाति, थोकं किलमेत्वा पच्छा तस्स अवस्सयो भविस्समी'ति चिन्तेत्वा आह —

६६१: “अतीतं मानुसं कम्मं, दुक्करं दुरभिसम्भवं ।
न तं सक्कोपि मोचेतुं, त्वं पजानस्सु खत्तिय ॥

६६२: “सन्ति वेहायसा नागा, इद्धिमन्तो यसस्सिनो ।
तेपि आदाय गच्छेय्युं, यस्स होन्ति तथाविधा ॥

६६३: “सन्ति वेहायसा अस्सा, इद्धिमन्तो यसस्सिनो ।
तेपि आदाय गच्छेय्युं, यस्स होन्ति तथाविधा ॥

६६४: “सन्ति वेहायसा पक्खी, इद्धिमन्तो यसस्सिनो ।
तेपि आदाय गच्छेय्युं, यस्स होन्ति तथाविधा ॥

६६५: “सन्ति वेहायसा यक्खा, इद्धिमन्तो यसस्सिनो ।
तेपि आदाय गच्छेय्युं, यस्स होन्ति तथाविधा ॥

६६६:“अतीतं मानुसं कम्मं, दुक्करं दुरभिसम्भवं ।
न तं सक्कोमि मोचेतुं, अन्तलिक्खेन खत्तिया”ति ॥

तत्थ कम्मन्ति महाराज, इदं इतो तव मोचनं नाम अतीतं, मनुस्सेहि कत्तब्बकम्मं अतीतं । दुक्करं दुरभिसम्भवन्ति नेव कातुं, न सम्भवितुं सक्का । न तं सक्कोमीति अहं तं इतो मोचेतुं न सक्कोमि । त्वं पजानस्सु खत्तियाति महाराज, त्वमेवेत्थ कत्तब्बं जानस्सु । वेहायसाति आकासेन गमनसमत्था । नागाति हत्थिनो । यस्साति यस्स रज्जो । तथाविधाति छद्दन्तकुले वा उपोसथकुले वा जाता नागा होन्ति, तं राजानं ते आदाय गच्छेय्युं । अस्साति वलाहकअस्सरज्जकुले जाता अस्सा । पक्खीति गरुळ्हं सन्धायाह । यक्खाति सातागिरादयो यक्खा । अन्तलिक्खेनाति अन्तलिक्खेन मोचेतुं न सक्कोमि, तं आदाय आकासेन मिथिलं नेतुं न सक्कोमीति अत्थो ।

राजा तं सुत्वा अप्पटिभानो निसीदि । अथ सेनको चिन्तेसि “इदानि रज्जो चेव अम्हाकज्ज ठपेत्वा पण्डितं अज्जं पटिसरणं नत्थि, राजा पनस्स कथं सुत्वा मरणभयतज्जितो किञ्चि वत्तुं न सक्कोति, अहं पण्डितं याचिस्सामी”ति । सो याचन्तो द्वे गाथा अभसि —

६६७:“अतीरदस्सी पुरिसो, महन्ते उदकण्णवे ।
यत्थ सो लभते गाधं, तत्थ सो विन्दते सुखं ॥

६६८:“एवं अम्हज्ज रज्जो च, त्वं पतिट्ठा महोसध ।
त्वं नोसि मन्तिनं सेट्ठो, अम्हे दुक्खा पमोचया”ति ॥

तत्थ अतीरदस्सीति समुद्धे भिन्ननावो तीरं अपस्सन्तो । यत्थाति ऊमिवेगब्भाहतो विचरन्तो यम्हि पदेसे पतिट्ठं लभति । पमोचयाति पुब्बेपि मिथिलं परिवारेत्वा ठितकाले तयाव पमोचितम्हा, इदानिपि त्वमेव अम्हे दुक्खा मोचेहीति याचि ।

अथ नं निग्गण्हन्तो महासत्तो गाथाय अज्झभासि —

६६९:“अतीतं मानुसं कम्मं, दुक्करं दुरभिसम्भवं ।
न तं सक्कोमि मोचेतुं, त्वं पजानस्सु सेनका”ति ॥

तत्थ पजानस्सु सेनकाति सेनक, अहं न सक्कोमि, त्वं पन इमं राजानं आकासेन मिथिलं नेहीति ।

राजा गहेतब्बगहणं अपस्सन्तो मरणभयतज्जितो महासत्तेन सद्धिं कथेतुं असक्कोन्तो “कदाचि सेनकोपि किञ्चि उपायं जानेय्य, पुच्छिस्सामि ताव न”न्ति पुच्छन्तो गाथमाह —

६७०:“सुणोहि मेतं वचनं, पस्स सेनं महब्भयं ।
सेनकं दानि पुच्छामि, किं किच्चं इध मज्जसी”ति ॥

तत्थ किं किच्चन्ति किं कातब्बयुत्तकं इध मज्जसि, महोसधेनम्हि परिच्चत्तो, यदि त्वं जानासि, वदेहीति ।

तं सुत्वा सेनको “मं राजा उपायं पुच्छति, सोभनो वा होतु मा वा, कथेस्सामि एकं उपाय”न्ति चिन्तेत्वा गाथमाह —

६७१: “अग्गिं वा द्वारतो देम, गण्हामसे विकन्तनं ।
अञ्जमञ्जं वधित्वान, खिप्पं हिस्साम जीवितं ।
मा नो राजा ब्रह्मदत्तो, चिरं दुक्खेन मारयी”ति ॥

तत्थ द्वारतोति द्वारं पिदहित्वा तत्थ अग्गिं देम । विकन्तनन्ति अञ्जमञ्जं विकन्तनं सत्थं गण्हाम । हिस्सामाति जीवितं खिप्पं जहिस्साम, अलङ्कृतपासादोयेव नो दारुचितको भविस्सति ।

तं सुत्वा राजा अनत्तमनो “अत्तनो पुत्तदारस्स एवरूपं चितकं करोही”ति वत्वा पुक्कुसादयो पुच्छि । तेपि अत्तनो पतिरूपा बालकथायेव कथयिंसु । तेन वुत्तं —

६७२: “सुणोहि मेतं वचनं, पस्स सेनं महब्भयं ।
पुक्कुसं दानि पुच्छामि, किं किच्चं इध मञ्जसि ॥

६७३: “विसं खादित्वा मीयाम, खिप्पं हिस्साम जीवितं ।
मा नो राजा ब्रह्मदत्तो, चिरं दुक्खेन मारयि ॥

६७४: “सुणोहि मेतं वचनं, पस्स सेनं महब्भयं ।
कामिन्दं दानि पुच्छामि, किं किच्चं इध मञ्जसि ॥

६७५: “रज्जुया बज्झ मीयाम, पपाता पपतामसे ।
मा नो राजा ब्रह्मदत्तो, चिरं दुक्खेन मारयि ॥

६७६: “सुणोहि मेतं वचनं, पस्स सेनं महब्भयं ।
देविन्दं दानि पुच्छामि, किं किच्चं इध मञ्जसि ॥

६७७: “अग्गिं वा द्वारतो देम, गण्हामसे विकन्तनं ।
अञ्जमञ्जं वधित्वान, खिप्पं हिस्साम जीवितं ।
न नो सक्कोति मोचेतुं, सुखेनेव महोसधो”ति ॥

अपिच एतेसु देविन्दो “अयं राजा किं करोति, अग्गिम्हि सन्ते खज्जोपनकं धमति, ठपेत्वा महोसधं अञ्जो इध सोत्थिभावं कातुं समत्थो नाम नत्थि, अयं तं अपुच्छित्वा अम्हे पुच्छति, मयं किं जानामा”ति चिन्तेत्वा अञ्जं उपायं अपस्सन्तो सेनकेन कथितमेव कथेत्वा महासत्तं वण्णेन्तो द्वे पादे आह । तत्रायं अधिप्पायो — “महाराज, मयं सब्बेपि पण्डितमेव याचाम । सचे पन याचियमानोपि न नो सक्कोति मोचेतुं सुखेनेव महोसधो, अथ सेनकस्स वचनं करिस्सामा”ति ।

तं सुत्वा राजा पुब्बे बोधिसत्तस्स कथितदोसं सरित्वा तेन सद्धिं कथेतुं असक्कोन्तो तस्स सुणन्तस्सेव परिदेवन्तो

आह —

६७८: “यथा कदलिनो सारं, अन्वेसं नाधिगच्छति ।
एवं अन्वेसमाना नं, पज्जं नज्झगमामसे ॥

६७९: “यथा सिम्बलिनो सारं, अन्वेसं नाधिगच्छति ।
एवं अन्वेसमाना नं, पज्जं नज्झगमामसे ॥

६८०: “अदेसे वत नो वुट्ठं, कुञ्जरानं वनोदके ।
सकासे दुम्मनुस्सानं, बालानं अविजानतं ॥

६८१: “उब्बेधति मे हृदयं, मुखञ्च परिसुस्सति ।
निब्बुतिं नाधिगच्छामि, अग्गिदद्धोव आतपे ॥

६८२: “कम्मरानं यथा उक्का, अन्तो ज्ञायति नो बहि ।
एवम्पि हृदयं मय्हं, अन्तो ज्ञायति नो बही”ति ॥

तत्थ कदलिनोति यथा कदलिकखन्धस्स निस्सारत्ता सारत्थिको पुरिसो अन्वेसन्तोपि ततो सारं नाधिगच्छति, एवं मयं इमम्हा दुक्खा मुच्चनुपायं पज्जं पञ्च पण्डिते पुच्छित्वा अन्वेसमानापि पज्जं नज्झगमामसे । अम्हेहि पुच्छितं उपायं अजानन्ता अस्सुणन्ता विय जाता, मयं तं पज्जं नाधिगच्छाम । दुतियगाथायपि एसेव नयो । कुञ्जरानं वनोदकेति यथा कुञ्जरानं निरुदके ठाने वुट्ठं अदेसे वुट्ठं नाम होति, ते हि तथारूपे निरुदके वनगहने पदेसे वसन्ता खिप्पमेव पच्चामित्तानं वसं गच्छन्ति, एवं अम्हेहिपि इमेसं दुम्मनुस्सानं बालानं सन्तिके वसन्तेहि अदेसे वुट्ठं । एत्तकेसु हि पण्डितेसु एकोपि मे इदानि पटिसरणं नत्थीति नानाविधेन विलपति ।

तं सुत्वा पण्डितो “अयं राजा अतिविय किलमति । सचे नं न अस्सासेस्सामि, हृदयेन फलितेन मरिस्सती”ति चिन्तेत्वा अस्सासेसि । तमत्थं पकासेन्तो सत्था आह —

६८३: “ततो सो पण्डितो धीरो, अत्थदस्सी महोसधो ।
वेदेहं दुक्खितं दिस्वा, इदं वचनमब्रवि ॥

६८४: “मा त्वं भायि महाराज, मा त्वं भायि रथेसभ ।
अहं तं मोचयिस्सामि, राहुग्गहं व चन्दिमं ॥

६८५: “मा त्वं भायि महाराज, मा त्वं भायि रथेसभ ।
अहं तं मोचयिस्सामि, राहुग्गहं व सूरियं ॥

६८६: “मा त्वं भायि महाराज, मा त्वं भायि रथेसभ ।
अहं तं मोचयिस्सामि, पङ्के सन्नं व कुञ्जरं ॥

६८७: “मा त्वं भायि महाराज, मा त्वं भायि रथेसभ ।
अहं तं मोचयिस्सामि, पेळाबद्धं व पन्नगं ॥

६८८: “मा त्वं भायि महाराज, मा त्वं भायि रथेसभ ।
अहं तं मोचयिस्सामि, पक्खिं बद्धं व पज्जरे ॥

६८९: “मा त्वं भायि महाराज, मा त्वं भायि रथेसभ ।
अहं तं मोचयिस्सामि, मच्छे जालगतेरिव ॥

६९०: “मा त्वं भायि महाराज, मा त्वं भायि रथेसभ ।
अहं तं मोचयिस्सामि, सयोगगबलवाहनं ॥

६९१: “मा त्वं भायि महाराज, मा त्वं भायि रथेसभ ।
पज्वालं वाहयिस्सामि, काकसेनं व लेडुना ॥

६९२: “अदु पज्जा किमत्थिया, अमच्चो वापि तादिसो ।
यो तं सम्बाधपक्खन्दं, दुक्खा न परिमोचये”ति ॥

तत्थ इदन्ति दवडाहदट्टे अरज्जे घनवस्सं वस्सापेन्तो विय नं अस्सासेन्तो इदं “मा त्वं भायि, महाराजा”ति आदिकं वचनं अब्रवि । तत्थ सन्नन्ति लग्गं । पेळाबद्धन्ति पेळाय अब्भन्तरगतं सप्पं । पज्वालन्ति एतं एवं महन्तिमि पज्वालरज्जो सेनं । वाहयिस्सामीति पलापेस्सामि । अदूति नामत्थे निपातो, पज्जा नाम किमत्थियाति अत्थो । अमच्चो वापि तादिसोति तादिसो पज्जाय सम्पन्नो अमच्चो वापि किमत्थियो, यो तं एवं मरणसम्बाधप्पत्तं दुक्खा न परिमोचये । महाराज, अहं पठमतरं आगच्छन्तो नाम किमत्थं आगतोति मज्जसि । मा भायि, अहं तं इमम्हा दुक्खा मोचयिस्सामीति अस्सासेसि ।

सोपि तस्स वचनं सुत्वा “इदानी मे जीवितं लद्धं”न्ति अस्सासं पटिलभि । बोधिसत्तेन सीहनादे कते सब्बे च तुस्सिंसु । अथ नं सेनको पुच्छि “पण्डित, त्वं सब्बे अम्हे गहेत्वा गच्छन्तो केनुपायेन गमिस्ससी”ति? “अलङ्कतउमङ्गेन नेस्सामि, तुम्हे गमनसज्जा होथा”ति वत्वा उमङ्गद्वारविवरणत्थं योधे आणापेन्तो गाथमाह —

६९३: “एथ माणवा उट्ठेथ, मुखं सोधेथ सन्धिनो ।
वेदेहो सहमच्चोहि, उमङ्गेन गमिस्ससी”ति ॥

तत्थ माणवाति तरुणाधिवचनं । मुखं सोधेथाति उमङ्गद्वारं विवरथ । सन्धिनोति घरसन्धिनो च द्वारं सोधेथ, एकसतानं सयनगब्भानं द्वारं विवरथ, अनेकसतानं दीपालयानं द्वारं विवरथाति ।

ते उट्ठाय उमङ्गद्वारं विवरिंसु । सकलो उमङ्गो एकोभासो अलङ्कतदेवसभा विय विरोचि । तमत्थं पकासेन्तो सत्था आह

६९४: “तस्स तं वचनं सुत्वा, पण्डितस्सानुचारिनो ।

उमङ्गद्वारं विवरिंसु, यन्तयुत्ते च अगगळे'ति ॥

तत्थ अनुचारिनोति वेय्यावच्चकरा । यन्तयुत्ते च अगगळेति सूचिघटिकसम्पन्नानि च द्वारकवाटानि ।

ते उमङ्गद्वारं विवरित्वा महासत्तस्स आरोचेसुं । सो रज्जो सज्जमदासि “कालो, देव, पासादा ओतरथा”ति । तं सुत्वा राजा ओतरि । अथ सेनको सीसतो नाळिपट्टं अपनेत्वा साटकं ओमुञ्चित्वा कच्छं दळ्हं बन्धि । अथ नं महासत्तो दिस्वा “सेनक, किं करोसी”ति पुच्छि । “पण्डित, उमङ्गेन गच्छन्तेहि नाम वेठनं मोचेत्वा कच्छं दळ्हं बन्धित्वा गन्तब्ब”न्ति । “सेनक, ‘उमङ्गं पविसन्तो ओनमित्वा जण्णुकेहि पतिट्ठाय पविसिस्सामी’ति मा सज्जमकासि । सचे हत्थिना गन्तुकामोसि, हत्थिं अभिरुह गच्छाहि । सचे अस्सेन गन्तुकामोसि, अस्सं अभिरुह गच्छाहि । उच्चो उमङ्गो अट्टारसहत्थुब्बेधो विसालद्वारो, त्वं यथारुचिया अलङ्कतप्पटियत्तो रज्जो पुरतो गच्छाही”ति आह । बोधिसत्तो किर सेनकस्स गमनं पुरतो विचारेत्वा राजानं मज्झे कत्वा सयं पच्छतो अहोसि । किं कारणा? राजा अलङ्कतउमङ्गं ओलोकेन्तो मा सणिकं अगमासीति । उमङ्गे महाजनस्स यागुभत्तखादनीयादीनि अप्पमाणानि अहेसुं । ते मनुस्सा खादन्ता पिवन्ता उमङ्गं ओलोकेन्ता गच्छन्ति । महासत्तो “याथ महाराज, याथ महाराजा”ति चोदेन्तो पच्छतो याति । राजा अलङ्कतदेवसभं विय उमङ्गं ओलोकेन्तो याति । तमत्थं पकासेन्तो सत्था आह —

६९५: “पुरतो सेनको याति, पच्छतो च महोसधो ।

मज्झे च राजा वेदेहो, अमच्चपरिवारितो”ति ॥

रज्जो आगतभावं जत्वा ते माणवा राजमातरज्ज्य देविज्ज्य पुत्तज्ज्य धीतरज्ज्य उमङ्गा नीहरित्वा महाविसालमाळके ठपेसुं । राजापि बोधिसत्तेन सद्धिं उमङ्गा निक्खमि । ते राजानज्ज्य पण्डितज्ज्य दिस्वा “निस्संसयं परहत्यं गतम्हा, अम्हे गहेत्वा आगतेहि पण्डितस्स पुरिसेहि भवितब्ब”न्ति मरणभयतज्जिता महाविरवं विरविंसु । चूळनिराजापि किर वेदेहरज्जो पलायनभयेन गङ्गातो गावुतमत्तट्टाने अट्टासि । सो सन्निसिन्नाय रत्तिया तेसं विरवं सुत्वा “नन्दादेविया विय सद्धो”ति वत्तुकामोपि “कुहिं नन्दादेविं पस्सिस्ससी”ति परिहासभयेन न किञ्चि आह । महासत्तो पन तस्मिं ठाने पञ्चालचन्दिं कुमारिकं रतनरासिम्हि ठपेत्वा अभिसिञ्चित्वा “महाराज, त्वं इमिस्सा कारणा आगतो, अयं ते अगगमहेसी होतू”ति आह । तीणि नावासतानि उपट्टापेसुं, राजा विसालमाळका ओतरित्वा अलङ्कतनावं अभिरुहि । तेपि चत्तारो खत्तिया नावं अभिरुहिंसु । तमत्थं पकासेन्तो सत्था आह —

६९६: “उमङ्गा निक्खमित्वान, वेदेहो नावमारुहि ।

अभिरुळ्हज्ज्य तं जत्वा, अनुसासि महोसधो ॥

६९७: “अयं ते ससुरो देव, अयं सस्सु जनाधिप ।

यथा मातु पटिपत्ति, एवं ते होतु सस्सुया ॥

६९८: “यथापि नियको भाता, सउदरियो एकमातुको ।

एवं पञ्चालचन्दो ते, दयितब्बो रथेसभ ॥

६९९: “अयं पञ्चालचन्दी ते, राजपुत्ती अभिच्छिता ।

कामं करोहि ते ताय, भरिया ते रथेसभा”ति ॥

तत्थ अनुसासीति एवं किरस्स अहोसि “कदाचि एसो कुज्झित्वा चूळनिरञ्जो मातरं मारेय्य, अभिरूपाय नन्दादेविया सद्धिं संवासं कप्पेय्य, राजकुमारं वा मारेय्य, पटिञ्जमस्स गण्हिस्सामी”ति । तस्मा “अयं ते”ति आदीनि वदन्तो अनुसासि । तत्थ अयं ते ससुरोति अयं तव ससुरस्स चूळनिरञ्जो पुत्तो पञ्चालचन्दिया कनिट्ठभातिको, अयं ते इदानीं ससुरो । अयं सस्सूति अयं इमिस्सा माता नन्दादेवी नाम तव सस्सु । यथामातूति यथा मातु पुत्ता वत्तप्पटिवत्तं करोन्ति, एवं ते एतिस्सा होतु, बलवतिं मातुसज्जं पच्चुपट्ठापेत्वा मा नं कदाचि लोभचित्तेन ओलोकेहि । नियकोति अज्झत्तिको एकपितरा जातो । एकमातुकोति एकमातरा जातो । दयितब्बोति पियायितब्बो । भरियाति अयं ते भरिया, मा एतिस्सा अवमानं अकासीति रञ्जो पटिञ्जं गण्हि ।

राजापि “साधू”ति सम्पटिच्छि । राजमातरं पन आरब्भ किञ्चि न कथेसि । किं कारणा? तस्सा महल्लकभावेनेव । इदं पन सब्बं बोधिसत्तो तीरे ठत्वाव कथेसि । अथ नं राजा महादुखतो मुत्तताय गन्तुकामो हुत्वा “तात, त्वं तीरे ठितोव कथेसी”ति वत्वा गाथमाह —

७००: “आरुह नावं तरमानो, किं नु तीरमिह तिट्ठसि ।

किच्छा मुत्तामह दुखतो, याम दानि महोसधा”ति ॥

महासत्तो “देव, तुम्हेहि सद्धिं गमनं नाम मय्हं अयुत्त”न्ति वत्वा आह —

७०१: “नेस धम्मो महाराज, योहं सेनाय नायको ।

सेनङ्गं परिहापेत्वा, अत्तानं परिमोचये ॥

७०२: “निवेसनमिह ते देव, सेनङ्गं परिहापितं ।

तं दिन्नं ब्रह्मदत्तेन, आनयिस्सं रथेसभा”ति ॥

तत्थ धम्मोति सभावो । निवेसनमिहिति तं नगरं सन्धायाह । परिमोचयेति परिमोचेय्यं । परिहापितन्ति छिट्ठितं । तेसु हि मनुस्सेसु दूरमगं आगतत्ता केचि किलन्ता निदं ओक्कन्ता केचि खादन्ता पिवन्ता अम्हाकं निक्खन्तभावमि न जानिंसु, केचि गिलाना । मया सद्धिं चत्तारो मासे कम्मं कत्वा मम उपकारका मनुस्सा चेत्थ बहू, न सक्का मया एकमनुस्समि छट्ठेत्वा गन्तुं, अहं पन निवत्तित्वा सब्बमि तं तव सेनं ब्रह्मदत्तेन दिन्नं अप्पटिविद्धं आनेस्सामि । तुम्हे, महाराज, कत्थचि अविलम्बन्ता सीधं गच्छथ । मया एवा अन्तरामगगे हत्थिवाहनादीनि ठपितानि, किलन्तकिलन्तानि पहाय समत्थसमत्थेहि सीधं मिथिलमेव पविसथाति ।

ततो राजा गाथमाह —

७०३: “अप्पसेनो महासेनं, कथं विग्गह्ठ ठस्ससि ।

दुब्बलो बलवन्तेन, विहज्जिस्ससि पण्डिता”ति ॥

तत्थ विग्गहाति परिप्फरित्वा । विहज्जिस्ससीति हज्जिस्ससि ।

ततो बोधिसत्तो आह —

७०४:“अप्पसेनोपि चे मन्ती, महासेनं अमन्तिनं ।
जिनाति राजा राजानो, आदिच्चोवुदयं तम”न्ति ॥

तत्थ मन्तीति मन्ताय समन्नागतो पञ्चवा उपायकुसलो । अमन्तिनन्ति अनुपायकुसलं जिनाति, पञ्चवा दुप्पञ्जं जिनाति । राजा राजानोति एकोपि च एवरूपो राजा बहूपि दुप्पञ्जराजानो जिनातियेव । यथा किन्ति? आदिच्चोवुदयं तमन्ति, यथा आदिच्चो उदयन्तो तमं विद्धंसेत्वा आलोकं दस्सेति, एवं जिनाति चेव सूरियो विय विरोचति च ।

इदं वत्वा महासत्तो राजानं “गच्छथ तुम्हे”ति वन्दित्वा उय्योजेसि । सो “मुत्तो वतम्हि अमित्तहत्थतो, इमिस्सा च लद्धत्ता मनोरथोपि मे मत्थकं पत्तो”ति बोधिसत्तस्स गुणे आवज्जेत्वा उप्पन्नपीतिपामोज्जो पण्डितस्स गुणे सेनकस्स कथेन्तो गाथमाह —

७०५:“सुसुखं वत संवासो, पण्डितेहीति सेनक ।
पक्खीव पञ्जरे बद्धे, मच्छे जालगतेरिव ।
अमित्तहत्थत्तगते, मोचयी नो महोसधो”ति ॥

तत्थ सुसुखं वताति अतिसुखं वत इदं, यो संवासो पण्डितेहि । इतीति कारणत्थे निपातो । इदं वुत्तं होति — यस्मा अमित्तहत्थगते मोचयि नो महोसधो, तस्मा, सेनक, वदामि । सुसुखं वत इदं, यो एस पण्डितेहि संवासोति ।

तं सुत्वा सेनकोपि पण्डितस्स गुणे कथेन्तो आह —

७०६:“एवमेतं महाराज, पण्डिता हि सुखावहा ।
पक्खीव पञ्जरे बद्धे, मच्छे जालगतेरिव ।
अमित्तहत्थत्तगते, मोचयी नो महोसधो”ति ॥

अथ वेदेहराजा नदिं उत्तरित्वा योजनन्तरे योजनन्तरे महासत्तेन कारितगामं सम्पत्तो । तत्रस्स बोधिसत्तेन ठपितमनुस्सा हत्थिवाहनादीनि चेव अन्नपानादीनि च अदंसु । सो किलन्ते हत्थिअस्सरथादयो ठपेत्वा इतरे आदाय तेहि सद्धिं अञ्जं गामं पापुणि । एतेनुपायेन योजनसतिकं मगं अतिक्कमित्वा पुनदिवसे पातोव मिथिलं पाविसि । महासत्तोपि उमङ्गद्वारं गन्त्वा अत्तना सन्नद्धखगं ओमुञ्चित्वा उमङ्गद्वारे वालुकं वियूहित्वा ठपेसि । ठपेत्वा च पन उमङ्गं पविसित्वा उमङ्गेन गन्त्वा नगरं पविसित्वा पासादं अभिरुहं गन्धोदकेन न्हत्वा नानगरसभोजनं भुञ्जित्वा सयनवरगतो “मनोरथो मे मत्थकं पत्तो”ति आवज्जेन्तो निपज्जि । अथ तस्सा रत्तिया अच्चयेन चूळनिराजा सेनङ्गं विचारयमानो तं नगरं उपागमि । तमत्थं पकासेन्तो सत्था आह —

७०७:“रक्खित्वा कसिणं रत्तिं, चूळनेय्यो महब्बलो ।
उदेन्तं अरुणुग्गस्मिं, उपकारिं उपागमि ॥

७०८:“आरुहं पवरं नागं, बलवन्तं सड्डिहायनं ।

राजा अवोच पञ्चालो, चूळनेय्यो महब्बलो ॥

७०९: “सन्नद्धो मणिवम्मेन, सरमादाय पाणिना ।
पेसिये अज्झभासित्थ, पुथुगुम्बे समागते”ति ॥

तत्थ कसिणन्ति सकलं निस्सेसं । उदेन्तन्ति उदेन्ते । उपकारिन्ति पञ्चालनगरं उपादाय महासत्तेनकारितत्ता
“उपकारी”ति लद्धनामकं तं नगरं उपागमि । अवोचाति अत्तनो सेनं अवोच । पेसियेति अत्तनो पेसनकारके ।
अज्झभासित्थाति अधिअभासित्थ, पुरेतरमेव अभासित्थ, पुथुगुम्बेति बहूसु सिप्पेसु पतिट्ठिते अनेकसिप्पजाननकेति ।

इदानी ते सरूपतो दस्सेतुमाह —

७१०: “हत्थारोहे अनीकट्ठे, रथिके पत्तिकारके ।
उपासनम्हि कतहत्थे, वालवेधे समागते”ति ॥

तत्थ उपासनम्हीति धनुसिप्पे । कतहत्थेति अविरज्जनवेधिताय सम्पन्नहत्थे ।

इदानी राजा वेदेहं जीवग्गाहं गण्हापेतुं आणापेन्तो आह —

७११: “पेसेथ कुज्जरे दन्ती, बलवन्ते सट्ठिहायने ।
महन्तु कुज्जरा नगरं, वेदेहेन सुमापितं ॥

७१२: “वच्छदन्तमुखा सेता, तिक्खग्गा अट्ठिवेधिनो ।
पणुन्ना धनुवेगेन, सम्पतन्तुतरीतरा ॥

७१३: “माणवा वम्मिनो सूरा, चित्रदण्डयुतावुधा ।
पक्खन्दिनो महानागा, हत्थीनं होन्तु सम्मुखा ॥

७१४: “सत्तियो तेलधोतायो, अच्चिमन्ता पभस्सरा ।
विज्जोतमाना तिट्ठन्तु, सतरंसीव तारका ॥

७१५: “आवुधबलवन्तानं, गुणिकायूरधारिनं ।
एतादिसानं योधानं, सङ्गामे अपलायिनं ।
वेदेहो कुतो मुच्चिस्सति, सचे पक्खीव काहिति ॥

७१६: “तिस मे पुरिसनावुत्थो, सब्बेवेकेकनिच्चिता ।
येसं समं न पस्सामि, केवलं महीमं चरं ॥

७१७: “नागा च कप्पिता दन्ती, बलवन्तो सट्ठिहायना ।

येसं खन्धेसु सोभन्ति, कुमारा चारुदस्सना ॥

७१८: “पीतालङ्कारा पीतवसना, पीतुत्तरनिवासना ।
नागखन्धेसु सोभन्ति, देवपुत्ताव नन्दने ॥

७१९: “पाठीनवण्णा नेत्तिंसा, तेलधोता पभस्सरा ।
निट्ठिता नरधीरेभि, समधारा सुनिस्सिता ॥

७२०: “वेल्लालिनो वीतमला, सिक्कायसमया दळा ।
गहिता बलवन्तेभि, सुप्पहारप्पहारिभि ॥

७२१: “सुवण्णथरुसम्पन्ना, लोहितकच्छुपधारिता ।
विवत्तमाना सोभन्ति, विज्जूवब्भघनन्तरे ॥

७२२: “पटाका वम्मिनो सूरा, असिचम्मस्स कोविदा ।
धनुग्गहा सिक्खितरा, नागखन्धे निपातिनो ॥

७२३: “एतादिसेहि परिक्खित्तो, नत्थि मोक्खो इतो तव ।
पभावं ते न पस्सामि, येन त्वं मिथिलं वजे”ति ॥

तत्थ दन्तीति सम्पन्नदन्ते । **वच्छदन्तमुखा**ति निखादनसदिसमुखा । **पणुन्ना**ति विस्सट्ठा । **सम्पतन्तुतरीतरा**ति एवरूपा सरा इतरीतरा सम्पतन्तु समागच्छन्तु । घनमेघवस्सं विय सरवस्सं वस्सथाति आणापेसि । **माणवा**ति तरुणयोधा । **वम्मिनो**ति वम्महतथा । **चित्रदण्डयुतावुधा**ति चित्रदण्डयुत्तेहि आवुधेहि समन्नागता । **पक्खन्दिनो**ति सङ्गामपक्खन्दिका । **महानागा**ति महानागेषु कोज्जनादं कत्वा आगच्छन्तेसुपि निच्चला ठत्वा तेसं दन्ते गहेत्वा लुज्जितुं समत्था योधा । **सतरंसीव तारका**ति सतरंसी विय ओसधितारका । **आवुधबलवन्तानन्ति** आवुधबलेन युत्तानं समन्नागतानं । **गुणिकायूरधारि**नन्ति गुणि वुच्चति कवचं, कवचानि चेव कायूराभरणानि च धारेन्तानं, कवचसङ्घातानि वा कायूरानि धारेन्तानं । **सचे पक्खीव काहिती**ति सचेपि पक्खी विय आकासे पक्खन्दनं करिस्सति, तथापि किं मुच्चिस्सतीति वदति ।

तिंस मे पुरिसनावुत्थोति पुरिसानं तिंससहस्सानि नवुतिसतानि तिसनावुत्थोति वुच्चन्ति । **सब्बेवेकेकनिच्चिता**ति एत्तका मय्हं परेसं हत्थतो आवुधं गहेत्वा पच्चामित्तानं सीसपातनसमत्था एकेकं विचिन्तिवा गहिता अनिवत्तिनो योधाति दस्सेति । **केवलं महीमं चरन्ति** सकलम्पि इमं महिं चरन्तो येसं समं सदिसं न पस्सामि, कुतो उत्तरितरं, तेयेव मे योधा एत्तकाति दस्सेति । **चारुदस्सना**ति चारु वुच्चति सुवण्णं, सुवण्णवण्णाति अत्थो । **पीतालङ्कारा**ति पीतवण्णसुवण्णालङ्कारा । **पीतवसना**ति पीतवण्णसुवण्णवत्था । **पीतुत्तरनिवासना**ति पीतउत्तरासङ्गनिवत्था । **पाठीनवण्णा**ति पासाणमच्छसदिसा । **नेत्तिंसा**ति खग्गा । **नरधीरेभी**ति पण्डितपुरिसेहि । **सुनिस्सिता**ति सुनिसिता अतितिखिणा ।

वेल्लालिनोति ठितमज्झन्हिके सूरियो विय विज्जोतमाना । **सिक्कायसमया**ति सत्त वारे कोज्जसकुणे खादापेत्वा

गहितेन सिक्कायसेन कता । सुप्पहारप्पहारिभीति दळ्हप्पहारेहि योधेहि । लोहितकच्छुपधारिताति लोहितवण्णाय कोसिया समन्नागता । पटाकाति आकासे परिवत्तनसमत्था । सूराति जातिसूरा । असिचम्मस्स कोविदाति एतेसं गहणे कुसला । धनुग्गहाति धनुग्गहका । सिक्खितराति एतस्मिं धनुग्गहणे अतिविय सिक्खिता । नागखन्धे निपातिनोति हत्थिक्खन्धे खग्गेन छिन्दित्वा निपातनसमत्था । नत्थि मोक्खोति अम्भो, वेदेह, त्वं पठमं ताव गहपतिपुत्तस्सानुभावेन मुत्तोसि, इदानी पन नत्थि तव मोक्खोति वदति । पभावं तेति इदानी ते राजानुभावं न पस्सामि, येन त्वं मिथिलं गमिस्ससि खिप्पं, जाले पविट्ठमच्छो विय जातोसीति ।

चूळनिराजा वेदेहं तज्जेन्तो “इदानी नं गण्हिस्सामी”ति वजिरङ्कुसेन नागं चोदेन्तो “गण्हथ, भिन्दथ, विज्झथा”ति सेनं आणापेन्तो उपकारिनगरं अवत्थरन्तो विय उपागमि । अथ नं महासत्तस्स उपनिक्खित्तकपुरिसा “को जानाति, किं भविस्सती”ति अत्तनो उपट्ठाके गहेत्वा परिवारयिंसु । तस्मिं खणे बोधिसत्तो सिरिसयना वुट्ठाय कतसरीरप्पटिजग्गनो भुत्तपातरासो अलङ्कतप्पटियत्तो सतसहस्सग्घनकं कासिकवत्थं निवासेत्वा रत्तकम्बलं एकंसे करित्वा सत्तरतनविचित्तं वलज्जनदण्डकं आदाय सुवण्णपादुकं आरुह देवच्छराय विय अलङ्कतइत्थिया वालबीजनिया बीजियमानो अलङ्कतपासादे सीहपज्जरं विवरित्वा चूळनिरज्जो अत्तानं दस्सेन्तो सक्कदेवराजलीलाय अपरापरं चङ्कमि । चूळनिराजापि तस्स रूपसिरिं ओलोकेत्वा चित्तं पसादेतुं नासक्खि, “इदानी नं गण्हिस्सामी”ति तुरिततुरितोव हत्थिं पेसेसि । पण्डितो चिन्तेसि “अयं वेदेहो मे लद्धो”ति सज्जाय तुरिततुरितोव आगच्छति, न जानाति अत्तनो पुत्तदारं गहेत्वा अम्हाकं रज्जो गतभावं, सुवण्णादाससदिसं मम मुखं दस्सेत्वा कथेस्सामि तेन सद्धि”न्ति । सो वातपाने ठितोव मधुरस्सरं निच्छारेत्वा तेन सद्धिं कथेन्तो आह —

७२४: किं नु सन्तरमानोव, नागं पेसेसि कुज्जरं ।

पहट्ठरूपो आपतसि, सिद्धत्थोस्मीति मज्जसि ॥

७२५: “ओहरेतं धनुं चापं, खुरप्पं पटिसंहर ।

ओहरेतं सुभं वम्मं, वेळुरियमणिसन्थत”न्ति ॥

तत्थ कुज्जरन्ति सेट्ठं । पहट्ठरूपोति हट्ठतुट्ठचित्तो सोमनस्सजातो । आपतसीति आगच्छसि । सिद्धत्थोस्मीति निष्फन्नत्थोस्मि, मनोरथो मे मत्थकं पत्तोति मज्जसि । ओहरेतन्ति इमं चापसङ्घातं धनुं ओहर, अवहर, छट्ठेहि, को नु ते एतेनत्थो । पटिसंहराति अपनेत्वा अज्जस्स वा देहि, पटिच्छन्ने वा ठाने ठपेहि, किं खुरप्पेन करिस्ससि । वम्मन्ति एतं वम्मप्पि अपनेहि । इदं तथा हिय्यो पटिमुक्कं भविस्सति, छट्ठेहि नं, मा ते सरीरं उप्पण्डुकं अहोसि, अकिलमेत्वा पातोव नगरं पविसाहीति रज्जा सद्धिं केळिमकासि ।

सो तस्स वचनं सुत्वा “गहपतिपुत्तो मया सद्धिं केळिं करोति, अज्ज ते कत्तब्बं जानिस्सामी”ति तं तज्जेन्तो गाथमाह

७२६: “पसन्नमुखवण्णोसि, म्हितपुब्बज्ज भाससि ।

होति खो मरणकाले, एदिसी वण्णसम्पदा”ति ॥

तत्थ म्हितपुब्बज्जाति पठमं म्हितं कत्वा पच्छा भासन्तो म्हितपुब्बमेव भाससि, मं किस्मिज्जि न गणेसि । होति

खोति मरणकाले नाम वण्णसम्पदा होतियेव, तस्मा त्वं विरोचसि, अज्ज ते सीसं छिन्दित्वा जयपानं पिबिस्सामाति ।

एवं तस्स तेन सद्धिं कथनकाले महाबलकायो महासत्तस्स रूपसिरिं दिस्वा “अम्भो, अम्हाकं राजा महोसधपण्डितेन सद्धिं मन्तेति, किं नु खो कथेसि, एतेसं कथं सुणिस्सामा”ति रज्जो सन्तिकमेव अगमासि । पण्डितोपि तस्स कथं सुत्वा “न मं ‘महोसधपण्डितो’ति जानासि । नाहं अत्तानं मारेतुं दस्सामि, मन्तो ते, देव, भिन्नो, केवट्टेन च तथा च हृदयेन चिन्तितं न जातं, मुखेन कथितमेव जातं”न्ति पकासेन्तो आह —

७२७ मोघं ते गज्जितं राज, भिन्नमन्तोसि खत्तिय ।
दुग्गण्होसि तथा राजा, खळुङ्केनेव सिन्धवो ॥

७२८: “तिण्णो हिय्यो राजा गङ्गं, सामच्चो सपरिज्जनो ।
हंसराजं यथा धङ्को, अनुज्जवं पतिस्ससी”ति ॥

तत्थ **भिन्नमन्तोसीति** यो तथा केवट्टेन सद्धिं सयनगम्भे मन्तो गहितो, तं मन्तं न जानातीति मा सज्जं करि, पगेव सो मया जातो, भिन्नमन्तो असि जातो । **दुग्गण्होसि** तथाति महाराज, तथा अम्हाकं राजा अस्सखळुङ्केन सिन्धवो विय दुग्गण्होसि, खळुङ्कं आरुळ्हेन जवसम्पन्नं आजानीयं आरुहं गच्छन्तो विय गहेतुं न सक्काति अत्थो । खळुङ्को विय हि केवट्टो, तं आरुळ्हपुरिसो विय त्वं, जवसम्पन्नो सिन्धवो विय अहं, तं आरुळ्हपुरिसो विय अम्हाकं राजाति दस्सेति । **तिण्णो हिय्योति** हिय्योव उत्तिण्णो । सो च खो सामच्चो सपरिजनो, न एककोव पलायित्वा गतो । **अनुज्जवन्ति** सचे पन त्वं तं अनुजविस्ससि अनुबन्धिस्ससि, अथ यथा सुवण्णहंसराजं अनुजवन्तो धङ्को अन्तराव पतिस्सति, एवं पतिस्ससि, अन्तराव विनासं पापुणिस्ससीति वदति ।

इदानी सो अछम्भितकेसरसीहो विय उदाहरणं आहरन्तो आह —

७२९: “सिङ्गाला रत्तिभागेन, फुल्लं दिस्वान किंसुकं ।
मंसपेसीति मज्जन्ता, परिव्यूळ्हा मिगाधमा ॥

७३०: “वीतिवत्तासु रत्तीसु, उग्गतस्मिं दिवाकरे ।
किं सुकं फुल्लितं दिस्वा, आसच्छिन्ना मिगाधमा ॥

७३१: “एवमेव तुवं राज, वेदेहं परिवारिय ।
आसच्छिन्नो गमिस्ससि, सिङ्गाला किंसुकं यथा”ति ॥

तत्थ **दिस्वानाति** चन्दालोकेन ओलोकेत्वा । **परिव्यूळ्हाति** पातोव मंसपेसिं खादित्वा गमिस्सामाति परिवारेत्वा अट्ठंसु । **वीतिवत्तासूति** ते यासु यासु रत्तीसु एवं अट्ठंसु, तासु तासु रत्तीसु अतीतासु । **दिस्वाति** सूरियालोकेन किंसुकं दिस्वा “न इदं मंस”न्ति जत्वा छिन्नासा हुत्वा पलायिंसु । **सिङ्गालाति** यथा सिङ्गाला किंसुकं परिवारेत्वा आसच्छिन्ना गता, एवं तुवम्पि इध वेदेहरज्जो नत्थिभावं जत्वा आसच्छिन्नो हुत्वा गमिस्ससि, सेनं गहेत्वा पलायिस्ससीति दीपेति ।

राजा तस्स अछम्भितवचनं सुत्वा चिन्तेसि “अयं गहपतिपुत्तो अतिसूरो हुत्वा कथेसि, निस्संसयं वेदेहो पलातो

भविस्सती”ति । सो अतिविय कुञ्जित्वा “पुब्बे मयं गहपतिपुत्तं निस्साय उदरसाटकस्सपि अस्सामिका जाता, इदानी तेन अम्हाकं हत्थगतो पच्चामित्तो पलापितो, बहुस्स वत नो अनत्थस्स कारको, उभिन्नं कत्तब्बकारणं इमस्सेव करिस्सामी”ति तस्स कारणं कातुं आणापेन्तो आह —

७३२: “इमस्स हत्थे पादे च, कण्णनासज्ज छिन्दथ ।

यो मे अमित्तं हत्थगतं, वेदेहं परिमोचयि ॥

७३३: “इमं मंसंव पातब्बं, सूले कत्वा पचन्तु नं ।

यो मे अमित्तं हत्थगतं, वेदेहं परिमोचयि ॥

७३४: “यथापि आसभं चम्मं, पथब्बा वितनीयति ।

सीहस्स अथो ब्यग्घस्स, होति सङ्कुसमाहतं ॥

७३५: “एवं तं वितनित्वान, वेधयिस्सामि सत्तिया ।

यो मे अमित्तं हत्थगतं, वेदेहं परिमोचयी”ति ॥

तत्थ पातब्बन्ति पाचयितब्बं पचितब्बयुत्तकं मिगादीनं मंसं विय इमं गहपतिपुत्तं सूले आवुणित्वा पचन्तु । सीहस्स अथो ब्यग्घस्साति एतेसज्ज यथा चम्मं सङ्कुसमाहतं होति, एवं होतु । वेधयिस्सामीति विज्झापेस्सामि ।

तं सुत्वा महासत्तो हसितं कत्वा “अयं राजा अत्तनो देविया च बन्धवानज्ज मया मिथिलं पहितभावं न जानाति, तेन मे इमं कम्मकारणं विचारेति, कोधवसेन खो पन मं उसुना वा विज्झेय्य, अज्जं वा अत्तनो रुच्चनकं करेय्य, सोकातुरं इमं वेदनाप्पत्तं कत्वा हत्थिपिट्ठेयेव विसज्जिं नं निपज्जापेतुं तं कारणं आरोचेस्सामी”ति चिन्तेत्वा आह —

७३६: “सचे मे हत्थे पादे च, कण्णनासज्ज छेच्छसि ।

एवं पज्जालचन्दस्स, वेदेहो छेदयिस्सति ॥

७३७: “सचे मे हत्थे पादे च, कण्णनासज्ज छेच्छसि ।

एवं पज्जालचन्दिया, वेदेहो छेदयिस्सति ॥

७३८: “सचे मे हत्थे पादे च, कण्णनासज्ज छेच्छसि ।

एवं नन्दाय देविया, वेदेहो छेदयिस्सति ॥

७३९: “सचे मे हत्थे पादे च, कण्णनासज्ज छेच्छसि ।

एवं ते पुत्तदारस्स, वेदेहो छेदयिस्सति ॥

७४०: “सचे मंसंव पातब्बं, सूले कत्वा पचिस्ससि ।

एवं पज्जालचन्दस्स, वेदेहो पाचयिस्सति ॥

७४१:“सचे मंसंव पातब्बं, सूले कत्वा पचिस्ससि ।
एवं पञ्चालचन्दिया, वेदेहो पाचयिस्सति ॥

७४२:“सचे मंसंव पातब्बं, सूले कत्वा पचिस्ससि ।
एवं नन्दाय देविया, वेदेहो पाचयिस्सति ॥

७४३:“सचे मंसंव पातब्बं, सूले कत्वा पचिस्ससि ।
एवं ते पुत्तदारस्स, वेदेहो पाचयिस्सति ॥

७४४:“सचे मं वितनित्वान, वेधयिस्ससि सत्तिया ।
एवं पञ्चालचन्दस्स, वेदेहो वेधयिस्सति ॥

७४५:“सचे मं वितनित्वान, वेधयिस्ससि सत्तिया ।
एवं पञ्चालचन्दिया, वेदेहो वेधयिस्सति ॥

७४६:“सचे मं वितनित्वान, वेधयिस्ससि सत्तिया ।
एवं नन्दाय देविया, वेदेहो वेधयिस्सति ॥

७४७:“सचे मं वितनित्वान, वेधयिस्ससि सत्तिया ।
एवं ते पुत्तदारस्स, वेदेहो वेधयिस्सति ।
एवं नो मन्तितं रहो, वेदेहेन मया सह ॥

७४८:“यथापि पलसतं चम्मं, कोन्तिमन्तासुनिट्ठितं ।
उपेति तनुताणाय, सरानं पटिहन्तवे ॥

७४९:“सुखावहो दुक्खनुदो, वेदेहस्स यसस्सिनो ।
मतिं ते पटिहज्जामि, उसुं पलसतेन वा”ति ॥

तत्थ छेदयिस्सतीति “पण्डितस्स किर चूळनिना हत्थपादा छिन्ना”ति सुत्वाव छेदयिस्सति । पुत्तदारस्साति मम एकस्स छिन्दनपच्चया तव द्विन्नं पुत्तानज्जेव अगमहेसिया चाति तिण्णम्पि जनानं अम्हाकं राजा छेदयिस्सति । एवं नो मन्तितं रहोति महाराज, मया च वेदेहराजेन च एवं रहसि मन्तितं “यं यं इध मय्हं चूळनिराजा कारेति, तं तं तत्थ तस्स पुत्तदारानं कातब्ब”न्ति । पलसतन्ति पलसतप्पमाणं बहू खारे खादापेत्वा मुदुभावं उपनीतं चम्मं । कोन्तिमन्तासुनिट्ठितन्ति कोन्तिमन्ता वुच्चति चम्मकारसत्थं, ताय कन्तनलिखितानं वसेन कतत्ता सुट्ठु निट्ठितं । तनुताणायति यथा तं चम्मं सङ्गामे सरानं पटिहन्तवे सरीरताणं उपेति, सरे पटिहनित्वा सरीरं रक्खति । सुखावहोति महाराज, अहम्पि अम्हाकं रज्जो पच्चामित्तानं वारणत्थेन तं सरपरित्ताणचम्मं विय सुखावहो । दुक्खनुदोति कायिकसुखचेतसिकसुखञ्च आवहामि, दुक्खञ्च नुदेमि । मतिन्ति तस्मा तव मतिं पज्जं उसुं तेन पलसतचम्मेन विय अत्तनो मतिया पटिहनित्तामीति ।

तं सुत्वा राजा चिन्तेसि “गहपतिपुत्तो किं कथेति, यथा किर अहं एतस्स करिस्सामि, एवं वेदेहराजा मम पुत्तदारानं कम्मकारणं करिस्सति, न जानाति मम पुत्तदारानं आरक्खस्स सुसंविहितभावं, ‘इदानि मारेस्सती’ति मरणभयेन विलपति, नास्स वचनं सद्वहामी”ति । महासत्तो “अयं मं मरणभयेन कथेतीति मज्जति, जानापेस्सामि न”न्ति चिन्तेत्वा आह —

७५०: “इङ्ग पस्स महाराज, सुज्जं अन्तेपुरं तव ।
ओरोधा च कुमारा च, तव माता च खत्तिय ।
उमङ्गा नीहरित्वान, वेदेहस्सुपनामिता”ति ॥

तत्थ उमङ्गाति महाराज, मया अत्तनो माणवे पेसेत्वा पासादा ओतरापेत्वा जङ्घुमङ्गेन आहरापेत्वा महाउमङ्गा नीहरित्वा बन्धवा ते वेदेहस्स उपनामिताति ।

तं सुत्वा राजा चिन्तेसि “पण्डितो अतिविय दब्धं कत्वा कथेति, मया च रत्तिभागे गङ्गापस्से नन्दादेविया सदो विय सुतो, महापज्जो पण्डितो कदाचि सच्चं भण्य्या”ति । सो उप्पन्नबलवसोकोपि सति उपट्ठापेत्वा असोचन्तो विय एकं अमच्चं पक्कोसापेत्वा जाननत्थाय पेसेन्तो इमं गाथमाह —

७५१: “इङ्ग अन्तेपुरं मय्हं, गन्त्वान विचिनाथ नं ।
यथा इमस्स वचनं, सच्चं वा यदि वा मुसा”ति ॥

सो सपरिवारो राजनिवेसनं गन्त्वा द्वारं विवरित्वा अन्तो पविसित्वा हत्थपादे बन्धित्वा मुखञ्च पिदहित्वा नागदन्तकेसु ओलगिते अन्तेपुरपालके च खुज्जवामनकादयो च भाजनानि भिन्दित्वा तत्थ तत्थ विप्पकिण्णखादनीयभोजनीयञ्च रतनघरद्वारानि विवरित्वा कतरतनविलोपं विवटद्वारं सिरिगब्भञ्च यथाविवटेहि एव वातपानेहि पविसित्वा चरमानं काकगणञ्च छड्डितगामसदिसं सुसानभूमियं विय च निस्सरिकं राजनिवेसनञ्च दिस्वा पुनागन्त्वा रज्जो आरोचेन्तो आह —

७५२: “एवमेतं महाराज, यथा आह महोसधो ।
सुज्जं अन्तेपुरं सब्बं, काकपट्टनकं यथा”ति ॥

तत्थ काकपट्टनकं यथाति मच्छगन्धेन आगतेहि काकगणेहि समाकिण्णो समुद्धतीरे छड्डितगामको विय ।

तं सुत्वा राजा चतुन्नं जनानं पियविप्पयोगसम्भवेन सोकेन कम्पमानो “इदं मम दुक्खं गहपतिपुत्तं निस्साय उप्पन्न”न्ति दण्डेन घट्टितो आसीविसो विय बोधिसत्तस्स अतिविय कुज्झि । महासत्तो तस्साकारं दिस्वा “अयं राजा महायसो कदाचि कोधवसेन ‘किं मम एतेही’ति खत्तियमानेन मं विहेठेय्य, यन्नूनाहं नन्दादेविं इमिना अदिट्ठपुब्बं विय करोन्तो तस्सा सरीरवण्णं वण्णेय्यं । अथ सो तं अनुस्सरित्वा ‘सचाहं महोसधं मारेस्सामि, एवरूपं इत्थिरतनं न लभिस्सामि, अमारेन्तो पुन तं लभिस्सामी’ति अत्तनो भरियाय सिनेहेन न किञ्चि मय्हं करिस्सती”ति चिन्तेत्वा अत्तनो अनुरक्खणत्थं पासादे ठितोव रत्तकम्बलन्तरा सुवण्णवण्णं बाहुं नीहरित्वा तस्सा गतमग्गाचिक्खनवसेन वण्णेन्तो आह —

७५३: “इतो गता महाराज, नारी सब्बङ्गसोभना ।

कोसम्बफलकसुस्सोणी, हंसगग्गरभाणिनी ॥

७५४: इतो नीता महाराज, नारी सब्बङ्गसोभना ।
कोसेय्यवसना सामा, जातरूपसुमेखला ॥

७५५: सुरत्तपादा कल्याणी, सुवण्णमणिमेखला ।
पारेवतकखी सुतनू, बिम्बोद्धा तनुमज्झिमा ॥

७५६: सुजाता भुजलट्ठीव, वेदीव तनुमज्झिमा ।
दीघस्सा केसा असिता, ईसकग्गपवेल्लिता ॥

७५७: सुजाता मिगछापाव, हेमन्तगिसिखारिव ।
नदीव गिरिदुग्गोसु, सञ्छन्ना खुद्दवेळुभि ॥

७५८: नागनासूरु कल्याणी, परमा तिम्वरुत्थनी ।
नातिदीघा नातिरस्सा, नालोमा नातिलोमसा'ति ॥

तत्थ इतोति उमङ्गं दस्सेति । **कोसम्बफलकसुस्सोणी**ति विसालकञ्चनफलकं विय सुन्दरसोणी । **हंसगग्गरभाणिनी**ति गोचरत्थाय विचरन्तानं हंसपोतकानं विय गग्गरेन मधुरेन सरेन समन्नागता । **कोसेय्यवसना**ति कञ्चनखचितकोसेय्यवत्थवसना । **सामा**ति सुवण्णसामा । **पारेवतकखी**ति पञ्चसु पसादेसु रत्तट्ठाने पारेवतसकुणिसदिसकखी । **सुतनू**ति सोभनसरीरा । **बिम्बोद्धा**ति बिम्बफलं विय सुरज्जितमट्ठोद्धपरियोसाना । **तनुमज्झिमा**ति करमिततनुमज्झिमा । **सुजाता भुजलट्ठीवा**ति विजम्भनकाले वातेरितरत्तपल्लवविलासिनी सुजाता भुजलता विय विरोचति । **वेदीवा**ति कञ्चनवेदि विय तनुमज्झिमा । **ईसकग्गपवेल्लिता**ति ईसकं अग्गोसु ओनता । ईसकग्गपवेल्लिता वा नेत्तिंसाय अग्गं विय विनता ।

मिगछापावाति पब्बतसानुम्हि सुजाता एकवस्सिकव्यग्घपोतिका विय विलासकुत्तियुत्ता । **हेमन्तगिसिखारिवा**ति ओभाससम्पन्नताय हेमन्ते अगिसिखा विय सोभति । **खुद्दवेळुभी**ति यथा खुद्दकेहि उदकवेळूहि सञ्छन्ना नदी सोभति, एवं तनुकलोमाय लोमराजिया सोभति । **कल्याणी**ति छविमंसकेसन्हारुअट्ठीनं वसेन पञ्चविधेन कल्याणेन समन्नागता । **परमा तिम्वरुत्थनी**ति तिम्वरुत्थनी परमा उत्तमा, सुवण्णफलके ठपितसुवण्णवण्णतिम्बरुफलद्वयमिवस्सा सुसण्ठानसम्पन्नं निरन्तरं थनयुगलं ।

एवं महासत्ते तस्सा रूपसिरिं वण्णेन्तेव तस्स सा पुब्बे अदिट्ठपुब्बा विय अहोसि, बलवसिनेहं उप्पादेसि । अथस्स सिनेहुप्पत्तिभावं जत्वा महासत्तो अनन्तरं गाथमाह —

७५९: नन्दाय नून मरणेन, नन्दसि सिरिवाहन ।
अहञ्च नून नन्दा च, गच्छाम समसाधन'न्ति ॥

तत्थ **सिरिवाहना**ति सिरिसम्पन्नवाहन महाराज, नून त्वं एवं उत्तमरूपधराय नन्दाय मरणेन नन्दसीति वदति ।

गच्छामाति सचे हि त्वं मं मारेस्ससि, एकंसेनेव अम्हाकं राजा नन्दं मारेस्ससि । इति नन्दा च अहञ्च यमस्स सन्तिकं गमिस्साम, यमो अम्हे उभो दिस्वा नन्दं मय्हमेव दस्सति, तस्स तुहं मं मारेत्वा तादिसं इत्थिरतनं अलभन्तस्स किं रज्जेन, नाहं अत्तनो मरणेन परिहानिं पस्सामि, देवाति ।

इति महासत्तो एत्तके ठाने नन्दमेव वण्णेसि, न इतरे तयो जने । किंकारणा? सत्ता हि नाम पियभरियासु विय सेसेसु आलयं न करोन्ति, मातरं वा सरन्तो पुत्तधीतरोपि सरिस्सतीति तस्मा तमेव वण्णेसि, राजमातरं पन महल्लिकाभावेन न वण्णेसि । जाणसम्पन्ने महासत्ते मधुरस्सरेन वण्णेन्तेयेव नन्दादेवी आगन्त्वा रज्जो पुरतो ठिता विय अहोसि । ततो राजा चिन्तेसि “ठपेत्वा महोसधं अज्जो मम भरियं आनेतुं समत्थो नाम नत्थी”ति । अथस्स नं सरन्तस्स सोको उप्पज्जि । अथ नं महासत्तो “मा चिन्तयित्थ, महाराज, देवी च ते पुत्तो च माता च तयोपि आगच्छिस्सन्ति, मम गमनमेवेत्थ पमाणं, तस्मा त्वं अस्सासं पटिलभ, नरिन्दा”ति राजानं अस्सासेसि । अथ राजा चिन्तेसि “अहं अत्तनो नगरं सुरक्खितं सुगोपितं कारापेत्वा इमं उपकारिनगरं एत्तकेन बलवाहनेन परिक्खित्वाव ठितो । अयं पन पण्डितो एवं सुगोपितापि मम नगरा देविञ्च मे पुत्तञ्च मातरञ्च आनेत्वा वेदेहस्स दापेसि । अम्हेसु च एवं परिवारेत्वा ठितेस्वेव एकस्सपि अजानन्तस्स वेदेहं ससेनावाहनं पलापेसि । किं नु खो दिब्बमायं जानाति, उदाहु चक्खुमोहन”न्ति । अथ नं पुच्छन्तो आह —

७६०: “दिब्बं अधीयसे मायं, अकासि चक्खुमोहनं ।
यो मे अमित्तं हत्थगतं, वेदेहं परिमोचयी”ति ॥

तं सुत्वा महासत्तो “अहं दिब्बमायं जानामि, पण्डिता हि नाम दिब्बमायं उग्गण्हित्वा भये सम्पत्ते अत्तानम्पि परम्पि दुक्खतो मोचयन्तियेवा”ति वत्वा आह —

७६१: “अधीयन्ति महाराज, दिब्बमायिध पण्डिता ।
ते मोचयन्ति अत्तानं, पण्डिता मन्तिनो जना ॥

७६२: “सन्ति माणवपुत्ता मे, कुसला सन्धिछेदका ।
येसं कतेन मग्गेन, वेदेहो मिथिलं गतो”ति ॥

तत्थ दिब्बमायिधाति दिब्बमायं इध । माणवपुत्ताति उपट्ठाकतरुणयोधा । येसं कतेनाति येहि कतेन । मग्गेनाति अलङ्कतउमङ्गेन ।

तं सुत्वा राजा “अलङ्कतउमङ्गेन किर गतो, कीदिसो नु खो उमङ्गो”ति उमङ्गं दट्टुकामो अहोसि । अथस्स इच्छितं जत्वा महासत्तो “राजा उमङ्गं दट्टुकामो, दस्सेस्सामिस्स उमङ्ग”न्ति दस्सेन्तो आह —

७६३: “इङ्ग पस्स महाराज, उमङ्गं साधु मापितं ।
हत्थीनं अथ अस्सानं, रथानं अथ पत्तिनं ।
आलोकभूतं तिड्ढन्तं, उमङ्गं साधु मापित”न्ति ॥

तत्थ हत्थीनन्ति इड्ढककम्मचित्तकम्मवसेन कतानं एतेसं हत्थिआदीनं पन्तीहि उपसोभितं अलङ्कतदेवसभासदिसं

एकोभासं हुत्वा तिष्ठन्तं उमङ्गं पस्स, देवाति ।

एवञ्च पन वत्वा “महाराज, मम पञ्जाय मापिते चन्दस्स च सूरियस्स च उड्डितट्टाने विय पाकटे अलङ्कतउमङ्गे असीतिमहाद्वारानि चतुसङ्घिचूळद्वारानि एकसतसयनगम्भे अनेकसतदीपगम्भे च पस्स, मया सङ्घि समग्गो सम्मोदमानो हुत्वा अत्तनो बलेन सङ्घि उपकारिनगरं पविस, देवा”ति नगरद्वारं विवरापेसि । राजा एकसतराजपरिवारो नगरं पाविसि । महासत्तो पासादा ओरुह राजानं वन्दित्वा सपरिवारं आदाय उमङ्गं पाविसि । राजा अलङ्कतदेवसभं विय उमङ्गं दिस्वा बोधिसत्तस्स गुणे वण्णेन्तो आह —

७६४: “लाभा वत विदेहानं, यस्सिमेदिसा पण्डिता ।

घरे वसन्ति विजिते, यथा त्वंसि महोसधा”ति ॥

तत्थ विदेहानन्ति एवरूपानं पण्डितानं आकरस्स उड्डानट्टानभूतस्स विदेहानं जनपदस्स लाभा वत । यस्सिमेदिसाति यस्स इमे एवरूपा पण्डिता उपायकुसला सन्तिके वा एकघरे वा एकजनपदे वा एकरट्टे वा वसन्ति, तस्सपि लाभा वत । यथा त्वंसीति यथा त्वं असि, तादिसेन पण्डितेन सङ्घियेव एकरट्टे वा एकजनपदे वा एकनगरे वा एकघरे वा वसितुं लभन्ति । तेसं विदेहरट्टवासीनञ्चेव मिथिलनगरवासीनञ्च तथा सङ्घि एकतो वसितुं लभन्तानं लाभा वताति वदति ।

अथस्स महासत्तो एकसतसयनगम्भे दस्सेति । एकस्स द्वारे विवटे सब्बेसं विवरीयति । एकस्स द्वारे पिदहिते सब्बेसं पिधीयति । राजा उमङ्गं ओलोकेन्तो पुरतो गच्छति, पण्डितो पन पच्छतो । सब्बा सेना उमङ्गमेव पाविसि । राजा उमङ्गतो निक्खमि । पण्डितो तस्स निक्खन्तभावं जत्वा सयं निक्खमित्वा अज्जेसं निक्खमितुं अदत्वा उमङ्गद्वारं पिदहन्तो आणि अक्कमि । तावदेव असीतिमहाद्वारानि चतुसङ्घिचूळद्वारानि एकसतसयनगम्भद्वारानि अनेकसतदीपगम्भद्वारानि च एकप्पहारेनेव पिदहिंसु । सकलो उमङ्गो लोकन्तरियनिरयो विय अन्धकारो अहोसि । महाजनो भीततसितो अहोसि । महासत्तो हिंयो उमङ्गं पविसन्तो यं खग्गं वालुके ठपेसि, तं गहेत्वा भूमितो अट्टारसहत्थुब्बेधं आकासं उल्लङ्घित्वा ओरुह राजानं हत्थे गहेत्वा असिं उगिरित्वा तासेत्वा “महाराज, सकलजम्बुदीपे रज्जं कस्स रज्ज”न्ति पुच्छि । सो भीतो “तुहमेव पण्डिता”ति वत्वा “अभयं मे देही”ति आह । “मा भायित्थ, महाराज, नाहं तं मारेतुकामताय खग्गं परामसिं, मम पञ्जानुभावं दस्सेतुं परामसिं”न्ति खग्गं रज्जो अदासि । अथ नं खग्गं गहेत्वा ठितं “महाराज, सचे मं मारेतुकामोसि, इदानेव इमिना खग्गेन मारेहि । अथ अभयं दातुकामो, अभयं देही”ति आह । “पण्डित, मया तुहम्पि अभयं दिन्नमेव, त्वं मा चिन्तयी”ति असिं ठपेत्वा उभोपि अज्जमज्जं अदुब्भाय सपथं करिंसु ।

अथ राजा बोधिसत्तं आह — “पण्डित, एवं जाणबलसम्पन्नो हुत्वा रज्जं कस्मा न गण्हासी”ति? “महाराज, अहं इच्छमानो अज्जेव सकलजम्बुदीपे राजानो मारेत्वा रज्जं गण्हेय्यं, परं मारेत्वा च यसग्गहणं नाम पण्डितेहि न पसत्थ”न्ति । “पण्डित, महाजनो द्वारं अलभमानो परिदेवति, उमङ्गद्वारं विवरित्वा महाजनस्स जीवितदानं देही”ति । सो द्वारं विवरि, सकलो उमङ्गो एकोभासो अहोसि । महाजनो अस्सासं पटिलभि । सब्बे राजानो अत्तनो सेनाय सङ्घि निक्खमित्वा पण्डितस्स सन्तिकं आगमिंसु । सो रज्जा सङ्घि विसालमाळके अट्टासि । अथ नं ते राजानो आहंसु “पण्डित, तं निस्साय जीवितं लद्धं, सचे मुहुत्तं उमङ्गद्वारं न विवरित्थ, सब्बेसं नो तत्थेव मरणं अभविस्सा”ति । “न महाराजानो इदानेव तुम्हेहि मज्जेव निस्साय जीवितं लद्धं, पुब्बेपि लद्धयेवा”ति । “कदा, पण्डिता”ति? “ठपेत्वा अम्हाकं नगरं सकलजम्बुदीपे रज्जं गहेत्वा उत्तरपञ्चालनगरं गन्त्वा उय्याने जयपानं पातुं सुराय पटियत्तकालं सरथा”ति? “आम, पण्डिता”ति । तदा एस राजा केवट्टेन सङ्घि दुम्मन्तितेन विसयोजिताय सुराय चेव मच्छमंसेहि च तुम्हे मारेतुं किच्चमकासि । अथाहं “मादिसे

पण्डिते धरमाने इमे अनाथमरणं मा मरन्तू'ति अत्तनो योधे पेसेत्वा सब्बभाजनानि भिन्दापेत्वा एतेसं मन्तं भिन्दित्वा तुम्हाकं जीवितदानं अदासिन्ति ।

ते सब्बेपि उब्बिग्गमानसा हुत्वा चूळनिराजानं पुच्छिंसु “सच्चं किर, महाराजा”ति? “आम, मया केवट्टस्स कथं गहेत्वा कतं, सच्चमेव पण्डितो कथेती”ति । ते सब्बेपि महासत्तं आलिङ्गित्वा “पण्डित, त्वं सब्बेसं नो पतिट्ठा जातो, तं निस्साय मयं जीवितं लभिमहा”ति सब्बपसाधनेहि महासत्तस्स पूजं करिंसु । पण्डितो राजानं आह — “महाराज, तुम्हे मा चिन्तयित्थ, पापमित्तसंसग्गस्सेव एस दोसो, इमे राजानो खमापेथा”ति । राजा “मया दुप्पुरिसं निस्साय तुम्हाकं एवरूपं कतं, एस मय्हं दोसो, खमथ मे दोसं, पुन एवरूपं न करिस्सामी”ति खमापेसि । ते अज्जमज्जं अच्चयं देसेत्वा समग्गा सम्मोदमाना अहेसुं । अथ राजा बहूनि खादनीयभोजनीयगन्धमालादीनि आहरापेत्वा सब्बेहि सद्धिं सत्ताहं उमङ्गेयेव कीळित्वा नगरं पविसित्वा महासत्तस्स महासक्कारं कारेत्वा एकसतराजपरिवुतो महातले निसीदित्वा पण्डितं अत्तनो सन्तिके वसापेतुकामताय आह —

७६५:“वुत्तिञ्च परिहारञ्च, दिगुणं भत्तवेतनं ।
ददामि विपुले भोगे, भुञ्ज कामे रमस्सु च ।
मा विदेहं पच्चगमा, किं विदेहो करिस्सती”ति ॥

तत्थ वुत्तिन्ति यसनिस्सितं जीवितवुत्तिं । परिहारन्ति गामनिगमदानं । भत्तन्ति निवापं । वेतनन्ति परिब्बयं । भोगेति अज्जेपि ते विपुले भोगे ददामि ।

पण्डितो तं पटिक्खिपन्तो आह —

७६६:“यो चजेथ महाराज, भत्तारं धनकारणा ।
उभिन्नं होति गारहो, अत्तनो च परस्स च ।
याव जीवेय्य वेदेहो, नाज्जस्स पुरिसो सिया ॥

७६७:“यो चजेथ महाराज, भत्तारं धनकारणा ।
उभिन्नं होति गारहो, अत्तनो च परस्स च ।
याव तिडेय्य वेदेहो, नाज्जस्स विजिते वसे”ति ॥

तत्थ अत्तनो च परस्स चाति एवरूपज्झि “धनकारणा मया अत्तनो भत्तारं परिच्चजन्तेन पापं कत”न्ति अत्तापि अत्तानं गरहति, “इमिना धनकारणा अत्तनो भत्ता परिच्चत्तो, पापधम्मो अयं”न्ति परोपि गरहति । तस्मा न सक्का तस्मिं धरन्ते मया अज्जस्स विजिते वसितुन्ति ।

अथ नं राजा आह — “तेन हि, पण्डित, तव रज्जो दिवङ्गतकाले इधागन्तुं पटिज्जं देही”ति । सो “साधु, देव, अहं जीवन्तो आगमिस्सामी”ति आह । अथस्स राजा सत्ताहं महासक्कारं कत्वा सत्ताहच्चयेन पुन आपुच्छनकाले “अहं ते, पण्डित, इदञ्चिदञ्च दम्मी”ति वदन्तो गाथमाह —

७६८.

“दम्मि निक्खसहस्सं ते, गामासीतिञ्च कासिसु ।
 दासिसतानि चत्तारि, दम्मि भरियासतञ्च ते ।
 सब्बं सेनङ्गमादाय, सोत्थिं गच्छ महोसधा”ति ॥

तत्थ निक्खसहस्सन्ति पञ्चसुवण्णेन निक्खेन निक्खानं सहस्सं । गामाति ये गामा संवच्छरे संवच्छरे
 सहस्ससहस्सुद्धानका, ते च गामे ते दम्मि । कासिसूति कासिरट्ठे । तं विदेहरट्ठस्स आसन्नं, तस्मा तत्थस्स असीतिगामे
 अदासि ।

सोपि राजानं आह — “महाराज, तुम्हे बन्धवानं मा चिन्तयित्थ, अहं मम रज्जो गमनकालेयेव ‘महाराज, नन्दादेविं
 मातुद्धाने ठपेय्यासि, पञ्चालचन्दं कनिट्ठुद्धाने’ति वत्वा धीताय ते अभिसेकं दापेत्वा राजानं उय्योजेसिं, मातरञ्च देविञ्च
 पुत्तञ्च सीधमेव पेसेस्सामी”ति । सो “साधु, पण्डिता”ति अत्तनो धीतु दातब्बानि
 दासिदासवत्थालङ्कारसुवण्णहिरज्जअलङ्कतहत्थिअस्सरथादीनि “इमानि तस्सा ददेय्यासी”ति महासत्तं पटिच्छापेत्वा
 सेनावाहनस्स कत्तब्बकिच्चं विचारेन्तो आह —

७६९: “याव ददन्तु हत्थीनं, अस्सानं दिगुणं विधं ।
 तप्पेन्तु अन्नपानेन, रथिके पत्तिकारके”ति ॥

तत्थ यावाति न केवलं दिगुणमेव, याव पहोति, ताव हत्थीनञ्च अस्सानञ्च यवगोधुमादिविधं देथाति वदति ।
 तप्पेन्तुति यत्तकेन ते अन्तरामगगे अकिलन्ता गच्छन्ति, तत्तकं देन्ता तप्पेन्तु ।

एवञ्च पन वत्वा पण्डितं उय्योजेन्तो आह —

७७०: “हत्थी अस्से रथे पत्ती, गच्छेवादाय पण्डित ।
 पस्सतु तं महाराजा, वेदेहो मिथिलं गत”न्ति ॥

तत्थ मिथिलं गतन्ति सोत्थिना तं मिथिलनगरं सम्पत्तं पस्सतु ।

इति सो पण्डितस्स महन्तं सक्कारं कत्वा उय्योजेसि । तेपि एकसतराजानो महासत्तस्स सक्कारं कत्वा बहुं पण्णाकारं
 अदंसु । तेसं सन्तिके उपनिक्खित्तकपुरिसापि पण्डितमेव परिवारयिंसु । सो महन्तेन परिवारेन परिवुतो मगं पटिपज्जित्वा
 अन्तरामगगेयेव चूळनिरज्जो दिन्नगामतो आयं आहारापेतुं पुरिसे पेसेत्वा विदेहरट्ठं सम्पापुणि । सेनकोपि किन्तरामगगे
 अत्तनो पुरिसं ठपेसि “चूळनिरज्जो पुन आगमनं वा अनागमनं वा जानित्वा यस्स कस्सचि आगमनञ्च मय्हं
 आरोचेय्यासी”ति । सो तियोजनमत्थकेयेव महासत्तं दिस्वा आगन्त्वा “पण्डितो महन्तेन परिवारेन आगच्छती”ति
 सेनकस्स आरोचेसि । सो तं सुत्वा राजकुलं अगमासि । राजापि पासादतले ठितो वातपानेन ओलोकेन्तो महतिं सेनं दिस्वा
 “महोसधपण्डितस्स सेना मन्दा, अयं अतिविय महती सेना दिस्सति, किं नु खो चूळनिराजा आगतो सिया”ति भीततसितो
 तमत्थं पुच्छन्तो आह —

७७१: “हत्थी अस्सा रथा पत्ती, सेना पदिस्सते महा ।
 चतुरङ्गिनी भीसरूपा, किं नु मज्जसि पण्डिता”ति ॥

अथस्स सेनको तमत्थं आरोचेन्तो आह —

७७२: “आनन्दो ते महाराज, उत्तमो पटिदिस्सति ।

सब्बं सेनङ्गमादाय, सोत्थिं पत्तो महोसधो”ति ॥

तं सुत्वा राजा आह — “सेनक, पण्डितस्स सेना मन्दा, अयं पन महती”ति । “महाराज, चूळनिराजा तेन पसादितो भविस्सति, तेनस्स पसन्नेन दिन्ना भविस्सती”ति । राजा नगरे भेरिं चरापेसि “नगरं अलङ्कुरित्वा पण्डितस्स पच्चुग्गमनं करोन्तू”ति । नागरा तथा करिंसु । पण्डितो नगरं पविसित्वा राजकुलं गन्त्वा राजानं वन्दित्वा एकमन्तं निसीदि । अथ नं राजा उट्ठाय आलिङ्गित्वा पल्लङ्कवरगतो पटिसन्थारं करोन्तो आह —

७७३: “यथा पेत्तं सुसानस्मिं, छट्ठेत्वा चतुरो जना ।

एवं कपिलय्ये त्यम्ह, छट्ठयित्वा इधागता ॥

७७४: अथ त्वं केन वण्णेन, केन वा पन हेतुना ।

केन वा अत्थजातेन, अत्तानं परिमोचयी”ति ॥

तत्थ चतुरो जनाति पण्डित, यथा नाम कालकत्तं चतुरो जना मञ्चकेन सुसानं नेत्वा तत्थ छट्ठेत्वा अनपेक्खा गच्छन्ति, एवं कपिलय्ये रट्ठे तं छट्ठेत्वा मयं इमागताति अत्थो । केन वण्णेनाति केन कारणेन । हेतुनाति पच्चयेन । अत्थजातेनाति अत्थेन । अत्तानं परिमोचयीति अमित्तहत्थगतो केन कारणेन पच्चयेन केन अत्थेन त्वं अत्तानं परिमोचेसीति पुच्छति ।

ततो महासत्तो आह —

७७५: अत्थं अत्थेन वेदेह, मन्तं मन्तेन खत्तिय ।

परिवारयिं राजानं, जम्बुदीपंव सागरो”ति ॥

तस्सत्थो — अहं, महाराज, तेन चिन्तितं अत्थं अत्तनो चिन्तितेन अत्थेन, तेन च मन्तितं मन्तं अत्तनो मन्तितेन मन्तेन परिवारेसिं । न केवलञ्च एत्तकमेव, एकसतराजपरिवारं पन तं राजानं जम्बुदीपं सागरो विय परिवारयिस्सन्ति । सब्बं अत्तनो कतकम्मं वित्थारेत्वा कथेसि ।

तं सुत्वा राजा अतिविय तुस्सि । अथस्स पण्डितो चूळनिरञ्जा अत्तनो दिन्नं पण्णाकारं आचिक्खन्तो आह —

७७६: “दिन्नं निक्खसहस्सं मे, गामासीति च कासिसु ।

दासिसतानि चत्तारि, दिन्नं भरियासतञ्च मे ।

सब्बं सेनङ्गमादाय, सोत्थिनाम्हि इधागतो”ति ॥

ततो राजा अतिविय तुट्ठपहट्ठो महासत्तस्स गुणं वण्णेन्तो तमेव उदानं उदानेसि —

७७७:सुसुखं वत संवासो, पण्डितेहीति सेनक ।
पक्खीव पज्जरे बद्धे मच्छे जालगतेरिव ।
अमित्तहत्थत्तगते, मोचयी नो महोसधो”ति ॥

सेनकोपि तस्स वचनं सम्पटिच्छन्तो तमेव गाथमाह —

७७८:“एवमेतं महाराज, पण्डिता हि सुखावहा ।
पक्खीव पज्जरे बद्धे, मच्छे जालगतेरिव ।
अमित्तहत्थत्तगते, मोचयी नो महोसधो”ति ॥

अथ राजा नगरे छणभेरिं चरापेत्वा “सत्ताहं महाछणं करोन्तु, येसं मयि सिनेहो अत्थि, ते सब्बे पण्डितस्स सक्कारं सम्मानं करोन्तू”ति आणापेन्तो आह —

७७९:“आहज्जन्तु सब्बवीणा, भेरियो दिन्दिमानि च ।
धमेन्तु मागधा सङ्घा, वग्गू नदन्तु दुन्दुभी”ति ॥

तत्थ आहज्जन्तूति वादियन्तु । मागधा सङ्घाति मगधरट्ठे सज्जाता सङ्घा । दुन्दुभीति महाभेरियो ।

अथ ते नागरा च जानपदा च पकतियापि पण्डितस्स सक्कारं कातुकामा भेरिसद्वं सुत्वा अतिरेकतरं अकंसु । तमत्थं पकासेन्तो सत्था आह —

७८०:“ओरोधा च कुमारा च, वेसियाना च ब्राह्मणा ।
बहुं अन्नञ्च पानञ्च, पण्डितस्साभिहारयुं ॥

७८१:“हत्थारोहा अनीकट्ठा, रथिका पत्तिकारका ।
बहुं अन्नञ्च पानञ्च, पण्डितस्साभिहारयुं ॥

७८२:“समागता जानपदा, नेगमा च समागता ।
बहुं अन्नञ्च पानञ्च, पण्डितस्साभिहारयुं ॥

७८३:“बहुजनो पसन्नोसि, दिस्वा पण्डितमागतं ।
पण्डितम्हि अनुप्पत्ते, चेलुक्खेपो अवत्तथा”ति ॥

तत्थ ओरोधाति उदुम्बरदेविं आदिं कत्वा अन्तेपुरिका । अभिहारयुन्ति अभिहारापेसुं, पहिणिसूति अत्थो । बहुजनोति भिक्खवे, नगरवासिनो च चतुद्वारगामवासिनो च जनपदवासिनो चाति बहुजनो पसन्नो अहोसि । दिस्वा पण्डितमागतन्ति पण्डितं मिथिलं आगतं दिस्वा । अवत्तथाति पण्डितम्हि मिथिलं अनुप्पत्ते “अयं नो पठममेव पच्चामित्तवसं गतं राजानं मोचेत्वा पेसेत्वा पच्छा एकसतराजानो अज्जमज्जं खमापेत्वा समग्गे कत्वा चूळनिं पसादेत्वा तेन दिन्नं महन्तं यसं आदाय आगतो”ति तुट्ठचित्तेन जनेन पवत्तितो चेलुक्खेपो पवत्तथ ।

अथ महासत्तो छणावसाने राजकुलं आगन्त्वा “महाराज, चूळनिरञ्जो मातरञ्च देविञ्च पुत्तञ्च सीधं पेसेतुं वट्टती”ति आह । “साधु, तात, पेसेही”ति । सो तेसं तिण्णं जनानं महन्तं सक्कारं कत्वा अत्तना सद्धिं आगतसेनायपि सक्कारं सम्मानं कारेत्वा ते तयो जने महन्तेन परिवारेन अत्तनो पुरिसेहि सद्धिं पेसेसि । रञ्जा अत्तनो दिन्ना सतभरिया च चत्तारि दासिसतानि च नन्दादेविया सद्धिं पेसेसि, अत्तना सद्धिं आगतसेनम्पि तेहि सद्धियेव पेसेसि । ते महन्तेन परिवारेन उत्तरपञ्चालनगरं पापुणिसु । अथ राजा मातरं पुच्छि “किं, अम्म, वेदेहराजेन ते सङ्गहो कतो”ति? “किं तात, कथेसि, मं देवताठाने ठपेत्वा सक्कारमकासि, नन्दादेविम्पि मातुद्धाने ठपेसि, पञ्चालचन्दं कनिट्टभातिकट्टाने ठपेसी”ति । तं सुत्वा राजा अतिविय तुस्सित्वा बहुं पण्णाकारं पेसेसि । ततो पट्टाय ते उभोपि समग्गा सम्मोदमाना वसिसूति ।

महाउमङ्गखण्डं निट्ठितं ।

दकरक्खसपज्जो

पञ्चालचन्दी विदेहरञ्जा पिया अहोसि मनापा । सा दुतिये संवच्छरे पुत्तं विजायि । तस्स दसमे संवच्छरे वेदेहराजा कालमकासि । बोधिसत्तो तस्स छत्तं उस्सापेत्वा “देव, अहं तव अय्यकस्स चूळनिरञ्जो सन्तिकं गमिस्सामी”ति आपुच्छि । पण्डित, मा मं दहरं छट्टेत्वा गमित्थ, अहं तं पितुद्धाने ठपेत्वा सक्कारं करिस्सामीति । पञ्चालचन्दीपि नं “पण्डित, तुम्हाकं गतकाले अञ्जं पटिसरणं नत्थि, मा गमित्था”ति याचि । सोपि “मया रञ्जो पटिञ्जा दिन्ना, न सक्का अगन्तु”न्ति महाजनस्स कलुनं परिदेवन्तस्सेव अत्तनो उपट्टाके गहेत्वा नगरा निक्खमित्वा उत्तरपञ्चालनगरं गतो । राजा तस्सागमनं सुत्वा पच्चुगन्त्वा महन्तेन सक्कारेन नगरं पवेसेत्वा महन्तं गेहं दत्वा ठपेत्वा पठमदिन्ने असीतिगामे न अञ्जं भोगं अदासि । सो तं राजानं उपट्टासि ।

तदा भेरी नाम परिब्बाजिका राजगेहे भुञ्जति, सा पण्डिता ब्यत्ता । ताय महासत्तो न दिट्ठपुब्बो, “महोसधपण्डितो किर राजानं उपट्टाती”ति सहमेव सुणाति । तेनपि सा न दिट्ठपुब्बा, “भेरी नाम परिब्बाजिका राजगेहे भुञ्जती”ति सहमेव सुणाति । नन्दादेवी पन “पियविप्पयोगं कत्वा अम्हे किलमापेसी”ति बोधिसत्ते अनत्तमना अहोसि । सा पञ्चसता वल्लभित्थियो आणापेसि “महोसधस्स एकं दोसं उपधारेत्वा रञ्जो अन्तरे परिभिन्दितुं वायमथा”ति । ता तस्स अन्तरं ओलोकेन्तियो विचरन्ति ।

अथेकदिवसं सा परिब्बाजिका भुञ्जित्वा राजगेहा निक्खन्ती बोधिसत्तं राजपुट्टानं आगच्छन्तं राजङ्गणे पस्सि । सो तं वन्दित्वा अट्टासि । सा “अयं किर पण्डितो, जानिस्सामि तावस्स पण्डितभावं वा अपण्डितभावं वा”ति हत्थमुद्दाय पज्जं पुच्छन्ती बोधिसत्तं ओलोकेत्वा हत्थं पसारेसि । सा किर “कीदिसं, पण्डित, राजा तं परदेसतो आनेत्वा इदानि पटिजग्गति, न पटिजग्गती”ति मनसाव पज्जं पुच्छि । बोधिसत्तो “अयं हत्थमुद्दाय मं पज्जं पुच्छती”ति जत्वा पज्जं विस्सज्जेन्तो हत्थमुट्ठिं अकासि । सो किर “अय्ये, मम पटिञ्जं गहेत्वा पक्कोसित्वा इदानि राजा गाळ्हमुट्ठिव जातो, न मे अपुब्बं किञ्चि देती”ति मनसाव पज्जं विस्सज्जेसि । सा तं कारणं जत्वा हत्थं उक्खिपित्वा अत्तनो सीसं परामसि । तेन इदं दस्सेति “पण्डित, सचे किलमसि, मयं विय कस्मा न पब्बजसी”ति? तं जत्वा महासत्तो अत्तनो कुच्छिं परामसि । तेन इदं दस्सेति “अय्ये, मम पोसितब्बा पुत्तदारा बहुतरा, तेन न पब्बजामी”ति । इति सा हत्थमुद्दाय पज्जं पुच्छित्वा अत्तनो आवासमेव अगमासि । महासत्तोपि तं वन्दित्वा राजपुट्टानं गतो ।

नन्दादेविया पयुत्ता वल्लभित्थियो सीहपज्जरे ठिता तं किरियं दिस्वा चूळनिरञ्जो सन्तिकं गन्त्वा “देव, महोसधो

भेरिपरिब्बाजिकाय सद्धिं एकतो हुत्वा तुम्हाकं रज्जं गणितुकामो, तुम्हाकं पच्चत्थिको होती”ति परिभिन्दिसु। राजा आह — “किं वो दिट्ठं वा सुतं वा”ति? महाराज, परिब्बाजिका भुज्जित्वा ओतरन्ती महोसधं दिस्वा राजानं हत्थतलं विय खलमण्डलं विय च समं कत्वा “रज्जं अत्तनो हत्थगतं कातुं सक्कोसी”ति हत्थं पसारेसि। महोसधोपि खग्गगहणाकारं दस्सेन्तो “कतिपाहच्चयेन सीसं छिन्दित्वा रज्जं अत्तनो हत्थगतं करिस्सामी”ति मुट्ठिं अकासि। सा “सीसमेव छिन्दाही”ति अत्तनो हत्थं उक्खिपित्वा सीसं परामसि। महोसधो “मज्झेयेव नं छिन्दिस्सामी”ति कुच्छिं परामसि। अप्पमत्ता, महाराज, होथ, महोसधं घातेतुं वट्ठतीति। सो तासं कथं सुत्वा चिन्तेसि “न सक्का पण्डितेन मयि दुस्सितुं, परिब्बाजिकं पुच्छिस्सामी”ति।

सो पुनरिदिवसे परिब्बाजिकाय भुत्तकाले तं उपसङ्गमित्वा पुच्छि “अय्ये, कच्चि ते महोसधपण्डितो दिट्ठो”ति? “आम, महाराज, हिय्यो इतो भुज्जित्वा निक्खन्तिया दिट्ठो”ति। “कोचि पन वो कथासल्लापो अहोसी”ति। “महाराज, सल्लापो नत्थि, ‘सो पन पण्डितो’ति सुत्वा ‘सचे पण्डितो, इदं जानिस्सती’ति हत्थमुद्दाय नं पज्झं पुच्छन्ती “पण्डित, कच्चि ते राजा पसारितहत्थो, न सङ्कुचितहत्थो, कच्चि ते सङ्गण्हाती”ति हत्थं पसारेसि। पण्डितो — “राजा मम पटिज्जं गहेत्वा पक्कोसित्वा इदानीं किञ्चि न देती”ति मुट्ठिमकासि। अथाहं — “सचे किलमसि, मयं विय कस्मा न पब्बजसी”ति सीसं परामसि। सो — “मम पोसेतब्बा पुत्तदारा बहुतरा, तेन न पब्बजामी”ति अत्तनो कुच्छिं परामसीति। “पण्डितो, अय्ये, महोसधो”ति? “आम, महाराज, पथवितले पज्जाय तेन सदिसो नाम नत्थी”ति। राजा तस्सा कथं सुत्वा तं वन्दित्वा उय्योजेसि। तस्सा गतकाले पण्डितो राजुपट्टानं पविट्ठो। अथ नं पुच्छि “कच्चि ते, पण्डित, भेरी नाम परिब्बाजिका दिट्ठो”ति? “आम, महाराज, हिय्यो इतो निक्खन्तिं पस्सिं, सा हत्थमुद्दाय एवं मं पज्झं पुच्छि, अहञ्चस्सा तथेव विस्सज्जेसि”न्ति तां कथितनियामेनेव कथेसि। राजा तं दिवसं पसीदित्वा पण्डितस्स सेनापतिट्टानं अदासि, सव्वकिच्चानि तमेव पटिच्छापेसि। तस्स यसो महा अहोसि।

रज्जो दिन्नयसानन्तरमेव सो चिन्तेसि “रज्जा एकप्पहारेनेव मय्हां अतिमहन्तं इस्सरियं दिन्नं, राजानो खो पन मारेतुकामापि एवं करोन्तियेव, यन्नूनाहं ‘मम सुहदयो वा नो वा’ति राजानं वीमंसेय्यं, न खो पनज्जो जानितुं सक्खिस्सति, भेरी परिब्बाजिका जाणसम्पन्ना, सा एकेनुपायेन जानिस्सती”ति। सो बहूनि गन्धमालादीनि गहेत्वा परिब्बाजिकाय आवासं गन्त्वा तं पूजयित्वा वन्दित्वा “अय्ये, तुम्हेहि रज्जो मम गुणकथाय कथितदिवसतो पट्टाय राजा अज्झोत्थरित्वा मय्हां अतिमहन्तं यसं देति, तं खो पन ‘सभावेन वा देति, नो वा’ति न जानामि, साधु वतस्स, सचे एकेनुपायेन रज्जो मयि सिनेहभावं जानेय्याथा”ति आह। सा “साधू”ति पटिस्सुणित्वा पुनरिदिवसे राजगेहं गच्छमाना दकरक्खसपज्झं नाम चिन्तेसि। एवं किरस्सा अहोसि “अहं चरपुरिसो विय हुत्वा उपायेन राजानं पज्झं पुच्छित्वा ‘पण्डितस्स सुहदयो वा, नो वा’ति जानिस्सामी”ति। सा गन्त्वा कतभत्तकिच्चा निसीदि। राजापि नं वन्दित्वा एकमन्तं निसीदि। तस्सा एतदहोसि “सचे राजा पण्डितस्स उपरि दुहदयो भविस्सति, पज्झं पुट्ठो अत्तनो दुहदयभावं महाजनमज्झेयेव कथेस्सति, तं अयुत्तं, एकमन्ते नं पज्झं पुच्छिस्सामी”ति। सा “रहो पच्चासीसामि, महाराजा”ति आह। राजा मनुस्से पटिक्कमापेसि। अथ नं सा आह — “महाराज, तं पज्झं पुच्छामी”ति। “पुच्छ, अय्ये, जानन्तो कथेस्सामी”ति। अथ सा दकरक्खसपज्झे पठमं गाथमाह —

“सचे वो वुय्हमानानं, सत्तन्नं उदकण्णवे।

मनुस्सबलिमेसानो, नावं गणहेय्य रक्खसो।

अनुपुब्बं कथं दत्त्वा, मुञ्चेसि दकरक्खसा”ति॥ (जा० १.१६.२२४)।

तत्थ सत्तन्नन्ति तुम्हाकं माता च नन्दादेवी च तिखिणमन्तिकुमारो च धनुसेखसहायो च पुरोहितो च महोसधो च तुम्हे चाति इमेसं सत्तन्नं । उदकण्णवेति गम्भीरवित्थते उदके । मनुस्सबलिमेसानोति मनुस्सबलिं गवेसन्तो । गण्हेय्याति थामसम्पन्नो दकरक्खसो उदकं द्विधा कत्वा निक्खमित्वा तं नावं गण्हेय्य, गहेत्वा च पन “महाराज, इमे छ जने मम अनुपटिपाटिया देहि, तं विस्सज्जेस्सामी”ति वदेय्य । अथ त्वं अनुपुब्बं कथं दत्वा मुज्जेसि दकरक्खसा, कं पठमं दत्वा... पे०... कं छट्ठं दत्वा दकरक्खसतो मुज्जेय्यासीति?

तं सुत्वा राजा अत्तनो यथाज्झासयं कथेन्तो इमं गाथमाह —

“मातरं पठमं दज्जं, भरियं दत्वान भातरं ।
ततो सहायं दत्वान, पञ्चमं दज्जं ब्राह्मणं ।
छट्ठाहं दज्जमत्तानं, नेव दज्जं महोसध”न्ति ॥ (जा० १.१६.२२५) ।

तत्थ छट्ठाहन्ति अय्ये, पञ्चमे खादिते अथाहं “भो दकरक्खस, मुखं विवरा”ति वत्वा तेन मुखे विवटे दळ्हं कच्छं बन्धित्वा इमं रज्जसिरिं अगणेत्या “इदानीं मं खादा”ति तस्स मुखे पतेय्यं, न त्वेव जीवमानो महोसधपण्डितं ददेय्यन्ति, एत्तकेन अयं पज्जो निट्ठितो ।

एवं जातं परिब्बाजिकाय रज्जो महासत्ते सुहृदयतं, न पन एत्तकेनेव पण्डितस्स गुणो चन्दो विय पाकटो होति । तेनस्सा एतदहोसि “अहं महाजनमज्जे एतेसं गुणं कथयिस्सामि, राजा तेसं अगुणं कथेत्वा पण्डितस्स गुणं कथेस्सति, एवं पण्डितस्स गुणो नभे पुण्णचन्दो विय पाकटो भविस्सती”ति । सा सब्बं अन्तेपुरजनं सन्निपातापेत्वा आदितो पट्टाय पुन राजानं तमेव पज्जं पुच्छित्वा तेन तथेव वुत्ते “महाराज, त्वं ‘मातरं पठमं दस्सामी’ति वदसि, माता नाम महागुणा, तुय्हज्ज माता न अज्जेसं मातुसदिसा । बहूपकारा ते एसा”ति तस्सा गुणं कथेन्ती गाथाद्वयमाह —

“पोसेता ते जनेत्ती च, दीघरत्तानुकम्पिका ।
छम्भी तयि पदुस्सति, पण्डिता अत्थदस्सिनी ।
अज्जं उपनिसं कत्वा, वधा तं परिमोचयि ॥

“तं तादिसिं पाणददिं, ओरसं गम्भधारिणिं ।
मातरं केन दोसेन, दज्जासि दकरक्खिनो”ति ॥ (जा० १.१६.२२६-२२७) ।

तत्थ पोसेताति दहरकाले द्वे तयो वारे न्हापेत्वा पायेत्वा भोजेत्वा तं पोसेसि । दीघरत्तानुकम्पिकाति चिरकालं मुदुना हितचित्तेन अनुकम्पिका । छम्भी तयि पदुस्सतीति यदा तयि छम्भी नाम ब्राह्मणो पदुस्सि, तदा सा पण्डिता अत्थदस्सिनी अज्जं तव पटिरूपकं कत्वा तं वधा परिमोचयि ।

चूळनिस्स किर महाचूळनी नाम पिता अहोसि । सा इमस्स दहरकाले पुरोहितेन सद्धिं मेथुनं पटिसेवित्वा राजानं विसेन मारापेत्वा ब्राह्मणस्स छत्तं उस्सापेत्वा तस्स अगमहेसी हुत्वा एकदिवसं “अम्म, छातोम्ही”ति वुत्ते पुत्तस्स फाणितेन सद्धिं पूवखज्जकं दापेसि । अथ नं मक्खिका परिवारयिंसु, सो “इमं निम्मक्खिकं कत्वा खादिस्सामी”ति थोकं पटिक्कमित्वा भूमियं फाणितबिन्दूनि पातेत्वा अत्तनो सन्तिके मक्खिका पोथेत्वा पलापेसि । ता गन्त्वा इतरं फाणितं

परिवारयिंसु । सो निम्मक्खिकं कत्वा खज्जकं खादित्वा हत्थं धोवित्वा मुखं विक्खालेत्वा पक्कामि । ब्राह्मणो तस्स तं किरियं दिस्वा चिन्तेसि “अयं दारको इदानेव निम्मक्खिकं फणितं खादति, वुड्ढिप्पत्तो मम रज्जं न दस्सति, इदानेव नं मारेस्सामी”ति । सो देविया तमत्थं आरोचेसि ।

सा “साधू, देव, अहं तयि सिनेहेन अत्तनो सामिकम्पि मारेसिं, इमिना मे को अत्थो, महाराज, एकम्पि अजानापेत्वा रहस्सेन नं मारेस्सामी”ति ब्राह्मणं वज्जेत्वा “अत्थेसो उपायो”ति पण्डितं उपायकुसलं भत्तकारकं पक्कोसापेत्वा “सम्म, मम पुत्तो चूळनिकुमारो च तव पुत्तो धनुसेखकुमारो च एकदिवसं जाता एकतो कुमारपरिहारेन वड्ढिता पियसहायका, छब्भिब्राह्मणो मम पुत्तं मारेतुकामो, त्वं तस्स जीवितदानं देही”ति वत्वा “साधु, देवि, किं करोमी”ति वुत्ते “मम पुत्तो अभिण्हं तव गेहे होतु, त्वज्ज ते च कतिपाहं निरासङ्गभावत्थाय महानसेयेव सुपथ । ततो निरासङ्गभावं जत्वा तुम्हाकं सयनद्वाने एळकट्ठीनि ठपेत्वा मनुस्सानं सयनवेलाय महानसे अग्गिं दत्वा कज्जि अजानापेत्वा मम पुत्तज्ज तव पुत्तज्ज गहेत्वा अग्गद्वारेनेव निक्खमित्वा तिरोरट्ठं गन्त्वा मम पुत्तस्स राजपुत्तभावं अनाचिक्खित्वा जीवितं अनुरक्खाही”ति आह ।

सो “साधू”ति सम्पटिच्छि । अथस्स सा रतनसारं अदासि । सो तथा कत्वा कुमारज्ज पुत्तज्ज आदाय मद्दरट्ठे सागलनगरं गन्त्वा राजानं उपट्ठासि । सो पोरणभत्तकारकं अपनेत्वा तस्स तं ठानं अदासि । द्वेपि कुमारा तेन सद्धियेव राजनिवेसनं गच्छन्ति । राजा “कस्सेते पुत्ता कुमारा”ति पुच्छि । भत्तकारको “मय्हं पुत्ता”ति आह । “ननु द्वे असदिसा”ति? “द्विन्नं इत्थीनं पुत्ता, देवा”ति । ते गच्छन्ते काले विस्सासिका हुत्वा मद्दरज्जो धीताय सद्धिं राजनिवेसनेयेव कीळन्ति । अथ चूळनिकुमारो च राजधीता च अभिण्हदस्सनेन अज्जमज्जं पटिबद्धचित्ता अहेसुं । कीळनद्वाने कुमारो राजधीतरं गेण्डुकम्पि पासकम्पि आहरापेति । अनाहरन्तिं सीसे पहरति, सा रोदति । अथस्सा सद्धं सुत्वा राजा “केन मे धीता पहटा”ति वदति । धातियो आगन्त्वा पुच्छन्ति । कुमारिका “सचाहं ‘इमिना पहटाम्ही’ति वक्खामि, पिता मे एतस्स राजदण्डं करिस्सती”ति सिनेहेन न कथेति, “नाहं केनचि पहटा”ति वदति ।

अथेकदिवसं मद्दराजा नं पहरन्तं अद्दस । दिस्वानस्स एतदहोसि “अयं कुमारो न च भत्तकारकेन सदिसो अभिरूपो पासादिको अतिविय अछम्भितो, न इमिना एतस्स पुत्तेन भवितब्ब”न्ति । सो ततो पट्टाय तं परिग्गणिह । धातियो कीळनद्वाने खादनीयं आहरित्वा राजधीताय देन्ति, सा अज्जेसम्पि दारकानं देति । ते जण्णुना पतिट्ठाया ओनता गणहन्ति । चूळनिकुमारो पन ठितकोव तस्सा हत्थतो अच्छिन्दित्वा गणहाति । राजापि तं किरियं अद्दस । अथेकदिवसं चूळनिकुमारस्स गेण्डुको रज्जो चूळसयनस्स हेट्ठा पाविसि । कुमारो तं गणहन्तो अत्तनो इस्सरमानेन “इमस्स पच्चन्तरज्जो हेट्ठासयने न पविसामी”ति तं दण्डकेन नीहरित्वा गणिह । राजा तम्पि किरियं दिस्वा “निच्छयेनेस न भत्तकारकस्स पुत्तो”ति तं पक्कोसापेत्वा “कस्सेसो पुत्तो”ति पुच्छि । “मय्हं पुत्तो, देवा”ति । “अहं तव पुत्तज्ज अपुत्तज्ज जानामि, सभावं मे कथेहि, नो चे कथेसि, जीवितं ते नत्थी”ति खगं उगिरि । सो मरणभयभीतो “कथेमि, देव, रहो पन पच्चासीसामी”ति वत्वा रज्जा ओकासे कते अभयं याचित्वा यथाभूतं आरोचेसि । राजा तथतो जत्वा अत्तनो धीतरं अलङ्कुरित्वा तस्स पादपरिचारिकं कत्वा अदासि ।

इमेसं पन पलातदिवसे “भत्तकारको च चूळनिकुमारो च भत्तकारकस्स पुत्तो च महानसे पदित्तेयेव दड्ढा”ति सकलनगरे एककोलाहलं अहोसि । चलाकदेवीपि तं पवत्तिं सुत्वा ब्राह्मणस्स आरोचेसि “देव, तुम्हाकं मनोरथो मत्थकं पत्तो, ते किर तयोपि भत्तगेहेयेव दड्ढा”ति । सो तुडुहट्ठो अहोसि । चलाकदेवीपि “चूळनिकुमारस्स अट्ठीनी”ति एळकस्स अट्ठीनि आहरापेत्वा ब्राह्मणस्स दस्सेत्वा छट्ठापेसि । इममत्थं सन्धाय परिब्बाजिका “अज्जं उपनिसं कत्वा, वधा तं

परिमोचयी’ति आह । सा हि एळकस्स अट्ठीनि “मनुस्सअट्ठीनी”ति दस्सेत्वा तं वधा मोचेसि । ओरसन्ति याय त्वं उरे कत्वा वड्ढितो, तं ओरसं पियं मनापं । गब्भधारिनिन्ति याय त्वं कुच्छिना धारितो, तं एवरूपं मातरं केन दोसेन दकरक्खसस्स दस्ससीति ।

तं सुत्वा राजा “अय्ये, बहू मम मातु गुणा, अहञ्चस्सा मम उपकारभावं जानामि, ततोपि पन ममेव गुणा बहुतरा”ति मातु अगुणं कथेन्तो इमं गाथाद्वयमाह —

“दहरा वियलङ्कारं, धारेति अपिळन्धनं ।
दोवारिके अनीकट्ठे, अतिवेलं पजग्घति ॥

“अथोपि पटिराजूनं, सयं दूतानि सासति ।
मातरं तेन दोसेन, दज्जाहं दकरक्खिनो”ति ॥ (जा० १.१६.२२८-२२९) ।

तत्थ दहरा वियाति महल्लिकापि हुत्वा तरुणी विय । धारेति अपिळन्धनन्ति पिळन्धितुं अयुत्तं अलङ्कारं धारेति । सा किर वजिरपूरितं कञ्चनमेखलं पिळन्धित्वा रज्जो अमच्चोहि सद्धिं महातले निसिन्नकाले अपरापरं चङ्कमति, मेखलासद्देन राजनिवेसनं एकनिन्नादं होति । पजग्घतीति एसा दोवारिके च हत्थिआचरियादिके अनीकट्ठे च, ये एतिस्सा उच्छिट्ठकम्पि भुज्जितुं अयुत्तरूपा, तेपि आमन्तेत्वा तेहि सद्धिं अतिवेलं महाहसितं हसति । पटिराजूनन्ति अज्जेसं राजूनं । सयं दूतानि सासतीति मम वचनेन सयं पण्णं लिखित्वा दूतेपि पेसेति “मम माता कामे परिभुज्जनवयस्मियेव ठिता, असुकराजा किर आगन्त्वा तं आनेतू”ति । ते “मयं रज्जो उपट्ठाका, कस्मा नो एवं वदेसी”ति पटिपण्णानि पेसेन्ति । तेसु परिसमज्झे वाचियमानेसु मम सीसं छिन्दनकालो विय होति, मातरं तेन दोसेन दकरक्खसस्स दस्सामीति ।

अथ परिब्बाजिका “महाराज, मातरं ताव इमिना दोसेन देहि, भरिया पन ते बहूपकारा”ति तस्सा गुणं कथेन्ती द्वे गाथा अभसि —

“इत्थिगुम्बस्स पवरा, अच्चन्तं पियभाणिनी ।
अनुग्गता सीलवती, छायाव अनपायिनी ॥

“अक्कोधना पुज्जवती, पण्डिता अत्थदस्सिनी ।
उब्बरिं केन दोसेन, अज्जासि दकरक्खिनो”ति ॥ (जा० १.१६.२३०-२३१) ।

तत्थ इत्थिगुम्बस्साति इत्थिगणस्स । अनुग्गताति दहरकालतो पट्टाय अनुग्गता । “अक्कोधना”तिआदिकेन पनस्सा गुणे कथेति । महरट्ठे सागलनगरे वसनकाले पहटापि तव आणाकरणभयेन तयि सिनेहेन मातापितूनं न कथेसि, एवमेसा अक्कोधना पुज्जवती पण्डिता अत्थदस्सिनीति । इदं दहरकाले अक्कोधनादिभावं सन्धायाह । उब्बरिन्ति ओरोधं । एवं गुणसम्पन्नं नन्दादेविं केन दोसेन दकरक्खसस्स दस्ससीति वदति ।

सो तस्सा अगुणं कथेन्तो आह —

“खिड्डारतिसमापन्नं, अनत्थवसमागतं ।

सा मं सकान पुत्तानं, अयाचं याचते धनं ॥

“सोहं ददामि सारत्तो, बहुं उच्चावचं धनं ।

सुदुच्चजं चजित्वान, पच्छा सोचामि दुम्मनो ।

उब्बरिं तेन दोसेन, दज्जाहं दकरक्खिनो”ति ॥ (जा० १.१६.२३२-२३३) ।

तत्थ अनत्थवसमागतन्ति ताय खिड्डारतिया कामकीळाय अनत्थकारकानं किलेसानं वसं आगतं मं विदित्वा । सा मन्ति सा नन्दादेवी मं । सकान पुत्तानन्ति यं मया अत्तनो पुत्तधीतानञ्च भरियानञ्च दिन्नं पिळन्धनं, तं अयाचितब्बरूपं “मय्हं देही”ति याचति । पच्छा सोचामीति सा दुतियदिवसे “इमानि पिळन्धनानि रज्जा मे दिन्नानि, आहरथेतानी”ति तेसं रोदन्तानं ओमुञ्चित्वा गण्हाति । अथाहं ते रोदमाने मम सन्तिकं आगते दिस्वा पच्छा सोचामि । एवं दोसकारिका एसा । इमिना नं दोसेन दकरक्खसस्स दस्सामीति ।

अथ नं परिब्बाजिका “इमं ताव इमिना दोसेन देहि, कनिट्ठो पन ते तिखिणमन्तिकुमारो उपकारको, तं केन दोसेन दस्सती”ति पुच्छन्ती आह —

“येनोचिता जनपदा, आनीता च पटिग्गहं ।

आभतं पररज्जेभि, अभिट्ठाय बहुं धनं ॥

धनुग्गहानं पवरं, सूरं तिखिणमन्तिनं ।

भातरं केन दोसेन, दज्जासि दकरक्खिनो”ति ॥ (जा० १.१६.२३४-२३५) ।

तत्थ ओचिताति वड्ढिता । पटिग्गहन्ति येन च तुम्हे परदेसे वसन्ता पुन गेहं आनीता । अभिट्ठायति अभिभवित्वा । तिखिणमन्तिनन्ति तिखिणपज्जं ।

सो किर मातु ब्राह्मणेन सद्धिं वसनकाले जातो । अथस्स वयप्पत्तस्स ब्राह्मणो खग्गं हत्थे दत्त्वा “इमं गहेत्वा मं उपट्ठहा”ति आह । सो ब्राह्मणं “पिता मे”ति सज्जाय उपट्ठासि । अथ नं एको अमच्चो “कुमार, न त्वं एतस्स पुत्तो, तव कुच्छिगतकाले चलाकदेवी राजानं मारेत्वा एतस्स छत्तं उस्सापेसि, त्वं महाचूळनिरज्जो पुत्तो”ति आह । सो कुज्झित्वा “एकेन उपायेन नं मारेस्सामी”ति राजकुलं पविसन्तो तं खग्गं एकस्स पादमूलिकस्स दत्त्वा अपरं “त्वं राजद्वारे ममेसो खग्गो”ति इमिना सद्धिं विवादं करेय्यासी”ति वत्त्वा पाविसि । ते कलहं करिंसु । सो “किं एस कलहो”ति एकं पुरिसं पेसेसि । सो आगन्त्वा “खग्गत्थाया”ति आह । ब्राह्मणो तं सुत्वा “किं एत”न्ति पुच्छि । सो किर तुम्हेहि मम दिन्नखग्गो परस्स सन्तकोति । “किं वदेसि, तात, तेन हि आहरापेहि, सज्जानिस्सामि न”न्ति आह । सो तं आहरापेत्वा कोसतो निक्कट्ठित्वा “पस्सथा”ति तं सज्जानापेन्तो विय उपगन्त्वा एकप्पहारेनेव तस्स सीसं छिन्दित्वा अत्तनो पादमूले पातेसि । ततो राजगेहं पटिजगित्वा नगरं अलङ्कुरित्वा तस्स अभिसेके उपनीते माता चूळनिकुमारस्स मदरट्ठे वसनभावं आचिक्खि । तं सुत्वा कुमारो सेनङ्गपरिवुतो तत्थ गन्त्वा भातरं आनेत्वा रज्जं पटिच्छापेसि । ततो पट्ठाय तं “तिखिणमन्ती”ति सज्जानिंसु । परिब्बाजिका तं “एवरूपं भातरं केन दोसेन दकरक्खसस्स दज्जासी”ति पुच्छि ।

राजा तस्स दोसं कथेन्तो आह —

“येनोचिता जनपदा, आनीता च पटिग्गहं ।
आभतं पररज्जेभि, अभिद्वाय बहुं धनं ॥

“धनुग्गहानं पवरो, सूरु तिखिणमन्ति च ।
मयायं सुखितो राजा, अतिमज्जति दारको ॥

“उपट्टानम्पि मे अय्ये, न सो एति यथा पुरे ।
भातरं तेन दोसेन, दज्जाहं दकरक्खिनो”ति ॥ (जा० १.१६.२३६-२३८) ।

तत्थ पररज्जेभीति इमस्स पररज्जतो च बहु धनं आभतं, अयज्च पररज्जे वसन्तो पुन इमं गेहं आनेत्वा “एस मया महति यसे पतिट्ठापितो”ति वदति । यथा पुरेति पुब्बे पातोव आगच्छति, इदानि पन न तथा एति । इमिना नं दोसेन दकरक्खसस्स दस्सामीति ।

अथ परिब्बाजिका “भातु ताव को दोसो होतु, धनुसेखकुमारो पन तयि सिनेहगुणयुत्तो बहूपकारो”ति तस्स गुणं कथेन्ती आह —

“एकरत्तेन उभयो, त्वज्जेव धनुसेख च ।
उभो जातेत्थ पज्जाला, सहाया सुसमावया ॥

“चरिया तं अनुबन्धित्थो, एकदुक्खसुखो तव ।
उस्सुक्को ते दिवारत्तिं, सब्बकिच्चेसु ब्यावटो ।
सहायं केन दोसेन, दज्जासि दकरक्खिनो”ति ॥ (जा० १.१६.२३९-२४०) ।

तत्थ धनुसेखचाति धनुसेखो च, धनुसेखकुमारो चाति अत्थो । एत्थाति इधेव नगरे । पज्जालाति उत्तरपज्जालनगरे जातत्ता एवंवोहारा । सुसमावयाति सुट्ठु समवया । चरिया तं अनुबन्धित्थोति दहरकाले जनपदचारिकाय पक्कन्तं तं अनुबन्धि, छायाव न विजहि । उस्सुक्कोति तव किच्चेसु रत्थिन्दिवं उस्सुक्को छन्दजातो निच्चं ब्यावटो । तं केन दोसेन दकरक्खसस्स दस्ससीति ।

अथस्स राजा दोसं कथेन्तो आह —

“चरिया मं अयं अय्ये, पजग्घित्थो मया सह ।
अज्जापि तेन वण्णेन, अतिवेलं पजग्घति ॥

“उब्बरियापिहं अय्ये, मन्तयामि रहोगतो ।
अनामन्तो पविसति, पुब्बे अप्पटिवेदितो ॥

“लद्धद्वारो कतोकासो, अहिरिकं अनादरं ।
सहायं तेन दोसेन, दज्जाहं दकरक्खिनो”ति ॥ (जा० १.१६.२४१-२४३) ।

तत्थ अज्जापि तेन वण्णेनाति यथा चरियाय पुब्बे मं अनुबन्धन्तो मया अनाथेन सद्धिं एकतोव भुज्जन्तो सयन्तो हत्थं पहरित्वा महाहसितं हसि, अज्जापि तथेव हसति, दुग्गतकाले विय मं मज्जति । अनामन्तोति रहो नन्दादेविया सद्धिं मन्तेन्तेपि मयि अजानापेत्वा सहसाव पविसति । इमिना दोसेन तं अहिरिकं अनादरं दकरक्खसस्स दस्सामीति ।

अथ परिब्बाजिका “महाराज, तव सहायकस्स ताव एसो दोसो होतु, पुरोहितो पन तव बहूपकारो”ति तस्स गुणं कथेन्ती आह —

“कुसलो सब्बनिमित्तानं, रुतञ्जू आगतागमो ।
उप्पाते सुपिने युत्तो, निय्याने च पवेसने ॥

“पट्ठो भूमन्तलिक्खस्मिं, नक्खत्तपदकोविदो ।
ब्राह्मणं केन दोसेन, दज्जासि दकरक्खिनो”ति ॥ (जा० १.१६.२४४-२४५) ।

तत्थ सब्बनिमित्तानन्ति “इमिना निमित्तेन इदं भविस्सति, इमिना इदं”न्ति एवं सब्बनिमित्तेसु कुसलो । रुतञ्जूति सब्बरवं जानाति । उप्पातेति चन्दग्गाहसूरियग्गाहउक्कापातदिसाडाहादिके उप्पाते । सुपिने युत्तोति सुपिने च तस्स निष्फत्तिजाननवसेन युत्तो । निय्याने च पवेसनेति इमिना नक्खत्तेन निय्यायितब्बं, इमिना पविसितब्बन्ति जानाति । पट्ठोति छेको पटिबलो, भूमियञ्च अन्तलिक्खे च दोसगुणे जानितुं समत्थो । नक्खत्तपदकोविदोति अट्ठवीसतिया नक्खत्तकोट्टासेसु छेको । तं केन दोसेन दकरक्खसस्स दस्सामीति ।

राजा तस्स दोसं कथेन्तो आह —

“परिसायम्पि मे अय्ये, उम्मीलेत्वा उदिक्खति ।
तस्मा अच्चभमुं लुद्धं, दज्जाहं दकरक्खिनो”ति ॥ (जा० १.१६.२४६) ।

तस्सत्थो — अय्ये, एस मं परिसमज्झे ओलोकेन्तोपि अक्खीनि उम्मीलेत्वा कुद्धो विय उदिक्खति, तस्मा एवं अतिक्कमित्वा ठितभमुं अमनापेन उक्खित्तभमुकं विय लुद्धं भयानकं तं अहं दकरक्खसस्स दस्सामीति ।

ततो परिब्बाजिका “महाराज, त्वं ‘मातरं आदिं कत्वा इमे पञ्च दकरक्खसस्स दम्मी’ति वदसि, ‘एवरूपञ्च सिरिविभवं अगणेत्या अत्तनो जीवितम्पि महोसधस्स दम्मी’ति वदसि, कं तस्स गुणं पस्ससी”ति पुच्छन्ती इमा गाथायो आह —

“ससमुद्धपरियायं, महिं सागरकुण्डलं ।
वसुन्धरं आवसति, अमच्चपरिवारितो ॥

“चातुरन्तो महारट्ठो, विजितावी महब्बलो ।
पथब्बा एकराजासि, यसो ते विपुलं गतो ॥

“सोळसित्थिसहस्सानि, आमुत्तमणिकुण्डला ।

नानाजनपदा नारी, देवकञ्जूपमा सुभा ॥

“एवं सब्बङ्गसम्पन्नं, सब्बकामसमिद्धिनं ।
सुखितानं पियं दीघं, जीवितं आहु खत्तिथ ॥

“अथ त्वं केन वण्णेन, केन वा पन हेतुना ।
पण्डितं अनुरक्खन्तो, पाणं चजसि दुच्चज”न्ति ॥ (जा० १.१६.२४७-२५१) ।

तत्थ **ससमुद्दपरियायन्ति** समुद्दपरियादसङ्घातेन समुद्दपरिक्खेपेन समन्नागतं । **सागरकुण्डलन्ति** परिक्खिपित्वा ठितस्स सागरस्स कुण्डलभूतं । **विजितावीति** विजितसङ्गामो । **एकराजाति** अज्जस्स अत्तनो सदिसस्स रज्जो अभावतो एकोव राजा । **सब्बकामसमिद्धिनन्ति** सब्बेसम्पि वत्थुकामकिलेसकामानं समिद्धिया समन्नागतानं । **सुखितानन्ति** एवरूपानं सुखितानं सत्तानं एवं सब्बङ्गसम्पन्नं जीवितं दीघमेव पियं, न ते अप्पं जीवितमिच्छन्तीति पण्डिता वदन्ति । **पाणन्ति** एवरूपं अत्तनो जीवितं कस्मा पण्डितं अनुरक्खन्तो चजसीति ।

राजा तस्सा कथं सुत्वा पण्डितस्स गुणं कथेन्तो इमा गाथा अभसि —

“यतोपि आगतो अय्ये, मम हत्थं महोसधो ।
नाभिजानामि धीरस्स, अणुमत्तम्पि दुक्कटं ॥

“सचे च किस्मिचि काले, मरणं मे पुरे सिया ।
सो मे पुत्ते पपुत्ते च, सुखापेय्य महोसधो ॥

“अनागतं पच्चुप्पन्नं, सब्बमत्थम्पि पस्सति ।
अनापराधकम्मन्तं, न दज्जं दकरक्खिनो”ति ॥ (जा० १.१६.२५२-२५४) ।

तत्थ **किस्मिचीति** किस्मिच्चि काले । **सुखापेय्याति** सुखस्मियेव पतिट्ठापेय्य । **सब्बमत्थन्ति** एस अनागतञ्च पच्चुप्पन्नञ्च अतीतञ्च सब्बं अत्थं सब्बज्जुबुद्धो विय पस्सति । **अनापराधकम्मन्तन्ति** कायकम्मादीसु अपराधरहितं । **न दज्जन्ति** अय्ये, एवं असमधुरं पण्डितं नाहं दकरक्खसस्स दस्सामीति एवं सो महासत्तस्स गुणे चन्दमण्डलं उद्धरन्तो विय उक्खिपित्वा कथेसि ।

इति इमं जातकं यथानुसन्धिप्पत्तं । अथ परिब्बाजिका चिन्तेसि “एत्तकेनपि पण्डितस्स गुणा पाकटा न होन्ति, सकलनगरवासीनं मज्झे सागरपिट्ठे आसित्ततेलं विप्पकिरन्ती विय तस्स गुणे पाकटे करिस्सामी”ति राजानं गहेत्वा पासादा ओरुह्म राजङ्गणे आसनं पज्जपेत्वा तत्थ निसीदापेत्वा नागरे सन्निपातापेत्वा पुन राजानं आदितो पट्ठाय दकरक्खसस्स पज्जं पुच्छित्वा तेन हेट्ठा कथितनियामेनेव कथितकाले नागरे आमन्तेत्वा आह —

“इदं सुणाथ पज्जाला, चूळनेय्यस्स भासितं ।
पण्डितं अनुरक्खन्तो, पाणं चजति दुच्चजं ॥

“मातु भरियाय भातुच्च, सखिनो ब्राह्मणस्स च ।

अत्तनो चापि पञ्चालो, छन्नं चजति जीवितं ॥

“एवं महत्थिका पञ्जा, निपुणा साधुचिन्तिनी ।

दिट्ठधम्महितत्थाय, सम्परायसुखाय चा”ति ॥ (जा० १.१६.२५५-२५७) ।

तत्थ महत्थिकाति महन्तं अत्थं गहेत्वा ठिता । दिट्ठधम्महितत्थायाति इमस्मिंयेव अत्तभावे हितत्थाय च परलोके सुखत्थाय च होतीति ।

इति सा रतनघरस्स मणिकखन्धेन कूटं गणहन्ती विय महासत्तस्स गुणेहि देसनाकूटं गण्हीति ।

दकरक्खसपज्जो निट्ठितो ।

सत्था इमं धम्मदेसनं आहरित्वा “न, भिक्खवे, इदानीव तथागतो पञ्जवा, पुब्बेपि पञ्जवायेवा”ति जातकं समोधानेन्तो ओसानगाथा आह —

“भेरी उप्पलवण्णासि, पिता सुद्धोदनो अहु ।

माता आसि महामाया, अमरा बिम्बसुन्दरी ॥

“सुवो अहोसि आनन्दो, सारिपुत्तो च चूळनी ।

देवदत्तो च केवट्टो, चलाका थुल्लनन्दिनी ॥

“पञ्चालचन्दी सुन्दरी, साळिका मल्लिका अहु ।

अम्बट्टो आसि कामिन्दो, पोट्टपादो च पुक्कुसो ॥

“पिलोतिको च देविन्दो, सेनको आसि कस्सपो ।

उदुम्बरा मङ्गलिका, वेदेहो काळुदायको ।

महोसधो लोकनाथो, एवं धारेथ जातक”न्ति ॥

उमङ्गजातकवण्णना पञ्चमा ।

(छट्ठो भागो निट्ठितो ।)